

Grethe Heidi Bjerga

Danningens vesen i møtet med det lidende mennesket

Grethe Heidi Bjerga (f. 1958)

Offentlig godkjent sykepleier,

Stavanger Sanitetsforenings sykepleierskole 1978–1980

Tverrfaglig videreutdanning i veiledning og konsultasjon v/ Universitetet i Stavanger
1998–1999

Klinisk spesialist i sykepleie 2003

Mastergrad i Profesjonsetikk v/ Universitetet i Oslo 2004–2006

Ansatt som universitetslektor ved Det helsevitenskapelige fakultet, Universitetet i Stavanger.

Forsidebilde: Per Odd Aarrestad i Avstandens nærvær, 2017. Commentum forlag A/S

© Per Odd Aarrestad / BONO 2019

Åbo Akademis förlag

Tavastgatan 13, FI-20500 Åbo, Finland

Tfn +358 (0)2 215 4793

E-post: forlaget@abo.fi

Försäljning och distribution:

Åbo Akademis bibliotek

Domkyrkogatan 2–4, FI-20500 Åbo, Finland

Tfn +358 (0)2 215 4190

E-post: publikationer@abo.fi

DANNINGENS VESEN I MØTET MED DET LIDENDE MENNESKET

Danningens vesen i møtet med det lidende mennesket

Grethe Heidi Bjerga

Åbo Akademis förlag | Åbo Akademi University Press
Åbo, Finland, 2020

CIP Cataloguing in Publication

Bjerga, Grethe Heidi.

Danningens vesen i møtet med det lidende mennesket / Grethe Heidi Bjerga. -

Åbo : Åbo Akademis förlag, 2020.

Diss.: Åbo Akademi. - Summary.

ISBN 978-951-765-953-6

ISBN 978-951-765-953-6
ISBN 978-951-765-954-3 (digital)
Painosalama Oy
Åbo 2020

Abstrakt

Grethe Heidi Bjerga, 2019

Danningens vesen i møtet med det lidende mennesket

Veiledere:

Dosent Camilla Koskinen, Åbo Akademi.

Professor Dagfinn Nåden, OsloMet – Storbyuniversitetet; Dosent Åbo Akademi.

Professor Berit Sæteren, OsloMet – Storbyuniversitetet.

Professor emerita Katie Eriksson, Åbo Akademi.

Bakgrunnen for denne avhandlingen er møtet mellom omsorgsgiver og pasient og å søke forståelse for møtets potensial og betydning for menneskets danning. Hensikten med denne studien er å utvikle viten om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Avhandlingen er forankret i en omsorgsvitenskapelig tradisjon, utledet av ideen om caritas og ethos. Denne studiens metodologi relateres til Gadammers eksistensielle hermeneutikk. Avhandlingens tre materialer er klassisk tekst fra tre greske tragedier, hermeneutiske forskningssamtaler med ti sykepleiere og en filosofisk tekst av F.W.J. Schelling (1775 – 1854). Forskningsmetodene er hermeneutiske forskningssamtaler, hermeneutisk lesning og tolkning av materialene.

Studien munner ut i fire bærende temaer: *Danningens vesen – et livsbærende møte som kjenntegnes av kjærlighet og gjensidighet*, *Danningens vesen – i møte med lidelse, en kamp med vilje og kraft*, *Danningens vesen – en bevegelse mellom å være fri, bundet og forbundet*, *Danningens vesen – et rom for forvandling, utvikling og tilblivelse*. Ut ifra de meningsbærende tema løftes begrepene kjærlighet, lidelsens kamp, frihet og tilblivelse frem. Ny kunnskap om danningens vesen er forbundet til ontologisk kjærlighet utviklet i livsbærende møter. I skapende bevegelser utvikler mennesket seg i møtet med lidelse. Danningens vesen er forbundet til utvikling av menneskets indre frihet, hvor det er både bundet og forbundet til den andre og til noe universelt. Kjernen i danningens vesen sentreres om menneskets tilblivelse. Tilblivelse betegner en etisk og eksistensiell utvikling, hvor noe blir virksomt og levende i mennesket. I dype stille øyeblikk hvor man er delaktig i et møte som lindrer lidelse, og hvor vi ser og forstår oss selv på en ny og dypere måte, blir mennesket til.

Nøkkelord: danning, møte, lidelse, Schellings filosofiske tekst, greske tragedier, forskningssamtaler, omsorgsvitenskap, hermeneutikk

September 2019

206 sider

10 vedlegg

Abstract

Grethe Heidi Bjerga, 2019

The substance of formation in the encounter with the suffering human being

Supervisors:

Dosent Camilla Koskinen, Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi

Professor Dagfinn Nåden, OsloMet – Storbyuniversitetet; Dosent Åbo Akademi

Professor Berit Sæteren, OsloMet – Storbyuniversitetet

Professor emerita Katie Eriksson, Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi

The background of this thesis is the encounter between the caregiver and the patient, and to understand the potential of the meeting and its significance for formation. The overall purpose of this research is to develop knowledge about formation, in the encounter with the suffering human being. The research is rooted in a caring tradition, derived from the idea of *caritas* and *ethos*. Methodologically, the research is based on Gadamer's philosophical hermeneutic. The research material consists of classical texts from the Greek tragedies, a philosophical text by F.W.J. Schelling (1775 – 1854), and research dialogues with ten nurses. The methods are hermeneutical research dialogues, hermeneutical reading and interpretation of the three materials.

This research culminates in four main themes: *The core substance of formation – a life-bearing encounter characterised by love and reciprocity*, *The core substance of formation – interaction with suffering, a struggle requiring will and strength*, *The core substance of formation – movement between being free, constrained and connected* and *The core substance of formation – a space for transformation, development and becoming*. Based on the meaningful themes, the concepts of love, the struggle of suffering, freedom and becoming emerge. New knowledge of the core substance of formation is connected to a deeper ontological love, developed in life-bearing meetings. In creative movements, the human being develops, in the face of suffering. The core substance of formation is connected to the development of the human being's inner freedom, where one is both bound and connected to the other and to something universal. The progressive element in the core substance of formation is related to becoming. Becoming describes an ethical and existential development, in which something becomes active and alive in the human being. In the deep silent moments where one is involved in an encounter that relieves suffering, and where we see and understand ourselves in a new and deeper way, man becomes.

Key words: formation, encounter, suffering, Schelling's philosophical text, Greek tragedies, research dialogue, caring science, hermeneutics

September 2019

206 pages

10 attachments

«Varje väg är bara en väg, och det är ingen förolämpning, vara sig mot en själv eller mot någon annan, att släppa den om ens hjärta så befaller. Betrakta varje väg noga och beslutsamt! Prova den så många gånger du anser nödvändigt. Ställ sedan en enda fråga till dig själv och bara till dig själv: Har denna väg ett hjärta? I så fall är vägen god. Annars är den inte till någon nytta» (Carlos Castaneda: Samtal med Don Juan i *Gryning*, Eriksson & Lindström, 2000, s. 1).

Forord

Det er med glede og i takknemlighet jeg avslutter en lang skriveprosess som nå har blitt til en doktoravhandling. Det har vært en glede å være forskerstuderende i omsorgsvitenskap ved Åbo Akademi, som nå ledes av professor Lisbeth Fagerström. Jeg har vært på en viktig dannelsesreise som menneske og forsker. Jeg kan fortsatt kjenne den varme velkomsten jeg fikk av professor Katie Eriksson og professor Unni Å. Lindström, samt mange flere av de ansatte ved universitetet, da jeg var ny student. Jeg erfarte at forelesningene og veiledningen var i samme ånd som omsorgsteorien som er utviklet, og at den dypeste mening i studiet er at den omsorgsvitenskapen skal tilegnes mennesket, pasienten.

Jeg er dypt takknemlig for mine veiledere professor Katie Eriksson, professor Dagfinn Nåden, professor Berit Sæteren og etterhvert dosent Camilla Koskinen for veiledning gjennom alle disse årene. Veiledningen med Katie Eriksson vekker minner. Hennes skarpe og interesserte blikk, samt spørsmål til den innleverte tekste, krevde forberedthet og svar. Hun stilte ett viktig spørsmål i hver veiledning: Men vad är din viktigaste och mest originella idé? Kjære Berit og Dagfinn, som har vist meg stor tillit og en tro på meg som doktorand. Det har vært avgjørende for å holde ut og fortsette denne forskerreisen. Dere har tålmodig lest og kommentert tekst, delt sorger og gleder med meg. Dere vil alltid være viktige mennesker i mitt liv. En stor takk til Camilla som kom inn som en viktig veileder de siste årene. Med stort engasjement og varme, og et skarpt forskerblikk, har du kommet med uvurderlig veiledning i denne fasen.

En særlig takk til Kari Vevatne, min leder gjennom mange år ved Universitetet i Stavanger. Du ga meg tillit, mot, tid og økonomisk støtte, slik at jeg kunne reise til Åbo Akademi og starte på en doktorgrad. Takk til dekan Kristin Akerjordet, som de siste årene har fulgt opp dette med interesse, økonomisk støtte og tillit. En varm takk til min leder i avdeling for omsorg og etikk, Kristin K. Adriansen, din dør er alltid vært åpen for meg. Du har vist forståelse og lagt til rette for at min arbeidshverdag kunne handle både om forskning og utdanning. Dere har alle vært viktige, for at jeg har fullført denne avhandlingen.

En stor takk til viktige opponenter og granskerne av avhandlingen. Takk til medstudent Margareta Karlsson og Camilla Koskinen for sluttgranskning. En

stor takk til mine eksterne granskere professor Margaretha Ekebergh og professor Margareta Asp, for grundig vurdering og tilbakemelding på denne avhandlingen. Takk til Linn Elise Kjerland som har kommentert og bidratt til et bedre språk i avhandlingen.

Mine gode kolleger og reisefølge på alle turene til Vasa har også hatt en viktig betydning. Vi har delt så mangt på disse turene, og jeg hadde neppe kunnet fullført dette uten dere som nære medvandrere. Takk Nina, Venke, Kari, Tone og Turid Anita for det beste reisefølge, vennskap, gode samtaler og faglige diskusjoner.

En stor takk til mine søstre Rigmor, Marit og Liv Inger. Dere har tålmodig hørt på meg, og gledet dere over alle fremskritt. Dere er interesserte både i det faglige og i alt det andre livet handler om. Dere gir meg et godt rom å være i, og dere deler raust av både kommaregler og kreativitet.

Til mine aller nærmeste, min mann Rolf og mine barn Maren, Stine, Ida og Mikal. Takk for alt dere bringer inn i og gir meg i hverdagen, alle de små viktige lykkelige øyeblikkene. Takk for to svigersønner Ole og Roger, og takk for engasjement, glede, latter, telefonsamtaler og barnepass av de fineste Oskar, Selma, Fartein, Garman og Sejer. Takk Rolf for din raushet, tålmodighet og trygghet. Nå har vi både en nyrenovert hytte, og jeg har fullført et doktorgradsløp.

18.12.19 Grethe H. Bjerga

Innhold

1	Innledning	1
	Presiseringer og avgrensninger i avhandlingen	4
	Avhandlingens oppbygning	5
2	Litteraturgjennomgang om danning	7
	Søkeprosessen	7
	Presentasjon av omsorgsvitenskapelig forskning	8
	Omsorgsvitenskapelig teori og filosofi som grunnlag for tilblivelse	8
	Danning mot en profesjonsidentitet	11
	I møtet med den andre skapes rom for menneskets utvikling	13
	Sammenhenger mellom menneskets danning og utøvelse av en humanistisk praksis	15
	Sammenfatning av litteraturgjennomgang	17
3	Studiens hensikt, forskningsspørsmål og design	21
	Hensikt	21
	Overordnet spørsmål	21
	Delstudienes spørsmål	21
	Studiens design og prosess	22
4	Presisering av begrepene danning og vesen	25
	Danning som begrep og ideal	25
	Danning hos Hans-Georg Gadamer og Wilhelm von Humboldt	28
	Danning hos Hans-Georg Gadamer	28
	Danning hos Wilhelm von Humboldt	30
	Vesen	32
5	Omsorgsvitenskapelig teori og begreper	33
	Omsorgsvitenskapelige begreper	34
	Ethos	34
	Møtet	35
	Lidelse	37
6	Metodologi, materiale og metode	39
	Hermeneutikk som tolkningstilnærming	39
	Presentasjon av materiale	45
	Tekst som materiale	45
	Tekst fra greske tragedier	47
	Begrunnelse for utvalget av de greske tragedier	49
	Tekst fra forskningssamtaler	54
	Kriterier og utvalg av forskningspersoner	55

	Kontekst.....	56
	Gjennomføring av forskningssamtale.....	56
	Filosofisk tekst	58
	Introduksjon til Schellings filosofi	60
	Begrunnelse for valg av den filosofiske teksten: Frihetsskriftet	61
	Metode	62
	Hermeneutisk lesning og tekst tolkning.....	62
	Hermeneutisk lesning og tolkning av tre tragedier.....	63
	Hermeneutisk lesning og tolkning av tekst fra forskningssamtalene	65
	Hermeneutisk lesning av filosofisk tekst	68
	Forskningsetiske overveielser	69
7	Danningens fremtredelse i tre greske tragedier	73
	Danningens fremtredelse i Evmenidene	73
	En lidende Orestes blir møtt av Apollon	74
	Orestes møter Atene og legger frem sin sak.....	78
	Danningens fremtredelse i Promethevs i lenker	81
	Hefaistos kamp og valg.....	82
	Promethevs er i lidelsens drama	84
	Tre dialoger som skaper bevegelser i Promethevs sin danningssprosess.....	87
	Promethevs utvikler sin viten og indre frihet.....	94
	Danningens fremtredelse i Antigone	97
	Dialog mellom Ismene og Antigone om grunner for ulike valg.....	98
	Antigone følger sitt hjertes røst og utvikler en indre frihet	102
	Haimon i konfrontasjon med Kreon om makt og klokskap	105
	Antigones klagesang.....	107
	Kreon erkjenner og skifter sinn	110
	Tolkningsantagelser fra tre tragedier.....	114
8	Danningens fremtredelse i tekster fra forskningssamtaler	117
	I det livsbærende møtet lindres lidelse.....	117
	I kjærlighet og barmhjertighet skapes og bæres håp og tro	120
	I møtet med det lidende mennesket skapes ontologisk forståelse	124
	I møtet med lidelse møter mennesket sin egen sårbarhet og utsatthet.....	126
	I møtet utfordres og utvikles menneskets indre frihet.....	130
	Tolkningsantagelser fra forskningssamtalene.....	135
9	Danningens fremtredelse i en filosofisk tekst.....	137
	I bevegelser mellom del og helhet søkes en enhet.....	137
	I menneskets kamp mellom det gode og det onde kan danning skjje	139
	Menneskets frihet – en kjerne i mennesket	143
	Kjærlighet forbinder deler til enhet	146
	Tolkningsantagelser fra filosofisk tekst.....	151

10	Danningens vesen i møtet med det lidende mennesket.....	153
	Fra tolkningsantagelser til meningsbærende temaer	153
	Danningens vesen – et livsbærende møte som kjennetegnes av kjærlighet og gjensidighet	155
	Danningens vesen – i møte med lidelse, en kamp med vilje og kraft.....	158
	Danningens vesen – en bevegelse mellom å være fri, bundet og forbundet	160
	Danningens vesen – et rom for forvandling, utvikling og tilblivelse.....	163
	Danningens vesen – menneskets tilblivelse i møtet med det lidende mennesket	165
11	Diskusjon	169
	Studiens betydning innen omsorgsvitenskapelig teori	169
	Studiens resultat relatert til tidligere forskning	173
	Betydningen av studiens resultat innen utdanning.....	176
	Refleksjon over betydningen av studiens resultat for en etisk praksis.....	179
12	Granskning av avhandlingens gyldighet.....	183
	Kvalitet i fremstillingen som helhet.....	183
	Perspektivbevisshet	183
	Struktur og intern logikk.....	184
	Etisk verdi	187
	Resultatenes kvalitet	189
	Mening	189
	Struktur	189
	Teoritilskudd	190
	Gyldighetskriterier	191
	Heuristisk verdi	191
	Empirisk forankring	192
	Konsistens.....	192
	Videre forskning.....	193
13	Summary	195
14	Litteratur.....	207

Figurer

Figur 1 Studiens design og prosess.....	22
Figur 2 Et eksempel på en tolkningsprosess	43
Figur 3 Prosess med utvelgelse av tragedier.....	52
Figur 4 Tolkingsantagelser og utvikling av substans ifra tre tragedier.....	114
Figur 5 Tolkingsantagelser og utvikling av substans fra forskningssamtalene	135
Figur 6 Tolkingsantagelser fra filosofisk tekst.....	151
Figur 7 Fra tolkningsantagelser til meningsbærende temaer	154
Figur 8 Danningens vesen – menneskets tilblivelse i møtet med det lidende mennesket	167

Tabeller

Tabell 1 Oversikt over deltagerne.....	56
Tabell 2 Eksempel på tolkning av tekst fra Antigone	65
Tabell 3 Eksempel på tolkning av tekst fra forskningssamtalene.....	67
Tabell 4 Eksempel på tolkning av filosofisk tekst	69

Vedlegg

Vedlegg 1 Litteratursøkene er gjennomført i 2010 og 2011	
Vedlegg 2 Oversikt over søkeprosess etter vitenskapelige artikler i 2014	
Vedlegg 3 Oversikt over søkeprosess etter vitenskapelige artikler i 2016	
Vedlegg 4 Søknad til REK	
Vedlegg 5 Søknad til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS	
Vedlegg 6 Link til meldeskjema	
Vedlegg 7 Informasjon om studien, til deltagerne i studien	
Vedlegg 8 Samtykke skjema	
Vedlegg 9 Søknad om tilgang til forskningsfeltet	
Vedlegg 10 Tema og spørsmål til en forskningssamtale	

1 Innledning

Idéen til denne avhandlingen har sitt utspring i danningstanken. Danning, slik jeg bruker begrepet i denne avhandlingen, bygger på et humanistisk menneske- og verdisyn. Intensjonen med avhandlingen er å søke en dypere forståelse av menneskets danning i møtet med det lidende mennesket. Møtet med den andre kan oppleves som et dypt fellesskap, og bidra til danning. Andre forskere (Koskinen, 2011; Holopainen, 2016) har beskrevet møtet som et dypt og stille øyeblikk hvor man er delaktig i et mysterium. Dette dype møtet kan fremme helse og utvikling hos mennesket som berøres av den andre. Slike betydningsfulle hendelser kalles også stjernestunder. «Så bliver vi stille – verden eller det andet menneske opleves da i nyt lys. Det er, som vi kommer til at se og forstå os selv på en ny og dybere måde» (Hansen, 2008, s. 15). I slike øyeblikk fornemmes noe som er meningsbærende i menneskets tilværelse og noe av omsorgens substans kan erfares (Eriksson, 2009b; Eriksson & Lindström, 2009). I denne studien søker jeg en dypere forståelse av menneskets indre vekst, forbundet med dette *noe* som skjer i møtet. Den overordnede hensikten i denne avhandlingen er derfor formulert som en søken etter danningens vesen i møtet med det lidende mennesket i et omsorgsvitenskapelig perspektiv.

Min egen forforståelse preges av en uro for at grunnverdier i sykepleien slik som kjærlighet, barmhjertighet, omsorg og verdighet er under press. I et helsevesen preget av en instrumentalistisk, teknologisert kultur der markedstenkningen er rådende, kan man spørre seg om hvilken tid og hvilket rom som finnes for å erfare eksistensielle og betydningsfulle møter. Kan da de menneskelige verdiene bli skjøvet bort av ulike årsaker, slik at omsorgsgiveren blir forhindret fra å være nær det lidende mennesket? Er det slik at dårlige kår for slike møter forhindrer at danningens potensiale frigjøres og hindrer en indre vekst hos den enkelte som omsorgsgiver og menneske? Kan man se sammenhenger mellom en indre danning og etiske praksiser som fremmer menneskeverdet? Er omsorgsgiverens danning avgjørende for kvaliteten på omsorgen? Min tanke er at grunnverdier i sykepleien kan få en renessanse gjennom utvikling i en dannelsingsprosess sykepleieren er i. «Der må [...] være en grundværdi, som alle andre værdier på en eller anden måde afledes fra. Og denne grundværdi kunne vi i dag formulere som omsorgen for det

uerstattelige» (Kemp, 2001, s. 8). Eriksson (2009a, s. 16) skriver at i vår tids helsevesen er menneskeverdets absolutte stilling under press, og hun stiller spørsmålet: «Hva er det som er legende for mennesket som lider?»

Annen litteratur (Nåden, 1998; Gustavsson, 2000; Humboldt, 1792/2011) har løftet frem menneskets indre danning og potensialet for indre vekst hos dem som deltar i møtet. Innen den kliniske sykepleieutøvelse finnes også muligheter for å erfare slike betydningsfulle møter. Når vi som sykepleiere møter pasienter, kan vi bli berørt av den enkelte pasientens lidelse. Slike møter kan være betydningsfulle erfaringer som gjør dypt inntrykk. Et eksempel på en slik erfaring eller stjernestund er et møte jeg hadde med en pasient. Jeg hadde møtt denne pasienten over tid. Han hadde drøyd lenge med å kontakte helsepersonell og var alvorlig syk da han ble innlagt. Han strevde med å få tillit til helsepersonell og var redd for sykdom. Han ble gradvis bedre og vi fant tonen. Midt i en samtale stoppet han opp, så direkte på meg og sa: «Det er noe jeg vil si deg – jeg liker deg». Jeg svarte: «Jeg liker deg og». Det var et sterkt øyeblikk. Jeg tenkte at han ga uttrykk for at han var blitt sett og bekreftet som menneske og opplevde trygghet i vårt fellesskap. Samtidig opplevde jeg bekræftelse. Sammen hadde vi skapt *noe* som hadde betydning for hans helse, utover det som skjedde konkret i situasjonen. Det var et øyeblikk som fikk betydning for min egen danning som sykepleier, men også som menneske.

Litteratursøket (vedlegg 1) i oppstarten av studien ble også en del av min forforståelse. Forskning (Sæteren, 2006; Ballie, 2009; Foss, 2012) viser at helsepersonells adferd har betydning for pasienters opplevelse av verdighet. Pasienter opplevde ulike krenkelser, mens få av personalet tenkte over at deres handlinger kunne true pasienters verdighet. Pasienter i et akutt sykehus er sårbare for tap av verdighet, og de ansatte kan styrke eller svekke pasienters verdighet (Ballie, 2009). Sæteren (2006) skriver at pasienten opplevde bekræftelse når relasjoner var preget av innlevelse, medfølelse, tillit og nærvær. Krenkelse oppstod i situasjoner hvor varhet og respekt for pasientens eksistensielle situasjon manglet. Årsaken kan være en manglende etisk bevissthet hos helsepersonell. Det kan også handle om dårlige kår for eksistensielle møter med pasienter i en instrumentalistisk, teknologisert kultur, hvor markedstenkning og økonomisering råder (Sæteren, 2006).

Annen forskning viser at ivaretagelse av pasienters verdighet forutsetter at pasientene blir møtt på en god måte (Nåden, 1998; Rehnsfeldt, 1999; Råholm & Lindholm, 1999; Söderlund, 2000; Stabell & Lindström, 2003; Sæteren, 2006; Arman & Rehnsfeldt, 2007; Baillie, 2009). Disse studiene viser at helsepersonells møter med pasienten kan være avgjørende for at pasienten får ivaretatt god omsorg og ivaretatt sin verdighet. Til tross for at vi har kunnskap om etikk, moral og menneskets sårbarhet forekommer pleielidelse og krenkelser. Man kan spørre seg om hva annet som må til for at slikt ikke skal forekomme. I møtet med den andres lidelse kommer menneskets forståelse av seg selv og den andre til uttrykk. Det er behov for å utdype hva som er danningens vesen i selve møtet med det lidende mennesket. En slik innsikt i danningens vesen kan skape muligheter for en dypere forståelse av menneskets danning.

Denne studien er forankret i Erikssons vårdivitenskapelige teori (Lindström, Nyström & Zetterlund, 2018; Eriksson, 2018). Erikssons teori er en caritativ omsorgsteori med et ethos som ivaretar menneskets verdighet. Det norske ordet omsorgsvitenskap erstatter vårdivitenskap og vil bli brukt når det refereres til denne vitenskapen. I min studie er de omsorgsvitenskapelige begrepene ethos, lidelse og møtet særlig vektlagt. Ethos relateres til etikk og verdigrunnlag og er et sentralt begrep i et omsorgsvitenskapelig dannelsesideal (Eriksson, Lindström & Matilainen, 2004). Møtet med det lidende mennesket er Erikssons teoretiske fundament. Lidelse er et grunnvilkår i livet, og lidelse er en erfaring i alle menneskers liv. Lidelsen er i bevegelse med helse i et drama som har betydning for menneskets tilblivelse, en utvikling hos mennesket mot enhet og hellighet (Eriksson, 2007).

Ved å velge omsorgsvitenskap som teoretisk bakgrunn og hermeneutikk som metodologi har jeg også valgt en verdigrunn som vil få betydning for studiens utforming. I en hermeneutisk tradisjon vil egen forforståelse være en ressurs, men den kan også være begrensende. Den subjektive forforståelsen kan imidlertid, ved at den uttales og tydeliggjøres, settes i spill og åpne for ny forståelse (Gadamer, 2010; Wallinvirta, 2011). Denne avhandlingen har en teoretisk og filosofisk tilnærming. Empiri fra den kliniske hverdagen hentet fra dialoger med sykepleiere, utdyper betydningen av møtet for menneske både for omsorgsgiver og pasient.

Presiseringer og avgrensninger i avhandlingen

Jeg stiller spørsmålet om det er nyanser mellom begrepene danning og dannelse, som gjør at danning i større grad enn dannelse beskriver bevegelsene i en danningsprosess. Litteratur (Alvsvåg, 2010b; Gadamer, 2010; Humboldt, 1792/2011) beskriver både en dannelse som er rettet mot et resultat, og som har tydeligere forbilder, og Gadammers utlegging av danning (Bildung). Danning er da en prosess, hvor selve bevegelsen i det å være underveis, også er en del av selve målet. Humboldt hevder at målet for menneskets liv bør være dannelse (Moen, 2011). Jeg har valgt å bruke begrepet danning i denne avhandlingen. Gadamer sin tekst om danning (Bildung) er sentral for denne avhandlingens forståelse og søken etter danningens vesen. Danning berører hva det innebærer å være et menneske i en tilblivelsesprosess. *Bildning* er det svenske ordet for danning og dette ligger nært det tyske *Bildung* (Allwood & Gunnarsson, 2003, s. 2). Hansen (2012) hevder at Gadammers forståelse av danning har en eksistensiell og en ontologisk dimensjon, og at danning hos Gadamer er en indre prosess hvor mennesket søker å utvikle sin substans, en tilblivelse av væren.

I denne studien søker jeg en dypere forståelse av danning og kaller forskningsobjektet for danningens vesen. Denne dypere forståelsen av danningens vesen i møtet med det lidende mennesket i et omsorgsvitenskaplig perspektiv, søker jeg i et klassisk, empirisk og filosofisk materiale. Danningens vesen kan ikke fullt ut defineres eller forstås, men en kan søke fragmenter som belyser danningens vesen og oppdage noen universelle trekk (Eriksson, 2013). Eriksson (2009a) skriver at i bevegelse mellom det universelle og partikulære, kan en ny virkelighet og noe av det sanne vise seg. Det vil si at man i teoretisk materiale kan finne tanker og refleksjoner som kan belyse den kliniske virkelighet, det partikulære. Videre kan den danningen en får øye på i det partikulære, i møtet mellom enkelt-mennesker, bære med seg noe universelt og finnes igjen i teoriene og filosofien.

Det pedagogiske danningsbegrepet behandler jeg i liten grad i denne studien. Samtidig er det flere fellesnevner for pedagogikkens danningsbegrep og danningsbegrepet i denne studien. Pedagogikkens danningsbegrep har sin bakgrunn i ulike filosofiske og vitenskapsteoretiske retninger som i noen grad kan samstemme med danningsbegrepet i denne avhandlingen. Da jeg søkte

etter tidligere forskning, innlemmet jeg først artikler med fokus på danning og pedagogikk, for siden å utelate dem. Artiklene ga meg en bevissthet om det som sammenfalt med saken i denne avhandlingen, men klargjorde også at det ikke var den pedagogiske danningen jeg søkte etter i denne studien. Artiklene har likevel gitt meg en kunnskapsgrunn og bidratt til min forforståelse. Flere artikler (Løvlie, 2002; Barnett, 2009; Bohlin, 2013) utdyper sammenhengen mellom danning og utdanning/pedagogikk og understreker viktigheten av betydningsfulle relasjoner for læring. Artiklene understreker pedagogikkens betydning for menneskets tilblivelse og væren. Uljens (2006) skriver at den moderne danningstradisjonen utviklet seg på 1700-tallet med kjente filosofer som Kant, von Humboldt, Rousseau og Schleiermacher. Deres filosofi har også bidratt til utviklingen av omsorgsvitenskapen. De pedagogiske og omsorgsvitenskapelige tradisjonene har på den ene siden felles røtter i filosofi. På den andre siden har Eriksson (2018), i utviklingen av en omsorgsvitenskapelig teori, bidratt til å utvide fundamentet for forståelse. Den utvidede forståelsen formulert som aksiomer og teser, er bygget på antikke tekster, klassiske tekster og filosofer som samtenkere.

Materialet jeg har valgt for å belyse danningens vesen består av en filosofisk tekst av Friedrich Schelling, tre greske tragedier og transkriberte forskningssamtaler. Disse tekstene gir et grunnlag for en dypere forståelse av danningens vesen. Tekstene gir ulike perspektiver i min søken etter meningsbærende substans vedrørende danning innen en omsorgsvitenskapelig disiplin. Det er utenfor rammene for denne avhandling å redegjøre for et filosofisk eller litteraturvitenskapelig kunnskapsgrunnlag.

Avhandlingens oppbygning

Kapittel 1 handler om tanker og motivasjon for denne avhandlingen, og beskriver også grunnlaget for deler av min forforståelse. Avslutningsvis i dette kapittelet presiserer jeg rammer og avgrensninger i avhandlingen. I kapittel 2 tar jeg for meg tidligere forskning og gir en litteraturgjennomgang. I kapittel 3 klargjør jeg studiens hensikt, forskningsspørsmål og studiens design og prosess, samt avhandlingens oppbygning og struktur. Danning og vesen er sentrale begrep i avhandlingen og utdypes i kapittel 4. Danning i tekster fra filosofene Gadamer og Humboldt utdypes her. Avhandlingens teoretiske

perspektiv beskrives i kapittel 5, der de valgte begrepene ethos, lidelse og møtet utdypes ytterligere.

I kapittel 6 beskriver jeg studiens metodologi, materiale og metode. Metodisk tar denne studien utgangspunkt i Gadammers hermeneutikk, og i dette kapitlet presenterer jeg avhandlingens sentrale hermeneutiske begrep. Videre presenteres det skriftlige materialet avhandlingen bygger på, og jeg begrunner valgene av de enkelte delene av materialet. Jeg beskriver hermenutisk lesning av tekst og hvordan forskningssamtalene ble gjennomført. Metodologi-kapitlet avsluttes med mine etiske overveielser.

I kapittel 7 presenterer jeg min tolkning av tekst fra de tre greske tragediene. I kapittel 8 presenterer jeg min tolkning av de transkriberte forskningssamtalene. Her fokuserer jeg på hvordan danning oppstår og utfolder seg i betydningsfulle møter mellom sykepleier og pasient. I kapittel 9 tolker jeg Schellings filosofiske tekst. Hvert av disse kapitlene avsluttes med mine tolkningsantagelser.

I kapittel 10 foretar jeg en ny tolkning av resultatene fra lesningene av det ovenfor nevnte skriftlige materialet og utarbeider meningsbærende tema. I den påfølgende diskusjonen forsøker jeg å svare på spørsmålet om hva danningens vesen er i møtet med det lidende mennesket, i et omsorgsvitenskapelig perspektiv? I en diskusjon med omsorgsvitenskapelig teori, i kapittel 11, løfter jeg frem det substansielle i danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Videre reflekterer jeg over danningens vesen og betydningen av menneskets danning i utvikling av etisk praksis. Jeg belyser så betydningen av studiens resultat for utdanning, og diskuterer studiens resultater i forhold til annen forskning. I kapittel 12 foretar jeg en kritisk granskning av forskningsarbeidet og belyser dets kvalitet og gyldighet.

2 Litteraturgjennomgang om danning

Litteratursøkene ble gjennomført i databaser hvor vitenskapelige artikler og empirisk forskning er publisert, samt i andre tekster. Litteratursøkene har vært en prosess som har fulgt skriveprosessen. Hensikten med litteraturgjennomgangen var å tilegne meg kunnskap, og få en oversikt over aktuell litteratur og vitenskapelige artikler om denne avhandlingens tema. Disse søkene utgjør også et bakteppe som materialet kan belyses og diskuteres mot. Litteraturen har inspirert meg, skapt refleksjoner og blitt en del av min for forståelse, og aktualiserer og legitimerer denne avhandlingen.

Søkeprosessen

Jeg utførte tre spesifikke hovedsøk. Det første søket ble utført i utarbeidelsen av prosjektplanen i 2010 – 2011 (vedlegg 1). De to andre hovedsøkene ble foretatt fra mars til juni 2014 og i perioden mai til september 2016. I perioden mars til juni 2014 søkte jeg i databasene CINAHL, MEDLINE, Academic Search Premier og Philosopher's Index med søkeordene *formation, Bildung, suffer*, encounter, caring science, nurse-patient relationship* i ulike kombinasjoner. Selve søkeprosessen er utdypet i vedlegg 2, *Oversikt over søkeprosess etter vitenskapelige artikler i 2014*. Kriterier for utvalg av artikler var at de måtte ha danning (bildning, formation) i abstraktet. Artiklene skulle være fagfellebedømt, og ha engelsk eller skandinavisk språk og det ble ikke avgrenset i forhold til utgivelsesår. Søkeprosessen førte til seks artikler som presenteres under ulike tema i dette kapitlet.

I perioden mai til september 2016 søkte jeg med nøkkelordene: *Formation, becoming, growth, education, knowing*, nurse og science* i ulike kombinasjoner i databasene: CINAHL, Eric, Philosopher's Index, Soc Index. Søkeprosessen som beskrives her og dens resultater er spesifisert i vedlegg 3, *Oversikt over søkeprosess etter vitenskapelige artikler i 2016*. Jeg søkte også i SVEMED, samt gjorde manuelle søk. Avgrensninger i søkene var at artiklene skulle være i fulltekst, skrevet i perioden 2006 – 2016, og ha engelsk eller skandinavisk språk. Til sammen ble fem artikler innlemmet og lest i fulltekst. Fra juni til september 2016 foretok jeg et mer spesifisert søk, med et skille mellom nursing

science og caring science. Søk på Danning innen nursing science ble foretatt i databaser CINAHL, Eric, Philosopher's Index, Soc Index med nøkkelord: *Becoming or formation and nursing science and education*. Avgrensninger var at artiklene var fagfellebedømte, begrensning på årstall mellom 2000 – 2016, og de skulle ha engelsk eller skandinavisk språk. Det ga 28 treff på artikler. Abstraktene ble lest, og syv artikler med full tekst innlemmet. Søk på Danning innen caring science ble gjort i databasene CINAHL, Eric, Philosopher's Index, Soc Index. SVEMED med nøkkelord i ulike kombinasjoner. Artikler som ble valgt bort, handlet om sårbarhet, begrepsutlegging og omsorgsteori. Avgrensninger var at artiklene var fagfellebedømte, begrensning på årstall mellom 2000 – 2016, og de skulle ha engelsk eller skandinavisk språk. Seks artikler ble lest i fulltekst og innlemmet. Tre artikler er siden blitt innlemmet i litteraturgjennomgangen på grunn av artiklenes aktualitet.

Presentasjon av omsorgsvitenskapelig forskning

Under denne overskriften presenteres vitenskapelige artikler, doktorgradsavhandlinger og en antologi med et omsorgsvitenskapelig perspektiv. Manuelt søk ble utført i tidligere forskning ved Enheten for vårdvetenskap ved Åbo Akademi og i ulike bøker. Flere doktorgradsavhandlinger (Nåden, 1998; Fredriksson, 2003; Karterud, 2006; Sæteren, 2006; Koskinen, 2011; Foss, 2012) med et omsorgsvitenskapelig perspektiv har forskning som er nærliggende og ut fra temaet i min egen forskning. De valgte artiklene, doktorgradsavhandlinger og en antologi er strukturert under overskriftene: *Omsorgsvitenskapelig teori og filosofi som grunnlag for tilblivelse, Danning mot en profesjonsidentitet, I møtet med den andre skapes rom for menneskets utvikling og Sammenhenger mellom menneskets danning og utøvelse av en humanistisk praksis*.

I søkeprosessen skilte jeg mellom nursing science og caring science. I bearbeidingsprosessen av dette kapittelet ble den inndelingen forlatt for å presentere vitenskapelig forskning under meningsbærende temaer.

Omsorgsvitenskapelig teori og filosofi som grunnlag for tilblivelse

Flere artikler anvender filosofi og et omsorgsteoretisk grunnlag for å utdype bevegelse mot tilblivelse (Lanara, 1981; Parse, 1991; Delmar, 2002; Cody,

2003; Eriksson, 2007; Foss, 2012). Andre studier vektlegger betydningen av en ontologisk grunn for å være og å bli til i en danningsprosess (Batchelor, 2006; Packard & Hoffmann, 2016).

Cody (2003) hevder at å utdanne sykepleiere gjennom å la studentene bli dypere kjent med sykepleiefilosofi og vitenskap vil føre til at de kan handle og utvikle forståelse ut fra et bredere spekter av ontologi, epistemologi og metodologi. Sykepleie-teoretisk guidet praksis viser seg å fremme helse og livskvalitet. Visjonen om sykepleie-teoretisk basert praksis fordrer en økt verdsettelse av menneskelige vilkår og levde erfaringer, basert på historiske og filosofiske emner innen sykepleie, forskning og praksismetodologi (Cody, 2003). Også Lanara (1981) løfter frem filosofi som grunnleggende for praktiseringen av en profesjons verdier. En sykepleier som har forankring i sykepleiefilosofi og -etikk vil kunne ha en bevisst autonom posisjon til tross for teknologisering, forskningsutvikling og spesialisering. Rådende begreper i moderne sykepleiefilosofi er kjærlighet og en medfølelse omsorg for hele mennesket i ærbødighet for livet som en gave. Samtidig viser det seg at ikke all sykepleiepraksis harmonerer med en slik tenkning. Automatisering, spesialisering og en sterk ensidig tro og vektlegging på forskning kan resultere i en de-humanisert og fragmentert pasientomsorg hevder Lanara (1981). Pasientens lidelse øker når omsorgen forsvinner. Dette medfører også tap av verdier og manglende interesse for verdier, som gir næring og retning til forpliktelsen og idealene i sykepleien (Lanara, 1981).

Delmar (2002) understreker at vitenskapsbasert sykepleie og omsorgsetikk ikke kan adskilles. Livsfenomenene tillit og makt løftes frem som viktige for å kunne utøve en god og moralsk ansvarlig sykepleie. Sykepleierne trenger ulike typer viten for å møte det lidende mennesket. De trenger å utvikle et faglig skjønn og en situasjonsbestemt oppmerksomhet, sykdomsforståelse og omsorgsetikk. Det er viktig å kunne forstå forskjellen mellom å ha en sykdom og det å være syk for å forstå hvordan livsfenomener utfolder seg hos den som er syk. For å verne om omsorgens betydning for den gode, kloke og rette sykepleiehandling i den konkrete pasientsituasjon fordres en vitenbasert praksis som tjener pasienten og ikke systemet. Dette krever mot, innsikt i og forståelse for verdier og livsfenomeners betydning i lidelsen (Delmar, 2002).

Parse (1991) sin teori om tilblivelse er basert på filosofi med en eksistensiell fenomenologisk tilnærming. Teorien bygger på at ethvert menneske, dypt inne i seg selv, vet sin egen vei. Den tar utgangspunkt i tre filosofiske antakelser: Mening, rytmiske gjentakelser og gjenskapelse. Å strukturere mening er å gjenskape virkeligheten gjennom oppbygging av en verdibasert virkelighet. Å gjenskape rytmiske gjentakelser av mønstre er å leve i det paradoksale, mellom muligheter og begrensinger. Det tredje er muligheten for gjentakelse og transcendens. I konflikt og motsetninger skapes muligheter for forandring i en prosess hvor man vokser i mangfoldighet. Helse forstås som en tilblivelsesprosess erfart av den enkelte person (Parse, 1991).

Eriksson (2007) fremhever at menneskets ethos og den fundamentale verdien av livet former en dynamisk bevegelse i en tilblivelsesprosess mot enhet og hellighet. Å bli til skjer i bevegelsene mellom helse og lidelse i 'det originale drama'. For å bli til og for å være seg selv med sin unikhhet og egenart trenger mennesket styrke og mot til endring, fornying og forsoning. I tilblivelsen vekkes noe eksistensielt viktig hos mennesket. Tilblivelse er den indre hellige virkelighet som eksisterer i hvert menneske og kan erfares som en opplevelse av fred (Eriksson, 2007). Foss (2012) belyser danning ved hjelp av Gadamer sin filosofi. Danning forutsetter at man er i nære relasjoner til andre. I en søken etter felles forståelser av en sak kan erkjennelse utvikles, og en forvandling mot noe nytt kan skje som er større enn den enes eller den andres utgangspunkt. Danning er forbundet med anvendelse av forståelse som tilegnes gjennom verdier og ethos. Danningens kjernesubstans utvikles i bevegelsen og forståelsen av det partikulære og det allmenne. En slik substans utvikles i rommet mellom det kjente og fremmede. Danning på et ontologisk nivå er fornyelse av menneskets substans, og at man forsoner seg med seg selv og blir mer hel (Foss, 2012).

Både Batchelor (2006) og Packard og Hoffmann (2016) har forsket på betydningen av ontologiske spørsmål og den ontologiske stemmen hos studenter på deres vei mot å bli til. Batchelors (2006) artikkel fokuserer på å øke forståelsen av studentens ontologiske stemme. Studentens stemme ble analysert i tre forbundne elementer. En epistemologisk stemme eller en stemme for kunnskap, en praktiserende stemme eller en stemme for gjøren, og en ontologisk stemme eller en stemme for å være og for tilblivelse. Den ontologiske stemmen er mindre verdsatt i dagens høyere utdanning. Det gjør

den mindre validert og mer sårbar enn stemmen for gjøren, og stemmen for kunnskaper, hevder Batchelor (2006). Likevel er den ontologiske stemmen fundamental for en virkeliggjøring av de to andre stemmene. Å vektlegge studentens ontologiske stemme ga økt selvtillit, økt evne til å leve med kompleksiteten av valg og konflikt og studenten kunne også i større grad uttrykke sin forståelse, skriver Batchelor (2006). Ved å skape rom for refleksjon har Packard og Hoffmann (2016) forsket på ontologiske spørsmål i sykepleierutdanningen. Veiledere og studenter møttes i en refleksjonsgruppe. Møtene ble beskrevet som å leve den hermeneutiske sirkelen og arbeide med det som er meningsbærende. Gruppen ble et sted hvor studentene kunne få bearbeide sine følelser og erfaringer. Eksistensielle temaer som kom frem var lengsel, tilblivelse, forståelse, sårbarhet og trøst. Deltakelse i refleksjonsgruppe tilbød radikale muligheter for å *være* og å *bli til* gjennom utdanningen.

Danning mot en profesjonsidentitet

Flere studier (Hodges, Keeley & Grier, 2004; Hurley & Lakemann, 2011; Sheehan, Wilkinson & Bowie, 2012; Noer, 2016) har fokus på leger og sykepleiere sin dannelsesreise mot en profesjonsidentitet. Annen forskning (Ramey & Bunkers, 2006; Sandvik, Eriksson & Hilli, 2015) utdyper sammenhenger mellom utvikling av profesjonsidentitet og en utvikling av hele mennesket. Avslutningsvis presenteres forskning (Kjerholt & Thrysøe, 2005; Crawford, Brown, Kvangarsnes & Gilbert, 2014; Storaker, Nåden & Sæteren, 2017) der utfordringer og spenninger mellom individ og system påvirker danning, utvikling av profesjonsidentitet og gode omsorgskulturer.

Noer (2016) belyser i sin doktorgradsavhandling sykepleierstudenters danning mot å bli og å være sykepleier. Dannelsesprosessen var en krevende prosess som forandret studentens identitet og selvforståelse på veien mot en profesjonsidentitet. Studentene opplevde 'avgjørende øyeblikk' som skapte erkjennelse. Dannelsesprosessens kritiske premisser var for liten tid, stor travelhet og ansvarspress. Særlig var ansvaret som sykepleier et dyptgripende og alvorlig spørsmål i den nyutdannede sykepleierens dannelsesprosess mot profesjonsidentitet, skriver Noer (2016). Danning av identitet som nyutdannet lege var utfordrende, skriver Sheehan et al. (2012). Utfordringen var å integrere den profesjonelle legen i sitt selvbylde, og å forene profesjonelle utfordringer med personlige forventninger. En annen utfordring var å mestre arbeidsbyrden, stresset, trettheten og de emosjonelle utfordringene. En

dissonans mellom hvordan man selv oppfatter sin identitet, og hvordan man vurderes av andre kunne skape spenning og en profesjonell tvetydighet, hevder Sheehan et al. (2012). Hodges et al. (2004) belyser hvordan nye sykepleiere strevde med å finne sin plass i den akutte praksis. Utholdenhet og motstandskraft var grunnleggende elementer for å praktisere i en kaotisk praksisverden. Gjennom refleksjon og veiledning kunne kunnskap bli inkorporert og tilføre ny mening i ens verdier og personlige kunnskap. Dette fremmet muligheter for å bygge profesjonell identitet (Hodges et al., 2004). Også Hurley og Lakemann (2011) belyser utvikling av identitet hos sykepleiere som arbeidet innen mental helse. Identitet utviklet seg både gjennom sosialisering og ved å arbeide direkte med pasienten. En lærings- og identitetsprosess underbygget relasjoner mellom pasient og sykepleier, og var gjensidig fordelaktig. Å ha erfarne praktikere som rollemodeller var også viktig i denne prosessen. For å kunne ha en nøkkelrolle innen terapifeltet var det viktig at sykepleierne hadde en bevisst oppfatning av sin identitet.

Å utvikle profesjonsidentitet er forbundet med å utvikle hele mennesket (Ramey & Bunkers, 2006; Sandvik et al., 2015). Ramey og Bunkers (2006) belyser hvordan sykepleielærere kan fremme refleksjoner over erfaringer for å øke både den tekniske og den relasjonelle kompetansen. Tidlig i sykepleieutdanningen kunne studentene identifisere og gjenkjenne unike situasjoner i praksis. Gjennom narrativer reflekterte studentene over betydningen av å gå dypere inn i det ukjente og over situasjoner som ble beskrevet som å «være på dypt vann». Studentene utviklet seg som mennesker gjennom refleksjoner. De var mer håpefulle og ble tydeligere ledere, og de utviklet også autentisitet og profesjonalitet. Hensikten med forskningen til Sandvik et al. (2015) var å få en dypere forståelse av sykepleierstudentenes prosess og tilblivelse mot å bli sykepleier. Å bli til var en personlig, etisk og eksistensiell prosess. Studentens ansvarlighet var en katalysator for forståelse og tilblivelse, både etisk og intellektuelt. Danning viste seg som en internalisert forståelse som reflekterte ens tenkning, dypt forbundet i menneskets ethos, og synlig i utøvelsen av en caritativ sykepleie, skriver Sandvik et al. (2015).

Utgangspunktet til Kjerholt og Thrysøe (2005) var undersøkelser som viste at omsorg var sterkt nedprioritert i sykepleierens konkrete praksishandlinger. Tendensen var at retningslinjer, minstekrav og standardisering preget arbeidet i helsevesenet (Kjerholt & Thrysøe, 2005). Å arbeide slik kan oppleves mindre

belastende og som en lettelse fra et totalt engasjement. Man innordner seg under ledelsen og beskytter seg mot livet, og hevder i mindre grad sin rett til selvbestemmelse. Ved å relatere omsorgssvikt til systemsvikt påtar man seg i mindre grad et personlig ansvar for kvaliteten av den kliniske praksis.

Omsorgsteoriens idealer og intensjoner bør også diskuteres i forhold til organisatoriske, samfunnsmessige og individuelle perspektiv, avslutter Kjerholt og Thrysoe (2005). Crawford et al. (2014) har forsket på spenning mellom individuell og organisatorisk respons, med fokus på medlidende interaksjoner i helseomsorgen. Medlidenhet ble hemmet i kulturer hvor det stadig ble minnet om økonomiske restriksjoner. Autonomi på arbeidsplassen økte produktivitet, moral og forpliktelse. En av de viktigste betingelsene for å hindre utarming av medlidenhet, var tid til dialog mellom helsepersonell og pasient. Helsepersonell etterspurte også utforming av kjerneverdier og visjoner for å utvikle gode omsorgskulturer, både fra ledere, politikere og lærere. I forskningen til Storaker et al. (2017) søktes en dypere forståelse av de etiske utfordringene som sykepleiere opplevde i sin daglige praksis. Fire temaer løftes frem: Den smertefulle travelhet, verdikonflikter, kompromiss med profesjonelle prinsipper og emosjonell beskyttelse. Det så ut til at sykepleiere gjennomgikk en prosess fra å være idealistisk og selvkritisk til å bli moralsk blindet og følelsesmessig immun. Emosjonell immunisering refererer til å ikke la seg berøre, og den ble en måte å tilpasse seg praksisvirkeligheten på. Dette kan få alvorlige konsekvenser for etisk tenkning og utøvelsen av profesjonell helsehjelp til pasienter. Hvis man ikke er sansende til stede, ser man ikke pasientens sårbarhet, og da ivaretas verken pasientens eller ens egen sårbarhet, hevder Storaker et al. (2017). Men følelsen av skam og skyld, både den ontologiske og den kulturelle, kan øke, og den kan føre til ulike typer stress, også moralsk stress.

I møtet med den andre skapes rom for menneskets utvikling

Forskning (Fredriksson, 2003; Idczak, 2007; Alvsvåg, 2008; Koskinen, 2011; Holopainen, Kasèn & Nyström, 2012) har utdypet møtet med den andre som får betydning for menneskets utvikling.

Hensikten med studien til Idczak (2007) var å forstå hvordan sykepleiestudenter skaper mening gjennom erfaringer i sykepleier-pasient interaksjoner. Idczak konkluderer med at kliniske erfaringer tilbyr studenten gode muligheter til å lære sykepleie, både som kunst og vitenskap. Den

grunnleggende kjernen for læring skjer i sykepleier-pasient interaksjon. Et større fokus på humanistiske fag i læreplaner vil åpne opp for forståelsen av sykepleie som kunst med tilhørende verdier og vitenskap. En billedvev ble brukt som metafor for omsorg. Det vitenskapelige kunnskapsfundament var renningen i veven, og interaksjonen mellom sykepleier og pasient var islett-trådene i veven, selve kunsten, skriver Idzak (2007).

Å lytte kan skape en bevegelse i møtet mellom mennesker og åpne for det virksomme i omsorgen, skriver Koskinen (2011) i sin doktorgradsavhandling. Det sanne menneskelige viser seg ved at den andre bekreftes som enestående, akseptert og elsket. En virkelig relasjon gis liv gjennom at man snakker og lytter til hverandre i et levende samspill. I slike ontologiske samtaler fremtrer en dybde, et nærvær og vilje til å bidra med seg selv for å skape gjensidig forståelse. I gjensidighet kan mennesket erfare bekreftelse som både styrker og gir kraft. Det er et møte med den andre i sin absolutte annerledeshet hvor mennesket kan vokse. I et slikt møtet kan mennesket både glemme seg selv og samtidig virkeliggjøre seg selv (Koskinen, 2011). Holopainen et al. (2012) løfter frem nærvær, anerkjennelse og gjensidighet som essensielle forutsetninger for møtet. Gjensidighet er en ordløs samhörighet hvor vi glimtvis kan oppleve et mysterium. Et mysterium er når mennesket berøres av den andre, i et øyeblikk som har i seg en magisk kraft. I slike øyeblikk kan mening i livet åpenbare seg. Mennesket kan få en dyp erfaring og en innsikt i hvem det er og hvem det vil være, i en gjensidig eksistens med den andre. Mening i livet er da *noe* vi begriper i møtet med den andre, og blir slik gitt oss av den andre, og er dypt forbundet i ontologi. Det er møter som vi bærer med oss hele livet, skriver Holopainen et al. (2012). Fredriksson (2003) har forsket på den vårdande samtalen. Samtalen består av tre aspekter: Det relasjonelle, det narrative og det etiske. Et fellesskap skapes ved at pasienten og omsorgsgiveren gjenkjenner seg i hverandre, i ulike grader av intersubjektivitet. Fredriksson beskriver intersubjektiv forståelse som en sammensmeltning av omsorgsgiverens og pasientens forståelseshorisonter. Når man blir medaktør i et lidelsesdrama, blir man også en del av lidelsens beretning. Samhörighet og fellesskap er vesentlige lindrende faktorer. Å gjenopprette kommunikasjon med andre kan bidra til gjenopprettelse av kontakt med seg selv, eller motsatt.

Alvsvåg (2008) stiller følgende spørsmål i artikkelen: Hvordan lærer sykepleieren fra møter med døende pasienter og deres pårørende? I møte med

pasient og pårørende i eksistensielle drama kunne det oppstå ekte og spontane møter. De møttes som mennesker, uavhengig av rollene de var i. Slike møter styrket sykepleierne i å vise egen menneskelighet og å la seg berøre av pasientens liv og møte med døden. Sykepleieren og pårørende delte et fellesskap i sorgen, som opplevdes som helende. Ved å dele fortellinger utviklet sykepleierne klokskap og dømmekraft, et profesjonelt skjønn og en profesjonsidentitet, skriver Alvsvåg (2008).

Sammenhenger mellom menneskets danning og utøvelse av en humanistisk praksis

Forskning (Nåden, 1998; Karterud, 2006; Alvsvåg, 2010b¹; Thorup, Rundquist, Roberts & Delmar, 2012) tematiserer fenomener og betydningsfulle egenskaper i en dannelsingsprosess og hvordan disse henger sammen med utøvelse av en humanistisk praksis. Menneskesyn, livsforståelse og personlige egenskaper har betydning for utvikling av selvet, og for utøvelse av en caritativ sykepleie i møtet med mennesket i eksistensielle kriser og alvorlig sykdom.

Nåden (1998) utdyper sammenhenger mellom omsorg og utvikling av selvet for å utøve sykepleie i en moralsk praksis. Hensikten med Nåden (1998) sin doktorgradsavhandling er å undersøke fenomenet sykepleie som kunstutøvelse. Nåden konkluderer med at sykepleierens personlige egenskaper har betydning for utøvelsen av sykepleie. Personlige egenskaper er bestemt av livsforståelse, synet på mennesket og lidelse. I en livsforståelse hvor livet betraktes som en gave, blir møtet med pasienten et møte med det skapte. En tjenende tilnærming er forenlig med synet på at vi er mennesker, som er avhengige av hverandre (Nåden, 1998). Utvikling av selvet synes å være en nødvendig forutsetning for kunstutøvelse i sykepleien. Sykepleieren må også ha kunnskap og innsikt i lidelsens vesen. For at omsorgen og omsorgsholdningen skal bli til sykepleiekunst, må der være både en holdning og utøvelse av kunstneriske sykepleiehandlinger, som gjenspeiles i en moralsk praksis, skriver Nåden (1998).

¹ Denne forskningen er utgitt i boken *På sporet av et dannet helsevesen. Om nære pårørende og pasienters møte med helsevesenet*, og er ikke søkt frem gjennom databaser.

Flere studier (Lanara, 1981; Karterud, 2006; Sæteren, 2006; Thorup et al., 2012) løfter frem og belyser egenskaper hos omsorgsgiveren, som er viktige for å kunne utøve en etisk praksis i møte med pasienters eksistensielle behov. Mot er et samlende fenomen i etisk danning, ifølge Thorup et al. (2012). Sårbarhet og lidelse er fenomener som utvikler moralsk sensitivitet og etisk danning, og er en forutsetning for å kunne utøve eksistensiell omsorg. Etisk danning er en sammenslutning av personlige egenskaper og profesjonelle kvalifikasjoner. Danningen er en modningsprosess som utvikles over tid, hvor trygghet og sensitivitet til å kunne møte pasientens lidelse utvikles. Sykepleieren responderer på grunnlag av en indre kraft mer enn av plikt og har mot til å handle og til å påta seg ansvar. I etisk danning integreres den profesjonelle sykepleieren med seg selv som person (Thorup et al., 2012). Karterud (2006) har utviklet et teoretisk bilde om sentrale begreper og fenomener innen den caritative etikk når pasientens utfordringer er av eksistensiell art. En av tesene er at frihet er en forutsetning for og et kjennetegn ved den caritative etikken. Å lindre lidelse forutsetter at det finnes mennesker som tåler å være sammen med pasienten når omsorgen utfordres av meningsløshet, manglende håp og trussel om død. Mot, offer og ansvar er sentrale begreper. Karterud (2006) understreker at å handle etisk krever selvkjærlighet, gjensidighet i solidaritet med andre og at man er autentisk overfor mennesker i alvorlige kriser. Sæteren (2006) har i sin doktorgradsavhandling belyst hvordan sykepleiere utfordres på etisk og eksistensiell kompetanse i møte med alvorlig syke pasienters sårbarhet og lidelse. Sykepleieren viste handlingskompetanse til å møte kroppslige behov, men hadde i mindre grad emosjonell kompetanse til å gå inn i relasjoner og møte pasienters åndelige og eksistensielle behov. Personlig mot, å være seg bevisst sin egen sårbarhet, en avklart livsforståelse og faglig kompetanse var betydningsfulle egenskaper for å kunne bekrefte og møte den andres lidelse. I møtet med lidelse ble sykepleierne stilt overfor valg. Det krevde en dyp vilje til å velge det gode og det etiske. Å gjøre etiske valg er forbundet med å bli seg selv, og å forplikte seg. Ut fra en slik forståelse kan indre ansvar og forpliktelse overfor pasienten være forbundet med sykepleierens utvikling av selvet, skriver Sæteren (2006).

Lanara (1981) løfter frem heroisme som en levende substans innen sykepleie og for å ivareta en humanistisk sykepleie. Sykepleieomsorgen har potensiale i seg til heltemot. For å kunne utøve heroisme må man utvikle evnen til å velge og handle ut fra sitt indre og fra egne verdier og idealer, og samtidig være

forbundet med universelle prinsipper og idealer innen sykepleie. Å være heroisk fordrer frihet til å kunne gjøre frie valg og å være ansvarlig. Lanara løfter frem betydningen av selvoppgivelse i utøvelsen av sykepleie. Ved å gi den andre engasjement, medfølelse og kjærlighet lindres lidelse og fremmer den andres opplevelse av å være levende. I en moderne heroisme overskrider sykepleieren seg selv, hun er fri og kan oppleve en indre helhet, hevder Lanara (1981).

Både Alvsvåg (2010b) og Nyholm, Salmela, Nyström og Koskinen (2017) utdyper viktige verdier og egenskaper i en etisk praksis. Alvsvåg (2010b) har forsket på hva et betydningsfullt møte med helsevesenet er, og hvordan dannelse kom til uttrykk i relasjonelle møter. En etisk og moralsk praksis innbefatter dannelse som handler om faglig dyktighet og kyndig yrkesutøvelse, utført med medmenneskelighet. Dannelse hos helsepersonell skal ivareta de suverene fenomenene som bærer vår tilværelse: Kjærlighet, tillit, glede, håp, åpenhet og barmhjertighet. Her relateres dannelse til det rette, det skjønne og det gode, og dannelsens mål er humanitet. Selvdisciplin, konsentrasjon og dømmekraft er egenskaper som er forbundet med dannelse. Pasienter og pårørende bør møtes med faglig omsorg som omfatter sensitivitet, sårbarhet, medfølelse og evne til å bli berørt hos omsorgsgiver (Alvsvåg, 2010b). Hensikten med studien til Nyholm et al. (2017) var å øke forståelsen av sentrale verdier og å utvikle en etisk praksismodell. I dialoger mellom vitenskapelige forskere og helsepersonell fra praksis ble det reflektert over hva som er grunnleggende etiske verdier i en bærekraftig omsorg i praksis. I denne etiske praksismodellen (Ethical practice model EPM) er ethos kjernen, omkranset av verdier som verdighet, ansvarlighet, respekt, invitasjon og løfter (Nyholm, et al., 2017). Denne modellen kan brukes som et redskap av omsorgsgivere for å skape en dypere forståelse av felles grunnverdier og hva de medfører i forhold til en bærekraftig omsorg.

Sammenfatning av litteraturgjennomgang

Tidligere forskning (Lanara, 1981; Delmar, 2002; Cody, 2003) løfter frem et teoretisk og filosofisk grunnlag for utøvelse av omsorg. Dypt i mennesket, i en bevegelse mellom helse og lidelse, mellom muligheter og begrensninger utdypes tilblivelse på et ontologisk nivå (Parse, 1991; Eriksson, 2007; Foss, 2012). Å ha

fokus på ontologiske og eksistensielle erfaringer var meningsbærende for studenters væren og utvikling (Batchelor, 2006; Packard & Hoffmann, 2016). Menneskets tilblivelse på et ontologisk nivå er forbundet med forvandling, fornying og forsoning, hvor mennesket utvikler seg til integrert enhet og hellighet (Eriksson, 2007; Foss 2012).

Flere artikler (Ramey & Bunkers, 2006; Sandvik et al., 2015) belyser sammenhenger mellom utvikling av en profesjonsidentitet og utvikling av hele mennesket. Sammenhenger mellom utvikling av egenskaper, selvet og utøvelse av etiske praksiser løftes frem av Nåden (1998) og Delmar (2002). Fokus på å kunne møte pasienter med eksistensielle behov, i en omskiftelig praksis, utdypes i flere studier (Lanara, 1981; Karterud, 2006; Sæteren, 2006; Thorup et al., 2012). Studiene er tematisk nær denne avhandlingens tematikk, om danningens vesen, og kan være et utdypende bidrag til substans om danningens vesen. Ny kunnskap om danningens vesen vil ha sammenhenger og betydning for sykepleieren i utviklingen av sin profesjonelle identitet.

Flere artikler og flere forfattere fremhever sammenhengen mellom utvikling av selvet, gode egenskaper og etisk danning (Nåden, 1998; Delmar, 2002; Karterud, 2006; Alvsvåg, 2010b; Thorup et al., 2012). Etisk danning beskrives som en personlig etisk og eksistensiell prosess. Flere studier (Lanara, 1981; Kjerholt & Thrysøe, 2005; Storaker et al., 2017) belyser praksis hvor omsorg, medlidenhet og sansende nærvær er under press, blir hemmet og også er fraværende. Dette kunne relateres til både etiske, individuelle, organisatoriske og samfunnsmessige faktorer. Denne avhandlingen motiveres av tidligere forskning for å ytterligere belyse sammenhenger mellom danningens vesen, menneskets danning og dets sammenheng med å kunne møte det lidende mennesket og å lindre lidelse.

Frihet fremtrer særlig i to doktorgradsavhandlinger (Lanara, 1981; Karterud, 2006). Lanara (1981) skriver at å være heroisk krever nettopp frihet. Karterud (2006) hevder at frihet er en forutsetning for, og et kjennetegn ved, den caritative etikken. I litteraturgjennomgangen for øvrig fremtrer frihet i liten grad. Det aktualiserer denne studiens fokus på frihet relatert til danningens vesen.

Gjennomgangen av den beskrevne litteraturen har bidratt til å tydeliggjøre menneskets gjensidige avhengighet. Litteraturen (Fredriksson, 2003; Idczak,

2007; Alvsvåg, 2008; Koskinen, 2011; Holopainen et al., 2012) utdyper møtet med det lidende mennesket som betydningsfullt i menneskets dannelsingsprosess. Møtet beskrives på ulike nivåer, ifra den konkrete interaksjonen til eksistensielle møter, og møter forbundet med menneskets væren. Ut fra denne litteraturgjennomgangen fremtrer ytterligere behov for forskning på hva dette *noe*, det betydningsfulle, er, som kan gi ytterligere forståelse av danningens vesen. I litteraturgjennomgangen har jeg funnet forskning på viktige egenskaper i møtet med den alvorlig syke, men i liten grad forskning som fokuserer på danning i møtet med det lidende mennesket. I forlengelsen av å forske på danningens vesen relatert til møtet, vil det være viktig å utforske danningens vesens betydning for en caritativ utøvelse av en profesjon. Litteraturgjennomgangen har bidratt til en utvidet forforståelse, innsikt og nysgjerrighet for å søke sammenhenger i valgt materiale, mellom det som skjer i møtets mysterium, hva som lindrer lidelse og er virksomt i omsorgen, menneskets mulighet og potensiale for ny forståelse og danning i møtet. Min forskning kan tilføre feltet ny kunnskap ved å stille nye hva-spørsmål i nytt materiale. Jeg ønsker med dette å gi et bidrag til en dypere forståelse av danningens vesen i møtet med det lidende mennesket basert på klassiske og filosofiske tekster, samt empiri fra klinisk virkelighet.

3 Studiens hensikt, forskningsspørsmål og design

Hensikt

Hensikten med denne studien er å utvikle viten om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket i et omsorgsvitenskapelig perspektiv.

Denne studiens ambisjon er at resultatene skal kunne ha betydning både for den teoretiske og den kliniske kunnskap innen omsorgsvitenskapen. Innen den teoretiske kunnskapen kan avhandlingen være et bidrag i en pågående utvikling av valgte omsorgsvitenskapelige begreper som ethos, møte og lidelse, og kan utvide og utvikle innholdet i disse begrepene. I den kliniske omsorgsvitenskapen kan forskning på danningens vesen i møtet med det lidende mennesket tilføre kunnskaper og ny forståelse av den virksomme omsorgen i møtet. Tilegnelse av teoretisk kunnskap kan da anvendes i handlinger og i møte med pasienten. Det kan gi en dypere forståelse av sammenhengen mellom selve møtet, menneskets danning og å fremme helse og å lindre lidelse.

Overordnet spørsmål

Hva er danningens vesen i møtet med det lidende mennesket i et omsorgsvitenskapelig perspektiv? Dette spørsmålet besvares gjennom tre delspørsmål.

Delstudienes spørsmål

1. Hvordan fremtrer danning i møtet med lidelse i utvalgte greske tragedier?
2. Hvordan fremtrer danning i møtet mellom sykepleier og det lidende mennesket?
3. Hvordan fremtrer danning i en utvalgt filosofisk tekst?

Studiens design og prosess

I figur 1 (s. 22) *Studiens design og prosess*, presenteres studiens design, som er en plan over forskningsprosessen. Planen synliggjør fire faser som er forbundet med hverandre og viser stegene i min forskningsprosess. Mellom fasene skjer bevegelser mellom del og helhet, og ny forforståelse og forståelse utvikles.

Figur 1 Studiens design og prosess

I den første fasen fremtrer forforståelsen relatert til valgt teoretisk perspektiv, litteraturgjennomgang og egen erfaring som sykepleier. Neste steg i forskningsprosessen var å utarbeide studiens hensikt og et overordnet hva-spørsmål som stilles til saken (Gadamer, 2010). Ett del-spørsmål ble utarbeidet og stilt til hvert materiale. I den første fasen leste jeg omsorgsvitenskapelig teori og valgte tre begreper fra omsorgsvitenskapen: ethos, lidelse og møtet.

I den andre fasen velges avhandlingens materiale. Selve utvelgelsen av de greske tragediene er utdypet under overskriften *Prosess med utvelgelse av tragedier* (figur 3, s. 52). Jeg hadde en forventning til at de valgte tragediene inneholdt substans som kunne gi en dypere forståelse av danningens vesen i møte med det lidende mennesket. Gjennom hermeneutisk lesning av de tre tragediene skaptet en bevegelse i den hermeneutiske sirkelen. Det neste steget i denne fasen av forskningsprosessen var å gjennomføre forskningssamtaler med sykepleiere i praksis. Fokuset var det meningsbærende i møtet mellom sykepleier og pasient. Her søkte jeg betydningsfulle fortellinger om sykepleiernes møte med pasienter, som de mente hadde hatt betydning for deres egen danning. Forskningssamtalene ble transkribert og ble så lest og tolket hermeneutisk. Ut i fra substans fra de to forrige materialene fant jeg det betydningsfullt å søke etter en filosofisk tekst, for å nå en dypere forståelse av danningens vesen. Det jeg forventet å finne gjennom lesning av den filosofiske teksten var en dypere forståelse av menneskets væren og tilblivelse. Jeg søkte først i filosofiske tekster av Gadamer (2010) og Humboldt (1792/2011; Humboldt, 2016). Videre søk førte meg til *Frihetsskriftet* av Schelling (1809/2013). Temaene i denne teksten er kjærlighet, menneskets kamp mellom det gode og det onde, dets valg og vilje. Teksten skapte nysgjerrighet og en forventning til at den kunne gi en dypere forståelse av menneskets danning og danningens vesen.

I den tredje fasen sammenstilles tolkningen av klassisk tekst, forskningssamtaler og filosofisk tekst. Jeg leste de tre tekstene sammenhengende som en ny tekst og meningsbærende temaer trådte frem fra teksten og tolkningsantagelsene. De meningsbærende temaene diskuteres, og ny substans søkes. Avslutningsvis fremstilles et teoretisk bilde av avhandlingens resultat, hvor ny substans og kunnskap om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket fremtrer i en abduktiv tilnærming. Figuren i

midten, med gul farve, tangerer de andre delene for å synliggjøre at den enkelte del påvirker og påvirkes av alle delene.

I en hermeneutisk tradisjon anvendes både induksjon, deduksjon og abduksjon som metodologiske begrep. Min forforståelse angir siktet i den deduktive fasen. Gjennom hermeneutisk lesning er tolkningen i en beskrivende, oppdagende og induktiv fase hvor meningsenheter og mønstre genereres (jf. Eriksson & Lindström, 1997, 2000). Jeg søkte meningsdybde og meningsbærende substans om danningens vesen. I bevegelser mellom det abstrakte og allmenne og det konkrete og individuelle, kan substans fremtre i en abduktiv tilnærming (Lindström, L. Nyström & Zetterlund, 2011). Mellom de ulike delene skjer bevegelser mellom del og helhet i en tolkningsakt. I prosessen utvikles forforståelsen og forståelsen som påvirker neste tolkningsakt. Pilene i modellen angir bevegelsene i denne forskningsprosessen.

4 Presisering av begrepene danning og vesen

Danning og vesen er sentrale begreper i denne avhandlingen, og jeg utdyper disse i dette kapitlet. Jeg belyser danning som begrep og ideal primært ut fra omsorgsvitenskapelig teori, men også i lys av andre vitenskapelige tilnærminger. Gustavsson (2000) beskriver dannelsingsprosess som en reise, og Alvsvåg (2010b) og Hansen (2008, 2012) utdyper dette ytterligere. Videre presenterer jeg danning som begrep og prosess med utgangspunkt i tekster av filosofene Gadamer (2010) og Humboldt (1792/2011, 2016). Jeg beskriver vesensbegrepet i en tekst av Eriksson (2012) og utforsker det ytterligere ved hjelp av Christiansen (2003).

Jeg anvender begrepene det eksistensielle og det ontologiske i avhandlingen. «Ontologi är en lära om de nödvändiga eller väsensmässiga dragen hos det varande» (Nybom & Torrkulla, 2019). Existens/existera «[...] kom att stå för att något faktiskt förekommer (i motsats till *vad* något är – speciellt *vad* något är enligt sitt väsen (lat. *essentia*)» (Nybom & Torrkulla, 2019). Ifølge Hansen (2008) er det en forskjell på det eksistensielle, det å eksistere og det ontologiske, det å være. Å eksistere er å være i en bevegelse mot væren, med seg selv og sitt liv. Det eksistensielle viser seg mellom det personlige og det ontologiske og kan være en grenseposisjon eller et møtepunkt (Hansen, 2008, s. 22). Mennesket er forbundet med både det eksistensielle og det ontologiske.

Danning som begrep og ideal

Et dannelsesideal forankret i humanvitenskap og hermeneutikk, er forbundet med en humanistisk livsforståelse og har historisitet og kulturelle aspekter, hevder Matilainen (2004). Et caritativt dannelsesideal beskrives som «[...] en helhetsmessig bildning och daning av vårdare med en vårdvetenskaplig förankrad kompetens och en caritativ inre etisk hållning» (Eriksson, et al. 2004, s. 4). Når mennesket tilegner seg omsorgsteoretisk tenkning, kan det oppstå nye muligheter for etisk og eksistensiell utvikling. Hode-hjerte-hånd modellen er en caritativ modell for danning. Denne modellen bygger på idealet om det sanne, det gode og det skjønne (Eriksson, et al., 2004). De indre aspektene av dannelsesidealet har en vitenskapelig og verdimesig forankring, og den kan til

tider stå i motsetning til ytre, for eksempel politiske, økonomiske og samfunnsrelaterte aspekter (Matilainen, 2004). Menneskets danning berører i sin dypeste mening det å være menneske. Relasjoner mellom mennesker gir næring og kraft til menneskets danning (Matilainen, 2004).

Ifølge Gustavsson (2000) utgår en dannelsingsprosess fra to aspekter. Det ene vektlegger menneskets selvrealisering og frie vekst. Det andre er en prosess med forbilder og uttalte mål. Danning må ha med begge aspektene for å være en dynamisk prosess. Gustavsson (2000) hevder at danning blir utvannet hvis det kun handler om et indre personlig anliggende og ikke blir relatert til samfunn og kultur. Reisen, eventyret, oppbruddet og hjemkomsten er metaforer for danning, skriver Gustavsson (2000). Reisen som metafor illustrerer dannelsingsstankens eksistensielle dimensjoner. Å reise innebærer å bevege seg ut i det ukjente, for så å ta med seg hjem nye erfaringer. Man forlater seg selv skriver Gustavsson (2000) for å finne seg selv igjen. Å være hjemme i seg selv er å ha en trygg forankring i egen personlighet og ha en sosial og kulturell identitet. I denne dannelsingsprosess kjemper de konstruktive og skapende kreftene mot de destruktive kreftene (Gustavsson, 2000).

Alvsvåg (2010b) skriver at dannelse handler om det som utvikler mennesket og at dannelse oppstår i fellesskap med andre. Selve begrepet dannelse «[...] kan henspille på det «å danne», «å forme», altså prosessen, og på «skikkelsen», eller resultatet av dannelsesprosessen» (Alvsvåg, 2010b, s. 19). Ifølge Alvsvåg er det vanskelig å definere begrepet dannelse, mens danning som fenomen er forbundet med spørsmålene: Hva er det gode liv, hva er et godt menneske, hva er det gode i samfunnet? Takt, tone og stil beskriver en konkret dannelse ifølge Alvsvåg, og hun stiller spørsmål om hva som er det gode, det rette og det skjønne i en eksistensiell dannelse. Undring, refleksjon og spørsmål i en dannelsingsprosess fremtrer særlig i menneskets eksistensielle kriser. Dannelse i en profesjonsutøvelse viser seg i kunnskap og konkrete handlinger. Dannelse er dialektisk og utvikles i vekselvirkning med omgivelsene, skriver Alvsvåg. Den er forbundet med noe forbilledlig, med etiske normer, utvikling av moralsk bevissthet og estetisk dømmekraft. Alvsvåg (2010b) beskriver videre en vekselvirkning mellom tre momenter i en dannelsesprosess. Det første momentet er selvbestemmelse, frihet og evne til autonomi. Dannelsens andre moment er en tilegnelsesprosess hvor utvikling av menneskelighet er sentralt.

Det tredje momentet har i seg både individualitet og menneskets forhold til fellesskapet og det allmenne (Alvsvåg, 2010b, s. 29).

Hansen (2012) spør om det kreves en særlig form for danning innen kreative utdanninger og nevner spesielt profesjonsstudier og arkitektstudier. Han begrunner relevansen for en særlig form for danning med at «Der «sker» noget i de kreative og mellommenneskelige relationer og processer, som igen og igen synes at undslippe vores tekniske, systematiske, begreblige og metodiske tilgange. Og dannelse er at have gehør for dette «ekstra» og at kunne lade dette ubegribelige «noget» komme til orde på indirekte vis» (Hansen, 2012, s. 210). En slik danning vektlegger mellommenneskelige relasjoner, det levde livet med dets erfaringer og innsikt, ifølge Hansen (2012). Å utvikle varhet og gehør for dette «ekstra» og «noe» kan gi en dypere forståelse av ontologiske fenomener og utvide menneskets forståelse av væren. En slik forståelse av danning er en motvekt til en vitensbasert og funksjonell forståelse av danning (Hansen, 2012).

Hansen (2008) beskriver danning som en prosess og vektlegger undringsøyeblikk og sannhetserfaringer i prosessen. I undringsøyeblikk kan mennesket, ifølge Hansen, bli berørt av noe større enn seg selv. Når mennesket berøres slik, kan det åpne for en dypere forståelse av begreper og fenomener. Ved å være åpen og lyttende til egne erfaringer, kan noe meningsbærende skapes. Mennesket er da i en undrende dialog med seg selv, skriver Hansen. En slik sannhetserfaring kan gi en fornemmelse av noe gåtefullt, som vanskelig lar seg uttrykke, skriver han. Slike erfaringer skaper hermeneutisk forståelse og kan være betydningsfulle hendelser i en dannelsesprosess. Dannelse er «[...] at stå i det åbne i en lidenskabelig optagethed af, hvad det Sande, det Gode og det Skønne er – ikke bare for *mig* eller for mennesket, men for *livet som sådan*» (Hansen, 2008, s. 28).

Danning hos Hans-Georg Gadamer og Wilhelm von Humboldt

Her presenterer jeg skrifter fra filosofene Hans-Georg Gadamer² (1900 – 2002) og Wilhelm von Humboldt³ (1767–1835) som begge har bidratt sterkt til utviklingen av begrepet danning (Bildung).

Danning hos Hans-Georg Gadamer

Gadamer (2010) skriver i sitt verk *Sannhet og metode, Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk* om danning som begrep og sentrale fenomener forbundet med danning. Danning er et sentralt humanistisk begrep. Ordets historie, fortalt av Gadamer (2010), begynner i middelalderens mystikk og videreføres i barokkens mystikk. Ordet gjennomgår så en religiøs begrunnet åndeliggjøring og blir til vår tids dannelsesbegrep, danning til humanitet. Ordets betydning knyttes også i dag til at mennesket er skapt i Guds bilde. Dette bildet bæres i menneskets sjel og det søker hele tiden å gjenoppbygge det. Denne betydningen av danning gjenkjennes i det latinske ordet for danning, *formatio* og i de engelske ordene *form* og *formation*. Dannelsesbegrepets innhold utviklet seg fra å beskrive en ytre fremtredelse, til å referere til en danning av menneskets anlegg og evner. Gadamer henviser til Kant som beskriver danning som en plikt til ikke å la sitt talent forfalle, og til Hegel som skriver om selvdanning og danning som plikter vi har overfor oss selv (Gadamer, 2010, s. 35–36).

²Hans-Georg Gadamer (1900 – 2002) var en tysk filosof innenfor den kontinentalfilosofiske tradisjonen, best kjent for å ha utvidet hermeneutikken gjennom sitt verk *Sannhet og metode (Wahrheit und Methode)* i 1960. Gadamer var særlig påvirket av Martin Heidegger, som han også var elev hos. Gadamers hermeneutikk har påvirket 1900-tallets tenkning i stor grad. Debatten har blitt ført mellom Gadamer, Jürgen Habermas og Paul Ricoeur (https://no.wikipedia.org/wiki/Hans-Georg_Gadamer 27.01.17). *Sannhet og Metode* ble utgitt da Gadamer var 60 år, og betraktes som en oppsummering av hans tidligere forskning, og som et oppgjør med opplysningstenkningen (Schanning, 2010).

³Wilhelm von Humboldt (1767 – 1835) er kjent som språkforsker, utdanningsteoretiker, politisk tenker og frihetsfilosof. Hans tenkning har sitt utspring i 1790-årenes tyske åndsliv, hvor den tyske liberalismen blomstret. Humboldt sine ideer om undervisning og forskning formet grunnleggelse av Universitetet i Berlin i 1810, og ble modell for en rekke andre tyske og utenlandske universiteter, blant annet Universitetet i Oslo i 1811 (Moen, 2011). Humboldt sin statsteori må ses i lys av kong Fredrik IIs innføring av lovkodifikasjon av den prøyssiske retten som førte til enevelde og en føydal samfunnsmodell med sterke begrensninger i ytringsfrihet og religionsutøvelse (Straume, 2013, s. 194).

Takt og *sensus communis* er fenomener som er forbundet med danning. Takt refererer til en følsomhet og en evne til innlevelse i situasjoner. Ifølge Gadamer er takt varhet for å ikke støte noen og for ikke å trå inn i en persons intimsone. Å utvise takt krever både en estetisk sans og en historisk sans. En slik estetisk sans skiller mellom vakkert og stygt, god og dårlig kvalitet og har betydning for en estetisk danning. Å ha historisk sans er å ha forståelse for hva som er mulig og umulig i en gitt tidsperiode. Det er også å ha sans for fortidens forskjellighet sammenlignet med nåtiden (Gadamer, 2010, s. 42). Det virksomme i takt er innlevelse, erkjennelse og væren. *Sensus communis* er et annet fenomen som Gadamer (2010) relaterer til dannelsingsprosesser. *Sensus communis* består av en allmenn og felles sans, som har betydning for utvikling av fellesskap. Utviklingen av en slik felles sans som gjør mennesket åpen for den andre og for allmenne perspektiver, vil ha stor betydning i livet. Denne felles menneskelige sansen rettes mot det rette og det allmenne gode, og mennesket tilegner seg den gjennom livets fellesskap. Denne *sensus communis* er menneskets mål (Gadamer, 2010, s. 38, 46, 48).

Gadamers storverk, *Sannhet og metode. Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk* (2010) handler om hvordan vi skaper forståelse gjennom språket. Jeg leser dette som en beskrivelse av hvordan mennesket kan forstå noe nytt, og utvikle seg i møte med det fremmede og den andre. Til tross for ulike kulturelle og språklige tradisjoner er vi i samme verden. Språket er en egenskap hos mennesket og selve grunnlaget for at mennesker har en verden. Å ha en verden er å være i og forholde seg til en verden gjennom språklige uttrykk, men språket eksisterer også bare i kraft av at verden fremstiller seg i språket. Denne relasjonen mellom språk og verden er *den hermeneutiske erfaringens språklighet*. Den hermeneutiske erfaringen starter i møte med tekster. Vår forforståelse muliggjør en hermeneutisk situasjon og den er virksom som grunnlag for forståelseshorisonter i bevegelse. For å utvide egen forståelse må mennesket overvinne egen og andres partikularitet gjennom åpenhet.

Å søke og forstå vil alltid oppleves meningsfullt, ifølge Gadamer. En forståelse kan oppstå som en umiddelbar hendelse, en sannhetshendelse eller en hermeneutisk erfaring. Mennesket blir grepet og berørt av noe, og en slik hendelse kan skape en dyp forståelse av fenomener også i en allmenn forstand. Vi er deltagere i en overlevering. En overlevering er en fremhevingsprosess, noe nytt og annet kan fremtre (Gadamer, 2010, s. 42, 43, 484, 485). Når vi

forstår overleveringen, hevder han, tilegner vi oss innsikt og erkjenner sannheter (Gadamer, 2010, s. 21). Enhver tilegnelse av overleveringen er en historisk annen tilegnelse. Tilegnelsen er dermed ingen reproduksjon og slett ingen ren formidling av den overleverte teksten, men forståelsens nye frembringelse (Gadamer, 2010, s. 516). Ny innsikt og ny forståelse gjennom en hermeneutisk erfaring, som skaper bevegelse i forståelseshorisonter, betegner en tilegnelsesprosess. Danningens resultat vokser frem av formingens og danningens indre prosess og er i en stadig utvikling. Danning er selve prosessen som menneskene er i, en prosess hvor vi alltid er i bevegelse og underveis. Vi tolker ikke vår erfaring av virkeligheten, men virkelighetserfaringen er tolkningen (Gadamer, 2010, s. 40). Danningen oppstår idet man erkjenner det egne i det fremmede og så vender tilbake til seg selv. Hjemkomsten til en selv utgjør danningens vesen. Mennesket er i en uendelig, indre dannelsesprosess hvor det utvikler og utvider sin kjerne mot tilblivelse (Gadamer, 2010, s. 40).

Danning hos Wilhelm von Humboldt

Danning er et nøkkelbegrep hos Humboldt (1792/2011), uttrykt i det filosofiske spørsmålet: Hva er mennesket grunnleggende sett? Humboldt vektlegger betydningen av vekselvirkningen mellom mennesket og verden i en dannelsesprosess, og han bruker metaforer som å bære frukt og å blomstre for å beskrive menneskets utvikling.

Plantens mindre fortryllende, enkle frukt viser liksom selv hen til blomstringens skjønnhet som skal utfolde seg gjennom den. Og alt iler mot blomstring. Det som først spirer frem fra såkornet er ennå langt fra blomstringens ynde. Den fulle, tykke stengel og de brede blader som faller fra hverandre behøver en mer fullendt dannelse. [...] Det skjer en avblomstring, og frukten frembringer atter den like rå stammen, like klar til å foredles (Humboldt, 1792/2011, s. 47).

Humboldts organiske betraktningssmåte stod i sterk motsetning til opplysningsfilosofiens forsøk på å beskrive mennesket med begreper fra teknikkens verden. Humboldt oppfattet de naturvitenskapelige teoriene om mennesket som sterkt misvisende og menneskefiendtlige. Målet for våre liv, hevder han, er å utvikle oss og forme oss selv som mennesker i en prosess kalt *Bildung*. Menneskets danning skjer først og fremst gjennom tenkning og refleksjon, men prosessen er avhengig av andre mennesker for å kunne

realiseres. Menneskets tenkning er alltid et forsøk fra åndens side på å bli forståelig for seg selv, og menneskets handlinger et forsøk fra viljens side på å bli fri og uavhengig i seg selv. Både tanke og handling må være forbundet med verden med det allmenne, for å kunne bli erkjennelse. For Humboldt er mennesket en enhet som søker helhet, som hele tiden veksler mellom det indre og møtet med mangfold. Mennesket danner seg en sirkel hvor viten og handling blir til et sluttet hele. Ren lærdom blir til lærd danning med forbindelse til menneskets indre danning (Humboldt, 2016⁴). Ifølge Humboldt velger man fra det indre liv hva man vil beskjeftige seg med, og slik kan samsvaret mellom det ytre og det indre liv øke. I danningens prosess vil mennesket vokse i skjønnhet og oppleve at livet i økende grad samstemmer med dets karakter. Et menneskeliv består av lykke, smerte og lidelse. I store øyeblikk hvor man opplever lykke, kraft og enhet, kan man også være nær lidelse. «Men når bare følelsen av det høyeste i mennesket fortjener å kalles lykke, da får også smerte og lidelsen en endret skikkelse. [...] Synet av storhet fengsler ham, uansett om det store er i ferd med å oppstå eller gå til grunne» (Humboldt, 1792/2011, s. 64).

Frihet til å skape kommer innenfra og er en grunnleggende betingelse for danning. Statsmaktens frihetsinnskrenkninger undertrykket menneskets tiltakslyst, hevdet Humboldt. Denne tiltakslysten så han som selve kilden og betingelsen for utvikling mot en høyere danning. Han så en dyp motsetning mellom bruk av tvang og måten menneskesinnet fungerer. Tvang bidrar til å skille menneskets tanker fra dets handlinger, og det paralyserer mennesket, hevdet han. Hvis man ledes ofte og mye, kan det føre til at man ofrer mer og mer av sin selvstendighet. Det vil svekke menneskets moralske vilje og kan føre til en mekanisk utvikling (Humboldt, 1792/2011, s. 45, 57). For Humboldt var idealet å streve mot og å ha en dyp aktelse for den enkeltes individualitet. Dette skulle være forutsetningen for møter mellom mennesker. Hvert menneske har noe unikt og originalt ved seg, ifølge Humboldt. Han så et dannet menneske som både universelt og unikt, med fellesmenneskelige egenskaper og sin egen personlighet. Hans dannelsesbegrep representerer den moderne individualismen. Mennesket er unikt og kan utvikle og virkeliggjøre seg selv.

⁴ Teksten det henvises til er: *Teori om menneskets danning* (Humboldt, 2016). Denne teksten er et fragment, opprinnelig uten tittel, funnet hos Humboldt. Teksten ble sannsynligvis skrevet i 1793 eller 1794, men ble ikke publisert før i 1903.

Begrepet Bildung betegner en uendelig prosess, man er alltid underveis (Humboldt, 1792/2011).

Vesen

Ifølge Eriksson (2012) er vesen forbundet med en indre kjerne og med noe som er bestandig. Vesen betegner noe universelt, men spor av vesenet kan også finnes i bevegelser mellom mangfold og enhet. Vesenet kan tre frem fra det kontekstuelle, men i sitt innerste vesen er det løst fra kontekst og uforanderlig. Ved å utforske og utlegge et begreps vesensegenskaper, utdypes man et begreps innerste og opprinnelige betydning (Eriksson, 2012). Å søke etter vesen er å søke etter det evidente, ifølge Eriksson (2009b). I bevegelser mellom det universelle og partikulære kan noe av det evidente vise seg. En ny viten eller en ontologisk klarhet kan fremtre og skape kunnskapsmønstre og ny teori kan utvikles (Eriksson, 2009b). Christiansen (2003) gir en ytterligere utdypning av vesensbegrepet i lys av Aristoteles sin filosofi. Vesen er naturlig og uforanderlig. Det betegner en kjerne som er forbundet til noe, med gjenkjennelige kjennetegn. Christiansen (2003) beskriver vesen som «En tings væsen er det, den nødvendigvis må være for at være det, den er» (s. 116). Substans har sammenheng med væren og vesen. Substans er det som vedvarer i forandringen, «[...] den uforanderlige væren gjennom tid og rum, enkelttingens væsen» (Christiansen, 2003, s. 105).

I denne studien søker jeg slik substans fra mine tre forskjellige kilder. Jeg søker noe som kan utdype og skape ny forståelse av danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Dette vesen, eller substansen, er bærer av noe bestandig, men kan fremtre i ulike former. Når jeg søker etter vesen i avhandlingens materiale, søker jeg etter noe som *er*, noe ontologisk.

5 Omsorgsvitenskapelig teori og begreper

Mitt vitenskapelige ståsted er den omsorgsvitenskapelige teori, dens tenkning og grunn. Den omsorgsvitenskapelige teori, med tilhørende ontologi, epistemologi og metodologi samstemmer med denne avhandlingens valg. Avhandlingens etiske perspektiv, konsentrert om danningens vesen og menneskets danning i møtet med det lidende mennesket, er forbundet til omsorgsvitenskapelig ontologi. I denne avhandlingen, hvor jeg beveger meg i et etisk landskap, er bakteppet en teori utviklet på hermeneutisk grunn. I dette kapittelet løftes særlig Erikssons (Lindström et al., 2018; Eriksson, 2018) omsorgsteori frem. Caritas er et kjernebegrep som gir omsorgsteorien dens karakter og er motivet for all omsorg (Lindström et al., 2018). Caritativ omsorg oppstår i møtet med det lidende mennesket i et omsorgsforhold som innebærer et grunnleggende fellesskap (Eriksson & Lindström, 2009). Den caritative omsorgsetikken har en ontologisk etikk, hvor et viktig prinsipp er at etikk går foran ontologi.

Etiken föregår ontologin. I grundantagandet om människans värdighet och helighet finns det absoluta etiska kravet inbyggt och det har fått en tydligare utformning i den caritative vårdetiken. [...] Då etiken föregår ontologin underordnas situationen det etiska. Konkret innebär det att tanken om människans helighet och värdighet alltid hålls levande i alla skeden av kunnskapssökandet (Eriksson & Lindström, 2000, s. 7).

Et omsorgsteoretisk perspektiv innebærer en etikk som søker å ivareta menneskets hellighet og verdighet, og et menneskesyn hvor mennesket er hellig og ukrenkelig, med en iboende verdighet. Mennesket forstås som en enhet av kropp, sjel og ånd (Eriksson, 2009a). Etisk og ontologisk stillingstagen og grunnleggende sannheter fremtrer i Erikssons formulering av aksiomer (Lindström et al., 2011, s. 215). I denne avhandlingen, hvor hensikten er å belyse danningens vesen i møtet med det lidende mennesket, er noen aksiomer valgt som en grunn for studien fordi de løfter frem et tydelig menneskesyn og omsorgens grunnmotiv. Ethos og omsorgsfellesskapet er også sentrale begrep i avhandlingens etiske landskap og uttrykkes i ett av de valgte aksiomene. De valgte aksiomene til denne studien er: «Människan är i grunden enheten kropp, själ och ande. Människan er i grunden helig. Människans värdighet innebär att

inneha det menneskelige ämbetet, att tjäna i kärlek, att finnas till för den andra. Vårdandets grundmotiv utgörs av caritasmotivet. Vårdgemenskap utgör vårdandets meningssammanhang och har sitt ursprung i kärlekens, ansvarets och offrandets ethos, dvs. en caritativ etik. Mennesket lever i en verklighet, som er karakterisert ved mysterium, uendelighet og evighet» (Eriksson & Lindström, 2000, s. 7).

Omsorgsvitenskapelige begreper

I denne avhandlingen beveger jeg meg i et etisk landskap, på en omsorgsvitenskapelig grunn. Ethos er ett av de valgte begrepene ifra Erikssons omsorgsvitenskapelige teori. Det er et etisk begrep, nært forbundet til en caritativ omsorg og til et dannelsesideal (Eriksson et al., 2004). Ethos har betydning for menneskets muligheter for danning, og det kan skapes en bevegelse i menneskets ethos og en utvikling i dets indre etikk. Caritativ omsorg oppstår i møtet med det lidende mennesket i et omsorgsforhold som innebærer et grunnleggende fellesskap (Eriksson & Lindström, 2009). Møtet er et annet sentralt begrep i denne avhandlingen. Møtet er nært forbundet til det Eriksson beskriver som 'det vårdande møtet'. Vårdandet⁵ er medmenneskelighet, medlidenhet og kjærlighet, hvor hensikten er å fremme helse og livet selv. Danningens vesen søkes i dype fellesskap mellom mennesker i avhandlingens materiale, med en forventning om at akkurat i møtet mellom mennesker, skjer der noe viktig i menneskets dannelsesprosesser.

Ethos

Ethos er et av avhandlingens kjernebegrep. Menneskets indre etikk er forbundet med ethos og er i mennesket som ett 'indre bør'. Ethos har betydning i et omsorgsvitenskapelig dannelsesideal forankret i en caritativ indre holdning. Det er et aktuelt begrep i denne studien, fordi forskning på danningens vesen i

⁵ Det vårdande er et begrep som vanskelig lar seg oversette til norsk uten å redusere betydningen av innholdet i begrepet. Det vil derfor bli brukt noen steder i avhandlingen. Omsorgsfellesskap brukes i en dansk oversettelse om det vårdande møtet. Communion er det engelske ordet (Lindström et al., 2011, s. 212). Omsorgsfellesskap og møtet vil bli brukt i denne avhandlingen om det vårdande møtet.

møtet med det lidende mennesker, er å være i et etisk landskap (jf. Eriksson et al. 2004).

Ethos kaller mennesket til danning og til en helhetlig forståelse av mennesket for å virkeliggjøre det sanne, det skjønne og det gode (Eriksson, 2003). I en dannelsingsprosess vil menneskets ethos utvikles og utvides, noe som gjør det til en aktuelt begrep å utdype relatert til denne studiens hensikt. En utvikling i menneskets ethos vil ha betydning for hvordan en caritativ etikk kommer til uttrykk i praksis. Det er en forventning til at ethos fremtrer når betydningsfulle møter etterspørres i forskningssamtalene, og at ethos er forbundet til eksistensielle erfaringer.

Ethos er en klangbunn i mennesket og er de strenger som aktiveres i møtet med den andre, i et omsorgsfelleskap (Eriksson, 2003). Åpenhet, evnen til å la seg berøre, omsorgsgiverens holdning og toneart er i menneskets ethos (Eriksson, Bondas, Kasèn, Lindström, Lindholm & Matilainen 2002; Eriksson, 2003, 2009a). Åpenheten kan gi rom for det ukjente og uforutsigbare og for det som er større enn en selv i møtet med det lidende mennesket. Ethos ser ut til å spille en rolle i menneskets erfaring av universelle øyeblikk, som har betydning for opplevelsen av å være hjemme i seg selv. Å være hjemme i seg selv er en metafor for menneskets eksistensielle opplevelse av å få være den man innerst inne er, å være nær sitt innerste rom. Opplevelsen kan gi mennesket en følelse av hvile, hvor det også henter kraft fra (Eriksson, 2003; Hilli, 2007; Eriksson, 2009a).

Skapende dannelsingsprosesser starter i dette innerste rommet, hvor livskraft, livslyst og livsmotiv utvikles, skriver Hilli (2007). Östman, Näsman, Eriksson og Nyström (2017) løfter også frem frihet og ansvarlighet som sentrale fenomener i menneskets ethos. Ifølge Hilli (2007) styrker og bekrefter mennesket sitt ethos når det følger sitt hjerte og opplever seg kallet til en sak. Ethos fremtrer som et betydningsfullt begrep med rik substans som kan belyse og utdype danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Det har også en sentral rolle i en tilblivelsesprosess. Denne studien kan tilføre ny kunnskap og styrke betydningen av ethos i menneskets danning i lys av nytt materiale.

Møtet

Møtet er valgt som et sentralt begrep i denne avhandlingen. Mitt motiv for denne studien er blant annet relatert til 'vårdandet sak', forbundet til

omsorgsfellesskap utlagt i Erikssons omsorgsvitenskapelige teori. Møtets ideal er å bekrefte menneskets absolutte verdighet i det konkrete møtet og i handlingene som utøves (Eriksson & Lindström, 2000; Eriksson, 2001; 2009a). Det er en forventning om at danningens vesen fremtrer i møtet med det lidende mennesket, og at det virksomme i omsorgen også viser seg i møtet. Det virksomme i møtet er en konkretisering av menneskets kjærlighet, hvor tro og håp fremmes (Eriksson, 2009a, s. 15). Selve pleien utgjør et av de mest grunnleggende elementene i omsorgsutøvelsen. I pleien fremtrer konkrete kjærlighetsgjerninger, hvor den andre opplever å bli bekreftet. Det er en estetisk handling, som kjennetegnes av varme, nærhet og berøring. Slike møter fremmer helseprosesser og gir en opplevelse av tillit, håp, kjærlighet og trygghet basert på gjensidighet mellom pasient og omsorgsarbeider (Eriksson, 1987; Nåden, 1990). I pleien av et annet menneske åpner det seg rom for dype møter, med nærvær og hvile. Mennesket kan oppleve å bli møtt med varme, respekt, ærlighet og toleranse. Slike møter kan være helende, livgivende og lindrende og kan være den dypeste form for fellesskap, skriver Lindström et al. (2011). I materialet i denne avhandlingen etterspørres betydningsfulle møter i forskningssamtalene. I de greske tragediene fremtrer mange ulike møter med dialoger og konfrontasjoner som gir ny substans til møtet.

Nærvær er betydningsfullt i møtet mellom mennesker, slik Holopainen (2016) utlegger møtet. I nærværet åpnes det for gjenkjennelse med den andre. Gjenkjennelse kan gi økt tilgjengelighet til seg selv og en utvidet forståelse av en selv. Et møte med den andre er også et møte med seg selv, skriver Holopainen. I møtet kan mennesket erfare et tidløst øyeblikk (Holopainen, 2016). Det er dype, stille øyeblikk, beskrevet som glimt av et mysterium. I slike øyeblikk skimtes menneskets vesen og møtets ontologi. Det bestående og uforanderlige hos mennesket viser seg, og man møtes i en *jeg* og *du* relasjon. I slike øyeblikk kan omsorgsgiveren dele og møte den andres lidelse og være nær noe hellig som forbinder dem med hverandre. Holopainen spør om det er i slike møter, i intersubjektiviteten, at rom skapes hvor mennesker kan møtes i et subjekt-subjekt forhold på tross av ulikheter? Møtet kan være et tidløst øyeblikk som kan gi hvile, men som også kan skape muligheter for nyorientering og endring (Holopainen, 2016, s. 54). I møtets mysterium skapes muligheter for tilegnelse som har betydning for menneskets liv og danning. Tilegnelsen skjer i den enkelte, men har sin bakgrunn i møtet med andre, skriver Eriksson og Lindström (2003).

Lidelse

Materialet jeg har valgt i denne avhandlingen utdyper tenkningen om det lidende mennesket. I forskningssamtalene skjer møtene mellom en omsorgsgiver og en pasient. I slike møter fremtrer lidelse og menneskets sårbarhet tydeligere enn i den vanlige hverdagen. Lidelse spiller en sentral rolle i tragediens dramatiske hendelser. Den hadde en dyp mening fordi den kunne føre til erkjennelser og utvikling. Når kjærligheten møter det lidende mennesket, oppstår medlidelse. Møte med lidelse og medlidenhet er synlig i handlinger og er sentralt i sykepleierens fortellinger. Eriksson (2018) utdyper lidelse som en del av livets grunnvilkår og en erfaring i alle menneskers liv. Å leve er å erfare en eller annen form for lidelse gjennom et liv. Menneskets lidelse og eksistensielle kamp belyser våre allmenne livsvilkår.

Lidelse som begrep ble erstattet av andre begrep som angst, smerte og sykdom utover på 1940-tallet (Eriksson, 2018, s. 330). Selv om lidelsesbegrepet forsvant som begrep, har ikke lidelse forsvunnet fra menneskets virkelighet. Lidelsen har ulike uttrykk og også ulike symboler, som kan gjenkjennes hos det lidende mennesket. I moderne språk kan man spore de nevnte betydningene, men lidelse som begrep har også pasjon og lidenskap i seg. *Passion* (latinsk for pasjon) betyr både lidelse og lidenskap, og lidelsens motstykke er lysten og gleden. Pasjon kan forsterke en lengsel og skape bevegelse og kraft (Eriksson, 1999). Lidelse kan skape livskraft, og kilden til livskraften er selve lidelsen og pasjonen. Dette er krefter som kan være drivkrefter i menneskets utvikling; drivkrefter som har betydning for menneskets væren og danning, som fremmer livslyst og utvikling, men som også setter mennesket i fare for oppløsning og økt lidelse (Eriksson, 1999).

Et spørsmål som mennesket har stilt seg til alle tider er, om det noen mening i lidelsen. Lidelsen i seg selv har ingen mening, skriver Eriksson (1999). I lidelsen vil det alltid være en kamp mellom glede og lidelse, og mellom det onde og det gode. Lidelse og lykke forutsetter hverandre. Eriksson (1999, s. 42) skriver: «[...] man kan spørre seg om nøkkelen til lidelsens gåte finnes nettopp i kontakten mellom lidelse og lyst eller i menneskets evne til lidenskapelig å elske og si ja til livet i all dets herlighet, samtidig som det betingelsesløst integrerer den smertefulle og uunngåelige lidelsen». Mennesket kjemper en kamp for verdighet og frihet. I den gode kampen kan mennesket oppleve at det kjemper for mening og vekst, ekte livsglede og en opplevelse av å være i en

utvikling mot en større helhet som menneske. Lidelsens mening består i at den skaper evne til medlidenhet og kjærlighet, og til å kunne leve et liv med både glede, sorg, helse og lidelse (Eriksson, 1999, 2009a). Å være i lidelsen er å våge å være i livet, i kampen som finnes i alle mennesker. Hvis vi forneker lidelsen, forneker vi en viktig del av livet og menneskets mulighet til å bli et helt menneske.

Eriksson (1999) beskriver helse i en ontologisk helsemodell, hvor helse forstås på tre nivåer, gjøren, væren og tilblivelse. I likhet med helse kan lidelse forstås på de samme tre nivåene: «å ha en lidelse», «å være i lidelsen», «å vorde i lidelsen» (Eriksson, 1999, s. 53). Helse er i en forening med lidelse, og lidelsen er også en del av menneskets helse i en slik forståelse. Lidelse og kjærlighet er forbundet til dype og grunnleggende helse- og livsprosesser.

Gjennom lidelse og kjærlighet modnes mennesket til en mangesidig helhet og dypere hellighet, til livsvisdom og harmoni eller til å bli et helstøpt menneske. Med hellighet mener jeg her menneskets dype bevissthet om å være enestående og om sitt ansvar som medmenneske. Med hellighet mener jeg hele skapningen med kropp, sjel, ånd som uadskillelige deler (Eriksson, 1999, s. 52).

En bevegelse i tilblivelse beskrives som å være i et drama mellom helse og lidelse. I menneskets tilblivelsesprosess spiller lidelse en sentral rolle for å utvikle menneskets indre enhet i bevegelse mot enhet og hellighet. Dette er en tilblivelse som kan skape ny forståelse og innsikt hvor mennesket erfarer fornyelse (Eriksson, 2007).

6 Metodologi, materiale og metode

Fra slutten på 1800-tallet og inn i vår tid deles hermeneutikken inn i tre retninger: objektiverende hermeneutikk, fenomenologi og aletisk hermeneutikk, samtlige med en uttalt motsats mot positivismen. Denne avhandlingens metodologi relateres til den aletiske hermeneutikken, representert ved Gadammers eksistensielle hermeneutikk. I den aletiske hermeneutikken er det en oppløsning av subjekt- og objekt tenkningen, og det viktige er søken etter å forstå og finne mening ved å avdekke det som er skjult for oss (Alvesson & Sköldberg, 2008). Her presenterer jeg hermeneutikkens begreper, som er aktuelle i denne avhandlingen og deres anvendelse i eget arbeid. Sentrale begreper i dette forskningsarbeidet er: forforståelse, virkningshistorie, sannhetshendelse, horisontsammensmeltning, forståelse og tolkning (Gadamer, 2010). Videre presenterer jeg avhandlingens tre materialer som er klassisk tekst, hermeneutiske forskningsamtaler og en filosofisk tekst, samt mine begrunnelser for valg av det enkelte materiale. Under denne overskriften argumenterer jeg for å bruke ulike tekster som materiale. Jeg beskriver hermeneutisk lesning som metode, og jeg utdyper gjennomføringen av forskningsamtalene. Avslutningsvis beskriver jeg hvordan de tre materialene er lest hermeneutisk.

Hermeneutikk som tolkningstilnærming

Den hermeneutiske kunnskapsinteressen handler om å forstå mennesker i sammenheng med de levde liv hvor forståelse er en grunnleggende måte 'å være i verden på'. Virkeligheten må belyses, tolkes og utlegges for at vi skal kunne forstå den (Ödmann, 2007; Alvesson & Sköldberg, 2008; Jordheim, Rønning, Sandmo & Skoie, 2011). Gadamer utlegger hermeneutikk som kunsten som gjennom tolkning søker å forklare og formidle det som andre har sagt, og som møter oss i overleveringen (Gadamer, 2001, s. 139). Et av hermeneutikkens viktigste bidrag til vitenskapsteorien er at ingen tolkning skjer forutsetningsløst. Det vil alltid være noe mer i en mening, noe som går utover det som er uttalt. Forforståelsen har betydning for hvordan meningen forstås i en tekst. Forståelsens utgangspunkt starter med en meningsforventning. I en polaritet av og bevegelse mellom fortrolighet og

fremmedhet, mellom en historisk distansering og en tilhørighet til en tradisjon, fremtrer en hermeneutisk tolkning. Dette 'mellom' er hermeneutikkens sanne sted (Gadamer, 2010, s. 333, 334). Utgangspunktet for forståelse er en vilje og et ønske om å forstå. Det er en måte å søke kunnskap og forståelse på som innebærer å være åpen og deltagende, men hvor man også er nær egen selverkjennelse (Ödmann, 2007; Eriksson & Lindström, 2009).

Det vi erkjenner historisk, er i siste instans oss selv. Humanvitenskapelig erkjennelse har alltid et element av selverkjennelse ved seg. Ingen steder er det så lett og så nærliggende å ta feil som i selverkjennelse, men ingen steder betyr det heller så mye for menneskene hvis det lykkes. Det dreier seg i humanvitenskapene ikke bare om å lytte til den historiske tradisjonen for å gjenkjenne oss selv, slik vi allerede kjenner oss, men også om noe helt annet: Det gjelder å oppleve en impuls fra tradisjonen som fører oss ut over oss selv (Gadamer, 2003, s. 12).

Gadamer (2010) utdyper at den verden som kommer oss i møte, er både en fremmed verden og en verden som er full av forbindelser til oss. I møte med en tekst vil en forståelse av teksten innebære at tolkerens egne tanker er involvert i forståelsen av tekstens mening. Dette muliggjør et tolkningsmangfold. Det kan skje en gjensidig forståelse, som en hendelse som fullbyrdes i oss. En slik sannhetshendelse bærer i seg sin egen sannhet, hvor noe fremtrer som innlysende (Alvesson & Sköldbberg, 2008; Gadamer, 2010).

Å forstå innebærer å oppdage mening. En tolkningsprosess skaper nye utkast for å utvide enheten av den forståtte meningen. Det er en konstruksjonsprosess som består av forventninger om mening. I denne prosessen kan retning endres og korrigeres når teksten krever det og fører til at nye meningsenheter kan tre frem (Gadamer, 2010). Å tolke innebærer å åpenbare mening og tildele mening. Tolkning er det virksomme på veien mot forståelse. Tolkning er i selve bevegelsen og vokser gradvis frem, i en forståelse som er foranderlig. Hermeneutisk tolkning beskriver en tolkningsakt som skjer i en hermeneutisk sirkel. Delene bestemmes ut i fra helheten, men delene bestemmer også helheten i en hermeneutisk sirkel eller spiral (Gadamer, 2010). Hermeneutisk metodologi vektlegger i mindre grad å følge en bestemt metode, men å redegjøre for stegene i forskningsprosessen. Det er den oppnådde forståelsen av saken som avgjør om metoden er gyldig (Eriksson & Lindström, 2007, s. 16, 17). Forforståelsen settes på spill i en tolkningsakt. Det krever å være ydmyk

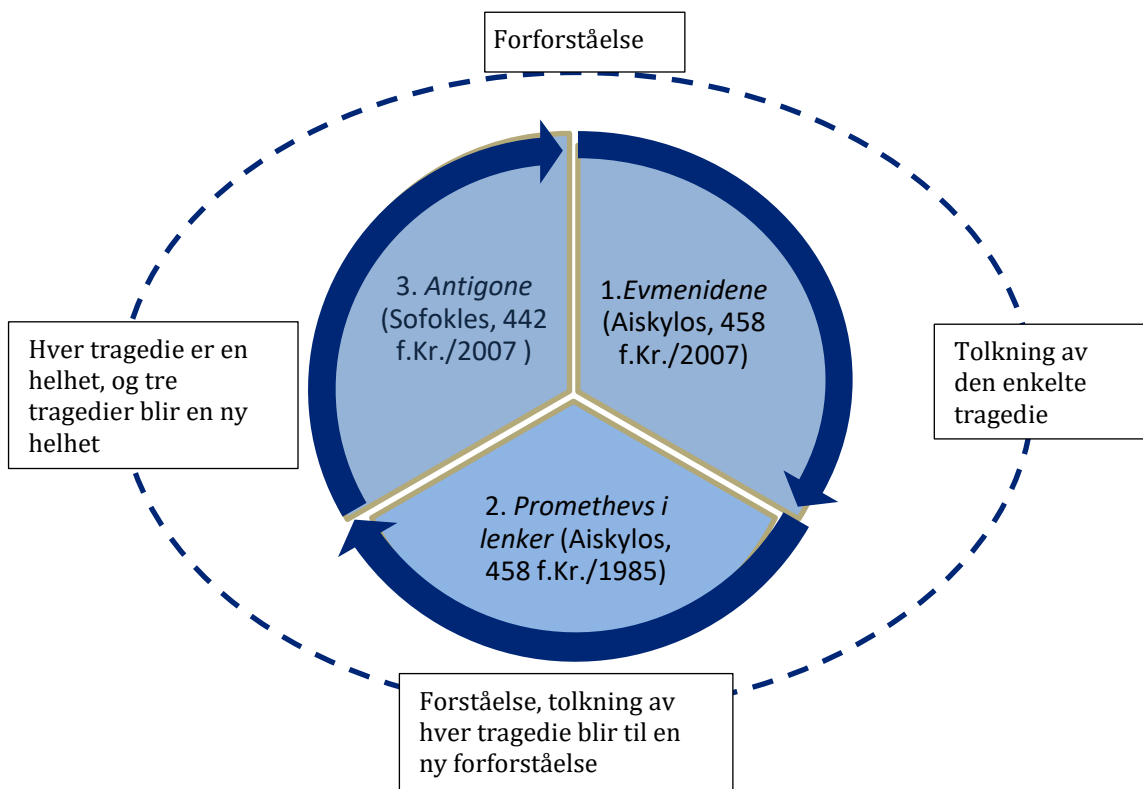
lyttende og mottakende, samtidig forbundet med tradisjonen som et grunnlag å tenke ut fra. I bevegelsen mellom øyeblikk av innsikt, skapes ny del-forståelse mot en dypere og helhetlig forståelse. Slik kan man aldri til fulle påberope seg å ha den fulle forståelsen, men man har tilegnet seg nye bilder eller fragmenter av en sak.

Det virkningshistoriske medvirker til en hermeneutisk erfaring eller sannhetshendelse. Det forståtte blir viten som kan skape danning hos forskeren. Virkningshistorie ivaretar vekselforholdet mellom historisitetens tenkning og forståelsen ut fra egen forutsetning og forståelseshorisont, ved lesning av tekster. Jeg erfarte forståelsens hermeneutiske sprang eller sannhetshendelse i denne studien i møte med fremmedartede og ukjente tekster, greske tragedier og filosofiske tekster. I prosessen søkte jeg åpent og konsentrert etter å forstå tekstens innhold, men ble også frustrert fordi jeg strevde med å forstå. Jeg lyttet til tekstens uttrykk og leste tekstene gjentatte ganger og over tid. Etterhvert steg mening frem og ble til meningsenheter og etter hvert til meningsbærende temaer (jf. Alvesson & Sköldbberg, 2008). Jeg erfarte å være i bevegelse i en hermeneutisk prosess. I min søken og gjennom en konsentrert lesning, opplevde jeg øyeblikk med ny forståelse, beskrevet som en plutselig klarhet og at et lys går opp for en.

Min tolkningsprosess i denne studien startet med innlesning i teori. Ny teori skapte bevegelse i forforståelsen, og forskningsspørsmålene ble gjenstand for ny vurdering. Saken steg tydeligere frem, og hensikt og det overordnede forskningsspørsmålet ble spisset og endret fra: *Hva er danningens vesen?* til *Hva er danningens vesen i møtet med det lidende mennesket i et omsorgsvitenskapelig perspektiv?* Jeg erfarte tolkningens bevegelser mellom forforståelse og forståelse, mellom spørsmål og svar, i en atmosfære av bundethet og frihet (jf. Ödmann i Eriksson & Lindström, 2007, s. 12). Jeg var bundet til ny kunnskap og nye tekster, men også fordi jeg var novise i en hermeneutisk forskningsprosess. Friheten til å få være i undringen i en hermeneutisk tilnærming, inspirerte meg og ga en tro på det meningsbærende i studiens sak. I denne prosessen utarbeidet jeg et første utkast ved å markere det meningsbærende i teksten. Suksessivt kunne jeg ta inn det fremmede, revidere og utvide egen forståelseshorisont. Jeg erfarte å være i en tolkningsprosess hvor nye horisonter ble synlige som åpnet opp for forståelse av teksten. En horisont-sammensmeltning kan beskrives som samtalens fullbyrdelsesform i møte med

en tekst. Gadamer (2010) beskriver dette som at saken er blitt noe mer enn min eller den andres sak, og noe nytt fremtrer. I denne avhandlingen kan det eksemplifiseres i arbeidet med forskningssamtalene og i selve dialogene. Jeg møtte forskningspersonene med min forforståelse og med et tema vi skulle samtale om. Forskningspersonen hadde sin forforståelse av både situasjonen og tema. Her startet samtalen, men den utviklet seg underveis og noe nytt og mer ble skapt. Hver samtale var i bevegelse med både den forrige og den neste samtalen. Gjennom min hermeneutiske lesning og tolkning av tekst fra samtalene, kom substans om danningens vesen i møte med det lidende mennesket til syne. Substansen fra alle samtalene tolket jeg så sammen, og en ny bevegelse oppstod som resulterte i ny substans.

Jeg gir et eksempel på en hermeneutisk tolkningsakt gjennom lesningen av de tre greske tragediene synliggjort i figur 2 (s. 43). Figuren er et eksempel på bevegelse i en tolkningsprosess mellom forforståelse, del, helhet og ny forståelse. Figuren er inspirert av Figur 9.3, Den hermeneutiske cirklen: Grundversion i Alvesson og Sköldbberg (2008, s. 212).

Figur 2 Et eksempel på en tolkningsprosess

Gadamer's kunnskapssyn innebærer å klargjøre vilkårene for forståelse. Ved at Gadamer ikke sammenbinder kunnskapsutvikling og vitenskapelige metoder, åpnes det for et videre kunnskapsbegrep, hvor menneskets danning fremtrer som det sentrale (Eriksson & Lindström, 2007, s. 5). Danningstanken er sentral i den hermeneutiske tradisjonen og innebærer en prosess med horisontsammensmeltning, en ny forståelse av syntesen mellom teori og praksis. En indre tilegnelse skjer i mennesket. I tilegnelsen søker man et språk for å utlegge det forståtte. Forskeren legger ut sin forståelse og beskriver en virkelighet slik den kan være (Eriksson & Lindström, 2007; Söderlund, 2007). Ifølge Gadamer innebærer danning også at man får videre horisonter og integreres i et dypere forståelsesfelleskap, noe som igjen åpner for forståelse av egen tradisjon inn i en større sammenheng (Eriksson & Lindström, 2009; Nyström, 2015). Man erfarer og lever i tilegnelsens kunst, en forståelsesprosess som også innebærer en etisk og estetisk vurdering. Å tilegne seg en dypere

forståelse innebærer en ny forståelse av felles menneskelige grunnstrukturer og det ontologiske rommet mennesket deler (Eriksson & Lindström, 2000, s. 14).

Etter at jeg hadde tolket hvert materiale, ble det tolkede materialet fra klassisk tekst, forskningssamtaler og filosofisk tekst tolket sammen. Jeg startet denne prosessen med å lese gjennom de tolkede tekstene og fortsatte med en konsentrert lesning av tolkningsantagelsene. Meningsbærende begreper trådte frem, og jeg formulerte fire meningsbærende temaer. Disse temaene diskuterer jeg under overskriften, *danningens vesen i møtet med det lidende mennesket*, i kapittel 10. Denne tolkningsprosessen har momenter som er tilnærmet en abduktiv tolkningsprosess. Abduksjon er en måte å oppdage meningsfylte, underliggende mønstre og dype strukturer som er forbundet med ontologiske spørsmål, og som kan åpenbare meningsdybde og -rikdom (Eriksson & Lindström, 1997, 1999; Alvesson & Sköldberg, 2008; Råholm, 2014). Abduktive sprang kan frembringe ny kunnskap og en ny forståelse av virkeligheten. Jeg søkte etter meningsfylte mønstre og dype strukturer som kunne skape meningsdybde og -rikdom om danningens vesen. De abduktive innsiktene oppstod glimtvis, gjennom konsentrert oppmerksomhet og søken etter det universelle (jf. Råholm, 2014). Ny abduktiv innsikt steg frem og ble et teoretisk bilde (figur 8, s. 167), hvor substans til danningens vesen i møtet med det lidende mennesket trådte frem.

Jeg har beveget meg i et landskap med et teoretisk perspektiv og materialer fra filosofi, klassisk litteratur og fra en klinisk virkelighet. Avslutningsvis diskuterer jeg det substansielle i danningens vesen i møtet med det lidende mennesket, med Erikssons omsorgsteori og annen omsorgsvitenskapelig teori, for å synliggjøre den nye substans relatert til valgte teoretiske begreper. Gadamer anvender begrepet spill for å synliggjøre dialogen mellom tekst og tolkerens verden. I dette spillet kan universell kunnskap og en ontologisk sannhet stige frem (Råholm, 2014, s. 53). Denne sannheten er ikke en objektiv sannhet som skal bevises, men en sannhet om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket ifra materialet i denne avhandlingen. Med utgangspunkt i et bestemt teoretisk perspektiv, har denne studien skapt ny forståelse som kan generere substans med et potensiale til å utvikle teori. Studien er da grunnforskning, eksplorativ og oppdagende (jf. Eriksson & Lindström, 1999). Ny forståelse kan oversette og konkretisere den teoretiske kunnskapen slik at

den nye forståelsen kan få betydning og bidra til at omsorgens fundament kan bli levende og virksomt (Eriksson & Lindström, 2007; Söderlund, 2007; Jordheim et al., 2011).

Presentasjon av materiale

Her presenterer jeg de tre tekstmateriale, samt en begrunnelse for valg av det enkelte materialet. Forskningsmaterialet er klassisk tekst, hermeneutiske forskningssamtaler og en filosofisk tekst. Innledningsvis i dette kapittelet utdyper jeg tekst som materiale i en hermeneutisk tradisjon. I denne avhandlingen er tekster valgt med utgangspunkt i studiens teoretiske perspektiv og forskningsspørsmål.

Tekst som materiale

Hva er så en tekst, og hvordan skaper møtet mellom leser og tekst mening i en hermeneutisk forståelse? En tekst kan være omsorgsvitenskapelige grunntekster, forskningsresultater, ulike historiske dokumenter, klassiske og filosofiske tekster og fortellinger fra pasienter/omsorgsgiver (Kasèn & Sivonen, 2007; Koskinen, 2011). Tekst beskrives som en kombinasjon av ord og har i seg impulser fra andre tekster. Tekstdeler bindes sammen til helheter, inspirert og påvirket av refleksjoner, kritikk og imitasjon fra andre tekster (Vikström, 2005).

Med en eksistensiell hermeneutikk oppstod en ny retning innen hermeneutikken. Det tolkende mennesket og teksten er en udelelig helhet hos Gadamer. Leserens tolkning av en tekst er påvirket av hans/hennes sosiale, historiske og ideologiske miljø (Vikström, 2005). Ifølge Vikström (2005) kan ulike tekster fra ulike tolkningstradisjoner kombineres for å belyse et tema eller en sak. En slik forståelse av tolkning av tekst betyr at ulike tolkninger av samme tekst ikke betyr at de strider mot hverandre. Ethvert møte med en tekst vil skape noe nytt, fordi man stiller nye spørsmål til teksten og har et nytt tolkningsperspektiv. En tekst skapes når forfatteren fester sine tanker i en tekst. Teksten utvikler seg i en dialog med leseren. I denne dialogen kan det oppstå unike pauser, hvor nye tanker tenkes. I nye dialoger med samme tekst kan man komme til nye og dypere forståelser (Vikström, 2005).

Hvilken sannhet og mening man kan finne i skjønnlitterære klassiske tekster er et essensielt spørsmål (Vikström, 2005). Hvilken skildring av en tekst er mest sann når det finnes ulike skildringer av samme tekst? Skjønnlitterære og klassiske tekster tilbyr menneskene en ny verden å tre inn i, hevder Vikström. Slike tekster har en indirekte relasjon til verden og tilbyr leseren å anvende kreativitet og fantasi for å forstå noe på en ny måte. De står ikke tilbake for mer realistiske tekster når man søker innsikt i det å være menneske, utdyper Vikström (2005). Innen hermeneutisk forskning anses lesning av klassiske tekster som et velbegrunnet valg når forskningens hensikt er å søke ontologiske dimensjoner eller vesensdimensjoner, skriver Koskinen (2015). Greske tragedier er klassiske tekster som gjennom århundrer er anvendt i en lang tolkningstradisjon. I dramaene fremtrer noe som er universelt for menneskets væren, uavhengig av tiden vi lever i. Andersen (2008) skriver at tragedien gir oss, «[...] en estetisk erfaring gjennom det vellykkede og vakre verket vi opplever, og den gir oss en intellektuell utfordring ved å la oss trekke våre slutninger og innse noe allmenngyldig» (s. 150). Det vi kaller klassisk, rommer en bevissthet om at noe vedblir å være, noe er umistelig og har betydning uavhengig av alle tidsbestemte omstendigheter (Gadamer, 2010 s. 326). De klassiske tekstene er kilder til universell kunnskap av kunstnerisk og kulturell verdi. Tekstene kan berike mennesker ved å skape forståelser av, og nye perspektiver på, virkeligheten. Slike tekster kan treffe mennesker med en kraft som bidrar til utvikling av medfølelse, og som fremmer vilje til å kjempe for det virksomme i omsorgen. Lesning av slike tekster kan avdekke noe gåtefullt og viktig for mennesker og føre til at man stiller ontologiske og eksistensielle spørsmål (Koskinen & Lindström, 2012; Koskinen, 2015).

Ulike tekster, både vitenskapelige, romaner, religiøse eller poetiske, kan gi ulike vitnesbyrd om den verden vi lever i (Vikström, 2005). Når tekster fra ulike vitenskapsdisipliner kombineres kan de komplementere hverandre, men også utfordre hverandre. I livsforståelsesforskning kan man være interessert i skjønnlitterære tekster i enkelte verk eller forfatterskap og i mindre grad tolke tekstene i en idéhistorisk sammenheng. I tolkningen av klassisk tekst bør man ha en varhet for å dele teksten for mye i enkelte utsagn og replikker, uavhengig av den sammenhengen de er en del av, skriver Vikström (2005). I min tolkning av de greske tragediene presenterer jeg lengre, sammenhengende utdrag av teksten, og jeg følger dialoger i tilstrekkelig grad for å ivareta tekstens mening.

Dette krever at den teksten som tas med både belyser studiens sak og gjenspeiler hovedidéen i den valgte tragedien.

I valg av materiale bør man også vurdere tekstens tilgjengelighet i forhold til språk, oversettelse og tilgang. Tekstene jeg valgte var oversatt til norsk fra tyske og greske originaltekster og var tilgjengelige. Forskningssamtaler må være gjennomførbare, vurdert ut fra tilgang til forskningsfelt, forskningspersoner og et gitt tidsperspektiv.

Tekst fra greske tragedier

Her presenterer jeg særskilte kjennetegn ved tragedier, de tre valgte greske tragedier, materialets omfang og tekstenes oversettere. Videre argumenterer jeg for valget av disse tragediene. Jeg presenterer også et utdrag av en historisk utvikling om mening med og forståelse av lidelsen, som er et bakteppe for å forstå tragediens aktualitet i dag.

Greske tragedier er grunnsteiner i den europeiske kultur, ifølge Lesky (1995). Det er innenfor den klassiske greske kulturen vi først finner tanken om menneskelig danning, tematisert gjennom det greske begrepet *padeia*. Uljens (2006) skriver at den klassiske greske filosofien har hatt en særstilling i forståelsen av menneskets dannelsesprosesser i en europeisk og vestlig tradisjon. Danningstenkningen på 400-tallet f.Kr. var et bidrag til frigjørings- og demokratiseringsprosesser. Tragedienes kjennetegn er beskrivelser av dramatiske hendelser i en form som vekker både medynk og skrekk, og som kan føre til renselse av menneskets sinn, skriver Aristoteles (2008). Greske tragedier belyser menneskers dilemmaer og valg, med verdighet og humanisme som bakteppe. Den greske heltesaga er i all sin rikdom et bilde på menneskelig væren, tett på livet, også i dag. Bak kjempende helter, heroiske bukker, overmektige krefter og store dåder belyses våre allmenne livsvilkår, menneskets eksistens i kamp og bekreftelse (Lanara, 1981; Lesky, 1995).

Tragediene ble forfattet med innhold fra mytene om Dionysos og andre guder og helter og ble presentert som skuespill. Fremføringen av tragediene var både en teateropplevelse, en religiøs og samfunnsmessig hendelse. Tragediene ble fremført under en ukes religiøs fest til ære for vinguden Dionysos, om våren. Grunnelementet i den dionysiske religion er *forvandling* og livets *nyskapelse*.

Det hele var innrammet av religiøse og offisielle seremonier. Dionysos er fruktbarhetens og livskraftens gud, og hans ankomst om våren var forbundet med stor glede og hans død om høsten med stor fortvilelse (Lesky, 1995).

Tragediene er skrevet i versform og består av ulike avdelinger med sine termer. Språket i de greske tragediene er poetisk og utviklet fra dorisk korsang på Peloponnes. Korsangen er sentral i tragediene. Korets deltagelse kan også forstås som et demokratisk innhold, og minner ofte om en liten rådsforsamling. De kommenterer hendelsene og kommer med velmente og fornuftige råd, som ofte gjenspeiler den gode og allmenne moral. Korsangerne ble rekruttert fra Athens frie borgere. En ansvarlig embetsmann stilte kormedlemmer til rådighet når et stykke var antatt til oppførelse. I løpet av måneder måtte de lære seg sangene. Det betød at gjennom årene var de fleste av mannlige borgere involvert i en oppførelse, skriver Kraggerud (1997, s. 380).

Antinomien, eller uforsonlige motsetninger, er selve kjennetegnet på tragedier (Lesky, 1995, Langvik-Johannessen, 2009). Det uforenlige bunner i motsetninger mellom verdier og gjenspeiler konflikter i mennesket og/eller konflikter mellom gud og mennesket (Langvik-Johannessen, 2009). I tragediene er det en betydelig fallhøyde for mennesket. Det tragiske består i menneskets fall fra sikkerhet og lykke ned i dyp elendighet, i et dynamisk hendelsesforløp. Men i det tragiske kan også det vakre i menneskets karakter vise seg. Et annet viktig moment er at mennesket ikke må glemme sin dødelighet eller handle som om det var beslektet med de udødelige gudene. Å glemme sin ydmyke menneskelige plassering er å begå den fatale synd av hybris (hovmod; overmot). Et annet kjennetegn på tragediene er at hovedpersonen er bevisst den uløselige konflikten han/hun gjennomligger, skriver Lesky (1995).

Et gjennomgående spørsmål i tragediene er om det er noe meningsfylt i det tragiske? Lesky (1995) presenterer en historisk utvikling om hvordan mening med lidelse er forstått. Tidlig på 1900-tallet forstod man det tragiske som skjebnen. Det onde ble forstått som *omstendighetens tragikk*, hvor likeberettigede motsetninger var i konflikt med hverandre (Lesky, 1995, s. 29). Et tragisk verdensbilde er formulert av Scheler. I en slik forståelse var det tragiske både obligatorisk og en nødvendighet, men også meningsløst (Lesky, 1995, s. 30). Hans tanker har hatt stor innflytelse på vår tenkning i dag, skriver Lesky. I en slik tenkning vil lidelsen i *Antigone* være meningsløs og uten håp,

ifølge Lesky. En annen forståelse er at det offer og den lidelse som beskrives i *Antigone*, gir mening og innsikt i viktige verdier. Denne forståelsen er nær Schillers tenkning, hvor lidelse forstås som dypt meningsfull. Lidelsen rettferdiggjøres ved en belønning på et høyere plan. Det moralske seirer over det tragiske og får også sin mening derav. Med henvisning til Jasper løftes tragikkens mening mot menneskets væren. Bakenfor det tragiske skimter vi menneskets væren. «Tross alle tunge prøvelser – eller nettopp på grunn av dem – er det tragiske en vei som kan lede til erkjennelse av denne væren» (Lesky, 1995, s. 33). Avslutningsvis står vi igjen med spørsmålet om det tragiske gjenspeiler en meningsløs verden, eller om det er en del av en høyere meningsfylt orden i verden.

En tragedie trenger ikke ha en sørgelig utgang, den kan også føre til forsoning og erkjennelse. Langvik-Johannessen (2009) sammenligner begreper og temaer i tragediene med kristendommens begreper og temaer. Forløsning i tragediene kan gjenspeile forløsning ifra arvesynden i kristendommen. Soning, godhet og troen på en guddommelig makt er sammenlignbare fenomener i tragediene og i kristendommen. En slik forståelse av det tragiske gjenspeiler livsforståelser nær vår tid. «I det tragiske blir verden akseptert tross alt, og derfor er det nettopp tragedien som dypest av alle diktarter omfatter mennesket i dets motsetningers uforenlighet, i dets antinomi. Mennesket lever ikke bare funksjonelt, det gleder seg over livet i den største nød» (Langvik-Johannessen, 2009, s. 20). Den egentlige væren til mennesket er forbundet med det tragiske. Det er ikke skjebnen, skylden eller lidenskapen. Det tragiske hører livet til, hevder Langvik-Johannessen (2009).

Tragediene løfter frem spørsmål om mening med lidelse. Eksistensielle spørsmål og utfordringene som løftes frem i tragediene, gir verdifulle bidrag i forhold til hensikten i denne avhandlingen, å utvikle viten om hvordan møtet med den andre og den andres lidelse har betydning for menneskets indre danning.

Begrunnelse for utvalget av de greske tragedier

Her presenterer jeg først prosessen med å velge ut tragedier, illustrert i figur 3 (s. 52), *Prosess med valg av tragedier*. Jeg presenterer de tre valgte tragediene sammen med forfatterne, Aiskylos og Sofokles. Videre følger en begrunnelse for valg av den enkelte tragedie.

Andersen (2008) skriver at de greske tragediene er skrevet inn i en lang tolkningstradisjon. Som bakgrunnsstoff for valg og tolkning av tragediene har jeg lest flere tekster om tragedier, og jeg har sett to teateroppsetninger av Antigone. Jeg startet med å lese seks tragedier. De seks tragediene var: *Perserne* (40 sider), *Promethevs i lenker* (55 sider), *Orestien I, II og III* (100 sider), *Antigone* (35 sider), *Elektra* (39 sider), og *Ifigeneia i Aulis* (68 sider). Til sammen leste jeg 337 sider. Jeg utarbeidet et første utkast fra hver tragedie. Jeg vurderte så hver tragedie sin aktualitet ut fra dens dramaer, dialoger og hendelser. Det førte til at jeg valgte å arbeide videre med de tre tragediene presentert nedenfor. *Perserne* (Aiskylos, 472 f.Kr./1975), *Elektra* (Sofokles, 410 f.Kr./2007), og *Ifigeneia fra Aulis* (Euripides, 408 f.Kr./1996) ble valgt bort fordi tematikken ikke var like aktuell i forhold til forskningsspørsmålene, eller at temaene var dekket i de andre tre tragediene. Valget av de tre tragediene jeg endte opp med er motivert ut ifra forskningsspørsmålet, hvordan fremtrer danningens vesen i møtet med lidelse i utvalgte greske tragedier?

De valgte greske tragediene er:

- *Promethevs i lenker* av Aiskylos (f. 525 – 456 B. C.) skrevet i 458 f.Kr.
- *Orestien I, II, III* består av *Agamemnon*, *Sonofferet* og *Evmenidene* av Aiskylos, uroppført ved Dionysos-festivalen 458 f.Kr.
- *Antigone* av Sofokles (f. 497/6 – 406 B. C.) skrevet i 442 f.Kr. eller noe tidligere.

Materialet fra tragediene er tilsammen på 190 sider. Sentrale norske oversettere⁶ er Øivind Andersen⁷ og Peter N. Østby⁸. *Promethevs i lenker* av Aiskylos (458 f.Kr./1985) er oversatt av Ø. Andersen. *Orestien* som består av *Agamemnon*, *Sonofferet* og *Evmenidene*, av Aiskylos (458 f.Kr./2007) er oversatt av P. N. Østbye. *Antigone* av Sofokles (442 f.Kr./2007) er oversatt av P. N. Østbye.

⁶ Greske tragedier ble skrevet for engangs fremføring til en festival i Athen. De ble fremført muntlig, og tekstene var ikke alltid skrevet ned. Språket bestod ofte av vers, med musikalske partier. Etter hvert kunne det bli mange versjoner av tekstene. Statslederen Lykurg (ca. 390 – 325 f.Kr.) bestemte at det skulle lages offisielle versjoner av tekstene som skulle brukes i alle fremføringene (Jordheim et al., 2011, s. 148). Overleverte skrifter er heller ikke alltid underskrevet med forfatterens navn. Forfattere korrigerer også sine manuskripter. Slik ble det flere versjoner, og det kan være vanskelig å finne den opprinnelige teksten. Middelalderens munket gjorde et stort arbeid med å feste tekster til papir. Jeg har valgt å ikke utdype videre de ulike problemer og valg oversetterne støter på, men forholder meg til den oversatte teksten.

⁷ Øivind Andersen, f.1944, norsk filolog og Dr.philos. 1976. Professor i klassiske fag ved Universitetet i Trondheim fra 1980 (http://snl.no/%C3%98ivind_Andersen).

⁸ Peter Nielsen Østbye (1855 – 1943) var en norsk filolog og oversetter som oversatte litterære verker fra eldre gresk litteratur til norsk ([http://no.wikipedia.org/wiki/Peter_%C3%98stbye_\(filolog\)](http://no.wikipedia.org/wiki/Peter_%C3%98stbye_(filolog))).

Lesning før valg av tragedier:

Lanara, Vassiliki A. (1981). *Heroism as a Nursing Value*. (Doktorgradsavhandling).

Lesky, A. (1995). *Den greske tragedie*.

Kragerud, E. (1997). *Etterord. Euripides; seks tragedier*.

Andersen, Ø. (2008.) *Etterord i Poetikk av Aristoteles*.

Jordheim, H., Rønning, A. B., Sandmo, E. & Skoie, M. (2011). *Humaniora, en innføring*.

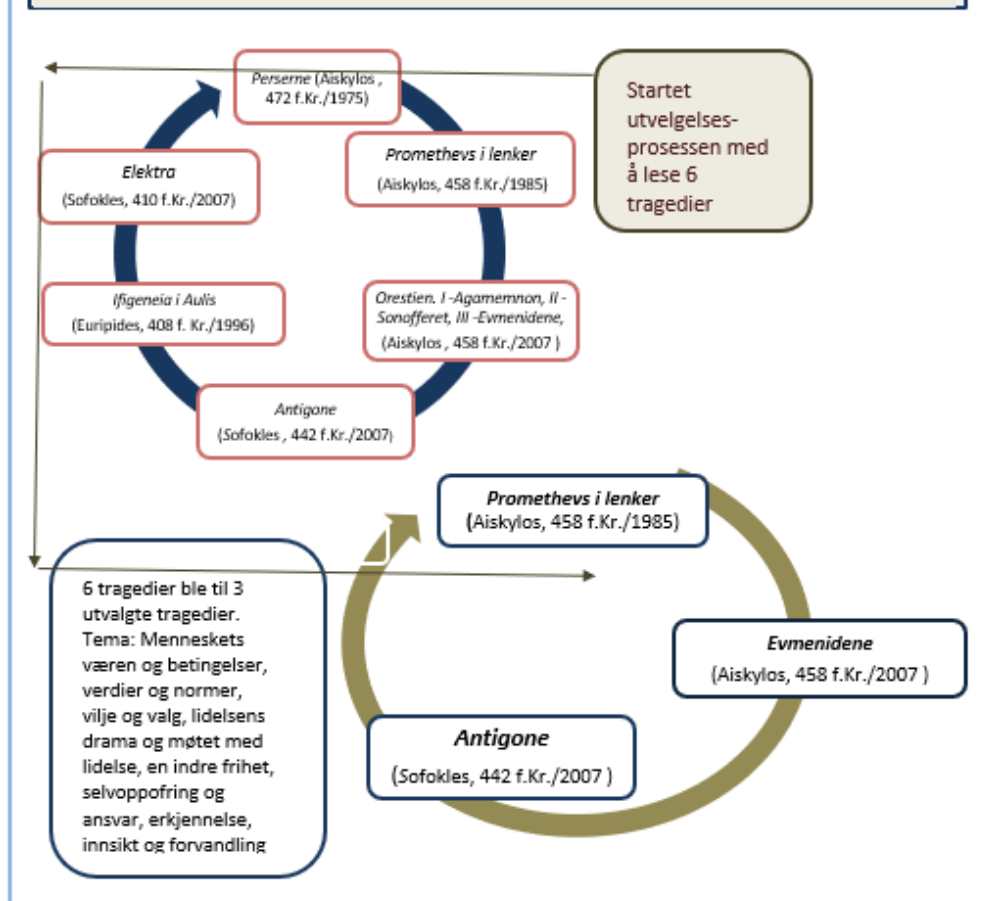
Langvik-Johannessen, K. (2009). *Det tragiske – linjer i dramaets historie*.

Aristoteles, (2008). *Poetikk av Det tragiske – linjer i dramaets historie*

Antigone – teaterforestilling v. Hålogaland teater,

<https://tv.nrk.no/serie/fjernsynsteatret/FDRP70000296/27-10-1996> (sett høst 2017).

Antigone – teaterforestilling ved Det Norske Teateret, febr. 2018

Figur 3 Prosess med utvelgelse av tragedier

Aiskylos (f. 525 – 456 B.C.) er sammen med Sofokles tragedienes mektigste og dypeste mester, skriver Langvik-Johannessen (2009). Hos Aiskylos er mennesket satt i en sammenheng med det guddommelige. Zevs-skikkelsen

representerer det skjebnebestemte, men mennesket har og en fri vilje (Lesky, 1995). Mennesket er dømt til å handle. Handlinger påfører menneskets skyld som det soner gjennom lidelse. Lidelse kan forandre mennesket, og den har en dyp mening fordi den leder til innsikt og fører til erkjennelser (Lesky, 1995).

Begrunnelse for valg av Evmenidene

Etter å ha lest *Orestien* (Aiskylos, 458 f.Kr./2007) ble del tre, *Evmenidene*, valgt som et materiale. I *Orestien* møter man mennesket i uløselige konflikter. Orestes kjemper en kamp mellom skjebnen (Zevs) og sin frie vilje. I *Evmenidene* følger man Orestes i hans eksistensielle kamp mot soning og å bli fri. Orestes sine handlinger fører til skyld og uendelig lidelse. Denne tragedien løfter frem eksistensielle spørsmål om hva som er rett og galt, med et bakteppe av en ugjerning og uforsonlige motsetninger. I *Orestien* veksler dramaet både mellom det intellektuelle og det sterkt følelsesmessige, og mellom et individuelt og et kollektivt perspektiv. I denne dualiteten og tvetydigheten søker jeg kunnskap om den indre danningen som skjer i mennesket. Vilje til endring som skaper forvandling, er betydningsfullt i tragedien. Betydningen av en demokratisk domstol, hvor mennesket møter rettferdighet og mulighet for soning og forsoning er sentralt. Tragedien viser menneskets kamp i bevegelse mellom det nye og fremmede, i motsetning til å bevare en gammel tradisjon med blodhevn.

Begrunnelse for valg av Promethevs i lenker

I *Promethevs i lenker* (Aiskylos, 458 f.Kr./1985) utspilles en maktkamp mellom gudene Promethevs og Zevs. En kamp om forholdet mellom guder gjenspeiler også forholdet mellom gud og mennesket, eller mellom mennesker (Andersen, 1985). Aktørene utviser en menneskelig atferd. I min presentasjon av tragedien gjengir jeg utdrag av fire møter, med sentrale dialoger. I hvert av møtene skjer en forandring hos Promethevs som gir substans til danningens vesen i møte med det lidende mennesket. Tragedien er aktuell i min studie fordi den gir innsikt i lidelsens mangfoldige uttrykk og tvetydighet. Promethevs er i en prosess, i en endring mot noe nytt. Utvikling av en indre frihet hos Promethevs fremtrer tydelig i dialoger og møter med andre. Den indre friheten gir ham muligheter for å foreta valg. Denne tragedien utdyper møtet med lidelse, verdier og normer i spill, ny innsikt og utvikling av en indre frihet som viktige fragmenter for å utdype danning i møtet med lidelse.

Sofokles (f. 497/6 – 406 B.C.) representerer tiden etter Aiskylos. Han vokste opp i det som beskrives som en stor tid i Athen. Denne tiden var også stormende og farlig, preget av kravstorhet, ekspansjonstrang og maktutfoldelse. Tvetydighet preger Sofokles sin diktning, skriver Lesky (1995). Troen på mennesket og dets verdighet er sentralt i Sofokles sin filosofi. Menneskets personlighet er betydningsfull i hans tragedier, og mennesket utvikler sin personlighet i samspill med andre. Samtidig er overmøt, maktutfoldelse og erobringstilne sentrale tema hos Sofokles. Mennesket kjemper en kamp mot livsmaktene (Lesky, 1995).

Begrunnelse for valg av Antigone

Antigone (Sofokles, f. 497/6 – 406 B.C.) representerer en dyptgripende beskrivelse av kvinners heroisme. Antigone kjemper en kamp mot den allmektige kongen Kreon, som har satt seg selv utover de etiske, allmenne og gudenes lover. Den gjennomgående tematikken er menneskets frihet, valg og moralske indre forpliktelse i konflikt med å følge pålagte ordrer fra kongen. Lesky (1995) skriver at den eksistensielle kampen kjempes med krefter i menneskets indre. Teksten synliggjør Antigone, Kreon og Haimon som komplekse og motsetningsfulle karakterer i et dynamisk drama, utdypet i dialoger. Menneskets karakter, dets etiske idealer, gjenspeiles i et drama som er gjenkjennelig og har aktualitet for mennesker også i dag. Tragedien *Antigone* kan bidra til substans til danningens vesen i forhold til selvopppofring og indre frihet. Tragedien synliggjør også erkjennelse som fører til innsikt og forvandling.

Tekst fra forskningssamtaler

Her argumenterer jeg for materialet som består av forskningssamtaler. Jeg transkriberte forskningssamtaler med ti sykepleiere, en tekst som utgjorde 147 sider. Forskningssamtalene varte fra en til en og en halv time, til sammen elleve og en halv timers opptak.

Bruken av hermeneutiske forskningssamtaler som materiale, er motivert ut fra at samtalen er grunnleggende innen hermeneutikk. Gadamer anvender samtalen til å søke etter sannhet, det som er felles i en sak. Vi kan forstå ved å prøve å møte den andres annerledeshet og individualitet. Gjennom en åpen

dialog kan det særskilte innholdet og dets sannhet fremtre i en samtale og i en tekst. Vi kan oppnå ny forståelse som er mer enn den ene eller andres partikularitet (Gadamer, 2010). Samtalen er en grunnleggende form for menneskelig samspill. En forskningssamtale er en samtale mellom forsker og forskningsperson om forskningens tema, der begge parter deltar i et meningsskapende fellesskap. Kunnskap konstrueres i samspillet mellom intervjueren og den intervjuede (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 5–19; Jordheim et al., 2011, s. 241–242). Gjennom hermeneutisk lesning tolkes teksten der vitnesbyrd om saken kan gi nye perspektiver og ny vesentlig viten. Oversettelsen av sykepleiernes fortellinger til tekst kan føre til nye eksistensielle og ontologiske spørsmål. I gjennomføring av en forskningssamtale er det mange steg. Temaene i samtalen (vedlegg 10) viser formålet og det som søkes, og de gjenspeiler deler av min forforståelse. Spørsmålene som stilles er: Hva er det som skapes i møtet mellom sykepleier og pasient som har betydning for danning? Er det i møtet med pasienten at danning skjer? Hvilken betydning har sykepleierens danning i møtet med det lidende mennesket? Temaene er valgt ut fra en forventning om at de skal tilføre noe meningsbærende til saken, samtidig som en hermeneutisk dialog har en åpenhet for det som måtte komme. Hver samtale var unik fordi hver deltager delte sin fortelling ut fra sin egen kontekst og erfaring. Forskjellene beriket materialet og bidro til en substansrikdom om danningens fremtredelsesformer.

Kriterier og utvalg av forskningspersoner

Kriterier for deltakelse i studien var at de som deltok, hadde minst to års erfaring som sykepleier og arbeidet i nær kontakt med pasienter. Det var også viktig at de var interessert i temaet og ønsket å formidle sine erfaringer og refleksjoner.

Sykepleierne i utvalget arbeidet på medisinske, kirurgiske, psykiatriske og akutte sengepostavdelinger. Det handler om vanlige sengeposter, men avdelingene er store, og alle har overbelegg av pasienter. På medisinsk avdeling er ca. 90 % av innleggelsene øyeblikkelig hjelp. Pasientene har ofte et uavklart problem, som skal diagnostiseres og behandles. På kirurgiske avdelinger er hovedfokuset på planlagte og øyeblikkelige operasjoner, og på sykepleie og behandling før og etter operasjon. At sykepleierne arbeidet på ulike sengeposter, tilførte bredde i materialet fordi temaene belyses i ulike kontekster. Dette skaper nyanser i behandlingen av temaet. Jeg gjennomførte

forskningssamtaler med 10 sykepleiere. Den yngste var 31 år og den eldste 58 år, med en gjennomsnittlig alder på 42 år. Deltagerne hadde vært i arbeid som sykepleier fra 8 til 28 år, gjennomsnittlig 16 år. Sykepleierne hadde alle mange års erfaring og viktige erfaringer å fortelle. Alder og erfaring spilte mindre rolle, da det var møtene med pasientene som var fokus og som skapte variasjon. Stillingsstørrelsen hos sykepleierne varierte fra 75 til 100 %.

Tabell 1 Oversikt over deltagerne

Sykepleier	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Alder	35	34	31	41	32	58	47	48	50	47
Yrkeserfaring som sykepleier	12	12	8	19	9	17	28	9	26	23
Stillingsprosent %	75	100	100	75	100	80	100	80	90	100

Kontekst

Sykepleierne hadde møtt pasienter i alle aldersgrupper. Det kunne være unge mennesker som i utgangspunktet var helt friske, eller eldre med multiple diagnoser, som var innlagt for behandling eller utredning. På flere av sengepostene var der også pasienter som trengte behandling for kreft. I de psykiatriske sengepostene hadde sykepleierne møtt mennesker som hadde opplevd traumatiske hendelser. Det kunne være nye psykiske lidelser, eller pasienter som hadde vært syke i flere år. Liggetid i sengepostene varierte, med en endring mot kortere liggetid. Det vanlige var noen dager, men alle sengepostene hadde også hatt pasienter som hadde vært der over tid, fra flere måneder til et halvt år.

Gjennomføring av forskningssamtale

Etter at nødvendig tillatelse var innhentet fra klinikkdirektører og personvernombud, ble sykepleiere rekruttert gjennom avdelingssykepleierne på ulike sengeposter. Avdelingssykepleieren fikk med seg *Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt* (vedlegg 7), et informasjonsskriv til de sykepleierne som ble forespurte om deltagelse i studien. Jeg gjorde et strategisk

valg av den første sykepleieren jeg samtalte med og avtalte med henne at hun skulle gi tilbakemelding på spørsmålene og temaene etter samtalen.

Gjennomføringen av forskningssamtaler kan sammenlignes med å utøve et godt håndverk, hvor forskerens ferdigheter og personlige egenskaper spiller en rolle. En forskningssamtale er en dialog hvor forskeren sammen med forskningspersonen skaper et materiale. Dialogen kan gi muligheter til å oppdage det evidente og dypstrukturer i den omsorgsvitenskapelige teorikjerne (Nyholm, Koskinen & Nyström, 2015). Kvaliteten på en slik samtale bedømmes ut fra styrken og verdien av den viten som framkommer (Kvale & Brinkmann, 2009). Min forforståelse var at i møtet mellom sykepleier og pasient oppstår avgjørende og verdifulle øyeblikk, som har betydning for menneskets danning.

I forskningssamtalene møtte jeg sykepleiere som delte noe som var betydningsfullt for dem. I forkant av samtalen forberedte jeg meg både praktisk og mentalt. Jeg hadde tenkt gjennom egne historier for å være bevisst min egen forforståelse. Jeg hadde kun en forskningssamtale om dagen for å være fokusert i samtalen. Tidspunktet for samtalen valgte sykepleieren utfra sin arbeidssituasjon, noe som kunne påvirke ro til samtalen. Forskningssamtalene ble gjennomført på et velegnet rom i nærheten av sykepleiernes arbeidsplass. Det var positivt at sykepleierne kunne forlate sin post, og at jeg som forsker ikke var synlig for deres kolleger. De fleste deltagerne uttrykte en viss spenning i forkant av samtalen. Noen uttrykte at spørsmålene i det tilsendte skrevet *Tema og spørsmål til en forskningssamtale* var vanskelige og 'store'. Det kan være etisk utfordrende å delta i en forskningssamtale, og det er viktig å ivareta den andre i samtalen. Jeg vektla å ha en åpen, engasjert og respektfull holdning i samtalene ved å være henvendt, men samtidig noe tilbaketrukket for å gi den andre tid og rom til å tenke seg om. I en samtale erfarer man også gjennom sansning, og det er viktig å være oppmerksom på uttrykk hos den andre og på egen respons. Jeg merket meg at vi ofte satt mer tilbaketrukket og komfortable utover i samtalen, mer fokusert på tema. Jeg opplevde gjenkjennelse med sykepleiernes uttalelser og fortellinger. Slik gjenkjennelse innebærer en fare for overidentifikasjon, men kan også være en styrke for å kunne bruke sitt eget for å stille gode spørsmål. At forskeren bruker egne kunnskaper i dialogen, kan berike samtalen og gi en dypere forståelse. Samtidig må gjennomføringen av

slike samtaler gjøres så redelig som mulig, da forskeren har innflytelse på materialet som skapes (Nyholm, et al., 2015, s. 72).

Det var viktig for meg å poengtere at dette var en samtale om noen tema, og at jeg som forsker også hadde et ansvar for at det ble et materiale vi skapte sammen. Temaene i intervjuguiden var dialogens utgangspunkt. Hver enkelt samtale var unik og betydningsfull. Den ble så en del av den neste samtalen, hvor jeg erfarte noe annet og nytt. Mellom de ulike samtalene skjedde det en bevegelse i min forforståelse. Dette førte blant annet til at jeg etter den andre samtalen tilføyde et spørsmål til samtaleguiden, da jeg fornemmet at det kunne bli viktig. Temaet var frihet, og spørsmålene ble stilt slik: Kan du si noe om det å være fri i rollen din som sykepleier? Fri til å være deg selv, til å være den du ønsker å være? Etter de første samtalene utpekte noen spørsmål seg som mer sentrale. Jeg ble også tryggere i rollen som samtalepartner etter hvert og stolte enda mer på at det som ble delt, var betydningsfullt. Etter hvert kunne vi dvele mer med de åpne spørsmålene som: Hva skaper mening for deg i arbeidet som sykepleier? Kan du fortelle om møter med pasienter som du opplevde som betydningsfulle for din egen danning? Det som skjer i et møte, kan være større enn opplevelsen hos den ene eller den andre. Det er noe som skapes sammen. Hva tenker du skapes i et fellesskap mellom sykepleier og pasient? (Vedlegg 10).

I etterkant av forskningssamtalene hadde vi en oppsummering der sykepleieren fortalte hvordan hun hadde opplevd samtalen. Deltakerne kunne også ta kontakt hvis det var noe de ville trekke fra eller legge til, eller hvis de hadde behov for andre avklaringer.

Filosofisk tekst

Innledningsvis presenterer jeg Friedrich W.J. Schelling (1775 – 1854), samt den valgte filosofiske teksten. Forventninger til og begrunnelser for den valgte filosofiske teksten utdypes også her.

Denne filosofiske teksten er forfattet av Friedrich W.J. Schelling (1775 – 1854) og har tittelen *Frihetsskriftet. Om menneskets frihet* (1809/2013). Til grunn for oversettelsen ligger utgaven *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände*.

Oversatt er tittelen *Filosofiske undersøkelser om den menneskelige frihets vesen og de dermed sammenhengende temaer* (Skar & Hansen, 2013 s. 5).

Frihetsskriftet, Om menneskets frihet er femte del av bind en av Schellings skrifter, og dette skriftet utgis for første gang i dette bindet.⁹ *Frihetsskriftet* er kanskje Schelling sin største filosofiske bragd, og anses som et dyptloddende verk i den tyske filosofihistorien (Heidegger i Ebbestad Hansen, 2013, s. 43). Teksten er på 110 sider. Den er oversatt med forord og noter av lektor Bjarne Hansen¹⁰ og lektor i filosofi Øystein Skar, med en innledning av professor Jan-Erik Ebbestad Hansen¹¹.

Schelling regnes som en av de sentrale tenkerne innen idealismen, og betegnes som en radikal og revolusjonær student. Han var en del av en revolusjonær krets som plantet frihetstrær og feiret den franske revolusjonen. Han tenkte sammen med blant andre filosofen og teosofen Jacob Böhme (1575 – 1624). Møtet med filosof Immanuel Kant (1724 – 1804) og filosof Johann G. Fichte (1762 – 1814) sine ideer fikk også avgjørende betydning for Schelling, som forlot teologien til fordel for filosofien (Ebbestad Hansen, 2013, s. 9–11, 27). Schelling ble hyllet som en av de fremste filosofer i sin tid da han skrev *Frihetsskriftet*. Skriftet skulle krone hans arbeid, ifølge ham selv. Men det ble et nederlag for han. Få forstod hva han ville, og skriftet ble ignorert eller negativt kommentert. Mangelen på anerkjennelse førte til at Schelling ikke ville skrive offentlig mer, og *Frihetsskriftet* ble hans siste filosofiske publikasjon av

⁹ I forordet til *Frihetsskriftet* omtaler Schelling alle deler i dette bindet (Schelling 1809/2013, s. 49, 50). Første del har tittelen: *Vom ich als Prinzip der Philosophie oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen*. Del to ble utgitt i 1796: *Philosophische Briefe über Dogmatismus und Kritizismus*. Den tredje del i dette bindet er: *Abhandlungen zur Erläuterung des Idealismus der Wissenschaftslehre*, Nummer fire er: *Über das Verhältnis der bildenden Künste zu der Natur*.

¹⁰ Bjarne Hansen er lektor i Oslo-skolen fra 1997. Han er utdannet teolog fra Universitet i Oslo, 1978.

Sammen med universitetslektor i filosofi, Øystein Skar, har han også oversatt Immanuel Kant: *Kritikk av den praktiske fornuft*, 2007 og Friedrich Nietzsche: *Historiens nytte og unytte for livet*, 2004. I 2016 oversatte Hansen Immanuel Kant: *Om pedagogikk*. Professor emeritus Lars Løvlie har skrevet innledningen, og professor emeritus Svein Østerud har skrevet etterordet. I dette skriftet (og i våre samtaler) står begrepet *danning* sentralt (mail korrespondanse 28.02.16 med Bjarne Hansen).

¹¹ Jan-Erik Ebbestad Hansen (08.07.46) er professor i idéhistorie ved Universitetet i Oslo. I 1979 tok han doktorgrad med en avhandling om den tyske teosofen og mystikeren Jacob Böhme. Han forsker på europeisk idéhistorie med særlig vekt på kristen mystikk, okkultisme, Faustlitteraturens historie og tysk romantikk. (https://no.wikipedia.org/wiki/Jan-Erik_Ebbestad_Hansen, 15.02.18)

betydning. I ettertid er skriftet vurdert som sentralt i hans filosofiske produksjon og betegnes som nyskapende i en idéhistorisk sammenheng. Schelling var en omskiftelig tenker som lot seg bevege av nye impulser (Ebbestad Hansen, 2013). Hovedtema i *Frihetsskriftet* er menneskets frihet og en metafysisk tenkning med utgangspunkt i det absolutte eller Gud. Schelling sitt filosofiske prosjekt var å utforske hvordan forholdet mellom godt og ondt, frihet og nødvendighet, kan forenes med en virkelighetsorientert filosofi.

Introduksjon til Schellings filosofi

I introduksjonen til Schelling sin filosofi henviser jeg til Ebbestad Hansen (2013) sitt forord i *Frihetsskriftet*. Det nye i *Frihetsskriftet* er at Schelling tenker bevegelser og utvikling i en selvrealiseringsprosess, fra det ubevisste til det bevisste, skriver Ebbestad Hansen (2013). Bevegelse og utvikling er grunnkategorier i det værendes vesen. Et fritt, handlende og erkjennende subjekt skaper mennesket (Ebbestad Hansen, 2013, s. 10). Schelling søker etter den menneskelige frihets vesen. Friheten er en evne til godt og ondt, og det onde er et sentralt tema i hans undersøkelse. Det onde er en reell og aktiv motkraft i menneskets væren. Realisering av det onde er forbundet til menneskets frihet når egenviljen velges av mennesket. Selv om menneskets handlinger er bundet til dets karakter, er vi like fullt ansvarlige for våre handlinger, fordi menneskets vesen er et resultat av dets avgjørelser. Her fremtrer noe av det motsetningsfulle hos Schelling. På den ene siden konstituerer mennesket seg gjennom handlinger i frihet. Samtidig er våre valg formet forut for vår bevissthet, på et førbevisst nivå (Ebbestad Hansen, 2013).

Å vise hvordan viljen er i utvikling mot en enhet er sentralt i Schellings tenkning. Ved å skille viljen fra fornuften blir viljen værens innerste vesen. Vilje er synonymt med liv og beskrives som en prosess med kraft og energi. Den retter seg mot mennesket, men også mot noe utenfor mennesket. 'Ungrund'¹² er den opprinnelige enheten som viljen utvikler seg fra og som det absolutte i Gud forstås ut ifra. Ugrunnen er den enheten som kan dele seg for at liv og

¹² Betegnelsen Ungrund har Schelling fra Jacob Böme. I teksten skriver Schelling «Hva ellers kan vi kalle det enn urgrunnen eller snarere *ugrunnen*.» (Schelling, 1809/2013 s. 142). Oversetterne (Skar & Hansen, 2013 s. 142) skriver i en anmerking at her bruker Schelling begrepet *Ungrund*, som de oversetter med *ugrunn*.

kjærlighet kan utvikle mennesket gjennom mangfold, motsetning og refleksjon (Ebbestad Hansen, 2013).

Jeg stilte nye spørsmål etter å ha lest teksten. Hvilken betydning har frihet for mennesket i en tilblivelses-prosess? Hva er kjærlighetens betydning i danningens vesen? Hvilken substans tilfører teksten i *Frihetsskriftet* til valgte begreper fra omsorgsvitenskapelig teori: ethos, møtet og lidelse. Hvordan er kjærlighet, frihet og omsorg forbundet og kan gi en dypere forståelse av danningens vesen?

Begrunnelse for valg av den filosofiske teksten: *Frihetsskriftet*

Etter å ha arbeidet med to materialer, de greske tragediene og tekst fra forskningssamtaler, søkte jeg en filosofisk tekst som kunne gi en dypere forståelse av menneskets utvikling og realisering. I denne søkeprosessen leste jeg tekster av Gadamer, Humboldt og Schelling. Jeg valgte å gå dypere inn i Schelling sin tekst da den særlig berørte forhold om danningens vesen, både eksistensielt og ontologisk.

Å gi seg i kast med Schelling sin tekst var både berikende og utfordrende. I denne filosofiske teksten beveger man seg på et eksistensielt og ontologisk nivå, i en tekst som har elementer fra metafysikk og moralpsykologi (Stølen, 2012). Til tross for strevet med å forstå teksten, hadde jeg en forventning om at teksten kunne bidra med å abstrahere og utvide forståelsen av substans fra de to andre tekstene i avhandlingen. Ebbestad Hansen (2013, s. 43) beskriver *Frihetsskriftet* som fullt av motsigelser, uferdig, usystematisk, noe som etterlater leseren med flere spørsmål enn svar. Men teksten bærer også i seg en vilje til å fordype seg i menneskets eksistensielle grunnvilkår. Den valgte filosofiske teksten er humanvitenskapelig med en uttrykt verdi-tilhørighet som samstemmer med dette forskningsarbeidets teoretiske perspektiv. Teksten har en eksistensiell og transcendent dimensjon; den har et budskap og er bærer av universell kunnskap. Slik ble *Frihetsskriftet* valgt som et materiale for en dypere forståelse og utvikling av kunnskap om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket i et omsorgsvitenskapelig perspektiv.

Metode

Her presenterer jeg hermeneutisk lesning og teksttolkning som metode. Videre presenterer jeg hermeneutisk lesning og tolkningsprosessen av hvert av avhandlingens tre materialer.

Hermeneutisk lesning og tekst tolkning

Hermeneutisk lesning minner om arkeologisk forskning, hvor forskeren gjennom langsom lesning og refleksjon kommer under overflaten for å oppdage mønstre og fragmenter som kan føre til dypere kunnskap om menneskers virkelighet (Gadamer, 2003; Alvesson & Sköldbberg, 2008). Åpenhet, følsomhet, evne og vilje til å lytte til tekstens innhold gjør det mulig for en leser å søke etter det meningsbærende i teksten. Lesningen er en forståelsesakt i en bevegelse med ettertanke og refleksjon. Ved å være i en dialog med teksten og la teksten tale til en, kan leseren hvile i og stole på at teksten åpner opp for ny forståelse. Slik lesning krever at leseren er nysgjerrig og kreativ, samt har en logisk og metodisk arbeidsmetode (Söderlund, 2007; Eriksson & Lindström, 2009; Gadamer, 2010; Koskinen & Lindström, 2012; Koskinen, 2015).

Leseprosess og tolkning av tekst i denne avhandlingen er basert på metoden: *Realization of hermeneutic reading* (figur 2) i artikkelen av Koskinen og Lindström (2012, s. 762). Metoden er anvendt i tolkning av klassisk tekst, men den er også anvendt når man søker en dypere forståelse av et fenomen, en sak og menneskets virkelighet (Nyholm & Koskinen, 2017). Lesningens troverdighet, stringens og legitimitet er relatert til hvordan forskningsparadigmet presenteres, med tilhørende ontologi og epistemologi (Vikström, 2005; Koskinen & Lindström, 2012). Hermeneutisk lesning starter som tidligere nevnt, med å møte teksten med ens forforståelse, for så å stille spørsmål til teksten. Lesningen er en sammenhengende integrering og bevegelse mellom forskerens tilhørighet i en forskningstradisjon, forskerens teoretiske og etiske grunnlag og teksten. Etter gjentatte lesninger fremtrer meningsenheter som blir til konturer av meningsmønstre som er meningsbærende i forhold til de stilte forskningsspørsmålene (Koskinen, 2015). En hermeneutisk tolkning skjer når mening fremtrer. Ny forståelse oppstår når mening fremtrer som går utover det skrevne i teksten, i en sannhetserfaring eller en horisontsammensmeltning (Gadamer, 2010). Ut fra

denne nye forståelsen utlegges tolkningsantagelser. Det universelle kan tre frem gjennom tekstforståelse (Koskinen, 2011, 2015).

Et eksempel på hvordan den hermeneutiske lesningen skred frem, er synliggjort i tabellene to, tre og fire under hermeneutisk lesning av hvert enkelt materiale. Hensikten med tabellene er å vise min tolkningsprosess og hvordan møtet med teksten ble til meningsenheter og mønstre. Sammen med andre tekstdeler under samme meningsenhet utvikles tolkningsantagelser. Å synliggjøre tolkning av tekst i en slik tabell er ikke i tråd med Gadamer's hermeneutiske metode, men gjøres for å gi et bilde av den hermeneutiske lesning og tolkning av tekst.

Hermeneutisk lesning og tolkning av tre tragedier

Jeg forberedte lesningen av de greske tragediene ved å lese om hva en tragedie er og om kjennetegn ved disse. Jeg leste også om meningen med og forståelse av lidelsen i tragediene, presentert av Lesky (1995). Forskningsspørsmålet, *hvordan fremtrer danning i møtet med lidelse i utvalgte tragedier* ga også en retning på lesningen. Det omsorgsteoretiske perspektiv var også en del av min forforståelse. I tillegg hadde jeg lest andre forfatteres gjennomgang og tolkninger av tragediene (Andersen, 1985; Lesky, 1995; Langvik-Johannessen, 2009) for å bli kjent med uttrykk som anvendes. Dette for å forstå oppbygningen av tragediene, men også for å få en oversikt over tidligere tolkninger av tragediene.

Jeg leste tragediene gjentatte ganger og lyttet til deres budskap. Jeg leste disse rike tekstene over en periode på cirka seks måneder. Lesningen var utfordrende, både i forhold til stil, språk og innhold. Min samtale med tekstene krevde konsentrert og langsom lesning, samt en åpenhet og ydmykhet. Ved første lesning vekket de kraftfulle beskrivelsene motstand og det fremmede innhold forstyrret lesningen. Samtidig møtte jeg tekstene med en vilje til å forstå og med en forventning og tiltro til å finne mening i tekstene. Spørsmålene jeg stilte i den tidlige lesningen av teksten var: Hva er lidelsens uttrykk hos Orestes, Antigone og Promethevs? Hva er sammenhengen mellom lidelse og danning? Ved neste lesning trakk jeg ut deler av teksten som jeg arbeidet videre med. Leseprosessen utviklet seg, og jeg stilte nye spørsmål: Hva er substansen som fremtrer i de ulike konfrontasjonene og dialogene? Hvilke idealer og verdier fremtrer i den enkelte tragedie? Hvilken betydning har frihet og

kjærlighet i tragediene? Hva er sammenhengen mellom å handle ut fra en indre overbevisning, og menneskets danning? Hva driver mennesket til å holde fast på sin indre overbevisning når den fører til lidelse og død? Etter flere lesninger ble jeg gradvis mer kjent med tragedienes form og språk. Jeg lyttet mer fokusert og fascinert til tragediens fortelling. Personer og mening fikk en klarere betydning, som avslutningsvis ble formulert i tolkningsantagelser.

Jeg leste først *Promethevs i lenker*, for så å lese *Orestien*. Avslutningsvis leste jeg *Antigone*. I tolkningen av tragediene har jeg valgt å presentere dem i en annen rekkefølge enn slik jeg leste dem. Tolkning av *Evmenidene* i fra *Orestien* presenteres først. Denne teksten handler om Orestes sin skjebne og drama og hans utvikling i et lidelsens drama. I *Promethevs i lenker* er Promethevs lenket fast til en øde klippe. Hans drama og kamp beskrives gjennom ulike dialoger. Gjennom ulike meningsbrytninger fremtrer lidelsens motsetningsfulle uttrykk og Promethevs sin utvikling av indre frihet og viten. Frihet til å følge sin indre overbevisning er tema i alle tre tragediene, men utdypes i særlig grad i *Antigone*. Spørsmål om hva som er det gode, sanne og skjønne reflekteres i de tre tragediene. Tolkning av en tekst utvikles suksessivt gjennom tolkning av en enkelt del, samtidig som en ny forståelse av delen utvikler forståelse av helheten. Lesning av min første tragedie påvirket lesning av den neste tragedien. Lesning av tre tragedier etter hverandre skapte en ny forståelse og ny helhet i en tolkningsprosess.

Meningsenheter trådte frem i teksten og inspirerte meg til å lese om *kjærlighet* hos Alvsvåg (2010a), om *forvandling* hos Foss (2012), om *den vårdande etikens mantra* hos Eriksson (2013, s. 72–76). I denne delen av prosessen bar jeg tragediene med meg. De fylte mine tanker, og jeg reflekterte over tragediens aktualitet i hendelser i egen hverdag. Jeg ble berørt av teksten om Orestes, Antigone og Promethevs, og da startet en prosess med å oppdage det universelle i tragediene. Det universelle beskrev noe som var uavhengig av tidsepoker, og jeg kunne se sammenhenger med fortellinger fra sykepleierne. Tragediene løfter frem aktuelle eksistensielle spørsmål som handler om å være menneske også i dag. Et eksempel på tolkningsprosessen beskrives i tabell 2 (s. 65) *Eksempel på tolkningsprosess fra Antigone*. Tabellen viser hvordan teksten fra denne tragedien er blitt tolket, hvordan substans i teksten ble markert og tolket til meningsbærende tekst og formulert som tolkningsantagelser (resultater).

Tabell 2 Eksempel på tolkning av tekst fra Antigone

Meningsbærende tekst	Substans i teksten	Meningsbærende enheter	Tolkningsantagelser
<p><i>Kreon (til Antigone):</i> Du der som senker nu ditt åsyn dypt mot jord, si, tilstår du din gjerning, eller nekter du?</p> <p><i>Antigone:</i> Jeg tilstår at jeg gjorde det; jeg nekter ei. [...]</p> <p><i>Antigone:</i> Ja, ti det var ei Zevs som bød det eller hun som bor blant dypest guder, Dike. Disse to har gitt oss mennesker den lov som jeg har fulgt.</p> <p>Jeg trodde ei at dine påbud hadde makt så stor at noen dødelig ved dem fikk rett til tross mot guders evige, uskrevne lov. Den er ei fra i dag, ei heller fra i går. Den lever evig. Ingen vet når den ble gitt.</p> <p>Jeg ville ei blant guder hisset lide straff, fordi jeg krenket den av frykt for noen mann.</p>	<p>Indre overbevisning, forpliktelse</p> <p>Kjærlighet som en grunn</p> <p>Indre frihet</p> <p>Å være tro mot seg selv</p> <p>En evig lov</p> <p>Øyeblikk med sannhet</p>	<p>Ved å være lydhør for sitt hjertets røst styrker og utvikler hun seg selv. Antigones overbevisning er forbundet til noe som er større enn henne selv.</p> <p>Lovene er gitt mennesket og det bærer de i seg, og de er evige og utenfor tiden. Det skaper en forståelse av livet som er dypere enn bare en intellektuell forståelse. I kjærlighet til broren begrunner Antigone sin rett til å følge en annen lov, en universell lov. Hennes indre frihet gjør at hun kan være tro mot seg selv, og velge slik hun gjør. I en hendelse kan mennesket erfare og oppdage noe nytt. Slik kan kjærligheten være en grunn for danning hos mennesket.</p>	<p>Danning fremtrer som en indre frihet til å følge sitt hjerte.</p> <p>Danning fremtrer som kjærlighet som åpner seg for sannhetsøyeblikk og skaper forvandling i mennesket.</p>

Hermeneutisk lesning og tolkning av tekst fra forskningssamtalene

Å lese den transkriberte teksten fra forskningssamtalene var å starte en ny hermeneutisk leseprosess. Denne teksten er bearbeidet fra muntlige samtaler til skriftlig tekst. Det vil si at små ord er fjernet slik at det blir flyt i teksten, men at meningen ikke endres. Jeg leste denne teksten med en annen forforståelse og

med fokus på forskningsspørsmål to: Hvordan fremtrer danning i møtet mellom sykepleier og det lidende mennesket?

Før lesningen hadde jeg møtt hver sykepleier i en samtale og hadde derfor et inntrykk med meg når jeg startet denne leseprosessen. Når jeg transkriberte den enkelte samtalen, lyttet jeg konsentrert og aktivt til fortellingen. På et tidspunkt ble jeg oppslukt av samtalen. Jeg forsto den leste teksten på bakgrunn av, og i sammenheng med, de andre transkriberte samtaler. Jeg leste teksten fra samtalerne gjentatte ganger, for så å høre på opptakene av forskningssamtalerne på ny, og lyttet til tekstens tone og uttrykk. Det meningsbærende i teksten ble bekreftet, men jeg oppdaget også nye utsagn og uttrykk i samtalerne som utdypet temaene. Lesningen krevde konsentrert lytting, og i vekslingen mellom det kjente og noe nytt oppstod ny forståelse. Et eksempel på tolkning av tekst fra forskningssamtalerne er vist i tabell 3 (s. 67) *Eksempel på tolkning av tekst fra forskningssamtalerne.*

Tabell 3 Eksempel på tolkning av tekst fra forskningssamtalene

Meningsbærende tekst	Substans i teksten	Meningsenheter	Tolknings-antagelse
Pasienten ble fortalt at hvis hun ville hjem en tur, så måtte hun planlegge nå. Pasienten spør så om de forteller henne at hun skal dø ganske snart. Sykepleieren opplevde en helt spesiell stemning i rommet og sier: «Jeg hadde så lyst til å åpne døren og springe ut, men jeg gjorde ikke det, jeg kunne ikke det» (sykepleier 8).	Møte med lidelse og død	Å møte en lidelse som er nesten mer enn en kan tåle	Danning fremtrer i det viljen til å åpne opp for den andre overskrider en grense i mennesket, hvor man er delaktig i <i>noe</i> større enn seg selv.
	Å møte mennesket	Å svare på den andres fordring	
Det er ikke så skremmende for meg å ta opp spørsmålene om døden nå. Å snakke om sånne ting, ja da kjenner jeg at jeg er på dypt vann og at dette er jeg ikke skolert i. Men jeg kan være der og høre hva de har å si. Så jeg tror jeg kan sitte lenger med pasienten også i vanskelige ting, mer enn jeg gjorde før. Jeg kan være med å bidra noe mer enn jeg gjorde før (stillhet). Det gjør noe med meg når jeg treffer døende pasienter (sykepleier 3).	Mot, ansvar	Møtet gjør dem godt og meg godt	
	Å kunne romme mer av det smertefulle	Å gi av seg selv	
	Dype inntrykk og et dypere innblikk i livet	Skjellsettende møter	
	Å tørre å stå i det vanskelige	Dypere forståelse	
	Å være sammen med pasienten	Verdier og idealer	En dyp innsikt og en ny viten

Som beskrevet tidligere er tolkning, forståelse og forforståelse bundet sammen i den hermeneutiske forskningsprosessen. Allerede i de første møtene med avdelingssykepleierne og i utarbeidelsen av tema og spørsmål til forskningssamtalen startet jeg min tolkning. Under selve forskningssamtalen, fortsetter tolkningen, i en bevegelse med den andre. Tolkningsprosessene av de ulike tekstene var forskjellig. I møtet med de greske tragediene og den

filosofiske teksten hadde jeg behov for å komme tettere på teksten for å forstå, mens fortellingene til sykepleierne ga gjenklang til egne erfaringer. Jeg kunne gå dypere inn og stille meningsfulle spørsmål i samtalene fordi jeg kjente feltet de arbeidet i. Faren er at det kjente er så kjent at man ikke er bevisst sin egen forforståelse. Forståelse skapes når teksten taler til en og blir oversatt til tolkerens eget språk, så tekstens mening kan tre frem. En hermeneutisk hendelse vil si at *overleveringens* innhold kommer i spill i nye menings- og resonansmuligheter, som utvides av mottageren (Gadamer, 2010). I denne tolkningsprosessen søktes det universelle i tekstene, utlagt som overskrifter i kapittel 8 *Danningens fremtredelse i tekster fra forskningssamtaler*. Jeg erfarte sannhetshendelser i prosessen som ble en del av det å utforme tolkningsantagelsene.

Hermeneutisk lesning av filosofisk tekst

I møte med den filosofiske teksten beveget jeg meg på et eksistensielt og ontologisk nivå. Å lese den filosofiske teksten ble et møte med det fremmede, men jeg hadde tro på at teksten ville øke min forståelse av menneskets væren og grunnvilkår og gi substans til hvordan danning fremtrer i denne teksten. Jeg leste først forordet i *Frihetsskriftet* av Ebbestad Hansen (2013). Det ga meg en overordnet og grundig innføring i Schellings tenkning og en innføring i begreper i denne teksten. Jeg leste så hele skriftet, en såkalt naiv lesning. Deler av teksten fanget min oppmerksomhet, og jeg markerte fragmenter og deler i teksten som ga mening. Lesningen krevde tålmodighet og konsentrasjon, og at jeg lot teksten hvile mellom lesninger. Allikevel bar jeg teksten med meg, og med en gryende, ny forståelse leste jeg hele skriftet på ny. Når jeg så gikk inn i teksten igjen, kunne jeg oppdage og forstå noe annerledes, og meningsbærende tekst trådte etterhvert frem.

Før jeg leste den filosofiske teksten hadde jeg en forforståelse av at frihet var betydningsfullt i forhold til danningens vesen. I lesningen av den filosofiske teksten erfarte jeg en ny forståelse av frihet. Min forforståelse av frihet var at den var relatert til det individualistiske, selvstendige menneske. Denne forforståelsen ble satt i spill i en bevegelse med Schelling sin tekst. Teksten åpnet opp noe som jeg hadde en fornemmelse av, og skapte en dypere forståelse av frihet som substans i danningens vesen. I tabell 4 (s. 69) *Eksempel på tolkning av filosofisk tekst*, eksemplifiseres denne tolkningsakten. Jeg markerte meningsbærende tekst med fragmenter om frihet og søkte en dypere

forståelse av hva teksten formidlet om frihet. Substans om frihet ble markert, for så å bli formulert til meningsenheter og utformet til tolkningsantagelser avslutningsvis.

Tabell 4 Eksempel på tolkning av filosofisk tekst

Meningsbærende tekst	Substans i teksten	Meningsenheter	Tolkningsantagelser
«For nettopp det å tillate det gode eller det onde prinsipp å handle i seg, er følgen av intelligible handlinger som menneskets vesen og liv er bestemt gjennom» (Schelling, 1809/2013, s. 122).	Frihet er en evne til godt og ondt, og det onde er en reell motkraft i det værende.	Menneskets frihet – en kjerne i mennesket.	Danning fremtrer som frihet som er i menneskets kjerne som en evne til det gode og det onde.
«Fritt er nemlig bare det som handler i pakt med sitt eget vesens lover og som ikke er bestemt av noe annet hverken i eller utenfor seg» (Schelling, 1809/2013, s. 116).	Det intelligible er en kjerne eller en enhet som er fri som er i mennesket forbundet med en indre nødvendighet.	I friheten, som menneskets evne til det gode og onde, kan mennesket bli til i søken etter det gode, samtidig med en bevissthet om at friheten kan misbrukes til å handle ondt. I denne prosessen kan mennesket skape et indre rom.	Danning fremtrer i menneskets frie vilje som den innerste forutsetningen for menneskets væren og tilblivelse.

Forskningsetiske overveielser

Min studie forankres i en omsorgsvitenskapelig teori med en etisk kjerne, grunnlagt i caritas. Omsorgsvitenskapelig tenkning og perspektiv søkes ivaretatt gjennom forskningsprosessen. Det teoretiske perspektivet som forskning relateres til, skal presenteres, og kilder skal refereres på en riktig måte. Forskningens troverdighet, stringens og legitimitet viser seg i måten forskningsparadigmet presenteres, med tilhørende ontologi og epistemologi.

Det er nødvendig at forskeren klargjør og artikulere egen leseprosess og tilhørende oppdagelser (Koch, 1996).

Min studie følger gjeldende anvisninger for god vitenskapelig praksis i tråd med de etiske prinsippene som er grunnlaget for *Helsinkideklarasjonen* 1964 (2000), *Etiske retningslinjer for sykepleieforskning i Norden* (2003), og *God vitenskapelig praksis och handläggning av misstankar om avvikelser från den i Finland* (2012). All forskning skal arbeide ut fra en grunnleggende respekt for menneskeverdet. Deltagere i et forskningsprosjekt skal ikke utsettes for skade eller smerte (Helsinkideklarasjonen, 1964/2000; Kvale & Brinkmann, 2009, s. 92). Jeg søkte tillatelse for mitt prosjekt fra Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk Vest-Norge (REK Vest, vedlegg 4) og Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD, vedlegg 5) og fikk tillatelse til å gjennomføre forskningssamtaler med sykepleiere på ulike nivå ved de institusjonene forskningspersonene ble rekruttert fra. Jeg fulgte anbefalingene fra REK og NSD om gjennomføring av forskningssamtaler (vedlegg 4, vedlegg 5).

En etisk tilnærming i selve lesningen krever en etisk bevissthet om egen forforståelse, tolkning og anvendt metode. Jeg søkte å lese tekstene med åpenhet, følsomhet og en vilje til å lytte til teksten. Den klassiske og den filosofiske teksten bør møtes med en varhet i forhold til at disse tekstene er skrevet i en annen tid og kultur og på et annet språk. Et eksempel på denne annerledesheten er tradisjonen med blodhevn i de greske tragedier. Dette ville i dag regnes som særdeles umoralsk, noe som kan skape reaksjoner ved lesning av teksten. Teksten må derfor forstås ut fra den tiden den er skrevet i. Den klassiske og den filosofiske teksten er oversatt fra et annet språk, noe som alltid vil påvirke teksten i forhold til den originale teksten. Jeg har søkt å ivareta dette etiske aspektet ved å gjøre rede for oversettelsen og hva som er den originale teksten.

Litteraturen som er tatt med i litteraturgjennomgangen skal behandles med respekt. Søkeprosessen skal beskrives så nøyaktig som mulig. Etiske spørsmål i forbindelse med forskningssamtalene bør omhandle informert samtykke, fortrolighet, konsekvenser og forskerens rolle (Etiske retningslinjer for sykepleieforskning i Norden, 2003; Kvale & Brinkmann, 2009, s. 86). I denne studien ble sykepleierne spurt om å delta av sine ledere. Lederne var blitt

informert om studien i ulike møter med forskeren, og de fikk med seg informasjon om studien (vedlegg 7) og skjema for informert samtykke (vedlegg 8). Informert samtykke skal inneholde informasjon om forskningen og dens overordnede mål, og opplyse om mulige konsekvenser for deltakeren. Informert samtykke skal sikre at deltakelsen er frivillig og inneholder informasjon om deltakernes rett til å trekke seg. Deltakernes konfidensialitet skal ivaretas gjennom hele prosessen, og private data som kan identifisere deltakerne skal ikke avsløres. Hvis tekst som kan være gjenkjennelig for andre offentliggjøres, må deltakerne erklære seg innforstått med det¹³. Oppbevaring av materialet skal gjøres forsvarlig ut fra god forskningsetikk, og transkribert tekst og informert samtykke skal oppbevares adskilt. Jeg har oppbevart personopplysninger sikkert og innelåst og ikke sammen med transkribert tekst eller opptak (Helsinkideklarasjonen, 1964/2000; Ethiske retningslinjer for sykepleieforskning i Norden, 2003; Kvale & Brinkmann, 2009, s. 89, 91; God vetenskaplig praxis och handläggning av misstankar om avvikelser från den i Finland, 2012).

En forskningssamtale er en moralsk situasjon hvor menneskers private liv utforskes, for så å bli en offentlig beskrivelse (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 80). Ifølge Eriksson finnes det en etisk grense for hva vi kan og skal forsøke å forstå i forholdet til andre mennesker (Eriksson, 2009a). Å ha en varhet for den andres grenser er viktig i forskningssamtalen, blant annet gjennom forsiktighet i forhold til i hvor stor grad man etterspør og forfølger svar i samtalen. I forskningssamtaler aktiveres ulike følelser. Som forsker har man ansvar for å ivareta den andre i samtalen og også å være oppmerksom på hvordan hun/han har det etter at samtalen avsluttes (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 92). Dette aspektet ble ivaretatt i mitt arbeid ved at vi hadde en avslutning uten opptak, der vi snakket om opplevelsen av selve samtalen.

Det etiske aspektet lå også til grunn for at jeg sendte informasjon om prosjektet og et dokument kalt *Tema og spørsmål til en forskningssamtale* (vedlegg 10) i forkant av forskningssamtalen til sykepleierne. Dette ga dem en mulighet til å

¹³ I en av sykepleierens historier måtte jeg klarere med sykepleieren at det var i orden at teksten var skrevet slik som den var fordi den kunne muligens kjennes igjen av kolleger. Etter samtale om dette fikk hun tilsendt den skrevne teksten som omhandlet hennes fortelling og godkjente teksten 14.12.15.

reflektere og forberede seg i forkant av samtalene og tenke over hva de ville dele. Deltakerne hadde anvendt det tilsendte skrevet forskjellig. Noen hadde forberedt seg og skrevet ned historier. Andre uttrykte at de ville ta det som kom frem der og da. I samtalene ble det etter hvert tydelig at også pasientene i sykepleiernes fortellinger måtte anonymiseres. Det vil si at ingen navn eller diagnoser skulle tas med, og at noen historier ble omskrevet blant annet i forhold til kjønn og alder. Som forsker er det viktig å ha en bevissthet og en varhet om hva som er nødvendige opplysninger for at meningen ivaretas. Samspillet i en forskningssamtale påvirkes av deltakerne, men også av den viten som fremtrer i samtalen. Forskerens person og integritet er av stor betydning for kvaliteten på den viten som frambringes (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 80, 93).

Transkriberingen av samtalene stilte nye etiske krav til meg som forsker. Samtalene er i sin helhet transkribert av meg selv, og deltakernes fortrolighet og integritet er ivaretatt. Den transkriberte teksten skal være lojal overfor de muntlige utsagn (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 81, 93). Min transkribering av tekstene ivaretar disse etiske aspektene ved gjentatt lesning, og ved at jeg lyttet til samtalene en gang til med den transkriberte teksten foran meg. Slik ble den enkeltes stemme ivaretatt, og nyanser i tema ble tydeligere. Dette kvalitetssikret også den transkriberte teksten. Metodene som er benyttet i dette avhandlingsarbeidet, er hermeneutisk lesning av ulike tekster, hermeneutisk tolkning av tekster og hermeneutisk forskningssamtale. Valg av metode skal ivareta og erkjenne subjektive erfaringer, men samtidig søke etter det universelle. Metodens gyldighet bedømmes ut fra den oppnådde forståelse av saken og eventuelle svar på forskningsspørsmålene. Ved å synliggjøre, kle i ord og fremlegge forskningsprosessen gjøres forskningen evident. Enhver vurdering av forskningens evidens inneholder også en etisk vurdering. Vurdering av forskningens grad av evidens relateres til forskningens betydning for mennesket og pasienten (Eriksson, 2009b, s. 61).

7 Danningens fremtredelse i tre greske tragedier

I dette kapitlet presenterer jeg tolkningen av tre greske tragedier: *Evmenidene*, som er tredje del av triologien *Orestien I-III* (Aiskylos, 458 f.Kr./2007), *Promethevs i lenker* (Aiskylos, 458 f.Kr./1985) og *Antigone* (Sofokles, 442 f.Kr./2007). Fra den originale teksten utlegger jeg dialoger og valgte vers som grunnlag for tolkning. Først beskriver jeg hendelsen i den utvalgte tekstdelen. Gjennom tolkningen fremtrer ulike meningsenheter. Den enkelte del avsluttes med tolkningsantagelser som har steget frem i tolkningsprosessen.

Danningens fremtredelse i *Evmenidene*

Orestien I-III (Aiskylos, 458 f.Kr./2007) er en triologi som består av *Agamemnon*, *Sonofferet* og *Evmenidene*. De to første tragediene, *Sonofferet* og *Agamemnon*, er bakteppet for Orestes sitt drama i den siste delen, *Evmenidene*. *Evmenider* er hevnånder, men de kan også representere liv og velsignelse (Lesky, 1995). Jeg presenterer og tolker den siste delen *Evmenidene*. Den forutgående historien er at Agamemnon har ofret sin egen datter Ifigeneia ved alteret, for å kunne reise i krigen og kjempe for landets frihet. Flåten drar, men Klytaimnestra (mor og hustru) sitter igjen med hat og hevnlyst. Når Agamemnon kommer tilbake etter krigen som seierherre, lokkes han i en felle av Klytaimnestra, som myrder ham og kvinnen Cassandra. Etter udåden ser Klytaimnestra at hennes handlinger er et ledd i en kjede av slekters forbannelser. Orestes sin skjebne er også bundet til kravet om å utføre hevnens handlinger, for å ivareta farens ettermæle. Apollon har gitt ham bud om å ta hevn over moren for hennes drap på faren. Orestes har store kvaler, men utfører blodhevn ved å ta livet av sin mor. *Evmenidene* og Orestes sin skjebne starter her. Orestes soner nå sin skyld for denne ugjerningen. I denne tragedien er mennesket prisgitt skjebnen, men det har også et ansvar for hvordan de forholder seg til skjebnen, og for handlingene de gjør. I *Orestien*, gjennom Orestes sin kamp og skjebne løftes også frem hvordan hele folket lider under slekters forbannelse. Blodhevn følger generasjon etter generasjon og får ny næring gjennom skyldbelastede handlinger som fører med seg nye ulykker. Tematikken i tragedien er ansvar og frihet til å ta egne valg, kontra å følge en

kollektiv kulturell norm. Tragedien stiller eksistensielle spørsmål om hva som er det gode og det onde og hva som er rett og galt.

Personer i *Evmenidene*: Orestes, Klytaimnestras gjenferd, Apollons prestinne, Apollon, Atene og Kor av evmenider.

En lidende Orestes blir møtt av Apollon

Evmenidene starter i et tempel hvor Orestes sitter med et blodig sverd i hendene etter å ha drept sin mor. Orestes søker hjelp hos gudene Hermes og Apollon, mens hevnerne forfølger og jager han. Orestes er skyldig i en ugjerning, og den onde gjerning speiles mot det rene hvite og hellige i teksten. Orestes viser sin fortvilelse i et ekstremt og eksistensielt drama. Hans valg, og en kollektiv forventning om å hedre farens ære, har ført ham hit. Han er fredløs og lidende og trues av tilintetgjørelse. Situasjonen ser uløselig ut for Orestes. Men i møtet med Apollo skjer en endring. Apollon ser Orestes sin lidelse og han sier at han aldri skal svikte ham eller forlate ham. Apollon vil beskytte ham mot dem som vil ham vondt. Apollon påtar seg sin del av skyld for handlingen og gir Orestes håp når han sier at han har midler for å fri ham fra nøden. Men Orestes må reise videre og søke soning også hos menneskene. En gryende endring og bevegelse mot å bli fri starter i Orestes sitt indre. Han kjemper en indre kamp, hvor hans karakter og personlighet prøves og utmeisles. Denne kampen gjenspeiler menneskets væren i livets store drama. Apollon sender Orestes videre ut i kampen, nå med Hermes som hans vokter, fører og gode hyrde. Å bli møtt med nærvær og medlidenhet gir Orestes styrke og kraft til å fortsette kampen. Et slikt møte har i seg en kjærlighet som kan styrke menneskets livskrefter og karakter.

Prestinnen:

[...]

En gru å nevne hva med gru mitt øye så!

[...]

Jeg trådte inn hvor ullbånd smykker viet vrå
og så en skyldbemittet flyktning sitte der
og be om hjelp ved navlestenen. Blodet rant
fra mannens hånd som fattet om et draget sverd
og holdt en skytslings vern, en frodig oljegren,
hvis kvister fromt var viet til hellig bruk,

jeg mener smykket rikt med snehvit fåreull.
Men foran mannen satt en selsom kvinneflokk.
De hvilte seg på hver sin stol i dypest søvn.
Nei, ikke kvinner! Retttest kaller jeg dem vel
Gorgoner. Dog, de så ei heller ut som dem.
Et avriss har jeg engang sett av dem som tok
og fløy av sted med Finevs' mat; men disse er
en vingeløs, en skummel, reddsom, avgrunnshær.
De snorker høyt og puster ut en giftig stank.
[...]
Så får da dette tempels eier, Loksias,
den sterke hersker, råde for hva nu skal skje;
ti han har legedom for alt; han tyder tegn
og han er den som renses også andres hus.

Orestes møter Apollon

Apollon: Vær trøstig! Ingesinne skal jeg svikte deg,
men til det siste vokte deg fra nær og fjern
og aldri være mild mot dem som hater deg.
De gikk i fellen disse udyr som du ser.
Nu sover denne vemmelige søsterflokk
de gamle hekser, nattens døtre, som blir skydd
med gru av guder, mennesker, ja ville dyr.
[...]
Dog, du må fly og aldri trettes. Skynd deg bort!
Ti over fjell og daler videnom på land
skal disse jage deg på mangen villsom vei
og over stormslått hav og skumomkranset ø.
Slapp ei for tidlig av, når du blir jaget om
i denne svære nød, men il til Pallas' borg
og favn det gamle billed der i ydmyk bønn.
Der har vi dommere som villig lytter til
de milde ord om soning. Midler finner vi
som skal for alltid fri deg ut av denne nød;

ti visstnok har du drept din mor, men på mitt bud.

Orestes: Din visdom skyr all urett, høye himmeldrott.
Så glem da i din visdom heller ikke meg.
Din guddomskraft og nåde er meg mer enn nok.

Apollon: Husk mine ord. La ikke frykten vinne seir!
Du Hermes, Zevs's sønn, min bror ved blodets bånd,
vær du hans vokter. Vær hva du så titt blir kalt,
hans «fører». Følg min skytsling som en hyrde god.
Zevs ærer deg, fordi du ærer utleg mann
og følger dødelige frelst til målet frem.
(Aiskylos, 458 f.Kr./2007, s. 82, 83)

Orestes blir jaget videre på sin ferd til Atene. Hans lidelse er altomfattende og består av sorg, fortvilelse, skyld og ufrihet i et eksistensielt drama. Hevnerne vil påføre ham lidelse som vil fortære hans hjerte, lamme hans sjel og gjøre ham fredløs. Orestes er fordømt og utestengt fra et fellesskap. Orestes diskuterer med Evmenidene og fremhever at deler av hans skyld er tatt bort av Apollon. Han vil nå stå opp mot hevnerne og å kjempe for å bli fri. Styrket i møtet med Apollon søker han hjelp hos skytsgudinnen Atene. Orestes trer nå tydeligere frem og viser vilje og styrke i dette dramaet. Han fremstår mer selvbevisst, forsvarer seg selv og tilbyr sitt vennskap og trofasthet. I ordskiftet som følger mellom Orestes og Korfører røyner krefter og makt. Orestes erfarer både bunnløs fortvilelse og håp om soning. Han er alene og søker etter felleskap, og han er ufri og søker frihet. Orestes er fredløs og søker etter å få komme hjem.

Evmenidene (hevngudinnene) som kor:

Se efter! Se efter! Pass på!
Speid efter ham, speid overalt,
så mannen som ustraffet myrdet sin mor
ei lurar seg fra oss og sniker seg bort.
Der er han! Et vern har han funnet på ny
hos udødelig guddom. Om billedets kne
har han slynget sin arm.
Nu søker han dom for sin brøde.
Det skal ikke skje!

[...]

Orestes:

I nødens skole har jeg lært at alt bør skj
i rette tid. Jeg vet når jeg bør tale ut
og når jeg helst bør tie; men i denne sak
har kyndigst lærer sagt at jeg bør gi jer svar.
Nu sover blodet på min hånd. Det tørket inn,
og modermordets syndeskyld er vasket av.
Ti ved Apollons alter ble det friske blod
for alltid tvettet bort med blod fra offerdyr.
Det ble for langt å regne opp fra først til sist
de mange som mitt samvær intet ondt har bragt.
Alt renses bort og svinner med den tid som svant.
Nu kan jeg uten sky med skyldfri leber be
Atene, landets skytsgudinne, stå meg bi
og ile meg til hjelp. Da vil hun uten kamp
hos meg, mitt fosterland og hele Argos' folk
for evig vinne trofast vennehjelp i strid.
Hva enten hun i Libya ved Tritons strøm,
den egn hvor hun i tidens morgen selv ble født,
med faste skritt på spenstig fot går frem til kamp
for sine venner, eller hun med speiderblikk
lik modig krigerfører mønstrer Flegras mark,
så kan hun som gudinne høre fjernest bønn
og komme for å fri meg ut av denne nød.

Korfører:

Ei skal Apollon, ei Atenes guddoms
makt få frelst deg fra å flakke som forlatt, forstøtt
og aldri føle gnist av glede i din sjel,
til sist en blodløs skygge, mat for ånders tann.
Du knyr? Du skal få spytte ut hvert trossig ord.
Din kropp blir *min*, mitt offer; men du skal ei dø
ved alteret; nei i live skal du bli min mat.
Lytt taus til tryllekvad, som fjetrer kropp og sjel.
[...]

Første motstrofe: Ubønnhørlige Moire spant for evig tid
i vår livstråd inn det hedersverv
skritt for skritt å følge ham som vandrer frekt
frem med blodig hånd på syndens vei.
Jakten går, til trett han synker i sin grav.
Fåfengt håper han på fred i dødes bo.

Vårt dødsdømte offer skal høre et kvede
forvirrende, engstende, hjertefortærende.
Erinyers strengelekdøvende jakthyl
skal lamme hans sjel og fortørke hans marg.
(Aiskylos, 458 f.Kr./2007, s. 88, 89, 90)

Denne teksten beskriver Orestes sin vandring og prosess, fra han utslitt og maktesløs satt i tempelet til han får kraft og styrke til å kjempe sin kamp. Styrket av medlidenhet, kjærlighet og håp i møtet med Apollon fortsetter han, som en kraftfull og mer selvbevisst mann, mens hevnerne fortsatt omgir ham. I lidelsens motsetningsfylte drama kan danningens vesen fremtre som vilje og kraft, som påvirker menneskets forståelse, karakter og skaper utvikling i dets danning.

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer som menneskets evne til skyld, sorg og fortvilelse.

Danning fremtrer som medlidenhet og kjærlighet i lidelsens drama.

Orestes møter Atene og legger frem sin sak

Bygudinnen Atene hører Orestes sitt rop om hjelp. Hun spør hvem han er og hva han har lidd. Parallelt med Orestes sin personlige kamp belyser tragedien tradisjonen med blodhevn. Atene diskuterer med korfører (folket) og problematiserer hevn som norm i et samfunn. Atene vil legge rettshevdelsen i menneskenes egne hender ved å grunnlegge en ny demokratisk domstol. Domstolen skal gi mennesket rettferdighet, vern og mulighet til soning. Orestes trer frem for domstolen som består av athenske borgere. Orestes er frikjent av den guddommelige makt og skal nå få en dom fra det kollektive samfunn. Han

ber om en rettferdig dom, og han ber om å bli dømt ut ifra om han handlet rett eller urett. Atene henvender seg til de utvalgte menn som skal dømme i denne sak. Korfører protesterer mot en ny domstol og mener at blodhevn er en urtidsverdens lov.

Orestes sin skjebne og lidelse er en fortelling om enkeltmenneskets skjebne, som speiler det allmenne i et samfunn. Atene og den allmenne mann må bruke all sin klokskap for å kunne dømme i Orestes sin sak. Domstolens viktige verdier er demokrati, rettferdighet, vern og frihet. Atene ser både den enkeltes lidelse og et helt folk som lider under tradisjonen med blodhevn. I kampen og konflikten mellom nye og gamle tradisjoner står verdier på spill. Endringer fordrer vilje og åpenhet for det nye og fremmede. Å 'skifte sinn' er et uttrykk som i denne delen betyr klokskap og viten, som fører til forvandling.

Grunnlaget for humanismen i den greske antikken er den frie borger. Det frie mennesket er en selvstendig medborger som deltar i dialoger hvor argumenter brytes og beslutninger treffes. Det motsetningsfylte i tragedien er frihet i kontrast til ufrihet. Frihet for Orestes er at han får legge frem sin sak. En indre frihet hos Orestes er forbundet med å bli fri fra skam og skyld, en frihet som utvikles gjennom erkjennelse og forvandling. Denne tragedien løfter frem kampen for det allment gode, og betydningen av sammenhenger mellom det gode og rette for enkeltmennesket og det allmenne gode og rette.

Atene: Jeg hørte fra det fjerne nyss et rop om hjelp,
[...]

Atene: Nu fremmede, hva ønsker du å si til svar?
Nevn først din byrd, din hjemstavn og hva du har lidt,
og verg deg, om du kan, mot disse klagemål.
Såfremt i tillit til din saks rettferdighet
du sitter ved mitt billed i min helligdom
og søker vern og soning på Iksions vis,
så svar meg nu på dette. Gi meg grei beskjed.

Orestes: Atene, høye guddom, la meg fjerne først
fra det du sist har sagt, en tvil som veier tungt.
Jeg ber deg ei om soning. Ikke tok jeg plass
ved dette billed med skyldbesmittet hånd.

For denne påstand skal du få fullt bevis.

[...]

Men jeg som før var utleg, kom omsider hjem
og slo i hjel min mor. Jeg nekter ei min skyld.
Med mord jeg hevnet mordet på min elskte far.
Den halve skyld for dette bærer Loksias
som varslet meg den verste kval og sjeleangst,
såfremt jeg lot de skyldige gå fri for straff.
Så døm da, om jeg handlet urett eller rett.
Jeg tar tilfreds din dom, den være som den vil.

Atene:

Vel kunne mange tro, når her skal felles dom
at mannevett ei strekker til. Enn ikke jeg
tør dømme om et mord som vekker villest hat.
Vel er for blod du rensset etter gammel sed
og søkte ren og harmløs tilflukt i mitt hus.
Jeg ynker deg; ti skyldfri kom du til min by.
Dog disse kan vi ei så lett få jaget bort,
og hvis de ei til seier fører frem sin sak,
så vil de over landet dryppe hatets gift
og slå til evig tid mitt folk med grufull sott.
Så er det: Om de blir her, om de jages bort,
kan begge deler volde ve. Knappt vet jeg råd.
Men er det så at denne sak må fremmes her,
så skal nu menn som jeg har valgt og tatt i ed
til evig tid få domsrett, når det gjelder mord.
Skaff I beviser! Vidner skal I stevne hit
som under ed kan støtte begge parters sak.
Hit kommer jeg, når jeg blant byens menn har valgt
de beste til å felle en rettfærdig dom,
av eden bundet til å sky hva ei er rett.

(Aiskylos, 458 f.Kr./2007, s. 91–94)

(Avstemningen er endt og stemmene opptalt)

Atene:

For blodskyld frikjent er av retten denne mann;

ti stemmetallet er på begge sider likt.

Orestes: Å Pallas, du hvis guddommakt har frelst mitt hus!
Du førte meg, en landsforvist, en utleg mann
med heder hjem. I Hellas skal det ryktes snart:
«Hin mann fra Argos bor nu atter i sitt land
på fedres odelsjord. Atene hjalp ham dit
og Loksias. Den tredje frelser var hin gud
som alt formår.» Han så at disse hjalp min mor
og frelste meg av medynk med min drepte far.
(Aiskylos, 458 f.Kr./2007, s. 100)

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer i menneskets kamp for det gode og rette.

Danning fremtrer som kampen for å bli fri gjennom erkjennelse og forsoning.

Danningens fremtredelse i *Promethevs i lenker*

I *Promethevs i lenker* (Aiskylos, 458 f.Kr./1985) er Promethevs menneskenes talsmann hos gudene og menneskenes velgjører. Promethevs har krenket Zevs sitt herredømme ved å stjele ild og gi den til menneskene. Å gi ild til menneskene var et uttrykk for omsorg og kjærlighet (Andersen, 1985). Straffen for ildtyveriet var å bli lenket fast, isolert til en øde klippe i Skythia ved Kaukasus-fjellet. En kamp mellom guder utspiller seg i denne tragedien, men med overføringsverdi til mennesker. I tragedien erfarer Promethevs en altomfattende lidelse. Menneskets eksistensielle drama og betingelser løftes frem, samt menneskets evne til forandring. Kampen mellom å følge andres påbud og å være fri er et gjennomgangstema i tragedien. Temaene fremtrer i ulike dialoger med meningsbrytninger.

Personer i tragedien er: Promethevs, Makt og Vold (representerer sider av Zevs' vesen), Hefaistos (smed), Okeanos, Hermes, Inakhos datter Io, Korfører og Kor.

Hefaistos kamp og valg

Tragedien starter med at Hefaistos blir pålagt å bolte fast Prometheus til Kaukasus-fjellet. Scenen med Hefaistos og Makt fører oss inn i dramaet. Hefaistos vegrer seg for å utøve handlingen, men mangler kraft og mot til å gå imot Makt. Makt ironiserer over Hefaistos sin veikhet. Hefaistos utfører ordren, men uttrykker samtidig medfølelse med Prometheus fordi han ser lidelsen han påføres. Makt påpeker at Prometheus straffes for sitt overmot og at han får som fortjent. Å ha mot var et høyt ansett ideal i gresk kultur. Mot og klokskap kunne føre til at man evnet å gjøre valg som var gode, rette og sanne, mens overmot var å begå en stor synd. Hefaistos erfarer et eksistensielt dilemma. Han kjemper en kamp mot å stå opp mot makten som gir ordre om å utføre en handling som påfører den andre en stor lidelse. Hefaistos er i et drama hvor det onde og gode kjemper mot hverandre. I kampen utfordres Hefaistos på både vilje og mot. Antinomien i tragedien viser seg i hvordan mot, vilje, valg og makt fremtrer som motsetninger. Det er egenskaper som kan fremme det gode, men kan også føre til handlinger som påfører andre lidelse.

PROLOG

Makt: Vi er kommet fram til jordens strøk,
til det skythiske land, til et mennesketomt øde.
Du, Hefaistos må ta deg av det oppdraget
far påla deg: Å binde denne skurken her
til steile klipper (5¹⁴)
i stålsterke lenkers ubrytelige fotjern.
For din stolthet, ildsluen som tjener alle kunster,
stjal han og gav til menneskene.
En slik forgåelse må gudene straffe ham for,
så han kan lære å elske Zevs' herredømme (10)
og oppgi sin menneskekjærlighet.

Hefaistos: Makt og Vold, det Zevs befalte dere,

¹⁴ I presentasjonen av denne teksten er tallene på linjene i versene tatt med, skrevet i parentes. Det kan tydeliggjøre hvor tekstdelene er hentet fra og i hvilke sammenheng.

er saktens fullbyrdet. Intet hindrer dere i å gå.
Men jeg mangler mot til å binde en gud, en slektning,
med vold til stormpisket slukt. (15)
Og like fullt så må jeg ta meg mot til det:
Å overse fars ord straffer seg strengt.
Rettsindige Themis' barn med steile sinn!
Med uløselige nagler skal jeg mot vår begges vilje
bolte deg fast til denne klippen fjernt fra folk. (20)
Her vil du verken se noe menneskes skikkelse
eller røst. Brent av solens skinnende flamme
vil du miste din friske farge. Du vil glede deg
når stjernespettet natt skjuler lyset,
og når solen igjen fordriver morgenrimen. (25)
Alltid vil lidelsen hvile tungt på deg.
[...]
(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 11, 12)

Makt: Vil du så ikke skynde deg å legge ham i lenker,
så ikke far får se deg nølende?

Hefaistos: Javel, du kan se at lenkene er rede.

Makt: Legg dem om hans hender med mektig kraft (55)
og slå, bolt ham med hammeren til klippene!
[...]

Makt: Slå kraftig den stålsterke kilens halsstarrige spiss
gjennom hans bryst! (65)

Hefaistos: Akk, Promethevs, jeg sukker over dine smerter.

Makt: nøler igjen og sukker over Zevs' fiender?
Bare du ikke ender med å ynkes over deg selv!

Hefaistos: Du ser et syn – det skjærer jo i øynene.

Makt: ser at han får som fortjent. (70)
Legg lenkene langs sidene på ham!

Hefaistos: Det er jeg nødt til. Spar overflødige kommando-ord!

Makt: nei, jeg skal befale deg, med tilrop også:

Ned nå, omslutt hans ben med vold!

(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 13–15)

Hefaistos: La oss gå. For han har lenkene om sine lemmer.

Makt: Der kan du nå øve ditt overmøt og røve gudenes særrett for å gi den til menneskene! Er de dødelige i stand til å lindre denne din nød?

Gudene bruker galt navn når de kaller deg Prometheus. (85)

For du mangler selv forutseenhet

om hvordan du kan komme deg ut av dette kunststykket.

(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 15, 16)

Hefaistos er i et eksistensielt drama med uforenlige dilemma mellom å redde seg selv ved å påføre Prometheus lidelse, eller stå opp mot makten og risikere straff og død. Det er et tidløst drama som utspiller seg om å følge ordre eller å gjøre valg ut ifra sitt indre. Valget i dette livsdramaet er mellom det gode og det onde med et bakteppe av at liv står på spill.

Tolkningsantagelse

Danning fremtrer i menneskets eksistensielle drama.

Prometheus er i lidelsens drama

Gjennom tragedien følger vi Prometheus i hans lidelsesdrama. Denne tekstdelen starter med en dialog mellom Prometheus og koret etter at han er boltet fast til fjellet. Han påkaller elementene jorden og solen som vitner til sin ensomhet og forlatthet. Prometheus knuges av lidelsen, og hele hans eksistens er truet. Lidelsen er altomfattende, krenkende og smertefull. Men samtidig som Prometheus beskriver lidelsens gru, sier han at man må finne styrke til å bære og møte den skjebnen en får. I lidelsen skimtes det også håp, uttrykt i at noe nytt vil skje. Men Prometheus frykter også for lidelser som kan komme. I teksten fremtrer en motsetningsfull dobbelthet i dette drama.

I de påfølgende versene søker Prometheus bekræftelse på seg selv og sin lidelse. Han ber om at noen ser ham, hans lidelse og lenker. Koret uttrykker sin medlidenhet med Prometheus. Koret ser ham, og gir ham styrke og trøst. De uttrykker at de harmes og berøres av Prometheus sin skjebne. Samtidig kjenner

de på egen frykt ved synet av hans lidelse, og den straffen som han så urettmessig har fått. Å bli sett gir trøst og bekreftelse og styrker Prometheus sin eksistens, vilje og kraft. Koret utøver en etisk handling og tar ansvar når de møter fordringen fra Prometheus. I dette møtet starter en begynnende endring hos Prometheus mot noe nytt.

Prometheus sin lidelse har ulike uttrykk i møte med lidelsen. I møtet med den andres lidelse utfordres koret på frykt og mot til å møte den lidende. Møtet med den andres lidelse kan reflektere og aktivere egne opplevelser og følelser. En sentral tanke i tragedien er sjelens odling gjennom lidelsen, foredling av det skjønne hvor det gode kan vise seg. Sjelens odling viser seg i Prometheus sin begynnende endringsprosess.

Prometheus: Å, guddommelige luftrom og kjappvingede vinder,
 elvers kilder og havbølgers
 uendelige blinken, allmoder jord – (90)
 og solens altseende skive påkaller jeg:
Se på meg, hva jeg, som er en gud, får gjennomgå av guder!
Se, hvordan jeg mishandles og tynes
 og må lide gjennom
 uendelige årrekker! (95)
Så usselt et fangenskap
fant gudenes nye fører for meg.
Ve meg! Jeg stønner over den smerten som *er*
og den som skal komme. Hvordan skal noensinne
disse plagene få en ende? (100)
Skjønt – hva sier jeg? Alt som kan skje,
vet jeg nøye på forhånd. Ingen smerte
kommer overraskende på meg. En må bære
den tilmålte del så lett som mulig og erkjenne
at nødvendigheten er uimoståelig sterk. (105)
[...]
Ve meg! Hva er det for bevegelser jeg hører
nær igjen – av fugler? Det svirrer i luften (125)
av lette vingeslag.

Koret: Jeg frykter alt som nærmer seg.
Frykt ikke!
For vår skare er kommet som venner
med ivrige vingeslag (130)
til klippen her.

[...]

(Aiskylos 458 f.Kr./1985, s. 16–18)

Promethevs: AIAI AIAI
Dere avkom av den barnrike Tethys
og barn av far Okeanos,
han som i hvileløs strøm
snor seg rundt hele jorden: (140)
Se på meg, hvordan jeg er
lenket fast til denne slukt
blant steile klipper
og må holde en lite attråverdige vakt!

Koret: Jeg ser, Promethevs.
Men frykten fyller mine øyne
med tåretåke (145)
ved synet av din skikkelse
som tæres hen av klippen,
forsmedelig skamfert av jernlenker.
For nye rormenn styrer på Olympen.
Zevs hersker med nye lover – urettmessig. (150)

Promethevs: De gamle kjemper har han fortrenget.
Om han bare hadde sendt *meg* ned i jorden
under Hades som mottar de døde,
til det grenseløse Tartaros,
og bundet meg fast i uløselige lenker, (155)
slik at verken noen gud eller noen annen
kunne glede seg over det.
Men nå er jeg ulykksalige en kasteball for høye vinder,
til spott og spe for mine fiender.

(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 18, 19)

Lidelsen viser seg i det motsetningsfulle, både i lidelsens gru og i medlidenhet og håp. I det motsetningsfulle kan bevegelser som styrker menneskets kraft oppstå, og disse viser noe av danningens vesen. I møtet med den som lider kan berørthet og menneskelighet utvikles. Et slikt møte med lidelse bærer i seg kimen til egen utvikling.

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer i bevegelser som skaper kraft og styrke i møtet med lidelse.

Danning fremtrer som berørthet og menneskelighet som skaper muligheter for utvikling hos mennesket.

Tre dialoger som skaper bevegelser i Promethevs sin dannelsesprosess

Her tolkes utdrag fra tre dialoger hvor Promethevs er i ulike meningsutvekslinger. I hver dialog skapes en bevegelse mot noe nytt. Dialogene veksler mellom å argumentere for sine egne standpunkter og å være i en dialog.

Dialog mellom Promethevs og Kor/Korfører

I den første dialogen mellom Promethevs og Kor/Korfører er Promethevs tydeligere på at han ikke bøyer av for trusler eller overtalelser. Det er Zevs som må tvinges til en endring. I teksten fremsetter Promethevs et ønske om å knekke Zevs, samtidig som han håper på forsoning. Korfører anbefaler ham å være mindre frittalende og mer ydmyk, fordi det kan føre til en vei ut. Promethevs svarer at han feilet med vilje og er bevisst sin egen skyld i det som skjer. Hans handling er gjort med vilje, men med gode hensikter. Dialogen veksler mellom å vise styrke til å stå i striden, fortvilelse og smerte over lidelsen, og et håp om å befris fra lidelsen. Lidelsen er allmenn, rammer vilkårlig og gjør mennesket utsatt.

Promethevs: Sannelig – skjønt jeg er pint i kraftige lenker
 vil gudenes fører en gang trenge meg
 til å røpe den nye planen (170)
 som berøver ham scepter og posisjon.
 Aldri skal han dåre meg med overtalelsens

liflige besvergelses, og aldri noensinne skal
jeg krympe meg for hårde trusler og nevne dette,
før han løser meg fra de brutale lenkene (175)
og er villig til å bøte

Koret:

for den skjendige behandlingen jeg fikk.

Du er djerv og gir ikke etter

for bitre smerter.

Altfor frittalende er du! (180)

Skjærende skrekk pirrer mitt sinn:

Jeg frykter for hvordan det vil gå med deg –

Hvor og når det er deg gitt å nå en havn

og få se enden på din nød.

[...]

Promethevs:

Jeg vet at Zevs er stri

og holder retten hos seg selv. Men han vil

likevel bli mild til sinns engang,

når han er knekt slik.

Da vil han dempe ned sitt strie lynne (190)

og ile til forbund og vennskap

med meg, som iler imot.

(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 20)

Korfører:

[...] Hva håper du på? Ser du ikke at du feilet?

Å si at du feilet, er ingen glede for meg, (260)

og deg smerter det. Men dette lar vi fare!

Søk en utvei fra din nød!

Promethevs:

Det er lett for den som er gått klar

av lidelser, å oppmuntre og rettledde dem som

er ille ute. Alt det visste jeg godt: (265)

Med vilje, med vilje feilet jeg! Jeg nekter ikke!

Selv pådrog jeg meg smerte, som menneskenes hjelper.

Men jeg trodde likevel ikke at jeg skulle få *slik* straff:

Å gå til grunne på høye klipper

i denne avsides ødemarken. (270)

Jamre ikke over de kvaler jeg nå lider!
Stig ned på jorden og hør om det som siden skal skje,
så dere kan få rede på alt fullt ut.
Føy meg, føy meg, del smerten med meg
som nå må lide. For ulykken vandrer omkring, (275)
rammer snart den ene, snart den andre.
(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 24, 25)

Dialogen viser menneskets bevegelse i en eksistensiell kamp, hvor vilje, styrke og makt prøves. Å være deltaker i en dialog bærer i seg en bekreftelse. Man blir sett og hørt og kan argumentere for sine tanker og meninger i konfrontasjon med andre.

Dialog mellom Prometheus og Okeanos

I den neste dialogen møtes Prometheus og Okeanos. Okeanos spør hva han kan hjelpe Prometheus med. Prometheus møter ham med mistro og spør etter hans motiver for å komme til ham. Okeanos budskap kommer frem når han gir Prometheus et tydelig råd om å endre seg. Endringen bør bestå i at han gir opp det han står for, blir mer ydmyk og tilpasser seg det nye. Okeanos tilbyr å løse Prometheus fra lenkene mot visse gjenytelser. Prometheus takker nei fordi en slik frihet har for store omkostninger. Han påpeker også at endringer ikke kan skje gjennom straff og vold. Møtet innebærer en dialog hvor styrke måles, og hva som er klokskap, reflekteres. Prometheus sier at Okeanos taler som en uvitende og at hans strev er forgjeves. Til tross for at Prometheus knuges av lidelse, holder han fast på sin overbevisning og argumenterer for den. I dette møtet skjer en ny endring hos Prometheus. Prometheus sin lidelse er uendret, men dens betydning er endret. Prometheus framstår med ny styrke og kraft. I dialogen fremtrer frihet som viktig. Prometheus har en indre frihet til tross for at han er lenket fast. Han peker på den andres trelldom, en bundethet som er verre enn Prometheus sine lenker. Til tross for sitt fangenskap vil Prometheus ikke bytte sin frihet med de såkalte frie.

Okeanos: Jeg har nådd min lange reises mål
og kommet fram til deg, Prometheus, (285)
styrende min vingerappe fugl

med tanken, uten bisset.

Vær viss på at jeg sørger med deg i din ulykke.

[...]

Du skal få erkjenne at dette er sant og at
det ikke er min art å tale tomme, fagre ord.

Si nå hva jeg må gjøre for å hjelpe deg. (295)

For aldri skal du få si at noen
venn er mer å lite på for deg enn Okeanos.

Promethevs:

EA – hva er dette? Er du også kommet
som tilskuer til mine lidelser? Hvordan dristet du deg til
å forlate den floden som bærer ditt navn og
den klippetekte, (300)

selvgjorte grotte, for å dra til jernmoder-jorden?

Er du kommet for å se min ulykke
og harmes med meg i min nød?

Se for et syn, se her er jeg, Zevs' venn,
som hjalp ham med å sikre herredømmet! (305)

Se hvordan jeg knuges av de lidelsene han sender!

Okeanos:

Ja, jeg ser, Promethevs, og jeg ønsker å gi
deg de beste råd, selv om du er kløktig nok selv.
Kjenn deg selv og tilpass deg det nye!
Ny er jo herskeren blant guder. (310)

[...]
Ulykksalige, legg av vreden som du bærer (315)
og søk befrielse fra disse smertene.

Jeg virker kanskje gammeldags som taler slik.

Men *slik*, Promethevs, blir jo straffen
for en tunge som er altfor overmodig.

Men du er ennå ikke ydmyk og viker ikke unna lidelser (320)
men er villig til å ta andre i tillegg til dem du nå har.

[...]

For jeg er urokkelig sikker på at Zevs
vil gi meg denne gaven: å løse deg fra dine lidelser.

(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 25–27)

- Promethevs:* For én ting roser jeg deg, nå og alltid: (340)
 Du mangler ikke pågangsmot. Men
 la være å streve! Forgjeves og til ingen nytte
 vil du streve for meg, hvis du altså *vil* streve.
 Ta det heller rolig og hold deg selv utenfor.
 For selv om jeg er ulykkelig, vil jeg ikke derfor (345)
 at ulykker skal ramme flest mulig.
 [...]
- Okeanos:* Forstår du ikke dét, Promethevs, at
 ord er leger for et sykt sinn?
- Promethevs:* Jo hvis en bløtgjør hjertet i rett tid
 og ikke tømmer vredesbyllen med vold. (380)
- Okeanos:* det å ivre for å våge noe – hva galt
 ser du i det? Tal ut!
- Promethevs:* Fåfengt strev og lettsindig enfold er det jeg ser.
- Okeanos:* La meg få lide av denne sykdommen,
 siden det er best når en klok mann
 ikke *virker* klok. (385)
- Promethevs:* Der vil man finne mangelen ved meg.
- Okeanos:* tale sender meg tydeligvis hjem igjen.
 [...]
 Din ulykke, Promethevs, er min lærer.
 (Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 28–30)

Mennesket har en indre frihet uavhengig av ytre omstendigheter. Frihet er å være tro mot seg selv, og stå fast ved det en tror på.

Dialog mellom Promethevs og Io

Den tredje dialogen er mellom Promethevs og Io, men også Koret deltar. Io og Promethevs deler samme lidelsesskjebne, påført av Zevs. Io bærer på en stor fortvilelse og ber om råd for sin lidelse. Hennes lidelse er at hun må flakke omkring som fritt vilt ved jordens yttergrenser, isolert fra fellesskap og frarøvet sitt hjem. Promethevs trer frem for Io, berøres av hennes historie og møter henne. Han gir råd, trøster og fremmer håp med sine løfter om hennes framtid.

Her møter den som lider den lidende, og lindrer lidelse. Prometheus viser medlidenhet og kjærlighet og slik styrker og bekrefter han også seg selv. I dialogen fremtrer lidelsen, men det skapes også håp i dette møtet og forventning om en ny fremtid for Io.

TREDJE EPEISODION

Io: [...]
Pint av sult kommer jeg farende i
heftige byks, undertvunget av Heras vrede råd. (600)
Hvilke ulykkelige lider Å E E
slik som jeg?
Si meg klart hva som gjenstår å lide. (605)
Hvilket middel eller medisin finnes mot min sykdom?
Vis meg det, om du kjenner det.
Rop, tal ut til meg ulykkelige, omflakkende jomfru?

Prometheus: Jeg vil si deg klart alt du ønsker å få vite,
uten å hulle det i gåter, men likefrem, (610)
slik det er rett å ytre seg til venner:
Du ser Prometheus, han som gav menneskene ilden.

Io: Tapre Prometheus, du som har fremstått som velgjører
for alle mennesker – hvorfor lider du denne straffen?

Prometheus: Jeg har nettopp holdt opp med å begråte mine smerter. (615)
[...]

Io: Men si meg iallfall slutten på *min* vandring,
Hvor lang tid jeg, ulykksalige, har igjen!

Prometheus: Det er bedre for deg ikke å få vite det enn å få vite det.

Io: Men skjul da ikke for meg hva jeg kommer til å lide! (625)

Prometheus: Det er ikke dét at jeg ikke unner deg denne gaven

Io: Hvorfor nøler du så med å fortelle alt?

Prometheus: Det er ikke av smålighet. Jeg kvier meg for å opprøre ditt sinn.

Io: Ha ikke større omsorg for meg enn jeg ønsker selv!
(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 41–43)

Io forteller om årsaken til at hun straffes. Hun forteller om nattlige syner og drømmer om et giftermål med Zevs. Dette fortalte hun og ble da drevet bort fra hjemmet med vold (Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 43–45)

Io: [...]
Nå vet du hva som er skjedd. Hvis du kan si meg
resten av lidelsene, så gjør det. Trøst meg ikke
med løgnaktige ord selv om du ynkes over meg. For dét (685)
sier jeg: Oppdiktet snakk er skammelig pest!

Kor: EA Ea Avskyelig! Ve!
Aldri, nei, aldri trodde jeg
at en så merkelig historie skulle komme meg for øre,
eller at lidelser og smerter
så vonde å se og så vonde å bære (690)
med dobbel brodd skulle få min sjel til å gyse.
EÅ EÅ Skjebne! Skjebne!
Jeg grøsser når jeg ser hva Io må gjennomgå. (695)
(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 45 ,46)

Promethevs forteller Io om nye lidelser og en ny vandring i ukjente land (Aiskylos, 458/1985, f.Kr. s. 46–48)

Io: Hva har jeg da igjen for å leve? Hvorfor styrtet
jeg meg ikke straks fra denne ulendte klippen
så jeg kunne bli knust mot jorden og befridd for alle
mine smerter? For det er bedre å dø én gang (750)
enn å lide ondt alle sine dager.

Promethevs: Dårlig ville du ha båret mine plager:
For meg er det bestemt ikke å dø.
Dét hadde vært en befrielse fra mine lidelser!
Nå er ingen ende for min møyе fastsatt –
før Zevs blir styrtet fra sitt herredømme. (755)

Io: Hva – skal Zevs en gang bli styrtet?

Promethevs: Jeg tenker nok du vil bli glad om du fikk se slikt skje.

Io: Ja, kan det være annerledes for en som lider ondt fra Zevs?

Promethevs: Så gled deg, siden dette virkelig skal skje? (760)
(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 48, 49)

Den lidende Promethevs møter Io med medlidenhet. Å vise medlidenhet fremmer håp, gir styrke og kraft til den andre. Samtidig gir medlidenhet styrke til den som viser medlidenhet. Møtet skaper mulighet for refleksjon og ny forståelse av seg selv, og har betydning for bevegelse i en dannelsingsprosess.

I disse tre dialogene følger man Promethevs i en dannelsingsprosess. Dialogene viser hans erfaring i lidelsen, men de viser også et møte med andres lidelse. I denne prosessen skjer en utvikling i styrke og kraft. Det er en endringsprosess hvor lidelsen er den samme, mens lidelsens betydning endres. Utviklingen av Promethevs indre åndelige frihet er tydelig i teksten, som en kontrast til Okeanos trelldom og bundethet, til tross for at han har en ytre frihet. Promethevs har en indre frihet, slik at han kan velge og stå fast på sin overbevisning. I denne dialogen mellom Promethevs og Hermes diskuterer de temaene lidelse, ny viten og frihet.

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer som en indre frihet til å være tro mot seg selv.

Danning fremtrer som nærvær, medlidenhet og kjærlighet som lindrer lidelse.

Promethevs utvikler sin viten og indre frihet

Hermes og Promethevs møtes i en dialog med konfrontasjoner. Hermes er sendebudet fra Zevs og representerer det nye. Dialogen er preget av tydelige uttalelser og ironiserende karakteristikk. De strides med ord og meninger brytes. Hermes definerer Promethevs som overmodig og som en mann med trass, raseri og manglende forstandighet. Hermes truer med verre lidelser og tilintetgjørelse, hvis han ikke vil endre seg. Promethevs viser sin styrke og tro på seg selv. Promethevs reduserer Hermes sin makt ved å påpeke at makt er forgjengelig. Promethevs svarer at erfart lidelse har gitt ham nye innsikter. Han vil aldri på grunn av frykt for nye lidelser gi slipp på den han er. Promethevs står fast på det han tror på, og den han er. Selv om guden Zevs råder over alle ting, råder han ikke over hans tanker.

Promethevs begrunner sin styrke og overbevisning i at han *vet*. Denne viten er av en annen karakter enn den forstandighet som Hermes etterlyser. Det er en integrert viten som har betydning for hans væren. En slik viten har i seg kraftkilder og er forbundet til en indre frihet. Promethevs er bevisst sin indre frihet til tross for at han er bundet. Friheten gir mulighet for valg, og ved utøvelse av frihet kan friheten utvides ytterligere. I dialogen mellom Hermes og Promethevs er utviklingen til Promethevs synlig gjennom argumentasjon og selverkjennelse, viten og en indre frihet.

EXODUS

Promethevs: Ær og tilbe, smigre den som til enhver tid hersker!
Meg angår Zevs mindre enn ingenting.
La ham handle, la ham styre denne korte tiden
som han vil! For *lenge* skal han ikke herske
over gudene. (940)

Men – her ser jeg Zevs' budbringer,
den nye herrens tjenestekar.
Han er utvilsomt kommet for å melde nytt.
Hermes: Du, kloking, du med all din bitre bitterhet,
du som forbrøt deg mot gudene og gav menneskene (945)
æresgaver, du ildtyv – deg taler jeg til!

Far byr deg å si hvilket giftermål du praler med, det
som vil styrte ham fra hans maktposisjon.
Og dette skal du ikke tale i gåter om,
men ta det punkt for punkt. Spar meg for å gjøre (950)
reisen om igjen, Promethevs! Du ser at Zevs
ikke lar seg mildne av slikt som dette.

Promethevs: Brautende og selvbevisst er så menn
din tale – slik det anstår seg gudenes tjener.
Unge er dere og ungt er herredømmet, og dere tror (955)
dere besitter en festning som ikke vet av sorg.
Men har jeg ikke sett to herskere styrtes fra den?
Den tredje, han som styrer nå, skal jeg få se bli styrtet
skammelig og brått. Virker det som om
jeg skjelver fryktsomt for de nye gudene? (960)

- [...]
- Hermes:* Men det var jo med slike frekkheter at du i sin tid
fikk lost deg inn i denne elendigheten. (965)
- Promethevs:* Ha klart for deg dette: Min ulykke ville jeg ikke
bytte ut mot din trelldom.
(Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 59, 60)
- Promethevs:* Du plager meg fåfengt, som om du overtalte en bølge.
Du må aldri tro at jeg i frykt for Zevs' råd
blir bløtaktig og på kvinners vis,
med fremstrakte, åpne hender, bønnfaller
han som jeg hater så inderlig, om å løse (1005)
meg fra disse lenkene. Nei, langt derifra!
- Hermes:* Min tale blir visst bare lang og ørkesløs,
for mine bønner gjør deg verken myk eller medgjørlig.
Du biter bisselet som en nyselet fole
og strir en voldsom kamp mot tøylene. (1010)
Men et kraftløst påhitt ligger bak ditt raseri:
Trass i seg selv, hos dem som ikke tenker
rett, formår mindre enn ingenting.
Dersom du ikke blir overbevist av mine ord, så tenk på
hvilken strømmende flodbølge av onder
som ufrakommelig (1015)
vil ramme deg. Først vil far splintre
denne ru klippen med torden og lynende ild
og skjule din skikkelse:
Klippen vil ta deg i sin favn.
Men når du har tilbragt lang tid der, (1020)
skal du komme opp i lyset igjen. Da skal
Zevs' vingehud, den rødbrune ørnen,
grådig rive et stort stykke av kroppen din
som ubedt spisegjest dagen lang,
og ete av leveren så den blir svart av blod. (1025)
[...] Pass på
og tenk deg om! Tro ikke at trass

noensinne er bedre enn forstandighet!
 [...] (1035)

Promethevs: Sitt budskap utgjød han til én
 som allerede *vet*. At fiender lider ondt (1040)
 av fiender, er ikke usselt.
 La derfor ildens tvespissede streng
 bli slynget mot meg! La luften
 opphisses av tordenskrall og (1045)
 ville vinders raseri! La stormen
 ryste jorden i dens grunnvoller!
 La havbølgen skjule stjernens
 himmelbaner i sin barske brottsjø!
 La ham kaste meg ned (1050)
 i det svarte Tartaros med urokkelige virvlers tvang!
 Meg vil han slett ikke gjøre det av med!
 (Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 62–64)

I de greske tragediene var *paideia*, en utvikling av menneskelighet, klokskap og en sjelelig utvikling, vektlagt. Danningens vesen fremtrer som friheten som et rom for å bli til og å være.

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer som en indre frihet relatert til viten.

Danning fremtrer som en eksistensiell forståelse som skaper forvandling.

Danningens fremtredelse i *Antigone*

Her presenterer jeg min tolkning av *Antigone*, med utvalgte tekstdeler som er vektlagt i tolkningen.

Antigone (Sofokles, 442 f.Kr./2007) bygger på tragediene *Kong Ødipus* og *Ødipus Kolonus*. Bakgrunnen for handlingen er at Ødipus' to sønner Polyneike og Eteokles, som er Antigones brødre, faller i en kamp om Teben. Kreon overtar kongemakten, og han lar Eteokles få en hederlig begravelse fordi han forsvarte

byen. Der imot skal Polyneikes lik ligge ubegravet, fordi Kreon anklager han for å angripe byen. Dette påbudet går imot det guddommelige bud, at den døde skal æres gjennom en begravelse (Lesky, 1995). Straffen for å trosse Kreon sitt påbud er døden.

Antigone består av meningsbærende og kontrastfylte dialoger. Her presenterer jeg et utdrag av fire dialoger. I den første dialogen diskuterer Antigone og søsteren Ismene ulike valg. I en meningsbærende dialog mellom Antigone og Kreon forsvarer Antigone sin handling og begrunner sitt valg. I dialogen som følger mellom Kreon og sønnen Haimon, stiller Haimon spørsmål til farens avgjørelser og klokskap. Den siste dialogen er mellom spåmannen Teiresias og Kreon. Kreon er nå knust, erkjenner sin skyld og får ny innsikt. Den gjennomgående tematikken i *Antigone* er individets moralske plikt og valg, i kontrast til å følge ordrer fra den som eier makten. I hengivenhet til en høyere lov gjør Antigone opprør mot de sivile lovene (Lesky, 1995).

I denne tragedien er det en korsang som speiler meningsinnholdet i *Antigone*. I korsangen taler Sofokles manende og advarende til samtidens Athen fra Dionysosteatrets scene, om menneskets væren. Versene handler om de grenser som er satt for mennesket, og at mennesket er innfelt i en sammenheng som er større enn dem selv. Det allmenne og uforanderlige er at mennesket ikke kommer utenom døden. Makt og overmot i mennesket utfordres av dets sårbarhet og forgjengelighet. I mennesket utkjemper det kamper mellom det onde og det gode. Tematikken i *Antigone* er universell og bærer på et budskap også til mennesker i dag.

Personer i tragedien: Antigone, Ismene (hennes søster), Kreon (konge i Teben), Evrydike (Kreons hustru), Haimon (Kreons sønn og Antigones forlovede), Teiresias (en spåmann), et bud, og et kor av tebanske stormenn.

Dialog mellom Ismene og Antigone om grunner for ulike valg

Ismene og Antigone diskuterer hva som er de rette valgene i den situasjonen de er i. Ismene kan ikke følge Antigone i hennes valg og handlinger. Til tross for at Ismene er uenig i Kreons påbud kan hun ikke trosse ham. Med risiko for livet trosser Antigone Kreons sitt påbud og gir broren Polyneike en verdig grav. Ved å utføre denne handlingen ivaretar hun brorens ære og verdighet, men også sin egen sorg og kjærlighet til broren. Hennes valg og handlinger speiler hennes

idealer og verdier, og det er slik hun kan leve et verdifullt liv. Verdier står på spill mellom rett og galt, mellom ære og skam, mellom mot og unnfallenhet. Antigone har en indre overbevisning, som sammen med en indre frihet gjør at hun ikke bøyer seg for den som har makten. Hennes mot speiles mot Ismenes manglende mot og unnfallenhet. Antigone, Ismene, Kreon og Korfører er i et drama hvor mot, ansvar, overmodighet og frihet løftes frem. Dette dramaet fokuserer på samsvar mellom valg, handlinger og hvordan menneskene lever og forstår sine liv.

Antigone: Har Kreon ei med heder lagt vår ene bror
i graven, mens den annen ei fikk samme rett?
[...]

Ja, dette er det Kreon, denne hedersmann,
skal ha forkynt for deg og meg, – ja også *meg*.
Han kommer hit for selv å melde dette bud
til dem som ikke vet det. Dette regner han
ei for ringe sak. Nei, den som trosser ham,
skal stenes av det ganske folk i denne by.
Så er det. Vise skal du snart om du har mot,
om du gjør ære eller skam på edel byrd.

Ismene: Å, stolte søster! Hvortil tjener det om jeg
vil løse eller binde i så floket sak?

Antigone: Betenk om du vil dele fare, dele dåd!

Ismene: Men hvilken fare? Hvorhen går din tanke nu?

Antigone: Om du vil hjelpe denne hånd å løfte ham.

Ismene: Si, akter du tross Kreons bud å jorde ham?

Antigone: Ja, ham som er din bror og min, om ei du vil.
At jeg sviktet ham, skal ingen kunne si.

Ismene: Dumdristige! og det til tross for Kreons strenge bud?

Antigone: Ja, fjerne meg for mine kan han ei med rett.

Ismene: [...]

Og nu vi to, de eneste som lever enn,
betenk hvor grufull blir vår lodd om vi i dag
mot loven trosser kongens makt og strenge bud.

Vi bør dog huske ett: som kvinner er vi født
som ei tør reise seg til åpen kamp mot menn.
Og også at en sterkere kan tvinge oss,
så vi må lyde dette og enn verre bud.
Jeg vil nu be at de som dveler under jord
vil tilgi at jeg tvinges. Jeg må bøye meg
for den som eier makten. Dårskap er det dog
å prøve større verk enn vi har evnen til.

Antigone: Jeg vil ei be deg mer. Jeg ønsker ei din hjelp
til denne gjerning, om du enn var villig nu.
Nei, vær som du vil. Ham skal jeg jorde selv,
og når jeg handler så, blir selve døden skjønn.
Som elsket søster skal jeg hvile hos min bror
når jeg har gjort min fromme synd; ti lengre tid
skal de der nede elske meg enn disse her.
Der skal jeg evig bo. Men tykkes det deg rett,
så vanakt det som guder holder høyt i akt!

Ismene: Ei akter jeg det ringe, men jeg evner ei
å trosse loven, gjøre det som er forbudt.

Antigone: Ja, unnskyld meg for dette! Nu vil jeg gå hen
og grave graven for min dyrebare bror.

Ismene: Å, stakkars søster! Å, så angst jeg er for deg!
[...]

Antigone: Jeg vet jeg gleder ham, som jeg bør glede mest.
[...]

Antigone: Min lidelse blir ei så stor at ei til sist min død vil vorde skjønn.
(Sofokles 442 f.Kr./2007, s. 111–113)

Kreon (kommer) [...] Slikt gjør jeg meg til lov og fremmer statens vel,
og hermed stemmer også det jeg har forkynt
om Oidipus' sønner nu for byens folk:
at Eteokles som i kamp for denne by
svang lansen som en tapper helt og fant sin død,

skal jordes, og som offergave skal han få
alt det som følger hedersmenn i dødes bo.
Men Polyneikes, heltens landsforviste bror,
som kom tilbake med en hær og aktet grumt
å brenne ned til siste hus sin fødeby
og hjemmets guders templer, drikke broderblod
og føre landsmenn bort til hårde trelldomskår, –
om ham er kunngjort, sier jeg, at ingen her
skal jorde ham, og ingen skal jamre ved hans lik.
[...]

- Korfører:* Så tykkes det deg være best, Menoikevs'sønn,
å gå til verks mot statens uvenn og dens venn.
Det står til deg å bruke hvert et lovens bud
såvel mot døde som mot oss som lever enn.
- Kreon:* Så se da til at dette bud blir overholdt.
- Korfører:* Å, legg på yngre skuldre dette tunge verv!
- Kreon:* Javel, jeg har jo stillet vaktmenn ved hans lik.
- Korfører:* Hva annet, mer enn dette, krever du av oss?
- Kreon:* I skal ei hjelpe dem som trosser dette bud.
- Korfører:* Slik dåre er dog ingen at han vil sin død.
- Kreon:* Sant nok, det blir hans lønn; men mang en gang har håp
om ussel vinning bragt en mann hans undergang.
(Sofokles 442 f.Kr./2007, s. 115–116)

I møtet mellom Ismene og Antigone utfordres de på å begrunne sine forskjellige valg. Menneskets karakter prøves og viser seg i valg og handlinger. Karaktertrekk som har betydning for menneskets utvikling av personlighet blir løftet frem. Menneskets karakter kan bli styrket i prosesser hvor noe betydningsfullt står på spill, som også får betydning for menneskets tilblivelse. De ulike valg og handlinger er begrunnet i forståelse av det betydningsfulle i livet, forbundet til verdier og idealer. Menneskets etiske og eksistensielle utvikling styrkes og har betydning i en dannelsingsprosess.

Tolkningsantagelse

Danning fremtrer som vilje og evne til valg.

Antigone følger sitt hjertes røst og utvikler en indre frihet

Antigone begraver sin bror og blir pågrepet av en vaktmann. Hun føres til Kreon for å stå til rette for sine handlinger. Antigone tilstår handlingen, men er ingen angrende synder. Ved å gravlegge broren ivaretar hun hans verdighet, og samtidig ivaretar hun sin egen verdighet. Ved å være lydhør for sitt hjertes røst styrker og utvikler hun seg selv. Hennes valg er forbundet til og begrunnet i lover som er større enn henne selv. Lovene hun henviser til, er gitt mennesket som noe de bærer i seg. De er evige og utenfor tiden. En slik forståelse av livet er dypere enn en intellektuell forståelse av hva som er det rette.

Når Antigone handler ut ifra en lov som er større enn Kreons lov, vet hun hva hun må gjøre, og det gir henne en indre frihet. I kjærlighet til broren begrunner Antigone sin rett til å følge en annen lov enn Kreons lov, en universell lov. Hennes indre frihet gjør at hun kan være tro mot seg selv og velge slik hun gjør. Hennes indre frihet er forbundet med allmenne verdier. Kreon er også tro mot seg selv, mens hans motiv er å vise og å styrke sin makt. Antigone stiller spørsmål ved Kreons maktbruk gjentatte ganger i deres dialog. Antigone reduserer og utfordrer Kreon sin makt og posisjon, når hun forsvarer sine handlinger med at hun forholder seg til *noe* som er større enn hans ordre. Hun konfronterer Kreon med at selv om han kan bestemme at et menneske skal dø, er han ikke herre over liv og død, for døden vil også komme til ham. Kreon framstår som en som har makt, men som likevel er kraftløs i møtet med kjærligheten og en universell lov.

Danning kan vise seg i nuet, i handling og i dialogen mellom Antigone og Kreon. I avgjørende øyeblikk kreves danning, og i de samme øyeblikkene kan danning skje. Styrken hos Antigone er hennes karakter, som beskrives i kontrast til Kreons karakter. Kjærligheten til broren og til livet er en grunn for Antigones handlinger. Hos Antigone kommer det til uttrykk når hun sier at kjærligheten er større enn smerten ved å ikke ta vare på broren. Ømhet og kjærlighet er det mennesket skal dele, hevder Antigone. Antigone har i seg en kjærlighet hvor hun er rettet mot noe utover seg selv, samtidig er hun tro mot seg selv, noe som igjen gir ny kraft. I kjærligheten er det også et ansvar. Ansvar for den andre

kan vise seg i at man setter seg selv til side. Antigone representerer det heroiske. Å være heroisk fordrer en indre frihet. Heroiske handlinger krever at man gir av seg selv, samtidig som man styrker seg selv ved å søke å gjøre det gode.

Kreon (til Antigone):

Du der som senker nu ditt åsyn dypt mot jord,
si, tilstår du din gjerning, eller nekter du?

Antigone: Jeg tilstår at jeg gjorde det; jeg nekter ei.

[...]

Kreon: Men svar nu du, svar uten omsvøp, ganske kort:

Si, visste du det var forbudt å handle så?

Antigone: Jeg visste det. Hva annet? Kunngjort var det jo.

Kreon: Og altså våget du å trosse dette bud?

Antigone: Ja, ti det var ei Zevs som bød det eller hun som bor blant dypets guder, Dike. Disse to har gitt oss mennesker den lov som jeg har fulgt. Jeg trodde ei at dine påbud hadde makt så stor at noen dødelig ved dem fikk rett til tross mot guders evige, uskrevne lov. Den er ei fra i dag, ei heller fra i går. Den lever evig. Ingen vet når den ble gitt. Jeg ville ei blant guder hisset lide straff, fordi jeg krenket den av frykt for noen mann. Jeg visste jo jeg skulle dø – hvem vet ei det? – selv uten dine straffebud, og om jeg dør en stund før tiden, regner jeg det for hell. Må ikke døden bli en vinning for enhver som her i livet led så meget ondt som jeg? Å få en død som denne volder ingen kval; men stor ble smerten om jeg lot min døde bror, som samme mor har båret, ligge uten grav. Det var for meg en gru, men ikke dette her. Hvis det jeg gjorde, tykkes deg en dåres verk

da er det vel av dåre jeg får dårenavn.

Korfører: Ja dette barn har klarlig arvet fra sin far
det hårde sinn. Gi tapt i faren kan hun ei.

Kreon: Nei, men vær viss på at de altfor hårde sinn
som oftest knekkes, som vi ser som sterkest stå,
når det blir glødet skjørt og sprødt i essens ild,
titt brytes av og brister for et hammerslag.
Og ville hester vet jeg temmes ganske lett
med liten tømme. Hovmod passer ei for den
som er i frenders vold og nyter trellekår.
Alt den gang viste hun sitt overmot til gangs,
da hun i frekkhet trosset mine klare bud,
og etter dåden viser hun sin tross på ny,
når hun tør prale av sitt verk og le meg ut.
[...]

Antigone: Si, vil du noe mer enn ta og drepe meg?

Kreon: Nei, intet mer; ti har jeg dette, har jeg alt.

Antigone: Men hvorfor nøle? Ikke ett av dine ord
kan jeg fordra, og må aldri kunne det!
og likeså er *mine* ord en gru for deg.
Og dog, hvor var det mulig at jeg vant en ry
mer herlig enn når jeg fikk lagt min egen bror
i graven? Prise dette ville hver og én
av disse, hvis ei frykten lukket deres munn.
Men kongemakt har man en fordel, også den
at herskeren kan si og gjøre hva han vil.

Kreon: Og dette ser kun du i Kadmosfolkets by?

Antigone: Nei, disse ser det; men de logrer nu for deg.

Kreon: Du blues ei, når du står ene med din dom?

Antigone: Det er vel ingen skam å hedre egen bror.
[...]

Kreon: Jo, hvis du hedrer gudløs niding likt med ham.

Antigone: Det var hans bror som falt, og ingen ussel trell.

Kreon: Han herjet dette land; den annen vernet det.

[...]

Antigone: Jeg skapt til å dele ømhet, ikke hat.

Kreon: Ja, må du elske, gå da hen og elsk dem der.

Her råder ingen kvinne, mens jeg selv har liv.

(Sofokles, 442 f.Kr./2007, s. 121–123)

Antigones utvikling skjer gjennom handling, i frihet, og ut fra begrunnelser som er forbundet med noe større i livet.

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer som en indre frihet til å følge sitt hjerte.

Danning fremtrer som kjærlighet som åpner for sannhetsøyeblikk og forvandling i mennesket.

Haimon i konfrontasjon med Kreon om makt og klokskap

Kreon møter Haimon (Antigones forlovede) i en dialog der de diskuterer Kreons dom over Antigone. Dialogen starter med at Haimon løfter frem farens klokskap og Haimons troskap til ham. Diskusjonen tilspisser seg ytterligere når Haimon stiller spørsmål ved Kreons visdom og sannhet, på bakgrunn av de avgjørelser han har tatt. Haimon kjemper for Antigone, men viser også omsorg for faren. Han er tydelig på at faren må endre seg, fordi han nå har gått seg vill. Haimon utfordrer faren på hans maktbruk og stivsinn og påpeker at det er det motsatte av å være klok. Å holde fast på sitt stivsinn kan føre til hans undergang. Dialogen er i stadig bevegelse og gjenspeiler en kamp mellom Haimon og Kreon. Haimon kjemper en eksistensiell kamp med krefter i seg selv, men også mot farens makt og autoritet. Haimon utvikler styrke og kraft i møtet med faren. I kampen mellom Haimon og Kreon fremtrer en ny forståelse hos Haimon. Dialogen ender med konfrontasjon, og Haimon tar et oppgjør med faren. Visdom løftes frem som å kunne gjøre om egne valg og å høste lærdom av andre. Det motsatte er mennesket som bare tror på egen forstand, men som er tom i sitt indre. Menneskets makt, visdom, lidelse og menneskelighet fremtrer i den eksistensielle kampen mellom Kreon og Haimon.

Korfører: Se, hist kommer Haimon, den siste du har
av sønner. Mon ynglingen kommer hit

i sorg for sin bruds, for Antigones lodd
forpint av sin kummer, fordi han ved svik
skal miste sin vordende hustru?

Kreon: Full visshet, bedre enn en spåmanns, får vi snart.
Min sønn, du kom vel ei i harme mot din far,
Fordi du hørte at din brud har fått sin dom?
Ei, sant, du har meg like kjær, hva enn jeg gjør?

Haimon: Din er jeg, far, og styr du mine tankers vei
med gode tanker som jeg selv skal følge trygt;
ti intet bryllup skal jeg akte mere verd
enn om du klokt og sindig leder mine skritt.
(Sofokles, 442 f.Kr./2007, s. 125)

Haimon: Far! Gudene har gitt oss mennesker forstand.
Av alt som vi har fått, er den vår beste skatt.
Jeg kan ei si og ønsker ei å måtte si
at ikke du har rett i det du nå har sagt.
Dog kan vel også andre si et sannhetsord.
Jeg er jo nærmest til å vokte vel på alt
som somme sier om deg, hårde ord til dels;
Ti dine strenge øyne skremmer menigmann
fra høyt å nevne det som ei kan glede deg.
Men jeg kan i det skjulte høre hvordan folk
i medynk knurrer over at så ren en mø
som minst av alle kvinner har fortjent en straff
til lønn for edel dåd skal få den verste død.
[...]
Så la da ei den tanke feste bo hos deg
at ingen annen kan ha rett, men bare du;
ti den som tror at han alene har forstand
og mestrer lett enhver i kløkt og talens kunst,
ham ser man tom, når mannens indre legges blott.
Nei, lære mangt og ikke være altfor stiv
er ingen skam for noen, selv om han er klok.

Når elven flommer over, ser vi at de trær
som bøyer seg, kan frelse selv den minste kvist;
men de som stritter mot, blir revet opp med rot.
Så må òg den som holder seilets skjøter stramt
og ei i tide firer, kantro med sin båt
og så med vendte tofter la seilasen gå.
Å, styr din vrede! Finn deg i å skifte sinn!
[...]

Kreon: Han strider tappert, tykkes meg, for kvinnens sak.

Haimon: Hvis du er kvinne, ja, Min omsorg gjelder deg.

Kreon: Forvorpne! Tør du gå i rette med din far?

Haimon: Ja, når jeg ser du ei gjør rett, men farer vill.

Kreon: Men går jeg vill når jeg vil hevde egen makt?

Haimon: Den hevdes ei når guders lov blir overtrådt.

(Sofokles, 442 f.Kr./2007, s. 126, 127)

Kreon til tjenerne: [...]

Før den forhatte kvinnen ut så hun kan stå
her for sin brudgoms øyne, når hun nu skal dø.

Haimon: Nei aldri! Bill deg ikke inn at hun skal dø
her i min nærhet. Aldri mer skal du få se
mitt åsyn for ditt øye. Bær deg ad som gal
blant venner som vil tåle slik vanvittig ferd.
(Sofokles, 442 f.Kr./2007, s. 128)

Tolkningantagelse

Danning fremtrer i bevegelser i menneskets eksistensielle kamp.

Antigones klagesang

Antigone fremfører en klagesang i det hun føres frem for å bli innestengt i en hule. I klagesangen uttrykker hun sitt offer og tap. Hun er forlatt og angstfull. I teksten møter Korfører Antigone og uttrykker sorg over hennes skjebne. Han løfter frem at hun vil dø med ære, men også at hun har et ansvar for sine valg og skjebne. Antigone spør hvorfor han krenker henne med disse ord. Korfører blir

tydeligere og sier at hun gikk for vidt når hun trosset Kreons påbud. Han spør om det er rett å trosse den som har makten.

Lidelsen hos Antigone er en eksistensiell angst og ensomhet, når hun går i møte med døden. I disse versene løftes storheten i Antigones offer enda tydeligere frem. Hun har handlet med stort mot og kjærlighet. Menneskets storhet og uendelige sårbarhet fornemmes i møtet med lidelse. Mennesket og menneskelighet bærer i seg det motsetningsfylte. I Antigones klagesang kan vi erfare og gjenkjenne noe dypt menneskelig. Når korfører uttrykker sorg, men også utfordrer Antigone på hennes skyld og valg, er det et uttrykk for folkets tanker.

Korfører: Nu tviler selv jeg ved så sørgelig syn
på lovens rett, og jeg evner ei mer
å holde tilbake den strømmende gråt,
når jeg ser Antigone vandrer sin gang
til det kammer hvor alle skal hvile.

Antigone: Å landsmenn, se dog, se på meg
som vandrer nu den siste vei
og solens lys for siste gang
skal skue – siden aldri mer.
Til Hades, han som bringer alt
til evig hvile, fører meg,
den levende, til Akeron.
Ei fikk jeg skue festens glans
i brudehus. Ei lyttet jeg
til brudesangens høytidskvad.
Akk, vies skal jeg nu som brud
til Akeron.

Korfører: Men så går du navnkundig og viden berømt
dit hen hvor de døde i dypet er gjemt.
Ei sank du i døden for tærende sott.
Ei falt du for sverdet. Du valgte din lodd.
Som den eneste kvinne av dødelig ætt
skal du levende vandre til Hades.

(Sofokles, 442 f.Kr./2007, s. 129)

- Antigone:* Å ve! Ditt ord er blodig hån
Ved våre fedres guder, svar:
Hvi krenker du meg, før jeg går
fra livet bort? Å fedreland!
og I, mitt lands høybårne menn!
Å Dirkes veld og viet lund
i Tebens stridsvognrike stad,
vær mine vidner! Se, å se,
hvor ubegrått, og hvor forlatt
av alle venner, grusomt dømt
jeg arme går til uhørt grav,
til fengselsgrav i fjellets dyp.
Her oppe har jeg intet hjem
Og intet hist i skyggers land.
I liv og død forskutt, forstøtt!
- Korfører:* Å barn! Du gikk for vidt i tross.
Du knustes, da du gled og falt
mot Dikes høye dommerstol.
Du tok din fars forlis i arv.
- Antigone:* [...]
Forbannet, uten elsket mann,
jeg går som gjest til deres hjem.
Å bror, du har forvoldt min død
ved uhellsvanger bryllupsfest.
Du tok mitt liv da selv du falt.
- Korfører:* Å ære døde er vel fromt,
men trosse dem som makten har
og makten bruker, er ei rett.
Ditt eget stivsinn ble din død.
- Antigone:* Uten en tåre og en venn,
uten en husband må veien jeg vandre.

Allting er rede. Mitt øye skal aldri
skue det hellige soløyets flamme.
Ikke en eneste venn ved min side
hulker i gråt ved min kvide.
(Sofokles, 442 f.Kr/2007, s. 130)

Antigone uttrykker sin lidelse og viser sine menneskelige egenskaper. Det universelle er gjenkjennelig, og kan skape bevegelser i menneskets møte med lidelse. I avgjørende øyeblikk fremtrer noe universelt, motsetningsfullt og dypt menneskelig i møtet. Det gode bærer også i seg lidelse, fra storhet og selvoppofring, til lidelse, sorg, tap og død. Ved å bli bevisst mangfoldet og det motsetningsfulle i mennesket kan mennesket utvikle seg.

Tolkningsantagelse:

Danning fremtrer i møtet med lidelse hvor man er nær det universelle.

Kreon erkjenner og skifter sinn

Avslutningsvis utspilles et nytt drama mellom den blinde spåmannen Teiresias og Kreon. Den blinde sier til Kreon at han må stole på «[...] en seers ord» (Sofokles, 442 f.Kr/2007, s. 133). Å se handler om noe dypere, å virkelig se og å forstå. Det er opptakten til en dialog om dårskap, innsikt og erkjennelse. Teiresias sier til Kreon at nå balanserer han på den skarpeste knivsegg, og at han er i fare. Spåmannen peker på de lidelsene hans maktbruk har ført til for hele folket. Teiresias holder frem det menneskelige i å gjøre feil, men understreker at man må kunne erkjenne og bøte på feilene for å bevare seg selv. Kreon har begått en fatal synd ved å glemme sin ydmyke plassering som menneske. Et selvgodt egensinn er dårskap som sammenlignes med en sott, en sykdom som langsomt tar livet av en. Nå er tiden inne for innsikt og forandring.

Kreon får flere varsler som fører til en uro i sjelen. Han lytter etter hvert til rådene fra Teiresias. Nå kreves visdom, som er en kontrast til overmote og dårskap. Kreon har ikke lyttet til det allmenne, til folket og har ikke tatt ansvar for det allment gode. Han har vært opptatt av sin egen makt. Antigone derimot har tatt ansvar for det gode og det rette. Gjennom ny innsikt skjer en bevegelse også hos Kreon. Kreon erkjenner at han må skifte sinn. Han er satt inn i en større sammenheng, uttrykt av koret når de sier at det sømmer seg ikke å

trosse Gudenes vilje. Dette styrker også Antigone sin sak og støtter opp om hennes valg.

Kreon endrer seg og vil gjøre om sine dommer og avgjørelser, men det er for sent. Antigone er lukket inne i et døds-kammer og dør. Haimon har tatt sitt eget liv i harme og i tapet av Antigone. Kreons hustru Evrydike tar sitt liv når hun blir fortalt historien om de to døde. Tilbake står Kreon med en uendelig lidelse skjelvende av skyld og frykt. Kreon bærer skylden og sier at den er uendelig tung å bære. Han er den hovmodige som faller for eget grep. Det skjer en forvandling fra en overmodig hersker til en slagen mann med uendelige tap og lidelse. Han erkjenner at han har vært på vanviddets ville veier. Avslutningsvis henvender Kreon seg til tilhørerne og sier: Hør, se og lær. Legg vekt på visdom, ydmykhet og søk å være i takt med det som er større enn livet selv.

Teiresias kommer: (til Kreon)

I Tebens

herre, felles vei vi kommer her.

[...]

Kreon: Hva nytt, du gamle? Hva er hendt, Teiresias?

Teiresias: Det skal jeg si deg. Stol du på en seers ord.

Kreon: Foraktet har jeg aldri dine vise råd.

Teiresias: Og derfor styrer du vår stad med riktig kurs.

Kreon: Ja, jeg kan vidne at du gav meg gode råd.

Teiresias: På skarpest knivsegg står du atter. Tenk deg om.

Kreon: Hva er det dog? Din tale fyller meg med gru.

Teiresias: Hør spådomskunstens tegn, og da vil du forstå:

[...]

Ditt stivsinn volder det som byen lider nu;

ti guders arner, hvert et alter er jo fullt

av åtselkjøtt som gribb og hund har slept der hen

fra liket av den arme sønn av Oidipus.

[...]

Betenk deg nu, min sønn! Det er et felles lodd

for alle mennesker at de kan gjøre feil.

Men når en mann har feilet, blir han ikke mer

en rådløs mann, hvem lykken svek, såfremt han ei vil ligge der han falt, men bøte selv sine feil; men selv godt egensinn er dårskap rett og slett.

[...]

Mitt råd er godt; jeg vil deg vel. Å la seg si er største vinning, når man følger *gode* råd.

Kreon: [...]

Teiresias, du gamle! Selv den vise mann kan falle dypt i skjensel når med fagre ord han fører skjendig tale, blott for vinnings skyld.

Teiresias: Ve!

Mon noen dødelig på jorden tenker på –

Kreon: På hva? Hva mener du med disse dunkle ord?

Teiresias: – hvor sant det er at visdom er den største skatt.

Kreon: Så sant som det at dårskap volder mest av ondt.

Teiresias: Og dog, du lider selv som verst av denne sott.

(Sofokles, 442 f.Kr/2007, s. 133–135)

Kreon: Jeg vet det selv. I uro vånder seg min sjel.

Gi efter faller tungt; men stå imot og slå sitt liv med verste vanhell, blir en tyngre lodd.

Korfører: Her gjelder det besindighet, Menoikevs' sønn!

Kreon: Å si meg hva må gjøres, Jeg vil lyde jer.

Korfører: Gå hen og lukk hin jomfru ut av hennes grav! og gjem i graven ham som ligger henslengt nu.

Kreon: Det vil du? og du tror at jeg må bøye meg?

Korfører: Ja, herre, straks; ti guders straffedom er rapp. Til hårde sinn og hjerter gjør den veien kort.

Kreon: Å, hva det koster! – men jeg gjør det – skifter sinn.

Mot det som *må* bli fullbrakt, nytter ingen kamp.

(Sofokles, 442 f.Kr/2007, s. 136)

Korfører: Det rette tykkes du meg se, men akk, for sent!

Kreon: Ve meg! Jeg lærte det, jeg arme mann. En gud
lot den gang falle på mitt hode tungt sin hånd
og jog meg grusomt ut på vanvidds ville vei,
akk ja, og trådte under føtter all min fryd,
Hvor tungt, hvor tungt er dog det tunge her på jord!
(Sofokles, 442 f.Kr/2007, s. 140)

Kreon: Å, før dog bort meg hjelpeløse kryp
som mot min vilje drepte deg, min sønn,
og også henne! Ve meg, arme mann!
Jeg vet ei hvor jeg skal vende mitt blikk
og søke støtte. Alle støtter brast
da på mitt hode tyngste vanhell falt.

Kor: Av alt som kan trygge vår lykke på jord,
er visdom det første. Ei sømmer seg tross
mot gudenes vilje. Hovmodige ord
fra pralende munn blir straffet til sist
med veldige slag,
som lærer oss visdom – for silde.
(Sofokles, 442 f.Kr/2007, s. 141)

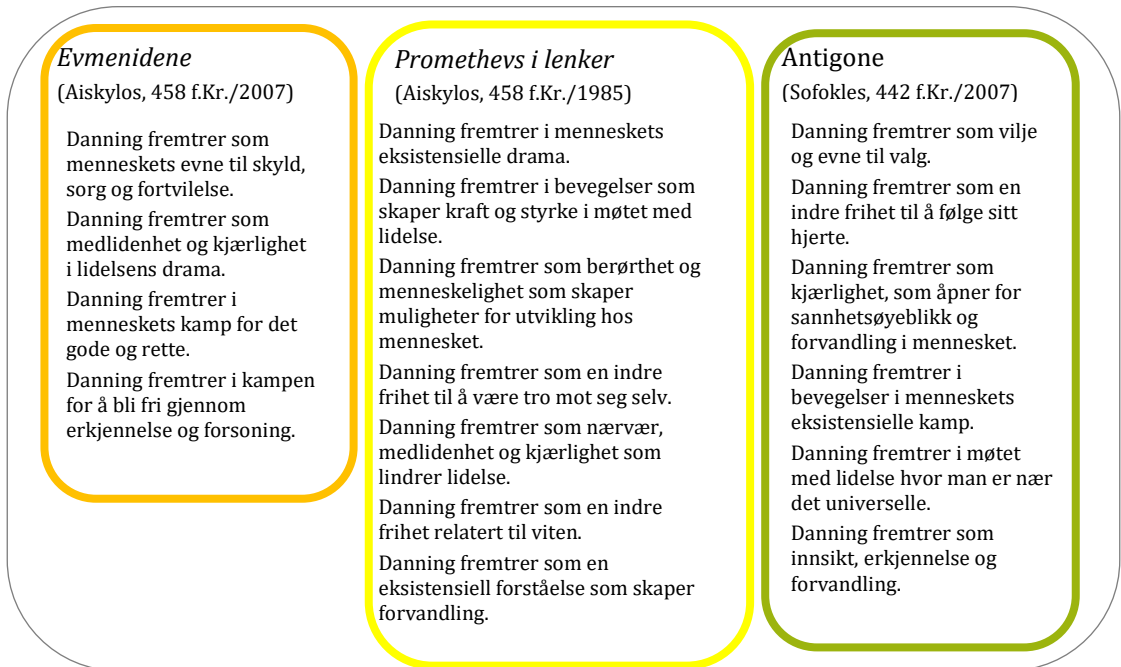
I denne tragedien kan man følge endringer hos Kreon i et dynamisk drama. Fra å være en konge med stor makt opplever han et betydelig fall, og framstår avslutningsvis som en slagen mann. Hans skjebne følger en sentral tanke i de greske tragediene, at et møte med lidelse kan føre til noe dyp meningsfullt. Lidelsen kan få sin mening av at moralen seirer og kan føre til visdom og erkjennelse. Mennesket kan da tilegne seg en dyp indre forståelse. Møtet med lidelse kan føre til forvandling, en bevegelse mot å bli et helt menneske.

Tolkningsantagelse

Danning fremtrer som innsikt, erkjennelse og forvandling.

Tolkningsantagelser fra tre tragedier

I figur 4 (s. 114) er tolkningsantagelsene fra de tre tragediene samlet. De felles tolkningsantagelsene er utgangspunkt for samtolkning av de tre materialene, i en diskusjon om resultatene i kapittel 10.

Figur 4 Tolkningsantagelser og utvikling av substans ifra tre tragedier

Noen tolkningsantagelser er skrevet sammen fordi de var tilnærmet like, men også for å tydeliggjøre det meningsbærende. Tolkningsantagelser som er sammenstilt ifra de greske tragediene er: *Danning fremtrer i menneskets eksistensielle drama*, *Danning fremtrer som bevegelser som skaper kraft og styrke i møtet med lidelse* og *Danning fremtrer i bevegelser i menneskets eksistensielle kamp* er sammenstilt til *Danning fremtrer i bevegelser som skaper kraft og styrke i menneskets eksistensielle drama*.

Danning fremtrer som en indre frihet til å følge sitt hjerte og *Danning fremtrer som en indre frihet til å være tro mot seg selv* er sammenstilt til *Danning fremtrer som en indre frihet til å være tro mot seg selv, og å følge sitt hjerte*.

De felles tolkningsantagelsene fra de tre greske tragediene som er utgangspunkt for en diskusjon mellom avhandlingens materialer er:

- Danning fremtrer som medlidenhet og kjærlighet i lidelsens drama.
- Danning fremtrer som berørthet og menneskelighet som skaper muligheter for utvikling hos mennesket.
- Danning fremtrer som kjærlighet som åpner for sannhetsøyeblikk og skaper forvandling i mennesket.
- Danning fremtrer som nærvær, medlidenhet og kjærlighet som lindrer lidelse.
- Danning fremtrer i bevegelser som skaper kraft og styrke i menneskets eksistensielle drama.
- Danning fremtrer i menneskets kamp for det gode og rette.
- Danning fremtrer i møtet med lidelse hvor man er nær det universelle.
- Danning fremtrer som innsikt, erkjennelse og forvandling.
- Danning fremtrer som menneskets evne til skyld, sorg og fortvilelse.
- Danning fremtrer i kampen for å bli fri gjennom erkjennelse og forsoning.
- Danning fremtrer som en indre frihet relatert til viten.
- Danning fremtrer som en eksistensiell forståelse som skaper forvandling.
- Danning fremtrer som en indre frihet til å være tro mot seg selv, og å følge sitt hjerte.
- Danning fremtrer som vilje og evne til valg.

8 Danningens fremtredelse i tekster fra forsknings-samtaler

Forskningsspørsmålet jeg stiller til teksten fra forskningssamtalene er: Hvordan fremtrer danning i møtet mellom sykepleier og det lidende mennesket? Jeg presenterer tolkning av samtalene under fem temaer: *I det livsbærende møtet lindres lidelse, I kjærlighet og barmhjertighet skapes og bæres håp og tro, I møtet med det lidende mennesket skapes ontologisk forståelse, I møtet med lidelse møter mennesket sin egen sårbarhet og utsatthet, og I møtet utfordres og utvikles menneskets indre frihet.*

I det livsbærende møtet lindres lidelse

I møtene mellom sykepleier og pasient trer livets drama tydeligere frem enn i det vanlige hverdagslivet, fordi møtene ofte skjer ved livets ytre grenser. Når livet er på sitt mest sårbare, kan møtene mellom mennesker være skjellsettende. Sykepleieren reflekterer over at de har et ansvar for å invitere pasienten inn i en relasjon som vektlegger pasientens vilje og valg. For å utvikle et fellesskap må begge parter ønske å delta. En sykepleier sier: «I møtet med pasienten så er vi én halvpart hver i en relasjon. Vi kan komme med alt vi vil og ønsker for pasientene, men det hjelper ikke hvis vi ikke møter pasientene ut fra deres valg og vilje» (sykepleier 3). Pasienter kan også mangle krefter eller være så syke at de ikke kan formidle sine behov, eller delta i å etablere en relasjon. En sykepleier fortalte hvordan hun tok ansvar i en akutt og kaotisk situasjon med en pasient som var sterkt preget av angst, «man må bare være der, selv om man ikke helt vet hva man skal gjøre» (sykepleier 5). *Å bare være der* utdypet hun i løpet av samtalen som å skape trygghet, å være pålitelig, å se pasienten, å være til stede og prøve å forstå. Sykepleieren fortalte videre at denne pasienten hadde ulike behov for hjelp, avhengig av dagsformen. Pasienten uttrykte at hun stolte på sykepleieren og på at hun ville få hjelp tilpasset hennes behov. Sykepleieren skapte tillit ved å invitere pasienten inn i et fellesskap. «Vi sykepleiere har ansvaret for å invitere inn pasientene i et fellesskap. Jeg vektlegger at pasienten skal få fortelle sin sykehistorie. Det er viktig og skaper tillit, og det krever at jeg er forberedt og til stede» (sykepleier 1). Møter uten

tillit kan føre til at den nødvendige hjelpen uteblir og påvirker muligheten til å lindre lidelse og fremme helse. Flere sykepleiere uttrykte at møtene mellom dem og pasientene kunne påvirke valg pasienten måtte ta.

Sykepleiere og pasient erfarte møter med pasienter hvor deltagerne møttes som mennesker utover rollene de hadde. En sykepleier og en pasient var sammen over tid og delte erfaringer fra sine liv med hverandre. Dette ga dybde og medmenneskelighet i deres relasjon. Sykepleieren forteller at når hun følte at ord ikke strakk til i møtet med pasientens lidelse, skapte de to et fellesskap ved å høre på musikk sammen. «Felleskapet er hele historien vi har hatt sammen i alle disse årene. Alle disse små tingene som vi kunne gjøre sammen i de verste periodene hennes. Vi har mange samtaler der jeg må tørre å bruke meg selv og egne erfaringer for å formidle at jeg kan forstå hvor vanskelig hun har det» (sykepleier 8). Et livsbærende møte oppstår mellom sykepleieren og pasienten gjennom gode samtaler, samarbeid og humor. Både pasient og sykepleier opplever seg selv som verdifulle og gjensidighet oppstår.

Jeg kan fortelle om pasienten som fikk infeksjon postoperativt. Han måtte isoleres og ha mange uker med antibiotika iv. Hva det var med han, vet jeg ikke, men vi ble alle veldig glade i han. Jeg skulle gi rapport til kveldsvakten om at han skulle reise hjem, og så begynte jeg nesten å grine da jeg skulle si at han skulle reise hjem. Så tenkte jeg at det må jeg si til han, og jeg sa: «Da jeg skulle si at du skulle reise i dag, så begynte jeg nesten å grine». Da begynte han å grine, og så sa han: «Det går begge veier, du var den første jeg lærte navnet på her». Jeg tror ikke han sa «ble glad i», men akkurat det tenkte jeg at han sa. Vårt fellesskap handlet om at vi ble godt kjent med hverandre og om gode samtaler og samarbeid. Vi lo sammen, og han likte humoren min. Jeg prøver å finne det friske i personene. Det er så kjekt å se dem når de er på sitt «friske jeg» (sykepleier 2).

En sykepleier forteller om betydningen av mot, vilje og engasjement for å skape et fellesskap. Hun sier: «Våre samtaler er gode for meg, og pasienten sier de er gode for henne. Fellesskapet får du ikke før du tør. Jeg tror du må tørre å bruke deg selv skikkelig og ikke bare som om, fordi det oppdager pasientene veldig fort» (sykepleier 8). Sykepleieren uttaler at mennesket må møtes som individ, og ut fra hvilke konsekvenser sykdommen får i den enkeltes liv.

Du kan jo møte alle likt, men da får du ikke tak i hva som er deres problem. Du må liksom litt lenger inn, tenker jeg. Men du må ville det, for det kan være

tøft. Du må ville og tørre, formidle en faglig trygghet og å bruke deg som person. Da smitter det over, og du oppnår et fellesskap. Da tenker jeg: «Yes, dette gikk jo, det flyter» (sykepleier 4).

En sykepleier forteller om et møte hun hadde da hun var student. I hennes møte med en eldre mann som hadde trukket seg unna fellesskap med andre på sykehjemmet, skapte de to et dypt fellesskap. De utviklet en god relasjon, og noe verdifullt oppsto. Sykepleieren var ung og hadde begrenset livserfaring. De delte av seg selv og lyttet til hverandre. Det krevde mot å fortelle hvem hun var i møtet med en eldre mann med livslang erfaring. Deres møte var preget av ekte vilje og engasjement, men også av en gjenkjennende sårbarhet. Sykepleieren opplevde gleden i et dypt fellesskap og erfarte at hun kunne gjøre noe for pasienten. Gjennom hennes nærvær og tilstedeværelse ble hans lidelse bekreftet, og det ble skapt et rom for å bearbeide en sorg. Møtet ga henne det hun kaller et «større perspektiv». Dette større perspektivet var en eksistensiell erfaring. Hun forteller at fellesskapet og erfaringen ga mening og glede, og det har hatt betydning for hennes danning. I dag tror hun på å etablere gode relasjoner til pasientene for å skape tillit, trygghet og å lindre lidelse.

I min første praksis møtte jeg en mann som hadde mistet konen og som hadde flyttet til sykehjemmet etter at hun døde. Han ville ikke være med de andre inne på fellesrommene og ønsket ikke å bli kjent med dem. Han ville være alene på rommet. Jeg ble engasjert i ham. Han var så glad i hagen som var utenfor vinduet, men han hadde ikke vært der i løpet av det siste året. Han hadde spist alle måltidene alene på rommet. Mitt mål var å få han med meg ut i hagen før jeg sluttet, og et delmål var at han skulle spise et måltid sammen med de andre. I løpet av praksisperioden nådde vi begge målene.

Hun reflekterer over hva hun gjorde for å etablere kontakt og skape et fellesskap, og hvilken betydning det hadde både for pasienten og for henne.

Jeg ble nysgjerrig på hva han tenkte på, han som bare satt på rommet sitt. Jeg syntes også synd på ham og tenkte at jeg hadde lyst å gjøre noe for ham. Jeg brukte mye tid på å skape tillit og å lytte. Jeg satte meg inn i pasienten sin historie, jeg leste, jeg spurte, hørte etter og snakket. Han blomstret rett og slett til slutt, men han trengte mye tid. Han slapp meg inn i livet sitt og inn i et fellesskap. Jeg ble veldig glad i ham. Han var et fantastisk menneske. Jeg ga av meg selv. Jeg måtte tørre å fortelle om hvem jeg var, og han fortalte hvem han var. Han fortalte mye godt om livet han hadde hatt før, og om konen sin. I

ettertid, så tenker jeg at han fikk bearbeidet noe. Det var fantastisk å få være med på dette. Å få lære dette som student har gjort meg tryggere og bidratt til å gi meg et større perspektiv. Det har bidratt til at jeg tenker at det går an å få til endringer, og at *det* gir virkelig glede i yrket som sykepleier (sykepleier 1).

En sykepleier sier at vi skaper *noe* som er avhengig av begge to. «Det er når det klaffer, og vi deler *noe* som er utenfor situasjonen vi er i» (sykepleier 5).

Menneskene er da forbundet i dype og inkluderende fellesskap. I slike livsbærende møter utvikles *noe* betydningsfullt. Mennesket kan fremtre med sin sårbarhet, i et rom hvor lidelsen kan bli uttrykt, bekreftet og lindret. Slike møter kan føre til økt selvforståelse og vekst hos de involverte, og skape helende krefter.

Tolkningsantagelse

Danning fremtrer i det livsbærende møtet hvor lidelse lindres.

I kjærlighet og barmhjertighet skapes og bæres håp og tro

Barmhjertighet, som en uselvvisk kjærlighet rettet mot medmennesker, kommer tilsyne i sykepleiernes fortellinger. Barmhjertigheten viser seg i handlingene i de konkrete pleiesituasjonene, og kommer tilsyne når sykepleierne blir berørt av den andres uttrykk og lidelse. En sykepleier beskriver et møte med en pasient som både var alvorlig skadet og husløs. Pasienten var i en krevende livssituasjon og hadde en utfordrende atferd. Sykepleieren ser denne uendelig sårbare pasienten, og ser mennesket bak diagnosen, sosial status og levd liv.

Jeg hadde en pasient som var av utenlandsk opprinnelse og som ikke hadde noe sted å bo. Han var veldig skadet, eide ingenting og manglet blant annet sko. Det viste seg at jeg hadde en slektning som hadde vokst ut av noen sko. Så jeg fikk de skoene og ga dem til han. Jeg tenkte på om jeg hadde trådt over en grense, men jeg har aldri sett en så glad person noen gang som han da han fikk skoene. Han var en ganske krevende pasient, men det var noe med han som gjorde at ... det var et behov for å hjelpe. Han hadde behov for omsorg, og for å bli sett, og for et smil.

Han ble utskrevet, men ble innlagt igjen på naboavdelingen. Han kom til meg, og han smilte og pekte på disse skoene sine. Jeg fant kake og kaffe. Jeg spurte

lederen om han ikke kunne være hos oss, og vi ordnet det slik at han fikk komme til vår sengepost. Da sa han at han elsket meg, faktisk.

Han har vært med og snudd noe for meg. Tidligere har jeg sagt at jeg ikke liker narkomane på grunn av erfaringer jeg har gjort. Han var jo ikke narkoman, men tilnærmet på grunn av livet han levde. Men han var en pasient som jeg likte, og jeg tenker på hvordan det går med han nå. Samtidig har han ingenting her å gjøre, og det eneste myndighetene kunne tilby han var å gi han en billett til hjemlandet. Det var det han hadde rett på. Jeg tenker og at det er litt frekt å være her og få all denne hjelpen servert. Han har jo et land han kommer fra, men det er jo sånn at vi mennesker tar valg. Det er noe jeg er opptatt av. Vi tar valg og gjerne samme valg om og om igjen, selv om valgene får fatale konsekvenser. Likevel er det menneskelig (sykepleier 2).

Å mangle sko ble et symbol på pasientens utsatthet og sårbarhet. Å gi ham sko var en handling med en universell dimensjon, begrunnet i kjærlighet og barmhjertighet. Kjærlighet viser seg i en holdning, og en livsforståelse som avgjør hvordan mennesket forholder seg til den andre. Pasienten innbys i et fellesskap, og serveres kaffe og kake. Det gjøres en ekstra innsats for at han skal få komme tilbake til den sengeposten hvor han kjenner personalet. Pasienten uttrykker betydningen det har for ham tydelig og sterkt når han sier til sykepleieren «at han elsker henne». Sykepleieren forteller om en ny forståelse på bakgrunn av møtet med den andres levde liv og historie. Hun reflekterer over menneskets muligheter og evne til å kunne gjøre valg, og det dypt menneskelige i det å være et feilbarlig menneske. Møtet både ryster og berører sykepleieren, og endrer noe i hennes forståelse. Noe dypt menneskelig som ivaretar menneskets verdighet fremtrer i deres møte.

En sykepleier møtte en mor som var i en traumatisk situasjon, fordi barnet hennes var alvorlig skadet. Situasjonen var ekstra vanskelig fordi moren ikke snakket hverken norsk eller engelsk. Men sykepleieren som var mor selv, så morens fortvilelse og kunne gjenkjenne seg selv i hvordan det var å være henne. Hun reflekterte over hvordan de fikk kontakt. «Hun var mor i en stor krise, og jeg kunne identifisere meg med henne og kunne vise henne mine følelser. Jeg vet ikke helt hva jeg gjorde. Det hele var så traumatisk, men vi hadde en kontakt» (sykepleier 10). Sykepleieren oppnådde kontakt gjennom å være nær og ved å formidle trøst og forståelse uten ord. Det krever, sier hun, at vi må tørre å by på oss selv i slike møter. En annen sykepleier forteller om

viktigheten av å se hele mennesket. Hun møtte en pasient, en eldre mann som var dement, men som var innlagt for opptrening etter en operasjon. I møtet med ham var det nødvendig å samarbeide uten en verbal dialog. Hun forteller at pasienten sang og at han hadde en flott stemme. Hun så og lyttet, og forstod at sangene kunne være en inngangsport til et fellesskap med ham. Sykepleieren lærte seg noen av sangene. Ved å synge sammen med ham oppstod en tillit som førte til et samarbeid som var viktig for at pasienten skulle gjenvinne sin førlighet.

Det var en gammel mann som hadde demens og som jeg ble veldig glad i. Han ble operert og fikk en infeksjon etterpå. Han var egentlig ganske vanskelig, fordi han ville ikke trene og ut å gå, noe han måtte gjøre for å bli bedre. Men han ble ikke så mye bedre, og han ville heller ikke spise. Jeg hadde hørt at han hadde sunget mye på en salme om høye fjell og dype daler. Han sang på den hele tiden. Så jeg lærte meg den sangen, og brukte den i ulike situasjoner. Så når han skulle spise sa jeg: «Skal vi synge for maten». «Ja» sa han, og så foldet han hendene og så sang vi «*I Jesu navn går vi til bords*» og da spiste han. Det var fantastisk. Jeg skrev i behandlingsplanen at vi skulle synge for maten sammen med han, for at han skulle forstå at det var et måltid. Det var kjekt (sykepleier 2).

Sykepleieren beskriver sitt arbeid med pasienter som hadde mistet deler av sin førlighet og deler av språket. Gjennom et mer bevisst nærvær og en varhet fikk hun formidlet en faglig trygghet og medmenneskelighet. Barmhjertigheten kommer tilsyne i hennes tilstedeværelse, når hun ser mennesket og utøver handlinger begrunnet i kunnskaper.

Når du mister førligheten i en side, og ikke har følelse av hvor madrassen er og noen andre skal flytte på deg, så er pasienten livredd. Da er det viktig å være tett på, forklare og betrygge og hele tiden snakke beroligende. Jeg må være tett på dem, slik at de kan sanse kroppen. Da er vi fysisk nær og formidler stødighet. Jeg formidler at jeg er her for deg med hele min tilstedeværelse. Jeg vet ikke hvordan jeg skal forklare det. Jeg er nødt til å være til stede. Du leser dem og slik forstår du dem. Jeg søker å skape trygghet (sykepleier 4).

Flere sykepleiere beskriver situasjoner hvor pasienten og pårørende har mistet troen, eller ikke har krefter til å tro på endring og bedring av sykdomsforløpet. I møte med fortvilelse og håpløshet sier flere sykepleiere: «Da bærer vi håpet og

tror for dem». En sykepleier sier: «Å ha håp om bedring. Å ha et håp om et bedre liv og at noen kan hjelpe tror jeg er veldig grunnleggende» (sykepleier 7). I de gode møtene kan pasienten bli rolig og trygg, og håp kan fremmes hos den engstelige og urolige pasienten. Sykepleieren tror for pasienten, og hun tar ansvar for å bære håpet til pasienten, inntil han/hun kan begynne å håpe og tro selv. Sykepleieren beskriver møter med pasienter som lider av depresjon. Ved å være nærværende og berørt av deres store lidelse, kan livskrefter styrkes, noe godt kan skapes, og øyeblikk av trygghet erfares.

Jeg kan med trygghet si til pasienten som er veldig deprimert, at jeg vet at en depresjon alltid går over. Jeg sier til pasienten at nå tror jeg for deg. Jeg vet at du også kommer til å tro, men akkurat nå er det min jobb. Det er akkurat som de slapper litt mer av og har tro på at vi kan hjelpe. Den dagen da de faktisk hører hva du sier og tror på det, skapes noe godt. Det er ofte livskraften vi leter febrilsk etter her, for de har mistet så mye. De har hatt så mange tap at de vet ikke om de vil leve. Tryggheten deres blir at de kan dø når de vil for egen hånd. Vi må hjelpe dem å snu det slik at de håper på livet, og at livet skal oppleves trygt inni mellom (sykepleier 8).

Sykepleieren forteller om en god opplevelse med en pasient som trengte ekstra lang tid i morgenstellet, på grunn av en muskelsykdom. Hun tok seg god tid og forteller: «Pasienten hadde ikke greid å snakke under morgenstellet. Men så sa han en setning, og det var «Takk for at du hadde tid» (sykepleier 1). Hun beskriver opplevelsen som viktig og verdifull. Sykepleieren kjente hvor vanskelig det måtte være for pasienten å ha mistet så mye. Hun opplevde at hun prioriterte riktig denne morgenen. Hennes prioritering formidlet en forståelse og berørthet av denne pasientens situasjon. Hun opplever det sterkt at den ene setningen pasienten klarte å si, var å takke. Hendelsen hadde gjort henne mer bevisst på konsekvensene av valgene hun tar og gitt henne tro på at hun kan ta rette valg. I den neste situasjonen viser sykepleieren hvordan hun formidlet håp til pasienten. Gjennom daglig stell, trening og gjennom samtaler formidlet hun sin tro på at han skulle bli bedre. Hun viser betydningen av sykepleieutøvelse i alle store og små daglige gjøremål. Hun berøres av å være delaktig i noe som styrker livskrefter hos pasienten.

Pasienter uttrykker noen ganger at de har mistet troen på at de kommer seg ut fra sykehuset. Det kan skje etter store livstruende operasjoner, hvor det ofte er alvorlige komplikasjoner. Pasientene kommer inn akutt og livstruende syke. Vi hadde en pasient i sekstiårene som hadde gjennomgått en slik stor

operasjon, hvor det å bære håpet og å formidle at dette skal vi klare, ble viktig. Pasienten hadde ikke tro på at han skulle komme seg. Familien var i krise og alle hadde det tungt og tøft. Det var småting, veldig små framskritt som ga håp. En stund opplevdes det helt håpløst, men vi sykepleiere hadde troen. Han sa tvilende «Ja, du tror at jeg skal komme ut?». «Ja det tror jeg, dette har jeg tro på,» svarte jeg. Det er som vi bærer håpet i en situasjon der pasienten ikke har håp, men gradvis så smitter det litt over til pasienten. Vi måtte påpeke de små framskrittene, slik at han så at han faktisk klarte litt mer i dag enn i går. Da må man jobbe målrettet. Da han reiste mange måneder etterpå, hadde jeg klump i halsen, for det hadde jeg nesten ikke trodd. Da har vi det sånn – åh så godt, vi klarte det (sykepleier 1).

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer som å bære håp og tro i møtet med det lidende mennesket.

Danning fremtrer når mennesket blir sett og møtt med kjærlighet og barmhjertighet.

Danning fremtrer i møtet hvor det eksistensielt menneskelige gjenkjennes.

I møtet med det lidende mennesket skapes ontologisk forståelse

Flere sykepleiere beskriver situasjoner hvor de møter lidelse, som er så stor at det nesten er mer enn de kan tåle. Egenskaper som løftes frem av sykepleierne er mot, vilje, ansvar, frihet, trygghet, en innstilling og holdning om å tåle og stå i det. En sykepleier gir et eksempel der hun måtte si til en pasient som var mor: «At slik situasjonen er nå, så kan du ikke ta vare på ungene dine». Sykepleieren sa at hun måtte sende en bekymringsmelding til barnevernet. Hun sier: «Vi må tørre å si det, og å stå i det fordi det er det rette» (sykepleier 8). En annen krevende situasjon var å formidle til en alvorlig syk pasient at hvis hun ville hjem en tur, så måtte hun planlegge den nå. Pasienten spør så om de forteller henne at hun skal dø ganske snart. Sykepleieren opplevde en helt spesiell stemning i rommet og sier: «Jeg hadde så lyst å åpne døren og springe ut, men jeg gjorde ikke det, jeg kunne ikke det» (sykepleier 8). En sykepleier (sykepleier 6) beskriver møter med kronisk syke pasienter som hun er blitt godt kjent med. Hun sier at det er vanskelig å måtte påpeke restriksjoner som bør følges, og

som påfører pasientene belastninger og begrensninger i allerede strevsomme liv. Dette er komplekse samtaler fordi hun ønsker at pasientene skal ha gode liv. Samtidig må hun ha forståelse og respekt for deres valg, som kan gå på bekostning av deres helse.

En sykepleier forteller om møter med pasienter med kreft i palliativ fase og deres pårørende som gjør dypt inntrykk. I slike møter, forteller hun, føler hun at hun «beveger seg på dypt vann». Pasientens lidelse berører henne, og er en fordring hun søker å svare på. Hun sier: «Jeg må gå dypt inn i det». Hun reflekterer over en utvikling hos seg selv til å kunne møte den alvorlig syke og deres pårørende. Erfaring gjør at hun vet hva som kan være godt for pasienten og pårørende, også ved livets avslutning. Hun tør å stå i det, når vanskelige avgjørelser må tas og kan være sammen med pasienten også da. Hun beskriver sin utvikling, at hun i større grad kan snakke med pasientene om deres eksistensielle behov og romme mer av den smertefulle lidelsen. Denne utviklingen har gitt henne et dypere innblikk i livet. Erfaringene er betydningsfulle. De har ført til en dypere forståelse av egne verdier og idealer, og har betydning for hvem hun ønsker å være. Samtidig er hun nær livets uendelige sårbarhet fordi hun ikke kan imøtekomme det sterkeste ønsket pasienten har.

Det er ikke så skremmende for meg å ta opp spørsmålene om døden nå. Vi må snakke med pasientene om private ting, om hvordan de har det hjemme, om familie og hva de ønsker. Noen snakker om hvordan de ønsker det i forhold til begravelse, og om gravplass. Å snakke om sånne ting, ja da kjenner jeg at jeg er på dypt vann og at dette er jeg ikke skolert i. Men jeg kan være der og høre hva de har å si. Så jeg tror jeg kan sitte lenger med pasienten også i vanskelige ting, mer enn jeg gjorde før. Jeg kan være med å bidra noe mer enn jeg gjorde før (stillhet). Det gjør noe med meg når jeg treffer døende pasienter. Noen er 50 år, og noen er 40 år. Der er mange vanskelige ting som gjør at jeg ikke legger de av meg når jeg går hjem. Jeg har dem med meg og jeg tenker på hvordan det går med dem, og det gjør dypt inntrykk. Det med siste fase av livet er så avgjørende og så alvorlig for pasienten og for familiene. Jeg har fått et dypere innblikk i livet. Her møter vi dem som dør for tidlig. Det kan være pasienter som får diagnostisert kreft og som dør etter kort tid. Det er voldsomt dramatisk med de som er så unge. Så kjenner jeg sånn på at vi skulle ha gitt dem det de trenger. Det de ønsker er å bli friske igjen, men ... Hvis vi har fått brukt tid og bidratt til innsikt i det som skjer underveis, så kan pårørende vise stor takknemlighet. Da har vi gjort det beste vi kan for å

hjelpe pasienten og pårørende. Jeg snakker kanskje om hva jeg ønsker å være og å gjøre, og om mine idealer (sykepleier 3).

En annen sykepleier forteller om skjellsettende møter med pasienter som står i fare for å ta sitt eget liv. I slike møter må hun erkjenne den andres store lidelse. Dette har gitt henne en dyp innsikt og en overbevisning, om at hun *vet* noe annet enn de som ikke har samme erfaringer og som ikke har møtt pasientens lidelse.

I møte med pasienter får jeg erfaringer og innsikt i ting som fører til at jeg forstår ting på en annen måte enn jeg gjorde før. For eksempel dette med å ville ta sitt eget liv. Hvis du ikke har noen erfaringer eller kunnskaper, så er det nesten som man tenker at det ikke går an å forstå et menneskes ønske om å dø. Men noen ganger går det an å forstå. For er det blitt sånn at du ikke lenger ser noe lys og at du velger den utveien til slutt, så er det høyst tilgivelig i min bok. Jeg kjenner at jeg blir veldig provosert av andre som mener at å velge å avslutte livet er feigt. For jeg er helt sikker på at de ikke vet hva de snakker om. Det er så langt i fra sannheten slik som jeg opplever den her. Det at jeg treffer pasienter, mennesker som har opplevd ting som er helt ufattelige for mange av oss, utvikler meg (sykepleier 8).

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer som øyeblikk av møtets mysterium som skaper ontologisk forståelse.

Danning fremtrer idet viljen til å åpne opp for den andre overskrider en grense i mennesket, og man blir delaktig i *noe* som er større enn en selv.

I møtet med lidelse møter mennesket sin egen sårbarhet og utsatthet

Sykepleierne forteller om situasjoner som har vært krevende og vanskelige for dem, i møte med andres og egen sårbarhet. Å bli kjent med egen sårbarhet kan føre til økt varhet i forhold til andres sårbarhet. Samtidig kan et møte med egen sårbarhet gjøre mennesket utsatt for å bli krenket. Sykepleierene delte erfaringer der de møtte egen sårbarhet og egne grenser i komplekse møter. En sykepleier opplevde å bli kalt for den *hvite engelen*, for så å bli tiltalt som *den*

sorte engelen. I en lignende situasjon dukket erfaringen opp igjen. Hun forstod at de sterke reaksjonene hun fikk da handlet om den tidligere situasjonen, som hadde vært krenkende og smertefull. I dag kan hun dele erfaringen og fortelle om møtet med egen sårbarhet, og krenkelsen hun opplevde. Hun kan også bruke erfaringen og innsikten til å forstå lignende reaksjoner hos pasienter og kolleger.

Som nyutdannet sykepleier var jeg hos en pasient som var veldig syk. Det var spørsmål om han overlevde. Jeg brukte mye tid hos pasienten, og det var krevende behandling og sykepleie som skulle utøves. Jeg levde meg veldig inn i denne pasienten sin situasjon. Han ble bedre og jeg følte jeg hadde gjort en god jobb. Pasienten kalte meg for *den hvite engelen*. Han flyttet så inn på et femmanns rom. En dag jeg kom inn på rommet, hadde han skrudd 02 behandlingen på full fres. Den bare boblet over. Min umiddelbare reaksjon var at dette er farlig, og jeg sa: «Du må skru ned». Det er som han taper ansikt overfor de andre, fordi han hadde gjort dette for å være morsom. Jeg kom ikke på at det var noe galt i det jeg sa, men fra den dagen ble jeg kalt *den svarte engelen*. Jeg opplevde at han mobbet meg hver gang jeg kom inn på rommet, og han var ufin i kommentarene. Jeg ble lei meg, men jeg torde ikke si noe til han fordi jeg var så ung. Det gjorde sterkt inntrykk på meg. Så går årene, og jeg glemmer denne historien. Men så opplever jeg noe tilsvarende i en annen situasjon der jeg kjenner at det går rett inn i hjerteroten. Jeg innser at jeg reagerer så sterkt fordi jeg drar paralleller til den historien som skjedde da, hvor jeg opplevde å bli både krenket og mobbet. Jeg lærte noe om det som var vondt og vanskelig for meg, også nå i dag. I dag er jeg tryggere og kan gi beskjed om at jeg ikke finner meg i en slik atferd. Den historien tenker jeg på også i forhold til pasienter jeg møter, at fortiden kan innhente nåtiden. Da kan jeg bruke den historien som et eksempel, og det er litt godt (sykepleier 7).

I den neste fortellingen opplever sykepleieren å bli kategorisert og objektivert i møtet med pasienter. Hun føler seg krenket som menneske og i sin rolle som sykepleier. Konsekvensene er at hun fratras muligheten til å være den hun er, til å være faglig og å utøve sykepleie slik hun ønsker. Hun sier at da er det vanskelig å vise respekt og å ivareta den faglige og etiske standarden.

Min erfaring er at noen møter er vanskeligere enn andre. Vi skal møte alle likt, men det er noe med gjensidigheten i møtene. Jeg med mitt utseende opplever å bli møtt med fordommer. Hvis de bare ser på meg sånn ovenfra og ned og kun ser mitt utseende, blir jeg en utlendig som ikke kan norsk. Jeg har flere eksempler på at jeg blir satt i en bås før de kjenner meg. Det er noe med

måten de møter meg på som person. De setter meg i en bås som jeg føler at jeg ikke hører hjemme i, og det er vanskelig å formidle hvem jeg er. Da blir jeg veldig provosert, og det er ikke enkelt å møte dem med respekt. Noen snakker faktisk engelsk med meg. Jeg svarer på norsk og så fortsetter de å snakke engelsk, som de også er dårlige i. Jeg sier at det er sikkert lettere for deg å snakke norsk, men de er helt låst og fortsetter å snakke engelsk. Da blir møtet lite optimalt for å si det sånn. De vil heller aldri møte min faglighet, for vi kommuniserer ikke. De møtene er spesielle (sykepleier 4).

Flere sykepleiere fortalte om situasjoner der de opplevde at de ikke strakk til. Det kunne handle om å gjøre feil, eller de opplevde at deres vurderinger var mangelfulle. Slike erfaringer var vanskelige, men kunne også bli viktig lærdom. En sykepleier forteller om en vakt hvor hun hadde sittet hos en pasient som var innlagt etter å ha prøvd å ta livet sitt. Legen kom og så til pasienten og vurderte det som at pasienten kunne utskrives. Sykepleieren, som hadde vært tett på pasienten gjennom vekten, mente at det var en feil avgjørelse. Hun sa fra om det, men opplevde at hun ikke ble hørt. Pasienten forlot sykehuset, men ble innlagt igjen med et nytt forsøk på suicid. Hun sier: «Det var en traumatisk opplevelse, for jeg var uenig i legen sin avgjørelse. Jeg hadde virkelig prøvd å gi beskjed om det. I etterkant hadde jeg en samtale med overlegen, og han bekreftet hvor viktig det er å kjenne på og stole på magefølelsen» (sykepleier 10). Erfaringen hadde ført til at hun nå sa enda tydeligere fra ved uenighet, og stolte på egen intuisjon og kunnskaper.

En sykepleier forteller om en situasjon hvor hun opplevde at hun hadde gjort en mangelfull vurdering. I hennes refleksjon fremtrer både kraft og sårbarhet. Hun ønsket å beklage overfor pasienten, samtidig hadde hun behov for å stå oppreist i møtet med pasienten. Hun sier at situasjonen har lært henne å se med «et utvidet blikk». Hun er blitt mer bevisst på viktigheten av å tenke selvstendig og holde flere muligheter åpne når hun vurderer en situasjon.

Jeg var på nattevakt og møtte en ung pasient som var operert i en fot, og hadde sterke smerter. Jeg ble veldig fokusert og opptatt av foten. Jeg fulgte med og ga mer smertestillende. Smerten var i ryggen og det strålte nedover. Han var også veldig redd, og etterhvert tenkte jeg at her er det noe som ikke stemmer. Jeg ringte til legen som kom og så til pasienten. Etter en stund så legen på urinposen og bemerket at der var det kommet veldig lite urin. Vi skylte i kateteret, urinen fosses ut og smertene forsvant. Da kjente jeg det inni meg: «Snakk om å bli ganske låst i en tenkning». Denne opplevelsen har nok

vært med på at jeg nå tenker at jeg ikke må låse tenkningen i ett spor. Jeg fikk en aha opplevelse. Jeg burde tenkt på urinen. Det var også min oppgave å beklage overfor pasienten. Å være ydmyk er viktig for å opprettholde tilliten og å innrømme at dette skulle jeg egentlig ha sett. Det er viktig å legge seg litt flat. Men jeg legger meg ikke helt ned, for jeg må også kunne reise meg. For man kan også lett bli knekket og det ønsker jeg ikke. Nå føler jeg meg mer rustet til å stå også i slike erfaringer (sykepleier 1).

I den neste situasjonen forteller sykepleieren om da hun måtte være med å overflytte en pasient til psykiatrisk avdeling. Hun opplevde veien dit som en tunell som ble smalere og smalere. Denne tunnelen ble et uttrykk for pasientens angst, men for sykepleieren ble det også et møte med egen sårbarhet og eget mot. Erfaringen hadde gjort henne mer bevisst på egen styrke i møte med psykisk lidelse.

Jeg kan fortelle om møtet med en ungdom. Helt fra jeg var i psykiatrien i praksis har jeg tenkt at det er ikke noe for meg. Så kom jeg på jobb og får beskjed om å være primærkontakt for en pasient som hadde prøvd å ta livet sitt, og blitt omfattende skadet. Det vil si at jeg satt inne på rommet hos han når jeg var på jobb, jeg satt fast vakt. Vi kunne sitte og le og spille kort, og rett etterpå måtte jeg holde han fast så han ikke skadet seg. Etter en tid ble han flyttet over til psykiatrisk avdeling. Å være med på det var en vanskelig opplevelse. Han gråt, og jeg tenkte at han hadde stor angst. Jeg opplevde veien vi gikk som en tunell som ble smalere og smalere. Møtene med han er noe av det tøffeste jeg har vært med på, men jeg synes ikke det er så skummelt lenger. Som nyutdannet sykepleier hadde jeg aldri klart det, da kunne jeg ikke ha vært der. Jeg satt fast vakt i 10 minutter når jeg var i psykiatrisk praksis. Det var det jeg klarte da. Jeg følte ikke at jeg ga han noe, men jeg følte at jeg lærte noe om meg selv. Jeg tror det gjorde meg mer bevisst og sterkere (sykepleier 2).

I en kompleks situasjon, forteller en sykepleier, ble rammene for hennes sykepleieutøvelse begrenset på grunn av pasientens tilstand og lidelse. I denne situasjonen ble det særdeles viktig å lykkes i oppgavene og ikke gjøre feil, fordi ekstra stress kunne føre til store konsekvenser for denne pasienten. Sykepleierens stress økte når hennes handlingsrom ble begrenset. Hun sier at situasjonen krevde ekstra psykisk forberedhet. Situasjonen viser en vilje til det gode, og en vilje til å ta ansvar også i en kompleks og utfordrende situasjon.

Vi har en ung pasient hvor alle dagens aktiviteter må være planlagte, fordi alt ekstra stress fører til dårlige dager i etterkant. Pasienten trenger forutsigbarhet og trygghet. Jeg skulle sette inn en venflon, noe han var redd for. Pasienten bestemte hvor venflonen skulle settes, slik at det kunne jeg ikke velge selv. Jeg kunne vært hard og sagt at det bestemmer jeg. Situasjonen var ganske ubehagelig, og jeg ble veldig stresset for jeg hadde ikke lyst å bomme. Jeg måtte bruke all den kunnskapen jeg hadde for å gi ham trygghet og formidle at det kom til å gå bra. Jeg fikk venflonen på plass. Så begynte jeg å skjelve i etterkant, og jeg kunne ikke skjule stresset. For å være ærlig, så gleder jeg meg ikke til slike dager. Jeg har så lyst at alt skal gå på skinner, men jeg kan ikke garantere det. Men sånn er det å være sykepleier. Jeg vil gjøre det beste for pasienten, så da er det et stress jeg må tåle. Det er noen situasjoner jeg må forberede meg ekstra psykisk på å være i (sykepleier 5).

Tolkningsantagelse

Danning fremtrer som vilje og styrke til å romme egen og andres sårbarhet.

I møtet utfordres og utvikles menneskets indre frihet

Sykepleiernes utvikling belyses gjennom deres fortellinger. Gjennom eksistensielle erfaringer utviklet de en trygghet og frihet, som førte til en økt vilje og evne til å kunne romme kompleksiteten i ulike møter. Denne utviklingen viste seg i en økt bevissthet i valg av oppgaver. Sykepleierne valgte i mindre grad administrative oppgaver som gruppeleder, og i større grad oppgaver som ga nærhet til pasienten. En sykepleier sier: «Jeg er sammen med pasienten hele dagen. Min jobb er inne hos pasienten, inne på rommet ved sengen» (sykepleier 2). Andre sykepleiere fremhever også at det er meningsfullt å arbeide nær pasienten. En sykepleier vektlegger betydningen av morgenstellet. I stellet kan hun ha gode samtaler og bli kjent med pasienten. Hun opplever å ha en større frihet til å bruke tiden slik hun ønsker det, når hun har færre administrative oppgaver. Hun sier: «Jeg liker å være der ute (med pasientene), for da har jeg mer tid til å gå i dybden. Jeg kan da bestemme hvordan jeg vil møte pasienten og hvordan jeg bruker tiden» (sykepleier 4).

Sykepleieren reflekterer over sin utvikling fra ung student og frem til den hun er i dag. I sin første praksis ble hun utfordret på egne verdier og idealer i en kritikkverdig praksis. I dag er hun trygg på hvilken sykepleier hun vil være, og har integrert sin personlighet og sine verdier i den profesjonelle rollen. Hun beskriver utviklingen fra å ha teoretisk kunnskap til å lære av egne erfaringer i praksis. I dag er hun trygg på egne verdier og idealer. Det gjenspeiles i hennes begrunnelser for valg og i hvordan hun møter pasientene.

Jeg hadde ingen erfaring før jeg begynte i sykepleien, og min første praksis gjorde et sterkt inntrykk. Det sitter fast og handler om hvor prisgitt pasientene er oss. Jeg var nok uheldig med min første veileder. Pasientene ble behandlet som ting. De ble snakket til på en uverdigg måte og uten respekt. Jeg tenkte etter første uken at jeg kan ikke bli sykepleier, jeg må finne på noe annet. Men det er jo noe med å lære hvordan man ikke skal bli og. Jeg er blitt mye flinkere til å sortere hva som er mine verdier og hva jeg selv kan stå for. Den første praksisen ga et godt grunnlag for å være kritisk. Du må være bevisst hele tiden, fordi det er lett å gli inn i at det bare er slik. Det handler om hvilken sykepleier du vil være. Som nyutdannet sammenligner du erfaringene med litteraturen, men teorien stemmer ikke med virkeligheten. I virkeligheten må du være kreativ og fantasifull fordi pasientene er så utrolig ulike. Hele min ballast, personlighet, mine verdier og holdninger vil påvirke hvordan jeg møter pasienten og hvordan de ser på meg. Jeg har hatt mange gode møter, men du må tørre, ville og ha tid til møtene (sykepleier 4).

Sykepleieren forteller videre om en konkret situasjon hvor hun stolte på egne kunnskaper og valg. Hun var i et dilemma mellom forventningene i et system, egne vurderinger og ansvaret for pasienten. Hun gikk ut over rammene i systemet. Det begrunner hun med at det var slik hun måtte handle, for å kunne stå i arbeidet som sykepleier og å være den sykepleieren hun ønsket å være. Hennes handlinger krevde mot og en faglig trygghet i diskusjoner med andre fagautoriteter. Sykepleieren handlet ut fra en tro på seg selv og på egne kunnskaper, begrunnet i en indre etikk og indre frihet.

Gjennom hele dagen gjør man valg og prioriterer. Vi har daglige kontrollrutiner med ulike scoringer som vi foretar hos pasienten. Hos denne aktuelle pasienten var det skjedd en endring. Jeg ringte til legen som sa at de endringene ikke betydde noe. Jeg ble så sint, fordi det kan være en alvorlig endring. Det var heldigvis midt i vaktskiftet. Da var jeg litt frekk og ringte til en annen lege som kom opp og så til pasienten. Jeg stolte på de endringene jeg så, og det viste seg

at jeg hadde rett i mine vurderinger. Det var endringer som det måtte gjøres noe med. Jeg sjonglerer i systemet, og jeg tror at jeg gjør det samme i en lignende situasjon. Det er vel ikke helt korrekt, men pasienten går foran. Min vakt var også over, så jeg kunne valgt å gå hjem. Både mine verdier og min faglighet tilsa at jeg ikke kunne gå hjem. Det som skurrer veldig er når noe går langt utover det faglig forsvarlige og mine etiske verdier og normer. Det er vanskelig. Da tar jeg jobben med meg hjem, inn i natten og hele døgnet (sykepleier 4).

En annen sykepleier sier: «Den største friheten består i hvordan jeg møter pasienten og den kan ingen ta fra meg» (sykepleier 5). Hun opplever en indre frihet som hun eier, uavhengig av rammer og system. Hun er fri til å velge hvem hun vil være i møte med pasienten. Det er en frihet som er forbundet med å få være den man innerst inne er, i samsvar med egne verdier, i ansvaret for den andre.

Hun var ung og nyutdannet sykepleier som ble utfordret av en pasient til å vise hvem hun var som sykepleier. Pasienten stilte tydelige krav til henne. Det ble betydningsfulle møter, hvor hun ble utfordret på hvordan hun kunne integrere seg selv i rollen som sykepleier. Pasienten og sykepleieren skapte et rom sammen, hvor sykepleieren kunne utvikle seg. Sykepleieren opplevde å være fri når hun kunne være seg selv i større grad, og integrere seg selv i rollen som sykepleier. Hun avslutter fortellingen med en refleksjon over egen utvikling.

Jeg hadde en pasient som var en veldig direkte dame. Hun utfordret meg på å være meg selv. Hun sa at hun ikke ville at «vi skulle gå rundt grøten». Hun ville ha alt direkte og hun sa hun likte solid oppførsel. Jeg var ganske ny som sykepleier og skulle finne ut hvordan jeg skulle oppføre meg som sykepleier. Møtet med henne gjorde (tenker) – at jeg måtte oppføre meg ærlig og stå for det jeg sa og gjorde. Ja, jeg måtte finne ut hvordan jeg kunne være meg selv som sykepleier. Så det var litt brutalt når jeg ikke var vant med å arbeide som sykepleier. Etter hvert utviklet vi et godt forhold, og jeg kommer aldri til å glemme henne.

Hun reflekterer over betydningen av møtene.

Møtene med henne har nok vært en del av min dannelsesprosess. Det tok litt tid å finne ut hvordan jeg skulle gjøre ting, og det var litt skremmende å gå inn til henne. Det er viktig å være bevisst på hvordan vi er i møtet med pasienter og hvordan de opplever oss. Vi må tørre å være ærlige, ellers er det vanskelig å

oppføre seg naturlig. Hvis jeg ikke kan være meg selv, så er jeg i en rolle i ethvert møte med pasienten. Når man vet hvem man er som sykepleier, blir man fri til å slippe seg selv og å være der for pasienten. Så hvis jeg er ærlig, er jeg mye mer fri til bare å tenke på hva pasienten trenger og ha fokus på pasienten. Nå tenker jeg at det er ok å være slik jeg er (sykepleier 3).

Sykepleierne utvikling viste seg i en økt evne til å se det komplekse og å være i komplekse situasjoner. De var også mer fleksible og kunne variere sin tilnærming til pasientene. Utviklingen innebar også at de kunne erkjenne hva de ikke visste. De var tydeligere på at de trengte mer kunnskap før de handlet, fordi de var klar over alvoret og ansvaret i situasjonen. Erfaringene førte til at sykepleierne stolte mer på seg selv og var tydeligere i møtet med pasienten. Det kunne vise seg i at de turte å kreve mer av pasienten, når de visste at det var til pasientens beste. En sykepleier sa: «Jeg våger nok å gå mer rett på, for eksempel ved å pushe en pasient som jeg vet bør komme seg opp. Nå våger jeg mye mer å si at: Du må det for å bli bedre» (sykepleier 9). En annen sykepleier uttrykker det slik: «Det er godt å kunne si til pasienten at depresjonen vil gå over. Jeg har sett det, at alltid går en depresjon over. Jeg kjenner at det er jeg sikker på, det er ting jeg vet som jeg kan formidle til pasienten» (sykepleier 8).

Sykepleierne beskriver en utvikling mot økt trygghet og en indre frihet, som ga dem større handlingsrom og kreativitet i møte med pasienten. De var blitt mer kritiske og selvstendige og ønsket å gjøre egne vurderinger. Uttrykk sykepleierne brukte var: Jeg vet, jeg er sikker på, jeg har mer innsikt, jeg ser, jeg har kompetanse og kunnskap. En sykepleier sier at hun i større grad stiller spørsmål og utfordrer det bestående. Hun sier hun er pasientens advokat og at det innebærer å ta ansvar. Sykepleierne vektla faglig kunnskap som viktig for å kunne hjelpe pasientene. De sier at de trenger ulik teori å tenke med, for å kunne vurdere ut fra ulike perspektiver. Evne til refleksjon fremheves også som viktig for egen utvikling. En sykepleier sier at tidligere fulgte hun strømmen og gjorde det de andre gjorde. I dag reflekterer hun over egne valg og arbeider mer selvstendig. Hun sier hun har blitt *en større person* med en dypere innsikt, når hun skal beskrive sin utvikling.

Jeg følte ikke jeg var ferdig utdannet da jeg var nyutdannet, og da fulgte jeg bare strømmen. I dag er jeg mer reflektert og selvbevisst, fordi jeg har truffet mange mennesker. Da jeg var nyutdannet, tenkte jeg ikke så mye. Jeg visste ikke så mye. Å være sykepleier har gitt meg en innsikt og erfaring i at alle

pasienter har krav på respekt, uavhengig av diagnoser. Det snakkes mye om at vi ønsker tilbakemelding fra ledelsen og avdelingsledelsen. Det er rart, syns jeg, fordi det er responsen fra pasienten som har betydning. Jeg kjenner at jeg er blitt en større person, med mer innsikt i andre sine liv (sykepleier 2).

En annen sykepleier sier at hun har fått *et større blikk*. *Et større blikk* betyr at hun har en helhetlig tilnærming til pasienten. Hun er trygg på egne observasjoner, vurderinger og kunnskap, og overtar ikke andres vurderinger automatisk.

Jeg er blitt mer spørrende og kritisk. I begynnelsen som sykepleier så noterer en ned det de andre sier, og så gjør en det en får beskjed om. Men nå gjør jeg mine egne vurderinger. Det kjekkeste er å gå inn å stelle en pasient når jeg ikke vet så mye mer enn diagnosen, fordi jeg vil finne ut selv. Jeg kan se, observere og vurdere pasienten fra topp til tå. Å se helheten er viktig. Når jeg ser på min egen utvikling så vil jeg si at jeg har vært veldig fokusert, men at jeg har fått et større blikk. Det tror jeg har betydning for pasienten, det håper jeg (sykepleier 1).

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer som en indre frihet hvor mennesket kan ivareta seg selv og ta ansvar for den andre.

Danning fremtrer som en dyp innsikt som utvider den indre friheten.

Tolkningsantagelser fra forskningssamtalene

I figur 5 (s. 135) er alle tolkningsantagelsene fra forskningssamtalene samlet.

Figur 5 Tolkningsantagelser og utvikling av substans fra forskningssamtalene

Noen tolkningsantagelser er skrevet sammen fordi de var tilnærmet like, men også for å tydeliggjøre det meningsbærende. *Danning fremtrer i møtet hvor det eksistensielt menneskelige gjenkjennes, Danning fremtrer som øyeblikk av møtets mysterium som skaper ontologisk forståelse og Danning fremtrer som å bære håp og tro i møtet med det lidende mennesket* er sammenstilt til *Danning fremtrer i møtets mysterium, hvor det eksistensielt menneskelige gjenkjennes, som skaper ontologisk forståelse i møtet med det lidende mennesket.*

De felles tolkningsantagelsene fra forskningssamtalene som er utgangspunkt for en diskusjon mellom avhandlingens materialer er:

- Danning fremtrer i det livsbærende møtet hvor lidelse lindres.

- Danning fremtrer når mennesket blir sett og møtt med kjærlighet og barmhjertighet.
- Danning fremtrer i møtets mysterium, hvor det eksistensielt menneskelige gjenkjennes, som skaper ontologisk forståelse i møtet med det lidende mennesket.
- Danning fremtrer som vilje og styrke til å romme egen og den andres sårbarhet.
- Danning fremtrer i det viljen til å åpne opp for den andre overskrider en grense i mennesket, hvor man er delaktig i *noe* større enn seg selv.
- Danning fremtrer som en indre frihet hvor mennesket kan ta ansvar for den andre og for seg selv.
- Danning fremtrer som en dyp innsikt som utvider den indre friheten.

9 Danningens fremtredelse i en filosofisk tekst

I dette kapitlet presenterer og tolker jeg F.W.J. Schellings filosofiske tekst, *Frihetsskriftet* og noen sentrale begreper i hans tenkning. Jeg presenterer meningsbærende temaer som har kommet frem gjennom min tolkning av teksten. Hvert tema, som viser deler av Schellings filosofi, er grunnlaget for å kunne si noe om hvordan danningens vesen fremtrer i teksten. Utlegningen er på et beskrivende nivå. Tolkningsantagelsen som har steget frem i tolkningsakten presenterer jeg så avslutningsvis. Tolkningen av teksten presenteres under temaene: *I bevegelser mellom del og helhet søkes en enhet, I menneskets kamp mellom det gode og det onde kan danning skje, Menneskets frihet – en kjerne i mennesket og Kjærlighet forbinder deler til enhet.*

Schelling knytter sin forståelse av mennesket til den tyske romantikken med et religiøst utgangspunkt. I *Frihetsskriftet* har han et metafysisk perspektiv som inkluderer både Gud (ontologi) og mennesket (det eksistensielle). I min tolkning av denne teksten toner jeg ned det rent religiøse, og dreier forståelsen mot det ontologiske i menneskets dannelsingsprosesser.

I bevegelser mellom del og helhet søkes en enhet

For å utdype forståelsen av identitetsbegrepet, utdyper jeg begrepene del og helhet i Schellings tekst. Delene er avhengig av helheten, og helheten er avhengig av delene. Å være en del av et hele betyr også at delen har liv i seg selv. En del vil alltid være noe eget og selvstendig, samtidig som den har betydning for en helhet. «Det positive er alltid helheten eller enheten. Det som står i motsetning til det positive, er oppdeling av helheten, disharmoni, kreftenes ataksi. I en helhet som er spaltet, finnes de samme elementene som var i den sammenhengende helheten» (Schelling, 1809/2013, s. 98).

Schelling (1809/2013) beskriver utvikling som en bevegelse, hvor deler blir innbefattet i noe annet, og slik blir til noe nytt. Delene forenes i en enhet, sier han, og når det gode og det onde er deler i en helhet er det en god strid. Det ufullkomne eksisterer som sagt ikke gjennom at det er ufullkomment, men i kraft av sin relasjon til det fullkomne. Gud som ånd er en udelelig enhet, og den

samme enheten er virkelig bare i menneskets ånd, og denne enheten kan oppløses hos mennesket. «For ethvert vesen kan bare åpenbares i sin motsetning, kjærlighet bare i hat, enhet i strid» (1809/2013, s. 103). Dette kan gi en forståelse av mennesket, at det har ulike viljer og evner som kan virke sammen, men som også kan opptre motsetningsfullt. Deler i mennesket er i utvikling mot en helhet. I det motsetningsfylte skapes bevegelser, utvikling og liv. I en slik tenkning forstås mennesket som fritt, med individualitet og selvstendighet og mulighet for utvikling. Men Schellings tenkning åpner også opp for en forståelse av at mennesket er satt inn i en helhet sammen med andre mennesker (andre deler) og i noe som er større enn mennesket selv.

Det samme gjelder det å være innbefattet i noe annet. Det enkelte lem, slik som øyet, er mulig bare i en organisme som helhet. Ikke desto mindre har det et liv for seg, ja en slags frihet som det åpenbart beviser gjennom sykdom som det kan holde ut. Hvis noe som gjennom å være innbefattet i noe annet ikke selv var levende, ville det være en innbefattethet uten noe innbefattet, det vil si at intet ville være innbefattet (Schelling, 1809/2013, s. 65).

Forståelse av del og helhet gir et grunnlag for å utdype begrepene *grunn* og *eksistens*, som Schelling bruker i sin refleksjon over friheten og det onde. Hos Schelling er grunn og eksistens to adskilte begreper, samtidig som de er et organisk hele og forutsetter hverandre. Schelling (1809/2013) skriver:

Det er Guds vilje å gjøre alt universelt, heve det opp til enhet med lyset eller å bevare det der. Men det er grunnens vilje å gjøre alt partikulært eller skapt. Den vil kun ulikhet slik at likheten kan bli merkbar for seg selv og viljen (Schelling, 1809/2013, s. 111).

Schellings utdypning av deler og helhet belyser menneskets utvikling. Schelling foretar en ny tolkning av identitetsprinsippet. Mennesket dannes i spenningen mellom enhet og helhet. Mennesket kan forstås som sammensatt av ulike deler, med motsatte egenskaper, men hvor den enkelte del har betydning for hele mennesket. Styrken i en slik forståelse er at helheten kan bevares til tross for at en del (lem) svikter. Svakheten eller sårbarheten kan bestå i at hver del har sitt eget liv, og at mennesket kan bli spaltet og måtte streve for å gjenvinne sin helhet. På grunn av spenningen i det motsetningsfulle, kan mennesket være underveis mot noe annet og nytt, mot en enhet. Mennesket er i bevegelse mellom sitt indre og møtet med noe utenfor seg selv. Danningen forhindres der

mennesket blir stående i det fragmentariske livet, uten å kunne være i bevegelse mot enhet og helhet. At mennesket dannes mot enhet og helhet, betyr ikke at det onde er fraværende. I danningen inkorporeres både det gode og det onde, som begge er deler av det å være menneske. Menneskets dannelsesreise er bevegelsene, nettopp i spenningsfeltet mellom det ufullkomne og det fullkomne. Det ufullkomne eksisterer fordi det alltid også har deler av det fullkomne i seg.

Tokeningsantagelse

Danning fremtrer i bevegelse mellom del og helhet, i en tilblivelsesprosess mot en enhet.

I menneskets kamp mellom det gode og det onde kan danning skjje

Mennesket har en opprinnelig lengsel etter det gode og etter kjærlighet, fordi det også har en bevissthet om et mørke, ifølge Schelling. Det er bevisstheten om den dype natt hos mennesket som gjør at det bruker alle sine krefter på å strebe etter lyset, skriver Schelling (1809/2013, s. 85). «I mennesket finnes hele makten i det mørke prinsipp, og i det samme menneske finnes hele lysets kraft. I mennesket finnes den dypeste avgrunn og den høyeste himmel eller begge sentra» (Schelling, 1809/2013, s. 89). Mennesket søker etter lysets kraft, men mennesket har i seg både en lys og en mørk kraft, og lever sitt liv i spenning mellom ulike krefter. Livskraften kan bli stimulert av denne spenningen, utviklet i en dualitet mellom lys og mørke. Lengselen er forbundet ubevisst til forstandens vilje (Schelling, 1809/2013, s. 84).

All fødsel er fødsel fra mørke til lys. Sårkornet må legges i jorden og dø i mørket for at den vakre lysskikkelsen kan stige frem og utfolde seg gjennom solstrålen. Mennesket dannes i mors liv; og ut fra det forstandsløse mørke (fra følelse, lengsel: erkjennelsens herlige mør), vokser de lyse tankene frem. Slik må vi altså forestille oss den opprinnelige lengsel, hvordan den i realiteten retter seg mot forstanden som den ennå ikke erkjenner, hvordan vi gjennom lengselen higer etter et ukjent gode uten navn, og hvordan lengselen, lik et opprørt, frådende hav, anende beveger seg, likesom materien

hos Platon etter en dunkel, uviss lov, ute av stand til å danne noe varig for seg (Schelling, 1809/2013, s. 85, 86).

Sjelen blir til gjennom lengsel og forstand, og den er et særegent, selvstendig vesen som oppstår fra en grunn. Gjennom den motstanden som er nødvendig for at sjelen kan foreta en trinnvis utfoldelse, kan sjelen utvikles mot mer fullkommenhet, hevder Schelling, og gjennom motsetningene kan erkjennelse oppstå. Gjennom menneskets utfoldelse og skapende krefter kan noe nytt fremtre. Gjennom refleksjon kan mennesket komme fra et ubevisst nivå til et høyere bevissthetsnivå, og til en klar erkjennelse. I en skapelsesprosess i mennesket skjer en indre forandring til noe nytt, en forvandling av lysets opprinnelige mørke prinsipp, og menneskets vilje er den guddommelige livsgnist som er forseglet i dypet (Schelling, 1809/2013).

Men det levende bånd som oppstår i skillet, altså fra dypet i naturgrunnen som kreftenes midtpunkt, er sjelen. Fordi den opprinnelige forstand løfter opp sjelen som noe indre fra en grunn som er uavhengig av forstanden, forblir sjelen et særegent og selvstendig vesen, og nettopp dermed selv uavhengig av den.

Det er lett å innse at ved lengselens motstand, som er nødvendig for den fullkomne fødsel, løsnes kreftenes aller innerste bånd bare gjennom en utfoldelse som skjer trinnvis; og på hvert nivå i kreftenes skille oppstår det ut fra naturen et nytt vesen, hvis sjel må være desto mer fullkommen jo mer det i adskilt form inneholder det som i de andre vesenene ennå ikke er adskilt (Schelling, 1809/2013, s. 87, 88).

Schelling stiller spørsmålet, hvordan oppstod det onde i en skapning? En kamp mellom det gode og det onde kjempes i mennesket.

I en helhet som er spaltet, finnes de samme elementene som var i den sammenhengende helheten. Det materielle i begge helhetene er det samme (sett fra denne siden er det onde ikke mer begrenset eller dårligere enn det gode), men det formale i begge er helt forskjellig; dette formale kommer imidlertid nettopp fra vesenet eller det positive selv. Derfor må det nødvendigvis være ett vesen både i det onde og i det gode, men i det onde må det være et vesen som er satt i motsetning til det gode, et vesen som forandrer temperaturen i det gode til en distemperatur (Schelling, 1809/2013, s. 98, 99).

Det onde og det gode har samme vesen, men det onde har også i seg et vesen som står i motsetning til det gode. I denne kampen har mennesket også en

tilbøyelighet til det onde. Schelling utdyper det onde, både universelt og i det enkelte mennesket, og hvordan det onde som et allment prinsipp ligger i kamp med det gode (Schelling, 1809/2013, s. 102). Det gode og onde i mennesket kan først forstås ved at det allmenne onde erkjennes, hevder Schelling. Mennesket har i seg både en allmenn vilje og en særegen vilje, og disse lar seg vanskelig forene (Schelling, 1809/2013, s. 111). Det onde er et resultat av menneskets dype krefter, og hver skapning faller som resultat av sine egne handlinger, sin egen skyld. Kjærlighetens ånd er motsetningen til det ondes ånd, slik lyset er motsetningen til mørket (Schelling, 1809/2013, s. 106).

Dersom det ikke var en kilde til kulde i legemet, kunne varmen ikke føles. Å tenke seg en kraft som tiltrekker og en kraft som frastøter uavhengig av hverandre, er umulig. For hva skal kraften som frastøter, innvirke på dersom ikke kraften som tiltrekker, utgjør en gjenstand for den? Eller hva skal kraften som tiltrekker, innvirke på dersom den ikke samtidig har noe i seg selv som støter tilbake? (Schelling, 1809/2013, s. 135).

Selvet i mennesket skiller mennesket fra Gud. Selvet er forbundet til ånd, og mennesket er et selvstendig, åndelig vesen. Denne forbindelsen mellom ånd og selvstendighet utgjør menneskets personlighet. For selvet som er vekket til live, er ikke i seg selv ondt, skriver Schelling, men bare ondt i den grad selvet fullstendig har løsrevet seg fra sin motsetning, fra lyset eller universalviljen. Denne løsrivelsen fra det gode er fremfor alt synden. «Det aktiverte selvet er nødvendig til livets strenghet; uten den ville det være fullstendig dødt, det gode ville slumre inn. For hvor det ikke er kamp, der er det ikke liv» (Schelling, 1809/2013, s. 134).

Egenviljen kan være en del av universalviljen, og mennesket er en del av både grunn og eksistens. Egenviljen kan også gli ut mot periferien, løsrive seg fra grunnen. Da blir egenviljen ren partikulærvilje. Når egenviljen streber etter å forme eller sette sammen et eget liv, vil dette ikke kunne være noe sant liv, skriver Schelling, for et sant liv kan bare bestå i det opprinnelige forhold. Syndens begynnelse er at: «Mennesket går over fra den egentlige eksistens til ikke-eksistens, fra sannhet til løgn, fra lys til mørke for selv å bli skapende grunn, og for å herske over alle ting gjennom den sentrumsmakt som det har i seg» (Schelling, 1809/2013, s. 123). Mennesket har sin egen vilje med frihet og valg, og det beveger seg mellom partikulærvilje og universalvilje for å forme sitt

liv. De levende krefter i mennesket må være forbundet med universalvilje for å være gode krefter.

Menneskets vilje er å anse som et bånd av levende krefter. Så lenge den nå selv forblir i sin enhet med universalviljen, består også disse kreftene i gudommelig omfang og likevekt. Men ikke før har egenviljen selv veket bort fra sentrum, som dens rette sted, så har kreftenes bånd gjort det samme. I stedet hersker en ren partikulærvilje som ikke lenger kan forene kreftene under seg slik den opprinnelige viljen kunne (Schelling, 1809/2013, s. 92, 93).

Et falskt liv, derimot, er et løgnens liv. Helbredelse oppstår ved gjenopprettelse av periferiens forhold til sentrum (Schelling, 1809/2013, s. 93). Det er når det onde lever sitt eget liv og ikke er forbundet med en helhet, at det onde fremtrer som selvskhetens hunger. I det ondes motsigelse finnes denne hungeren. Den er begjærlig og giftig, og fortærer seg selv ved å bryte båndet til det skapte. For ifølge Schelling kan det onde alltid bare oppstå i den innerste viljen i ens eget hjerte, og det onde fullbyrdes aldri uten gjennom ens handlinger. Mennesket er alltid i en pågående kamp. Denne kampen skjer i mennesket, og utkjempes mellom de to prinsippene lys og mørke, det gode og det onde (Schelling, 1809/2013, s. 124, 125, 134).

For øvrig fyller den åpenbare synden mennesket ikke med beklagelse slik som ren svakhet og manglende evne gjør det, men med skrekk og gru, en følelse som bare lar seg forklare ved at den åpenbare synden streber etter å bryte Ordet, antaste skapelsens grunn og profanere mysteriet. [...].

Gud selv bekler nemlig dette prinsippet i skapningen, og overøser det med kjærlighet ved at han gjør prinsippet til grunn og så å si til bærer av vesenene. For mot den som nå utfordrer dette prinsipp gjennom misbruk av egenvilje som har hevet seg opp til egeneksistens, aktiveres prinsippet. Fordi Gud i sin eksistens tross alt ikke kan forstyrres, langt mindre oppheves, så antennes, i samsvar med den nødvendige korrespondanse som finner sted mellom Gud og Hans basis, nettopp livsgnist som også lyser i mørkets dyp i hvert enkelt menneske og blir en fortærende ild for synderen. Det er på samme måte som når det enkelte ledd eller system i den levende organisme, straks det har avveket fra helheten, føler selve enheten og samstemmigheten som motsetter seg, som ild (=feber) og antennes av en indre gnist (Schelling, 1809/2013, s. 124).

I min tolkning av Schelling sin tekst fremtrer danningens vesen i menneskets lengsel mot lyset og lysets kraft. Men mennesket lever i bevegelse og spenning mellom ulike krefter. Det onde er i egenviljen og er virksomt når mennesket gjør seg til herre over andre og naturen og lever sitt liv uten hensyn til andre. Hvis mennesket er helt styrt av sin egenvilje, kan han/hun ikke leve et sant liv. Menneskets sjel er ånd, og mennesket er selvstendig og har sin egen personlighet. Det aktiverte selvet er i kampen, en nødvendig kamp som skaper liv og kan være i bevegelse mellom det gode og det onde. I bevegelsen mellom kraft og motkraft utvikles menneskets livskraft, i en indre utvikling med dype bevegelser i sjel og sinn. Frihet er viktig for menneskets evne og reflekterte vilje til å foreta valg. I det krefter prøves i kampen, kan refleksjon og erkjennelse utvikles. Denne kampen mellom det gode og onde, mellom kraft og motkraft, er skapende for selvet og er nødvendige motsetninger for menneskets indre vekst i en dannelsingsprosess.

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer som menneskets lengsel etter lysets kraft som er skapende for selvet.

Danning fremtrer i kampen mellom det gode og det onde i mennesket.

Menneskets frihet – en kjerne i mennesket

I *Frihetsskriftet* undersøker Schelling menneskets frihet i en samtidighet med et gudommelig vesen. Frihet gir oss mulighet til både det gode og det onde, og det onde er en reell motkraft i væren. Begrepet frihet er avgjørende i et system om prinsipper for menneskets erkjennelser. Frihet må, som de andre begrepene hos Schelling, sees i sammenheng med en helhet for å kunne være vitenskapelig fundert, ifølge Schelling.

Det idealistiske begrep er den sanne innvielse for den høyere filosofien i vår tid, og særlig for dens høyere realisme. Måtte likevel de som bedømmer eller tilegner seg dette begrepet, betenke at friheten er dets innerste forutsetning. Da ville de ganske visst betrakte og oppfattet det i et helt annet lys! Bare den som har smakt frihet, kan føle kravet om å gjøre alt analogt til den, kravet om å utbre den over hele universet (Schelling, 1809/2013, s. 72).

Schelling stiller et klassisk spørsmål om hvordan den individuelle frihet kan forstås og forklares, når mennesket er forbundet med et høyere vesens allmakt (Schelling, 1809/2013, s. 57, 73). Han har allerede hevdet at frihet er en evne til det onde og det gode. «For nettopp det å tillate det gode eller det onde prinsipp å handle i seg, er følgen av intelligible handlinger som menneskets vesen og liv er bestemt gjennom» (Schelling, 1809/2013, s. 122). For å belyse dette spørsmålet utdyper Schelling begrepene intelligible, nødvendighet og indre nødvendighet. Det intelligible vesen er i alle ting, det er utenfor eller over all tid, og er en absolutt enhet. Det er en kjerne eller en enhet i mennesket som er fri og er forbundet med en indre nødvendighet. Det intelligible er i kraft av sitt vesen, sin egen natur og egen bestemmelse. Både det psykologiske og det fysiske er underlagt det intelligible vesen. Gjennom dette begrepet er det mulig å forstå mennesket som fritt til å handle (Schelling, 1809/2013, s. 115, 116). «Fritt er nemlig bare det som handler i pakt med sitt eget vesens lover og som ikke er bestemt av noe annet hverken i eller utenfor seg» (Schelling, 1809/2013, s. 116). Den frie handling er relatert til det intelligible i mennesket, mens nødvendighet er en bestemt handling på et eksistensielt nivå. I den indre nødvendighet forenes nødvendighet og frihet, slik at den indre nødvendighet er frihet. Slik blir nødvendighet (handling) og en indre nødvendighet som er fri, en kjerne/enhet i mennesket (det intelligible). Den frie handling kan være forut for bevisstheten. Samtidig er den frie handling en handling som mennesket har bevart en bevissthet om og som skaper økt bevissthet. Mennesket kan derfor ha en bevissthet om at selv om det umulig kunne handle annerledes i en situasjon, aner eller vet det at det burde ha handlet annerledes (Schelling, 1809/2013, s. 118). Menneskets vesen er synlig i handling.

Nettopp den indre nødvendighet er imidlertid selv frihet. Menneskets vesen er vesentlig *dets egen handling*. Nødvendighet og frihet er vevd inn i hverandre som ett vesen som kun når det betraktes fra forskjellige sider, fremtrer som det ene eller det andre, som i seg selv er frihet og som formelt er nødvendighet (Schelling, 1809/2013, s. 116, 117).

Menneskets kjerne er altså det intelligible, en enhet hvor frihet er substans, ifølge Schelling. For å være fri må mennesket ha en bevissthet om jeget, noe Schelling kaller selvsetting/selvbevissthet. Jeget og bevissthet er bundet sammen og er det som skaper selvoppfattelse og erkjennelse. Væren, erkjennelse og bevissthet er grunn og basis for ethvert vesen.

Bevissthet er selvsetting – jeget er imidlertid ikke noe forskjellig fra denne, men nettopp selve selvsettingen. Denne bevissthet er, i den grad den bare tenkes som jegets selvoppfattelse eller erkjennelse, imidlertid ikke engang den første væren, og forutsetter allerede, som all ren erkjennelse den egentlige væren. Denne væren som antas forut for erkjennelsen, er imidlertid ingen væren dersom den ikke samtidig er en erkjennelse. Det er reell selvsetting og det er en urvilje og grunnvilje som gjør seg selv til noe, og er grunn og basis for ethvert vesen (Schelling, 1809/2013, s. 117).

Mennesket har i seg den gode ånd og den indre stemme. Potensialet i mennesket er en egenvilje til det gode og til frihet. Å være fri ser Schelling som forbundet med kamp og spenning mellom ulike viljer. Menneskets vilje er forbundet med selvet, som er selvstendig og foretar valg, og selvet kan velge partikulærvilje som er lik egenvilje og en motsetning til universalvilje. For å være fri må egenviljen være forbundet med universalviljen. Ren partikulærvilje er ikke frihet, men bundethet, og friheten kan også misbrukes (Schelling, 1809/2013, s. 91). Mennesket har da forlatt den allmenne universelle viljen og grunnen, og det gjør seg selv til sentrum med et ønske om makt til å herske over andre.

Schelling sin tekst om frihet har betydning for å forstå frihet i menneskets danning. Menneskets frihet er den innerste forutsetningen for menneskets væren og tilblivelse. Friheten er en kjerne og en enhet i mennesket. Mennesket skaper seg selv gjennom frihet, en fri vilje og frie handlinger. Frihet er forut for bevisstheten, men den frie handling har også potensiale for økt bevisst frihet hos mennesket. En bevissthet om menneskets indre frie kjerne gir også mennesket et tydelig ansvar og kan åpne for en ny forståelse av menneskets muligheter. Gjennom den frie vilje og frie handling søker mennesket uavhengighet. I friheten, som menneskets evne til det gode og det onde, kan mennesket bli til i søken etter det gode, samtidig med en bevissthet om at friheten kan misbrukes til å handle ondt og til å ta makt over andre. I denne bevegelsen mellom ulike viljer og valg, er mennesket på en danningseise i det kjente og det ukjente.

Tolkningsantagelser

Danning fremtrer som frihet som er i menneskets kjerne som en evne til det gode og det onde.

Danning fremtrer i menneskets frie vilje som den innerste forutsetningen for menneskets væren og tilblivelse.

Kjærlighet forbinder deler til enhet

Hos Schelling forstås mennesket ut fra skapelsens begynnelse. «Mennesket er, også om det fødes i tiden, likevel skapt i skapelsens begynnelse (sentrum). «[...] Gjennom denne handling går menneskets liv helt tilbake til skapelsens begynnelse» (Schelling, 1809/2013, s. 117). Schelling ser mennesket som noe opprinnelig, det *er* fra evigheten. Gud skaper mennesket, men mennesket skaper også seg selv, og mennesket er også fritt og selvstendig. I ethvert menneske er det en følelse, skriver Schelling, som stemmer overens med ideen om at «[...] mennesket har vært hva det er allerede fra all evighet av, og på ingen måte er blitt det først i tiden» (Schelling, 1809/2013, s. 117). Menneskets vilje og valg er i grunnen og der vekkes også lysten, egenviljen, som en grunn for det gode for at den skal bli gjennomtrengt av det gode (Schelling, 1809/2013, s. 134). Mennesket må tillate den gode ånd slik at den guddommelige kjærlighet kan skape forvandling i mennesket. I en nødvendig kamp, skriver Schelling, i det motsetningsfylte skapes kraft hvor kjærligheten kan bli virksom. Hvis det guddommelige prinsipp får gjennomslag i mennesket, kan mennesket fremtre heroisk (i kampen mot det onde) og med et vakkert, fritt mot til å handle for det gode, ifølge Schelling. I erkjennelsens klarhet skapes en viten som fører til at mennesket vet hvordan det skal handle. Et samvittighetsfullt menneske handler da ut fra en viten, som det allerede har i seg. Samvittighetsfull er derimot ikke den som i et gitt tilfelle først må holde frem for seg budet om plikt for så å bestemme seg for å handle rett (Schelling, 1809/2013, s. 125, 126).

Men forutsatt at menneskelig eller guddommelig hjelp – (mennesket behøver alltid hjelp) – bestemmer mennesket til omvandling til det gode, ligger likevel det at mennesket tillater den gode Ånd å ha denne innvirkningen og ikke aktivt lukker seg for den, [...]. I det mennesket der denne transmutasjonen ennå ikke har foregått, men der heller ikke det godes prinsipp er fullstendig utdødd, opphører aldri den indre stemmen i menneskets eget bedre vesen slik dette nå faktisk er, å oppfordre til en sådan forvandling, slik mennesket først finner freden i sitt eget indre gjennom den virkelige og avgjørende

omvendelsen, og slik det finner seg forsonet med sin skytsånd som om den opprinnelige idé først nå var tilfredsstilt (Schelling, 1809/2013, s. 122).

I *Frihetsskriftet* er kjærligheten avgjørende for å oppnå helhet eller enhet. Motsetningen til det positive er en oppdeling av helheten, kreftenes uorden og disharmoni. Dualitet er et gjennomgående prinsipp i Schelling sin filosofi, utlagt i beskrivelsen av forholdet mellom Gud og mennesket, og mellom enhet og helhet. Dualitet betyr at noe kan ha forskjellige eller motsatte egenskaper. Noe eksisterer ved noe annet, det ufullkomne ved det fullkomne og det onde ved det gode. Dialektisk er godt og ondt det samme, bare sett fra forskjellige sider. Eller: Den som verken har stoff eller krefter til det onde i seg, er også udugelig til det gode. «Lidenskapene som vår negative moral fører krig mot, er krefter der hver enkelt av dem har en felles rot med den tilsvarende dyd. Sjelen i alt hat er kjærlighet, og i den heftigste vrede viser bare den stillhet seg som er angrepet og hisset opp i sitt innerste sentrum» (Schelling, 1809/2013, s. 135, 136). Partikulærviljen har mørke krefter i seg som truer enheten, ved å skille seg helt fra universalviljen (Schelling, 1809/2013, s. 60). Kjærlighet er fullendelsen av liv i enheten ugrunn. I den rene kjærligheten finnes ikke en vilje til det onde, likeså lite som det onde er en del av det ideelle prinsipp (Schelling, 1809/2013, s. 104). Den guddommelige vilje, som noe å strekke seg etter, får virke når menneskets egenvilje er forbundet til universalvilje og kjærlighetens ånd råder istedenfor splidens ånd (Schelling, 1809/2013, s. 92).

Når det onde består i en strid mellom de to prinsippene, kan det gode bare bestå i den fullkomne harmoni mellom dem, og båndet som forener begge prinsippene, må være et guddommelig bånd ettersom de er ett, ikke på et betinget vis, men på et fullkomment og ubetinget vis. Forholdet mellom de to prinsippene kan derfor ikke forestille seg som selvvalgt moral eller som en moral som er blitt til gjennom selvbestemmelse. Det sistnevnte begrep forutsetter at de to prinsippene i og for seg ikke er ett. [...]. Forholdet mellom de to prinsippene består i at det mørke prinsipp (selvet) er bundet til lyset (Schelling, 1809/2013, s. 125).

Kjærlighetens vilje og grunnens vilje er to forskjellige viljer som eksisterer hver for seg, men dersom kjærligheten nå ville bryte ned grunnens vilje, ville den stride mot seg selv. Den ville være uenig med seg selv og ikke lenger være kjærlighet. «Grunnens vilje må, idet den er vendt bort fra kjærligheten, være en egen og særlig vilje for at kjærligheten nå skal komme til syne i sin allmakt når

den likevel bryter igjennom denne viljen, liksom lyset i mørket» (Schelling, 1809/2013, s. 105). Kjærlighetens vilje og grunnens vilje blir altså ett, nettopp ved at de er adskilt og fra begynnelsen virker hver for seg (Schelling, 1809/2013, s. 103–105).

Grunnens vilje kan derfor ikke være fri i den betydningen som kjærlighetens vilje er det. Grunnens vilje er ingen bevisst vilje eller en vilje forbundet med refleksjon selv om den heller ikke er en vilje som er fullstendig bevisstløs, som beveger seg med blind mekanisk nødvendighet. Men grunnens vilje er derimot en mellomting, liksom begjær eller lyst, og kan helst sammenlignes med den skjønnne trang hos en natur som blir til, som streber etter å utfolde seg og hvis indre bevegelser er uvilkårlige (ikke kan unnlates), men uten at naturen likevel skulle føle seg tvunget til det (Schelling, 1809/2013, s. 129).

Grunnen virker i det enkelte mennesket med en særskilt vilje, for nettopp slik kan kjærlighetens vilje fremtre i motsetningen (Schelling, 1809/2013, s. 111). «Kjærlighetens vilje er imidlertid en rett og slett fri og bevisst vilje, nettopp fordi den er det. Åpenbaringen som følger kjærlighetens vilje, er handling og virksomhet» (Schelling, 1809/2013, s. 129).

Ånden er hersker over lys og mørke og kan forene de to prinsippene det gode og det onde. Schelling hevder at det må være ett vesen i både det onde og det gode. Ånden er det første vesenet som forener mørkets og lysets verden, for å gjøre de to prinsippene virkelige og personlige (Schelling, 1809/2013, s. 140, 142). I ånden er det som eksisterer ett med grunnen for eksistens, og i ånden eksisterer faktisk begge to samtidig, eller ånden er den absolutte identitet mellom begge. Det som skiller mennesket fra Gud er selvet i mennesket, og gjennom selvets enhet med det ideale prinsipp blir mennesket ånd. Mennesket som ånd, ifølge Schelling, er et selvstendig vesen hvor forbindelsen mellom ånd og selvstendighet utgjør personligheten. Menneskets ånd kan gjennom falsk innbilning og erkjennelse skape løgn og falskhet, og ikke-væren. Det vil føre til at friheten tapes (Schelling, 1809/2013).

For dersom Gud som Ånd er den udelelige enhet mellom to prinsipper, og den samme enheten er virkelig bare i menneskets ånd, og dersom enheten var likeså uoppløselig i mennesket som i Gud, da ville mennesket slett ikke være forskjellig fra Gud. Mennesket ville gå opp i Gud, og det ville ikke være noen åpenbaring eller bevegelse i kjærligheten. For ethvert vesen kan bare åpenbares i sin motsetning, kjærlighet bare i hat, enhet i strid.

Hvis det ikke var noen skille mellom prinsippene, kunne enheten ikke bevise sin allmakt. Dersom det ikke var splid, kunne kjærligheten ikke bli virkelig. Mennesket er plassert på et toppunkt der det har kilden i seg til å bevege seg mot det gode i samme grad som mot det onde: Båndet mellom prinsippene er ikke et nødvendig, men et fritt bånd i mennesket (Schelling, 1809/2013, s. 102, 103).

Det vesen som går *forut* for all grunn, er ugrunnen. Men ugrunnen kan ikke være dette på en annen måte enn ved at den deler seg i to like evige begynnelser. Ikke at den er begge deler *samtidig*, men at den er på *samme måte* i hver av dem. Den er altså i hver av dem helheten eller et eget vesen. Dette er bare for at disse to, som ikke kan være samtidig eller ett i ugrunnen, kan bli ett gjennom kjærlighet. Det vil si: Ugrunnen deler seg bare for at det skal være liv, kjærlighet og personlig eksistens (Schelling, 1809/2013).

Men dette er kjærlighetens hemmelighet [...]: at den forbinder slike vesener som kunne være hver for seg og likevel ikke er det, og der den ene ikke kan være uten den andre. Slik altså dualiteten blir til i ugrunnen, slik blir kjærligheten til som det som forbinder det som eksisterer (det ideelle) med grunnen for eksistens (Schelling, 1809/2013, s. 144).

Kjærlighetens hemmelighet er at kjærligheten forbinder eksistens og grunn, og forut for all grunn og eksistens er ugrunn, som et eget vesen som blir ett i kjærlighet. Slik blir kjærligheten det som forbinder grunn og eksistens, og slik kan lys møte mørke og det onde møte det gode. Hos Gud er dette en enhet. Hos mennesket er dette livets kamp, men her kan også kjærligheten skimtes (Schelling, 1809/2013, s. 103, 144, 145). «Ugrunnen er den velgjørenhet som er fri fra alt og likevel virker inn på alt, kort sagt: Kjærligheten som er alt i alt» (Schelling, 1809/2013, s. 145). «For heller ikke Ånden er ennå det høyeste; den er bare Ånden eller kjærlighetens åndedrett. Men kjærligheten er det høyeste» (Schelling, 1809/2013, s. 142). Schelling anvender ånd for å beskrive det vesenet som kan forene de to prinsippene, det gode og det onde. Ånd bringer inn noe som er større enn oss selv. Menneskets potensiale for danning er forbundet med den gode ånd som utvikles av en indre stemme. Schelling bruker begrepet ugrunn om den allmenne enhet som er over ånden. Ugrunn er forut for all grunn, og kan skape en enhet i og forbinde det som er hver for seg i grunn og eksistens. Den er kjærligheten som er alt i alle (Gud), enheten som viser sin allmakt. Mennesket har i seg en allmenn enhet, en kjerne og en evne

(gitt av Gud) til kjærlighet, som er viljens innerste vesen. Grunnen for kjærlighetens vilje er at kjærligheten *er*, skriver Schelling. Den andre kjærlighet er enheten mellom selvstendige individer som forutsetter mangfold og virkeliggjøres ved overvinnelse av motsetninger (Ebbestad Hansen 2013, s. 29). Kjærlighetens hemmelighet er at den skaper en helhet eller et eget vesen som blir ett i kjærlighet, og slik blir kjærligheten det som forbinder grunn og eksistens, mørke og lys, det gode og det onde.

En evne til kjærlighet er gitt mennesket i dets kamp i livet. Når det gode og onde er enheter i en helhet kan det bli det godes strid. Kjærligheten er i menneskets møte med seg selv, og i møtet med den andre hvor vi utfordres på ulikhet og mangfold, men hvor kjærligheten allikevel kan erfares og skape en eksistensiell gjenkjennelse. I en slik kjærlighet søker mennesket en helhet og menneskets ethos styrkes. Kjærligheten er i danningens vesen, og i en del av menneskets innerste vesen og dets ethos. Kjærligheten kan skape dype bevegelser i en dannelsingsprosess, og forbinde det partikulære og universelle.

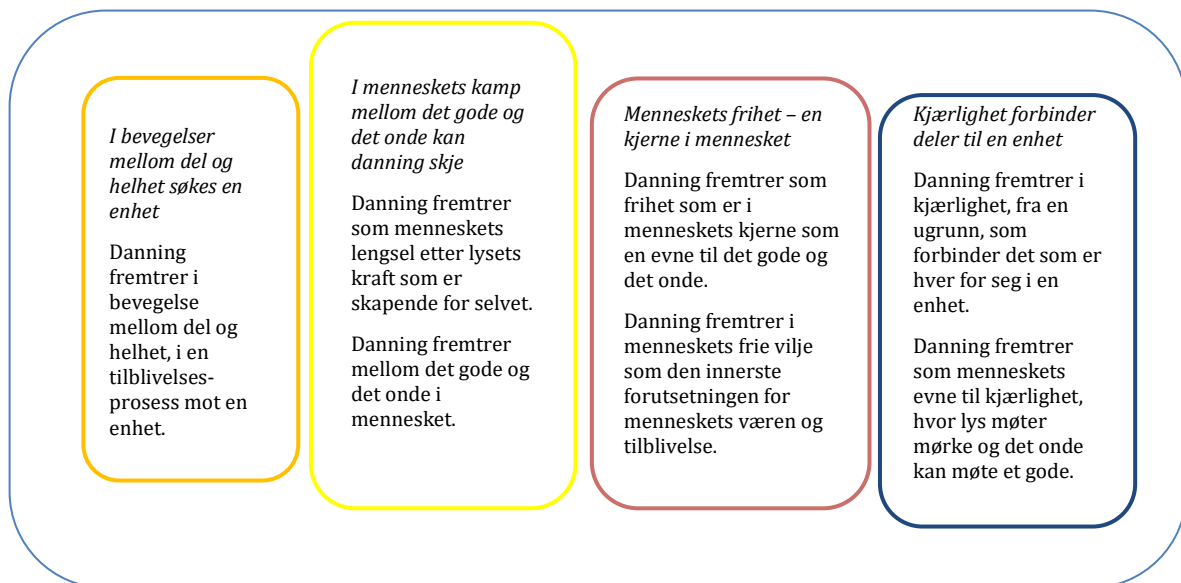
Tolkningsantagelser

Danning fremtrer i kjærlighet, fra en ugrunn, som forbinder det som er hver for seg i en enhet.

Danning fremtrer som menneskets evne til kjærlighet, hvor lysmøter mørke og det onde kan møte det gode.

Tolkningsantagelser fra filosofisk tekst

I figur 6 (s. 151) er alle tolkningsantagelsene fra den filosofiske teksten samlet. De felles tolkningsantagelsene er utgangspunkt for samtolkning av de tre materialene, i en diskusjon om resultatene i kapittel 10.

Figur 6 Tolkningsantagelser fra filosofisk tekst

Noen tolkningsantagelser er skrevet sammen fordi de var tilnærmet like, men også for å tydeliggjøre det meningsbærende. Sammenstilling av tolkningsantagelsene fra filosofisk tekst: *Danning fremtrer i kampen mellom det gode og det onde i mennesket og danning fremtrer som menneskets evne til kjærlighet, hvor lys møter mørke og det onde kan møte det gode er sammenstilt til danning fremtrer som menneskets evne til kjærlighet, hvor lys møter mørke, og det onde er i kamp med det gode.*

De felles tolkningsantagelsene fra den filosofiske teksten som er utgangspunkt for en diskusjon mellom avhandlingens materialer er:

- Danning fremtrer i bevegelse mellom del og helhet, i en tilblivelsesprosess mot en enhet.

- Danning fremtrer som menneskets lengsel etter lysets kraft som er skapende for selvet.
- Danning fremtrer i menneskets frie vilje som den innerste forutsetningen for menneskets væren og tilblivelse.
- Danning fremtrer som frihet som er i menneskets kjerne som en evne til det gode og det onde.
- Danning fremtrer som menneskets evne til kjærlighet, hvor lys møter mørke, og det onde er i kamp med det gode.
- Danning fremtrer i kjærlighet, fra en ugrunn, som forbinder det som er hver for seg i en enhet.

10 Danningens vesen i møtet med det lidende mennesket

Innledningsvis i dette kapittelet beskriver jeg en ny tolkningsprosess. I denne tolkningen blir tolkningsantagelser fra hvert materiale til fire meningsbærende temaer: *Danningens vesen – et livsbærende møte som kjennetegnes av kjærlighet og gjensidighet, Danningens vesen – i møte med lidelse, en kamp som krever vilje og kraft, Danningens vesen – en bevegelse mellom å være fri, bundet og forbundet og Danningens vesen – et rom for forvandling, utvikling og tilblivelse.* Temaene er den nye kunnskapen som tilfører ny forståelse til danningens vesen i møtet med det lidende mennesket.

Fra tolkningsantagelser til meningsbærende temaer

I den nye tolkningsprosessen startet jeg med å systematisere og tematisere tolkningsantagelsene fra hvert materiale, illustrert i figur 7 (s. 154) *Fra tolkningsantagelser til meningsbærende temaer.* Tolkningsantagelsene ble sammenstilt etter hverandre. To av tolkningsantagelsene gir substans til to temaer. Tolkningsantagelsen: Danning fremtrer som menneskets evne til kjærlighet, hvor lys møter mørke, og det onde er i kamp med det gode gir substans til temaene kjærlighet og møtet og til forvandling og utvikling og tilblivelse. Tolkningsantagelsen: Danning fremtrer i møtets mysterium, hvor det eksistensielt menneskelige gjenkjennes, som skaper ontologisk forståelse i møtet med det lidende mennesket gir substans til både kjærlighet og møtet og til forvandling og utvikling og tilblivelse. Betydningsfull substans ble markert og sammenstilt til en ny del under: *Sammenstilling av meningsbærende substans.* Substansen ble organisert under temaene: *Kjærlighet og møtet, lidelse, kamp og vilje, frihet, forvandling, utvikling og tilblivelse.*

Fargene angir hvilket materiale den meningsbærende substansen kommer fra. Gradvis begynte jeg å se konturene av danningens vesen i møtet med det lidende mennesket, og fire meningsbærende temaer ble formulert. Disse temaene er grunnlaget for min diskusjon om avhandlingens resultat.

Tolkningsantagelser

Tolkningsantagelser utarbeidet fra tre greske tragedier

Danning fremtrer:

- som *medlidenhet og kjærlighet* i lidelsens drama.
- som *kjærlighet som åpner for sannhetsøyeblikk* og skaper forvandling i mennesket.
- som *nærvær, medlidenhet og kjærlighet* som lindrer lidelse.
- i bevegelser som skaper *kraft og styrke* i menneskets eksistensielle drama.
- i menneskets *kamp for det gode og rette*.
- i *møtet med lidelse* hvor man er nær det universelle.
- som menneskets *evne til skyld, sorg og fortvilelse*.
- som *vilje og evne til valg*.
- i *kampen for å bli fri* gjennom erkjennelse og forsoning.
- som en *indre frihet relatert til viten*.
- som en eksistensiell forståelse som skaper forvandling.
- som en *indre frihet til å være tro mot seg selv, og å følge sitt hjerte*.
- som *innsikt, erkjennelse og forvandling*.
- som berørthet og menneskelighet som skaper *muligheter for utvikling* hos mennesket.

Tolkningsantagelser utarbeidet fra forskningssamtaler

Danning fremtrer:

- i *det livsbærende møtet* hvor lidelse lindres.
- når mennesket blir sett og møtt med *kjærlighet og barmhjertighet*.
- i *møtets mysterium*, hvor det eksistensielt *menneskelige gjenkjennes*, som skaper ontologisk forståelse i møtet med det lidende mennesket.
- som *vilje og styrke* til å romme egen og den andres sårbarhet.
- som en *indre frihet* hvor mennesket kan ta ansvar for den andre og for seg selv.
- som en *dyp innsikt* som utvider *den indre friheten*.
- i det viljen til å *åpne opp* for den andre overskrider en grense i mennesket, hvor man er *delaktig i noe større enn seg selv*.

Tolkningsantagelser utarbeidet fra en filosofisk tekst

Danning fremtrer:

- som menneskets *evne til kjærlighet*, hvor lys møter mørke, og *det onde er i kamp med det gode*.
- i *kjærlighet*, fra en grunn, som *forbinder* det som er hver for seg i *en enhet*.
- i menneskets *frie vilje* som den innerste forutsetningen for menneskets *væren og tilblivelse*.
- som *frihet som er i menneskets kjerne* som en *evne til det gode og det onde*.
- i *bevegelse mellom del og helhet*, i en *tilblivelsesprosess mot en enhet*.
- som menneskets lengsel etter lysets kraft som er *skapende for selvet*.

Sammenstilling av meningsbærende substans

Kjærlighet og møtet

Medlidenhet og kjærlighet
Kjærlighet som åpner for sannhetsøyeblikk
Det livsbærende møtet
Kjærlighet og barmhjertighet
Møtets mysterium
Det menneskelige gjenkjennes
Evne til kjærlighet
Kjærlighet som forbinder, mot en enhet

Lidelse, kamp og vilje

Kraft og styrke
Kamp for det gode og det onde
Møtet med lidelse
Vilje og evne til valg
Vilje og styrke
Det onde er i kamp med det gode

Frihet

Kampen for å bli fri
Indre frihet relatert til viten
Indre frihet til å være tro mot seg selv
Indre frihet
Dyp innsikt og indre frihet
Den frie vilje
Frihet som en kjerne i mennesket
Evne til det gode og det onde

Forvandling, utvikling og tilblivelse

Innsikt, erkjennelse, forvandling
Muligheter for utvikling
Å åpne opp
Delaktig i noe større enn seg selv
Ontologisk forståelse
Bevegelse mellom del og helhet
Tilblivelsesprosess mot en enhet
Skapende for selvet

Meningsbærende temaer

Danningens vesen – et livsbærende møte som kjenntegnes av kjærlighet og gjensidighet

Danningens vesen – i møte med lidelse, en kamp som krever vilje og kraft

Danningens vesen – en bevegelse mellom å være fri, bundet og forbundet

Danningens vesen – et rom for forvandling, utvikling og tilblivelse

Figur 7 Fra tolkningsantagelser til meningsbærende temaer

Danningens vesen – et livsbærende møte som kjennetegnes av kjærlighet og gjensidighet

I de tre materialene ser jeg gradvis kjærligheten tre frem, som betydningsfull substans til danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Under dette meningsbærende tema utdyper jeg kjærlighet og gjensidighet, uttrykt i det livsbærende møtet.

I løpet av mitt arbeid med denne avhandlingen ble det jeg innledningsvis kalte 'møtet' utvidet til det jeg nå betegner som 'det livsbærende møtet'. Denne utvidelsen fikk liv fra min lesning av forskningssamtalene og de greske tragedier. Et livsbærende møte kaller jeg det møte hvor mennesker skaper noe sammen. De vender seg mot hverandre og innbyr hverandre til et livgivende fellesskap. I fellesskapet har mennesket mulighet til å gjenkjenne seg selv i den andre, samtidig som den andre anerkjennes. Den andre blir genuin for en i øyeblikket og blir et menneske som angår en. Sykepleierne forteller om eksistensielle og livsbærende møter mellom dem og pasientene. Gjennom sine fortellinger setter sykepleierne ord på det som skjer i møtene. Kjærlighet viser seg i konkrete handlinger når sykepleieren lærer seg salmer for å skape tillit i møtet med pasienten uten språk. Kjærlighet og barmhjertighet er i spill når sykepleieren ser pasientens behov for ekstra tid til morgenstellet, når pasienten som mangler sko får nye sko, og når sykepleieren kjemper for at pasienten skal få være på den avdelingen hvor han var kjent. Sykepleieren forteller: «Han ble utskrevet, men ble innlagt igjen på naboavdelingen. [...] vi ordnet det slik at han fikk komme til vår sengepost. Da sa han at han elsket meg, faktisk» (sykepleier 2). I livsbærende møter når sykepleier og pasient deler erfaringer fra egne liv, er det kjærlighet som viser seg. Kjærligheten kommer til uttrykk gjennom å anerkjenne den andre og ved å bli møtt som et helt menneske. Kjærligheten viser seg når mennesket berøres av den andres lidelse og når det søker å lindre den andres sorg eller smerte. Ved å være nær den andres lidelse, blir man en del av lidelsens berettelse og erfaring. I *Promethevs i lenker* ber Promethevs om at noen ser hans lidelse. Koret ser ham og de berøres av hans lidelse. Koret synger: «Jeg ser, Promethevs. Men frykten fyller mine øyne med tåretåke ved synet av din skikkelse» (Aiskylos, 458/1985, f.Kr. s. 19). Promethevs bekreftes når koret ser hans lidelse og det styrker hans vilje og kraft. I møtet med Promethevs sin lidelse uttrykker koret både frykt og mot. På

samme måte kan møtet med den andres lidelse reflektere og aktivere sykepleiernes egne opplevelser og følelser, både angst og frykt. Dette kan være krevende når det skjer, men skaper også en mulighet for å se både den andre og seg selv på en ny måte. Flere sykepleiere erfarte møter med det lidende mennesket som krevende, men også at slike møter ga en dyp glede og mening. Omsorgsgiverens kjærlighet kan utvide og skape rom for det menneskelige.

I møtet med det lidende mennesket kan mennesket erfare en dyp gjenkjennelse, som fører til et møte med både seg selv og den andre. I gjenkjennelsen fornemmer mennesket en dypere ontologisk kjærlighet. Denne kjærligheten og gjenkjennelsen kan åpne for en erfaring av universell gjensidighet, hvor mennesket er i berøring med det gode, det sanne og det skjønne. Gjenkjennelsen viser seg i møtet mellom sykepleieren og pasienten som fikk sko. Møtet med denne pasienten var noe fremmedartet, men det felles menneskelige skapte gjenkjennelse. Gjenkjennelse og gjensidighet oppstod når sykepleieren og pasienten delte sine livserfaringer. Konkret viste det seg når sykepleier og pasient skapte et rom av samhörighet uten ord, ved å høre på musikk.

I materialet gjenkjenner jeg mennesker som erfarer en eksistensiell ensomhet. Erfaringen med eksistensiell ensomhet kan åpne rom for den andres ensomhet. I dette fellesskapet kan en dypere forståelse av den felles menneskelige ensomhet og sårbarhet skape en dyp samhörighet. I dette rommet kan mennesket oppleve beskyttelse og tre frem med sin eksistensielle ensomhet. Noe nytt skapes, en eksistensiell erfaring som kan skape en livgivende kraft. Antigone og Promethevs erfarer en eksistensiell ensomhet. Antigone uttrykker i en klagesang sin eksistensielle lidelse, angst og ensomhet som spiller både menneskets storhet og uendelige sårbarhet. Promethevs erfarer en eksistensiell ensomhet når han blir lenket fast, og er isolert på en øde klippe ved Kaukasusfjellet. Han roper: «Å, guddommelige luftrom og kjappvingede vinder, elvers kilder og havbølgers uendelige blinken, allmoder jord – og solens altseende skive påkaller jeg: Se på meg, hva jeg, som er en gud, får gjennomgå av guder!» (Aiskylos 458 f. Kr./1985, s. 100). Orestes fratras sin plass i fellesskapet og erfarer en eksistensiell fremmedgjørelse. Han har flyktet inn i et tempel, hvor prestinnen beskriver det hun ser: «En gru å nevne hva med gru mitt øye så! [...] en skyldbemittet flyktning sitte der og ber om hjelp ved navlestenen. Blodet rant fra mannens hånd som fattet om et draget sverd. [...]. Men foran mannen

satt en [...] avgrunnshær» (Aiskylos, 458 f.Kr./2007, s. 82). Også i sykepleiernes fortellinger, i deres møte med døden og med mennesker som er i særdeles vanskelige livssituasjoner, fornemmes en eksistensiell ensomhet. I slike situasjoner erfares ensomhet, men også noe som er meningsbærende og verdifullt. Dette *noe* som skapes er ordløst, og livet kan oppleves som forbundet med et universelt mysterium. Menneskets opplevelse av eksistensiell ensomhet kan skape både en dypere forståelse av å være forbundet med den andre, og en økt forståelse av en selv. Men i ensomheten ligger også en fare for fremmedgjøring og krenkelser, dersom appellen til den andre ikke når frem.

Det å stå i krevende situasjoner med sterke inntrykk, krever kjærlighet, mot og vilje til å ofre noe av seg selv. I selvdisiplin og selvoppofring ligger kimen til å skape rom for den andre. Antigone representerer heroisme. Hun er dedikert til en sak. Hennes valg og handlinger motiveres av verdier og en universell lov som fører til at hun trosser kongens lover. I avhør hos Kreon sier Antigone: «Jeg trodde ei at dine påbud hadde makt så stor at noen dødelig ved dem fikk rett til tross mot guders evige, uskrevne lov. Den er ei fra i dag, ei heller fra i går. Den lever evig» (Sofokles, 442 f. Kr./2007, s. 121). Antigone tar et ansvar og handler i frihet. Kjærlighet til broren driver henne til å gi ham en grav. Samtidig er hun tro mot seg selv, uttrykt i utsagnet: «[...] At jeg har sviktet ham, skal ingen kunne si. [...] Ham skal jeg jorde selv, og når jeg handler så, blir selve døden skjønn» (Sofokles 442 f.Kr./2007, s. 112). Det er ved å handle slik at hun kan leve et verdig liv. Det er et uttrykk for en forpliktelse til livet som gjenkjennes hos sykepleieren, som sier: «Min vakt var også over, så jeg kunne valgt å gå hjem. Både mine verdier og min faglighet tilsa at jeg ikke kunne gå hjem. Det som skurrer veldig er når noe går langt utover det faglig forsvarlige og mine etiske verdier og normer. Det er vanskelig, og da tar jeg jobben med meg hjem, inn i natten og hele døgnet» (sykepleier 4). Å tåle å være i slike situasjoner krever en grenseoverskridende vilje. Antigones og sykepleiernes avgjørelser kan tolkes ontologisk, hvor livet og utøvelse av et embete forstås på et dypere plan, forankret i kjærlighet.

Danningens vesen kommer til syne i menneskets lengsel etter det gode, og er forbundet med en dypere kjærlighet som utvikler mennesket. Ifølge Schelling (1809/2013) har mennesket i seg en kjerne og en evne (gitt av Gud) til kjærlighet, som er viljens innerste vesen. Kjærlighetens hemmelighet er at den skaper en helhet, og slik blir kjærligheten det som forbinder mørke og lys, det

gode og det onde (Schelling, 1809/2013). I det livsbærende møtet kan vi bli utfordret på ulikhet og mangfold, men kjærligheten åpner for en universell gjenkjennelse.

Danningens vesen er forbundet med livsbærende møter. I de livsbærende møter utvikler mennesket en dypere kjærlighet og en evne og vilje til det gode. Denne kjærligheten kan gi dyp erfaring av samhörighet og gjensidighet, hvor mennesket kan oppleve og forstå seg selv som en del av en større helhet. Danningens vesen er kjærlighet som lindrer lidelse, og styrker det virksomme i omsorgen. Kjærlighet kan forene og forbinde ulike motsetninger, og skape forvandling og fornyelse hos mennesket. Kjærlighet skaper dype bevegelser i en dannelsingsprosess, som forbinder det partikulære og universelle.

Danningens vesen – i møte med lidelse, en kamp med vilje og kraft

Mennesket kjemper en kamp i livet, mellom å være og ikke være og mellom det gode og onde (Schelling, 1809/2013). Denne kampen er nødvendig, for uten den vil også det gode slumre inn. Schellings dualitetsprinsipp kan utdype hva som skjer i kampen. Dualitet er motsetninger som forutsetter hverandre. Dette prinsippet belyser hvordan det fullkomne også har i seg det ufullkomne, og at nettopp gjennom det ufullkomne kan man oppdage det fullkomne. I en slik prosess, hvor krefter er i bevegelse, finnes både kraft og motstandskrefter. Kraft og motstanden er nødvendig for at det kan skje en trinnvis utfoldelse, hvor menneskets sjel utvikles mot mer fullkommenhet, hevder Schelling (1809/2013). I en konfrontasjon mellom Haimon og Kreon fremtrer krefter og motkrefter som fører til en utvikling hos Haimon, og han tar et oppgjør med faren. Haimon sier til Kreon: «Å, styr din vrede! Finn deg i å skifte sinn! ti dersom også jeg, den yngre, kan få lov å si min mening, er det den: Det beste er at mannen selv forstår seg godt på alle ting; men oftest er det ikke så» (Sofokles, 442 f.Kr./2007, s. 127). I menneskets kamp kan en skapende kraft oppstå, som fører til indre forandring og ny erkjennelse.

Kamp og drama kjennetegner de tre greske tragediene. I *Promethevs i lenker* følger vi Promethevs i hans lidelsesdrama. Promethevs opplever stor lidelse, men den har også elementer av lidenskap. Lidenskapen viser seg når han

holder fast på den han er og det han tror på. Samtidig som hans eksistens trues, viser han styrke og indre frihet. I *Evmenidene* følger vi Orestes sin kamp og altomfattende lidelse. Hans kamp gjenspeiler menneskets livskamp, en kamp med lidelse, forsoning og frihet. I *Antigone* kjemper Antigone med Kreon i dialoger med eksistensielle dilemmaer. I lidelse og kamp er mennesket i livets drama med sitt innerste vesen. Det vil søke etter enhet som skaper sammenheng og mening i lidelsen, ifølge Schelling (1809/2013). Lidelse i seg selv splitter opplevelsen av enhet. Mennesket vil forsvare seg mot å gå inn i lidelsens kamp og forsvaret kan hindre dets opplevelse av enhet. Å kunne integrere både glede og lidelse i livet, er å være i den gode kampen. Når lidelsen blir integrert i mennesket, kan det oppleve mening, vekst og ny innsikt. Denne prosessen fremtrer i sykepleiernes møte med det lidende mennesket. «Jeg er blitt tydeligere og mer bevisst, jeg er blitt mer reflektert, jeg vil stå oppreist, jeg er blitt sterkere og jeg kan tåle mer og romme mer». I lidelsens kamp oppstår bevegelser mellom lidelse og lidenskap. Mennesket kan få innsikt, erkjennelse og erfare forsoning, men står også i fare for økt lidelse.

I kampen mellom det gode og det onde blir menneskets innerste vilje utfordret. Denne viljen består av både en egenvilje og en universalvilje (Schelling, 1809/2013). Egenviljen kan være ren partikulærvilje, som er nødvendig for menneskets virkeliggjøring. Men partikulærviljen har krefter i seg til å skille seg helt fra universalviljen. Et sant liv er når egenviljen er forbundet til universalvilje, fordi da er mennesket forbundet til noe opprinnelig og til kjærlighet. Når man er forbundet til universalviljen er man i kontakt med de gode kreftene. Dette kaller Schelling vesenets indre lysglans, og i søken etter lyset kan erkjennelse oppstå. Menneskets frie vilje er evnen til det gode og det onde (Schelling, 1809/2013). Antigone uttrykker at hun er forpliktet til å ivareta brorens verdighet, på tross av at hun risikerer døden. Antigone utviser en grenseoverskridende vilje, som har i seg både en partikulærvilje og en universalvilje, forbundet til å leve et sant liv og å tjene det gode.

Vilje beskrives som kraft, energi, drift og trang som viser seg på ulike måter. Schelling (1809/2013) skiller viljen fra fornuften og beskriver en vilje som er forbundet med menneskets væren. Væren er en dynamisk prosess, og dens innerste vesen er vilje. Den er selve livskraften som er forseglet dypt i mennesket. Menneskets vilje gjennomsyrrer hvordan det forholder seg til virkeligheten. Prometheus har med bevisst vilje utøvd handlingene han straffes

for. Viljen viser seg også når han står fast på sin overbevisning, og han viser tydelig hvem han er. En vilje utmeisles, en grenseoverskridende vilje, som viser seg i viten, kraft og valg. Flere sykepleiere uttrykker at i møtet med livets yttergrenser utfordres de på vilje til å være i situasjonen. De er i situasjoner som er på grensen av hva de kan tåle. Deres valg og vilje gjør at de blir i situasjonen og har betydning for å kunne møte og berøres av den andres lidelse. Dette uttrykker de slik: «Jeg må gå dypt inn i det», «[...] å bevege seg på dypt vann», «jeg hadde så lyst å åpne døren og springe ut [...]». Sykepleierne sier at de erfarer noe betydningsfullt i de komplekse møtene. En grenseoverskridende vilje gjør at de blir værende i situasjonen, hvor de utvider seg selv. «Jeg tror jeg kan sitte lenger med pasienten også i vanskelige ting [...]», «jeg forstår ting på en annen måte enn før [...]», «[...] å kunne romme mer av den andres lidelse». Sykepleierne uttrykker både lidelse, kraft og viten. Erfaringene gir mulighet til en utvikling mot en større helhet som menneske. En sykepleier sier at hun vet at hun har en annen viten enn de som ikke har møtt pasientens lidelse. Hun sier: «I møte med pasienter får jeg erfaringer og innsikt i ting som fører til at jeg forstår ting på en annen måte enn jeg gjorde før [...]». Det at jeg treffer pasienter, mennesker som har opplevd ting som er helt ufattelige for mange av oss, utvikler meg» (sykepleier 8). I livets drama og i møte med lidelse beveger mennesket seg mellom å styrke sine livskrefter, utvide og utvikle seg selv, men står også i fare for å erfare oppløsning.

Danningens vesen fremtrer i møte med lidelse, et møte mellom motsetningene lidelse og lidenskap, erkjennelse og forsoning. Danningens vesen er forbundet til menneskets væren, hvor værens innerste vesen er vilje og livskraft som fremtrer i det motsetningsfulle. I livets drama er mennesket i en kamp mellom det gode og det onde, men også mellom egenvilje og universalvilje. I dannelsingsprosesser skapes bevegelser som forbinder egenvilje og universalvilje. Bevegelser i en dannelsingsprosess skaper forandring, erkjennelse og viten hvor mennesket kan virkeliggjøre seg selv.

Danningens vesen – en bevegelse mellom å være fri, bundet og forbundet

Frihet steg frem som substans i materialet i denne studien. I tragediene er menneskets åndelige frihet særlig betydningsfull for å bli den man ønsker å

være. Denne sammenhengen er tydelig i tragediene *Antigone* og *Promethevs i lenker*. I forskningssamtalene er sykepleiernes indre frihet synlig i vilje, valg, forbundet til verdier og idealer. Frihet som substans i dette materialet utdyper jeg med begrepene det intelligible, partikulærvilje og universalvilje ifra Schelling.

Det intelligible er en kjerne eller en enhet, og som er menneskets indre frihet. Potensialet i mennesket er den frie kjerne og frie vilje. Friheten er en evne til det gode og det onde (Schelling, 1809/2013). Mennesket skaper seg selv gjennom en fri vilje, og dette utmerker det enestående hos mennesket. I en slik forståelse av frihet, er mennesket fritt til å velge og til å handle. Utvikling av menneskets indre frihet krever refleksjon og utvikling av selvoppfattelse, hvor menneskets åndelige utvikling er av betydning for å øke dets bevissthetsnivå. Ånd er subjektets vitende, reflekterte forhold til seg selv og en forutsetning for personlighet, skriver Schelling (1809/2013). I søken etter frihet er mennesket i en kamp og spenning mellom egenvilje og universalvilje. I *Evmenidene* (Aiskylos, 458 f.Kr./2007) kjemper Orestes en kamp mellom en allmennvilje og en egenvilje. I Orestes sitt eksistensielle drama reises spørsmål om valg og vilje i forhold til rett og galt, ondt og godt. Han kjemper mot krefter i seg selv og mot ulike forventninger fra det kollektive samfunnet. Denne tragedien belyser menneskets indre kamp og dets valg og handlinger. Denne tragedien belyser også hvordan denne tradisjonen med blodhevn former Orestes skjebne. Endringer av en slik tradisjon bør skje gjennom frihet. En slik forståelse av frihet har betydning både for det enkelte menneskets moral, og for utvikling av solidaritet, humanitet og demokrati.

Schelling (1809/2013) hevder at utvikling av et moralsk selv er forbundet med deltakelse i den universelle verden, og at menneskets frihet er avhengig av at egenviljen er forbundet med universalviljen. Utvikling av frihet er en kamp mellom ulike viljer og innebærer at mennesket må velge. Denne friheten er forbundet med menneskets evne til et gode og onde. I menneskets muligheter til det gode og det onde, er mennesket på en danningseise, hvor det kan utvikle en indre etikk. I kampen mellom det gode og det onde kan mennesket bli til (jf. Schelling, 1809/2013). En sykepleier beskriver betydningen av sine verdier, valg og vilje slik: «Hele min ballast, personlighet, mine verdier og holdninger vil påvirke hvordan jeg møter pasientene og hvordan de ser på meg. Jeg har hatt mange gode møter, men du må tørre, ville og ha tid til møtene» (sykepleier 4).

Denne sykepleieren uttrykker en dyp vilje som gir henne kraft og mot i møtet med pasienter. En slik kraft styrker menneskets frihet, hvor mennesket kan utvide seg selv og ta ansvar for eget liv. En sykepleier gir et eksempel på en grenseoverskridende vilje når hun fulgte en pasient, som skulle overflyttes til psykiatrisk avdeling. Hun sier: «Jeg opplevde veien vi gikk som en tunell som ble smalere og smalere. [...] Som nyutdannet sykepleier hadde jeg aldri klart det, da kunne jeg ikke ha vært der. [...] jeg følte at jeg lærte noe om meg selv. Jeg tror det gjorde meg mer bevisst og sterkere» (sykepleier 2). Flere sykepleiere beskriver en utvikling av indre frihet, som har vært avgjørende for deres valg og handlinger. Sykepleieren som ble utover sin vakt for å få vurdert endringer hun observerte hos en pasient er et eksempel på vilje og handlinger, som er begrunnet i frihet, men som også skaper frihet. Hennes frihet var begrunnet i verdier og idealer og uttrykte seg i prioriteringer og handlinger. Hun sier også at det er ved å arbeide slik at hun kan være i yrket og fylle sitt embete.

Menneskets erfaring og bevissthet om seg selv som fritt, er forbundet med ansvaret for den andre. I møtet, i en relasjon, er mennesket bundet til hverandre i en etisk fordring. Hvis man virkelig ser den andre er man bundet til et ansvar for den andre. I det gode møtet er der en åndelig frihet hvor selvet styrkes, samtidig som den andre anerkjennes. Dette viser seg hos sykepleieren som sier: «Den største friheten består i hvordan jeg møter pasienten, og den kan ingen ta fra meg» (sykepleier 5). Opplevelsen av å være fri er en indre frihet, som hun eier. Møtet mellom sykepleier og pasient skaper et rom å være fri i. Frihet forbundet til den andre er også fremtredende hos Antigone. Hun er fri, men er bundet av kjærlighet til broren. Flere sykepleiere løfter frem sammenhenger mellom en utvikling av frihet hos seg selv og møtet med den andre. Den unge sykepleieren som ble utfordret av pasienten på hvem hun var, erfarte dette. Hun opplevde en indre frihet når hun kunne integrere seg selv i rollen som sykepleier. Denne friheten førte også til at hun i større grad kunne romme pasienten. Hun sier: «Hvis jeg ikke kan være meg selv, så er jeg i en rolle i ethvert møte med pasienten. Når man vet hvem man er som sykepleier, blir man fri til å slippe seg selv og å være der for pasienten» (sykepleier 3). I forskningssamtalene fremtrer sammenhenger mellom menneskets indre frihet og ansvaret for den andre. Den indre friheten fremtrer som betydningsfull for å kunne romme den andre, og for å kunne være til stede i vanskelige og komplekse møter. I de tre greske tragediene fremtrer også menneskene gjennom eksistensielle erfaringer, hvor friheten til å handle utgjør de etiske

gjerningers fundament, eller slik Schelling utlegger friheten, som en evne til det gode og det onde.

Det frie mennesket er i kamp mellom ulike viljer. Mennesket kan velge partikulærvilje, som er lik egenvilje, og som er en motsetning til universalvilje. For å være fri må egenviljen være forbundet med universalviljen. Ren partikulærvilje er ikke frihet, men bundethet (Schelling, 1809/2013, s. 91). Friheten kan misbrukes når mennesket vil herske over den andre. Mennesket har da forlatt det universelle og har satt seg selv i sentrum med et ønske om å ha makt over andre. Både mennesket som utsettes for tvang og utøveren av makt, vil miste sin indre frihet, fordi menneskets moralske vilje og evne til å velge det gode hemmes. Dette gjenspeiles i dialogen mellom Promethevs og Hermes (Aiskylos, 458 f.Kr./1985). Hermes tilbyr Promethevs frihet hvis han tilpasser seg det nye, men Promethevs står fast på det han tror på, og den han er. Promethevs har en indre frihet til tross for at han er bundet. Frihet med slike pålagte betingelser er ikke forenlig med en indre frihet.

Danningens vesen er forbundet til menneskets indre frihet og til en kjerne i mennesket som er fri. For å være fri må egenviljen være forbundet med universalviljen. En indre frihet og en fri vilje er menneskets potensiale. Frihet er i mennesket som en evne til det gode og det onde. Gjennom en åndelig utvikling, refleksjon og viten utvikler menneskets indre frihet seg. En indre frihet har betydning for å utvikle en indre etikk, hvor valg og handlinger samsvarer med ens verdier. I det livsbærende møtet kan menneskets indre frihet utvikle seg. Menneskene er da både bundet og forbundet til hverandre, og til noe utover seg selv. Danningens vesen er i menneskets utvikling mot en enhet, som styrker dets kjerne og indre frihet.

Danningens vesen – et rom for forvandling, utvikling og tilblivelse

I materialet i denne avhandlingen fremtrer eksistensielle møter hvor mennesket erfarer sannhetshendelser. Sannhetshendelser er en erfaring som skjer i mennesket når det blir grepet og berørt. En slik hendelse kan skape en dyp forståelse av fenomener også i en allmenn forstand. Sykepleierne forteller om viktige møter mellom dem og pasienter. Varhet og å bli berørt er synlig hos

sykepleieren som synger sammen med pasienten, som var dement, for å skape tillit og fremme samhandling. Sykepleierne berøres av den andres lidelse, av sorgen hos den alvorlig syke eller psykisk syke pasient. I møte med mennesket som er døende, utviklet sykepleierne en dypere forståelse av livet. «[...] det gjør dypt inntrykk. [...] jeg har fått et dypere innblikk i livet. [...] så kjenner jeg sånn på at vi skulle ha gitt dem det de trenger. [...] jeg snakker kanskje om hva jeg ønsker å være og å gjøre, og om mine idealer» (sykepleier 3). Dette er øyeblikk hvor mennesket gjør erfaringer, som skaper en eksistensiell undring, og som har betydning for menneskets danning. Sykepleierne forteller at møtet med pasienter har skapt refleksjoner, en ny forståelse og innsikt i hvem de selv er. «Å være sykepleier har gitt meg en innsikt og erfaring, [...]. Jeg kjenner at jeg er blitt en større person, med mer innsikt i andre sine liv» (sykepleier 2). En sykepleier beskriver sin utvikling som at hun har fått 'et større blikk'. Hun har fått ny kunnskap gjennom erfaringer, som gjør at hun forstår og vurderer det hun ser.

I sannhetshendelser kan mennesket utvikle etisk visdom og en ontologisk forståelse som er skapende og utviklende for menneskets indre kjerne. Menneskets undring, åpenhet og nærvær har betydning for å kunne erfare slike sannhetshendelser. Hendelsene er forbundet til en dypere etisk handling. Man trer ut av rollene man er i og møtes i en jeg/du relasjon. Å være delaktig i slike erfaringer gir innsikt og åpner for tilegnelse av noe nytt. Både Antigone og Promethevs uttrykker en universell viten, som ga en frihet til å velge og til å handle. Men også hos sykepleierene fremtrer erkjennelser om hva som er det rette og det gode i møtet med pasienter. Man handler ut ifra en viten som er dypere enn en plikt, forbundet til det universelt gode (jf. Schelling 1809/2013). Sannhetshendelser skaper bevegelser i sjel og sinn, og mennesket er i berøring med det gode, det skjønne og det sanne. Dette er øyeblikk hvor man fornemmer noe hellig som forbinder mennesker med hverandre. Dette er nært Schelling sin beskrivelse av å være nær en dyp kjærlighet hvor man vekkes av livet, og mennesket fremtrer med et fritt mot. I en klarhet skapt av en erkjennelse erfarer mennesket at det vet.

Tilblivelse skjer når noe blir virksomt og levende i mennesket. Tilblivelse er dypere enn en opplevelse eller en følelse. Den betegner en etisk og eksistensiell utvikling som har betydning for menneskets opplevelse av en indre helhet og livsmening. Mennesket tilegner seg noe universelt og kan integrere det i en ny

forståelse. Tilblivelse skjer i den enkelte, men kan ha sin bakgrunn i møtet med andre. Prometheus er i dialog med Hermes hvor han løfter frem sin indre frihet i motsetning til Hermes, som er bundet og ufri fordi han er underlagt en herre, Zevs. Prometheus sier: «Ha klart for deg dette: Min ulykke ville jeg ikke bytte ut mot din trelldom» (Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 60). Han har også fått en viten som gir ham styrke. Prometheus: «Sitt budskap utgjød han til én som allerede *vet*. [...] La stormen ryste jorden i dens grunnvoller! La havbølgen skjule stjernens himmelbaner i sin barske brottsjø! [...] Meg vil han slett ikke gjøre det av med!» (Aiskylos, 458 f.Kr./1985, s. 64). Avslutningsvis i *Antigone* møter vi Kreon, som har uro i sjelen. Han innser at han må endre seg og gjøre om på sine beslutninger, fordi han har møtt noe som er større enn hans makt. Kreon sier: «Å, hva det koster! – men jeg gjør det – skifter sinn. Mot det som *må* bli fullbrakt, nytter ingen kamp» (Sofokles, 442 f.Kr./2007, s. 136). Danningens vesen er åpenhet for det fremmede hvor mennesket tilegner seg noe nytt. Mennesket er da i dyp berøring med sitt indre hvor menneskets etiske substans utvikler og utvider seg. Danningens vesen er en tilblivelsesprosess, som styrker menneskets enhet og hellighet gjennom å erfare det universelle og fornemme det gode, det sanne og det skjønne.

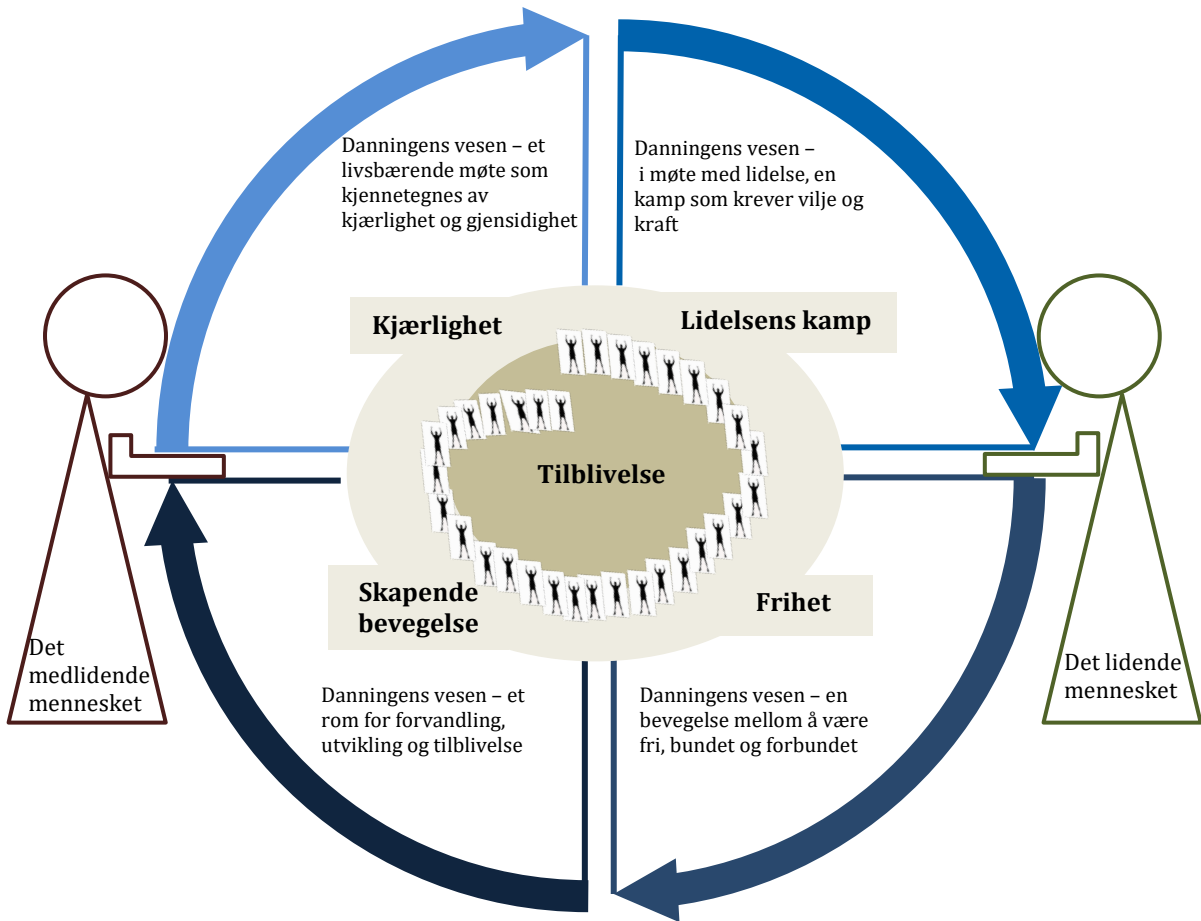
Danningens vesen – menneskets tilblivelse i møtet med det lidende mennesket

Danningens vesen – menneskets tilblivelse i møtet med det lidende mennesket steg frem som et bilde i tolkningsprosessen. Substans til danningens vesen i møtet med det lidende mennesket beskrives i dette teoretiske bilde. Den ytre sirkelen er delt i fire med hvert sitt meningsbærende tema (jf. figur 8, s. 167): *Danningens vesen – et livsbærende møte som kjennetegnes av kjærlighet og gjensidighet, Danningens vesen – i møte med lidelse, en kamp som krever vilje og kraft, Danningens vesen – en bevegelse mellom å være fri, bundet og forbundet og danningens vesen – et rom for forvandling, utvikling og tilblivelse.*

Pilene rundt den ytre sirkelen illustrerer bevegelsene i en danningprosess. Pilene er åpne for å symbolisere at noe nytt skapes i en danningprosess. To menneskefigurer illustrerer møtet og menneskets forbundenhet mellom det lidende mennesket og det medlidende mennesket.

I midten av figuren er der to nye sirkler hvor kjernen i danningens vesen fremtrer. Substansielle temaer er *kjærlighet, lidelsens kamp, frihet og skapende bevegelser*. Fra hvert enkelt meningsbærende tema blir det løftet frem ny kunnskap om danningens vesen. Disse temaene er bundet sammen og er substansen til den innerste sirkelen hvor menneskets *tilblivelse* fremtrer. Menneskets tilblivelse er kjernen i danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Tilblivelse er forbundet med møtet mellom mennesker, symbolisert ved menneskefigurene i en spirallignende sirkel, som også har en åpenhet mot noe utover en selv. Skapende bevegelser er betydningsfulle i en tilblivelsesprosess. Åpenhet, undring, sannhetsøyeblikk, ny forståelse, innsikt og utvikling skaper bevegelse i mennesket. Denne bevegelsen skjer i mennesket, men er også en bevegelse, som skapes i møtet med den andre. Å bli til i de livsbærende møtene mellom mennesker er en rød tråd gjennom denne studien. I dype, stille øyeblikk er mennesket delaktig i et mysterium, som lindrer lidelse. Mennesket kan forstå seg selv på en ny og dypere måte og skape bevegelser i dets tilblivelsesprosess i slike mysterier.

I et nærvær av en dyp kjærlighet vekkes man av livet, og i en klarhet skapt av en erkjennelse erfarer mennesket at det vet. Gjennom eksistensielle erfaringer og sannhetshendelser utvikles etisk visdom og en ontologisk forståelse, som er skapende og utviklende for menneskets indre kjerne. Erfaring av det universelle skaper øyeblikk av hellighet hvor menneskene er forbundet til hverandre. I slike øyeblikk fremtrer *noe* meningsbærende i menneskets tilværelse. I frihet skjer det skapende bevegelser som er betydningsfulle for menneskets tilblivelse. *Kjærlighet, lidelsens kamp, frihet, skapende bevegelser og tilblivelse* er deler som i bevegelse med hverandre skaper en helhet, og er substans til danningens vesen fra denne avhandlingens materiale. Tilblivelse betegner en etisk og eksistensiell utvikling hvor noe blir virksomt og levende i mennesket. Tilblivelse er en erfaring av en indre helhet, som styrker mennesket som en enhet, i en søken etter det gode, det sanne og det skjønne.

Figur 8 Danningens vesen – menneskets tilblivelse i møtet med det lidende mennesket

11 Diskusjon

I dette kapitlet løfter jeg frem det substansielle i danningens vesen i møtet med det lidende mennesket, i en diskusjon med Erikssons omsorgsteori og annen omsorgsvitenskapelig teori. Jeg belyser videre avhandlingens resultat i lys av annen forskning, og ser deretter på betydningen av studiens resultat for utdanning. Jeg avslutter kapitlet med å reflektere over danningens vesen og menneskets danning relatert til utvikling av etisk praksis.

Studiens betydning innen omsorgsvitenskapelig teori

I denne studien har jeg søkt etter meningsbærende temaer som løfter frem det universelle om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket, som kan tilføre ny kunnskap til den omsorgsvitenskapelige teori. Caritas utgjør sammen med ethos kjernen og verdigrunden i Erikssons omsorgsteori. Ethos og caritas gir en betydningsfull og særlig tone til det virksomme i omsorgen, og er en grunn for kunnskapssøking innen den omsorgsvitenskapelige teori (Eriksson & Lindström, 2000; Eriksson, 2001, 2018). I den videre diskusjonen fokuserer jeg på forskningens resultat, og på ethos, caritas, møtet og lidelse ifra det omsorgsteoretiske perspektivet. Å vende tilbake til kjernen gir mulighet til å si noe på nytt, til å utdype det nye og belyse teoritilskudd til den omsorgsvitenskapelige teori. I en slik prosess er det ingen slutt, bare bevegelser hvor man kan ane noe av det uendelige (jf. Eriksson & Lindström, 2000).

Danningens vesen er forbundet til en dypere kjærlighet som utvikles i menneskets indre. Kjærligheten kan forene og forbinde ulike motsetninger og skape forvandling og fornyelse hos mennesket. Det motsetningsfulle skaper en kraft hvor kjærligheten blir virksom. Kjærlighetens hemmelighet er at mørke og lys, det gode og det onde kan bli en helhet eller eget vesen som blir ett i kjærlighet. Hos mennesket er dette livets kamp hvor kjærligheten kan skimtes (Schelling, 1809/2013). I avhandlingens materiale fremtrer sammenhenger mellom danningens vesen, det livsbærende møtet, en dypere kjærlighet og gjenkjennelse. Gjennom kjærlighet og gjenkjennelse kan mennesket erfare en universell gjensidighet. Gjensidigheten skaper en grunn for å erfare møtets mysterium, med stille undrende øyeblikk hvor man er nær den andre (jf.

Holopainen et al., 2012). I slike møter kan mennesket både glemme seg selv og samtidig virkeliggjøre seg selv. Thorkildsen og Råholm (2018) beskriver kjærlighet som en dobbel bevegelse, som både vender innover og utover. I menneskets indre skapes et etisk rom, hvor kjærligheten er selve kjernen. Ved å vende seg mot den andre, og å vende seg bort fra seg selv, skapes noe som er godt i seg selv. Denne doble kjærligheten utvider og skaper rom for det menneskelige. Man er både nær den andre og nærværende og reflekterende i egen dannelsesprosess. I en slik kjærlighet kan omsorgsgiveren ivareta omsorg for den andre og samtidig ivareta seg selv (Thorkildsen & Råholm, 2018).

Kjærlighetens bevegelse skaper utvikling i etisk tenkning og karakter synlig i handlinger hos omsorgsgiveren, også beskrevet i en hode-hjerte-hand modell (Eriksson, 2001; Thorkildsen & Råholm, 2018). Caritas og ethos utdyper en indre naturlig etikk, som er bortenfor prinsipper og regeletikk. I dype fellesskap kan mennesket bli til og være i berøring med en ontologisk kjærlighet, som har betydning for å virkeliggjøre omsorgens etiske kjerne. Ved å synliggjøre en levende og evident kjærlighet i den kliniske virkelighet, kan mennesket fornemme det sanne, det skjønnne og det gode (Eriksson, 2001; Eriksson, 2018). Kjærligheten kan skape dype bevegelser i en dannelsesprosess og forbinde det partikulære og universelle. I et omsorgsfellesskap hvor mennesket er åpen mot *noe* som er større enn seg selv, kan det erfare den virkelige virkelighet (Eriksson, 2009b; Eriksson & Lindström, 2009). I denne virkeligheten kan det indre og det ytre, det partikulære og det universelle, bindes sammen. En bevegelse i selve væren åpner seg, og mennesket strekker seg utover det eksistensielle mot en åndelig dimensjon som styrker enheten mennesket (jf. Lindström, 2006).

Danningens vesen er forbundet med forståelse, viten og innsikt som skaper utvikling i menneskets ethos. Ethos kaller mennesket til danning og til en helhetlig forståelse av mennesket (Eriksson, 2003). Ethos kan sammen med caritas og claritas gi mennesket en grunn for dets væren og for å ta ansvar for det gode (Eriksson, 2013; Nåden, Bergbom, Lindström & Eriksson, 2018). Ethos kan fremme en etisk praksis, hvor omsorgens etiske kjerne og den caritative etikken er virksom. Ethos fremtrer i forskningens materiale, uttrykt i barmhjertighet og kjærlighet i livsbærende møter. Menneskets skapende kraft og vilje fører til indre forandring og erkjennelse. I denne studien fremtrer øyeblikk av konsentrert væren i eksistensielle erfaringer. I øyeblikket, i en

sannhetshendelse, skapes klarhet og ny innsikt i menneskets bevegelse mot tilblivelse. Øyeblikket kan ha sin bakgrunn i menneskets søken etter lyset, og erfares som et nærvær i en indre lysglans (jf. Schelling, 1809/2013).

Sannhetshendelser steg frem i avhandlingens materiale, som eksistensielle øyeblikk med betydning for menneskets danning. I sannhetshendelser kan claritas, det klare lyset, opplyse og danne mennesket til å kunne se det som er dypere, det grenseoverskridende hvor man fornemmer en virkelighet bortenfor den helt konkrete virkeligheten (Nåden, 2009). Claritas betegner lys og glans, det gode og det skjønne og er et uttrykk for en ontologisk skjønnehetsoppfatning (Eriksson, 2009b). Det skjønne hører sammen med lyset, synlig i øyeblikk av klarhet og oppdagelse. Lyset skaper en klarhet slik at mennesket ser. Dette leder til ny innsikt og viten (Eriksson, 2013). Det kan lyse opp avstanden mellom det sanselige og ideelle, men i lyset kan også det skjønne i det nærværende og den virkelige væren, vise seg (Gadamer, 2010). Når mennesket erfarer det klare lyset utvides menneskets evne til å se det guddommelige, men også sitt eget indre lys. I dette lyset kan mennesket fornemme enhet av sannhet, skjønnet, det gode, det evige og et nærvær av noe universelt (Nåden et al., 2018). I menneskets lengsel etter det skjønne fremtrer ethos som åpenhet for det ukjente og uforutsigbare, i en søken etter noe som er større enn en selv. I eksistensielle erfaringene kan mennesket oppleve å være hjemme i seg selv og å være den man innerst inne er (jf. Eriksson, 2003; Hilli, 2007; Eriksson, 2009a). Claritas og sannhetshendelse kan skape en utvikling av etisk visdom, ontologisk forståelse og en erfaring av evidens. I det evidente, livsbærende og skapende møtet med det lidende mennesket fremtrer danningens vesen.

Frihet slik den steg frem i denne studiens materiale fremtrer som betydningsfull substans til danningens vesen. Danningens vei beveger mennesket, som føres gjennom et motsetningsfullt men også skapende landskap. Potensialet i mennesket er en fri kjerne og fri vilje. Det er en frihet hvor mennesket erfarer å være fri, og samtidig bundet og forbundet. Danningens vesen er i bevegelsene mellom kraft og motkraft, som utvikler kraft og en grenseoverskridende vilje (jf. Schelling, 1809/2013). Denne kraften og viljen er frihetens vei hvor mennesket kan utvide seg selv og ta ansvar for både den andre og for eget liv. Wallinvirta (2011) skriver om frihet i lys av Lèvinas sin tenkning. Samtidig som friheten kaller mennesket til ansvar, frigjøres friheten i møtet med den andre. Mennesket er ikke fri til å velge å forholde seg

til den andre, fordi den andres ansikt allerede *er*. Hvis man virkelig ser den andre er man bundet til et ansvar for den andre. Den etiske fordring inviterer mennesket inn i den gode relasjonen. Der, i det gode, er der en åndelig frihet hvor selvet styrkes og anerkjennes, samtidig som den andre anerkjennes. Friheten innskrenkes ikke av den andre. Tvert imot frigjøres friheten i møtet med den andre (jf. Wallinvirta, 2011).

I møtet med det lidende mennesket kjemper mennesket en indre kamp. Å være i lidelsen er å våge å være i livet og å kjempe denne indre kampen. I møtet med lidelsens motsetningsfylte drama fremtrer danningens vesen som menneskets vilje og evne til forandring. Menneskets væren er å være i en bevegelse, en bevegelse med en indre vekst som betegner danningens vesen. Mennesket blir til ved å være underveis og i selve erfaringen skjer også tolkningen (jf. Gadamer, 2010). En eksistensiell ensomhet viser seg i menneskets møte med lidelse, sin egen og andres sårbarhet. Ensomheten er en forutsetning for betydningsfulle felleskap mellom mennesker, fordi en eksistensiell ensomhet åpner menneskets sinn for kjærlighet (Lindström, 2006). Kjærlighetens mysterium er å skape frie rom for den andre og den andres ensomhet. I dette rommet kan mennesket oppleve beskyttelse, og den eksistensielle ensomheten forvandles til noe felles og godt, med dype fellesskap i livsbærende møter. I slike livsbærende møter skapes bevegelser hvor eksistensen og transendensen omslutter hverandre (Lindström & Lindholm, 2003). I slike møter kan mennesket bli til, i en prosess som skjer i den enkelte, men som har sin grunn i det som skjer i møtet mellom mennesker. Danningens vesen er en værensdimensjon. En væren som omfatter en bestemt følsomhet og evne til å la seg berøre av den andre.

I møtet med det lidende mennesket kan mennesket modnes mot enhet og hellighet i dype livsprosesser. Å romme den andres lidelse skaper bevegelser i hvem en selv er (Eriksson, 1999). I menneskets tilblivelsesprosess er lidelse, kjærlighet og frihet viktig for menneskets bevegelse mot enhet og hellighet. Eriksson (2007) fremhever at menneskets ethos og den fundamentale verdien av livet skaper dynamiske bevegelser mot enhet og hellighet. Hellighet er forbundet til menneskets dype bevissthet, dets væren, fornyelse og tilblivelse som menneske. Tilblivelse er forbundet til en indre hellig virkelighet som eksisterer i hvert menneske, og hvor mennesket erfarer en opplevelse av fred (Eriksson, 1999, 2003, 2007).

Studiens resultat relatert til tidligere forskning

Her diskuterer jeg denne studiens resultat i forhold til tidligere forskning presentert i kapittel 2. Jeg utførte også et nytt litteratursøk for tidsrommet 2016 – 2019, i februar 2019. Søkeordene var relatert til resultater i denne avhandlingen. Søkeordene var: Becoming and formation and caring science, care and mutuality i ulike kombinasjoner med freedom, caritas, suffer, encounter, Bildung. Avgrensninger i søket var begrensning i tidsrom fra 2016 – 2019, artiklene skulle ha engelsk tekst og være tilgjengelig i full tekst.

I flere studier (Lanara, 1981; Kjerholt & Thrysøe, 2005; Storaker et al., 2017) stiller man seg kritisk til en utvikling innen sykepleie hvor omsorg, medlidenhet og sansende nærvær er under press. Kunnskap utviklet i denne avhandlingen kan være et bidrag til å fremme og tydeliggjøre betydningen av kjærlighet og gjensidighet i møtet med det lidende mennesket. Flere studier (Arman & Rehnsfeldt, 2006; Thorkildsen, Eriksson & Råholm, 2012; Ueland & Ramvi, 2018) løfter også frem kjærlighetens betydning i menneskets tilblivelsesprosess, i møtet med lidelse. Kjærlighetens substans er forbundet til en helbredende og lindrende kraft i møtet med lidelse. For å bli helet trenger mennesket hjelp til å gjenoppdage den kjærligheten som er dypt rotfestet i en selv. Kjærlighet bør integreres som et sentralt kjennetegn i evidensbasert praksis og bør løftes frem som et kunnskapsgrunnlag innen utdanning, skriver Thorkildsen et al. (2012).

Ueland og Ramvi (2018) skriver at kjærlighet er en kjerne i sykepleiernes tilblivelsesprosess, både som menneske og profesjonell, i deres møte med døden og den døende pasient. Sykepleierne gir kjærlighet og mottar kjærlighet fra pasienten og deres familie. Sykepleierene knytter bånd til pasienten og deres pårørende, noe som fører til at sykepleieren erfarer sorg når pasienten dør. Men kjærligheten er også en kraft i møtet med lidelsen og skaper utvikling, og beskrives som en skatt av sykepleierne. Lidelsen er en del av det å bli til, forstått ut ifra en universell tilblivelse hvor kjærlighet, lidelse og sårbarhet er universelle livsbetingelser (Ueland & Ramvi, 2018). Utvikling av en caritativ omsorg inkluderer en personlig utvikling, utvikling av etisk kompetanse og selverkjennelse. En praksis hvor man praktiserer og erfarer etisk og eksistensiell kjærlighet, skaper muligheter for å erfare en universell kjærlighet, skriver Arman og Rehnsfeldt (2006). En universell kjærlighet er en ontologisk

grunn for barmhjertighet, fellesskap og tilstedeværelse. Menneskets naturlig levde erfaringer er forbundet til det universelle eller den ontologiske essensen av det å være menneske (Arman & Rehnsfeldt, 2006).

Sannhetshendelser fremtrer i denne studien som betydningsfulle øyeblikk hvor mennesket får innsikt og tilegner seg noe nytt. Sannhetshendelser kan skape bevegelser i sjel og sinn hvor mennesket er i berøring med det gode, det skjønne og det sanne i en tilblivelsesprosess. Å bli til gjennom det livsbærende møtet og sannhetshendelser, slik det er utlagt i denne studien understøttes av annen forskning (Hansen, 2008; Koskinen, 2011; Holopainen, 2016). Nåden et al. (2018) belyser claritas som betydningsfull for det sanne, det gode og det skjønne i en omsorgsvitenskapelig teori og utøvelse av omsorg. Når mennesket erfarer dette klare lys, claritas, utvides menneskets evne til å se den andre og seg selv. Claritas gjør det usynlige synlig og evident. Claritas er en lyskaster, hvor man kan oppdage noe universelt som har betydning i menneskets tilblivelsesprosess (Nåden et al., 2018).

Resultatet i denne studien beskriver utvikling av en indre frihet som substans til menneskets danning. Denne friheten er forbundet til valg og vilje og utvikler seg gjennom refleksjon. Denne friheten har også betydning for utvikling av etisk kompetanse og en ontologisk forståelse. Menneskets erfaring og bevissthet om seg selv som fritt, er forbundet til ansvaret for den andre. I forpliktelse til den andre, en forpliktelse som innebærer et indre ansvar og en indre frihet, kan mennesket utvikle seg (jf. Sæteren, 2006). Paralleller kan også dras til Lanara (1981), som løfter frem sammenhenger mellom å være heroisk og gjøre frie valg og å være ansvarlig. Östman et al. (2017) løfter frem frihet og ansvarlighet som sentrale fenomener i menneskets ethos. Kaldestad (2018) utdyper frihet og verdighet. Friheten er det høyeste som er gitt mennesket, nært menneskets storhet, dets ethos og embete. Frihet er i menneskets ethos, som en frihet til å forme og skape seg selv. I kjærlighetens rom, på hellighetens grunn og i embetets oppdrag utfolder friheten seg. Friheten skaper livet og kan sette mennesket fri, ifølge Kaldestad (2018). Friheten kan også være utfordrende, da den kan være opprinnelse til lidelse. Schelling (1809/2013) utdyper friheten som en evne til både det onde og det gode, og hevder at mennesket står i en spenning og i valg mellom det gode og det onde. Friheten kan bli egoistisk og kan misbrukes når den blir individualistisk. Det skjer når mennesket har forlatt det universelle og vil ha makt til å herske over alle ting.

Denne avhandlingen utdyper en frihet som innebærer å være bundet og forbundet, hvor man er bundet til noe utover en selv, noe universelt og er forbundet med andre mennesker for å kunne bli til.

Korhonen, Nordman og Eriksson (2017) diskuterer etikk i lys av teknologisk utvikling innen omsorgskontekster. Etikk er friheten til å tenke, til å velge og til å være ansvarlig. Etikk reflekteres til det gode, det rette og til harmoni i livet. Menneskets autonomi, frihet og ansvarlighet vil være fundamentale deler av etikken i forhold til teknologisk utvikling i en omsorgsvitenskaplig kontekst (Korhonen, et al., 2017). I utvikling av en indre frihet er mennesket på en dannelsesreise, hvor mennesket kan utvikle en indre etikk og etisk visdom som kan styrke dets vurderinger og valg.

Studier (Delmar, 2013, 2018; Angel & Vatne, 2016) utdyper og belyser det livsbærende møtet. Delmar (2018) legger frem to ulike menneskesyn som fremtrer i New Public Governance og i den omsorgsvitenskaplige teori. New Public Governance har et selvforvaltende menneskesyn som vektlegger autonomi, individualitet og valgfrihet og hvor mennesket er aktør i eget liv. Et relasjonelt menneskesyn har en grunnantakelse om at menneskene er avhengige av hverandre og er involvert i relasjoner med hverandre. Møtet, omsorg og ansvar er essensielle for å styrke menneskets livsmuligheter, og for å oppdage hvilken appell og hvilke livsfenomener som utspiller seg i denne særskilte situasjonen (Delmar, 2018). Delmar (2013) henviser til Martinsens fenomenologiske filosofi og løfter frem en gjensidig avhengighet i en asymmetrisk sykepleier-pasient relasjon. Å skape en helhetlig sykepleiepraksis er sammenflettet med omsorgsfilosofi og livsfenomener. Men sykepleierne må også være oppmerksomme på det som forstyrrer og skaper et gap mellom normativ god omsorg og det som faktisk skjer i konkrete kliniske situasjoner.

Gjensidig sårbarhet hos pasient og sykepleier diskuteres i artikkelen til Angel og Vatne (2016). Pasientens sårbarhet er forbundet til å være utsatt for sykdom. Å være nær en pasient som lider gjør sykepleiere utsatt for sårbarhet, som kan være en emosjonell byrde. Følelser av verdiløshet og skam fordi man burde gjort mer, eller kunne handlet og følt annerledes, kan føre til at sykepleiere fjerner seg fra åpenhet og følsomhet overfor pasienter. Sykepleieren kan unngå å dehumanisere den andre ved å bli bevisst sin sårbarhet. Å erkjenne også omsorgsrelasjonenes krevende karakter, er viktig

for å kunne støtte, styrke og artikulere den gjensidige sårbarheten. For kommende sykepleiere vil det være viktig å trene på å identifisere og artikulere profesjonelle utfordringer, og se det i sammenheng med egen og pasientens sårbarhet (Angel & Vatne, 2016). Annen forskning (Fredriksson, 2003; Koskinen, 2011) løfter frem samhørighet og dype fellesskap som lindrende faktorer i møtet med den andres lidelse. Når en intersubjektiv forståelse oppstår inntreffer en sammensmeltning av omsorgsgiverens og pasientens forståelseshorisonter (Fredriksson, 2003). Møtet med det lidende mennesket kan skape en bevegelse i møtet mellom mennesker og åpne for det virksomme i omsorgen (Koskinen, 2011).

Gjennom utdanning og erfaringer, i en utvikling som skjer livet gjennom, kan menneskets etiske beredskap bli styrket (Näsmann, 2008). Både ytre og indre hindringer kunne påvirke etiske handlinger. De indre hindringer er den enkeltes etiske bevissthet og etiske identitet, og handlet om usikkerhet, mangel på erfaringer og for lite kunnskaper. Organisatoriske faktorer, som tid og personalmangel, skaper ytre hindringer. Näsman (2008) finner også at det er både krevende og berikende når man som omsorgsgiver lar seg engasjere i møtet i omsorgsrelasjoner. Egenskaper som kraft, vilje, styrke og evnen til å gjøre valg er sentrale. Å være i en dannelsingsprosess, hvor det å være i bevegelse er et mål i seg selv, fremtrer i denne avhandlingens resultat. Forskning (Nåden, 1998; Karterud, 2006; Alvsvåg, 2010b; Thorup et al., 2012) tematiserer fenomener og betydningsfulle egenskaper i en dannelsingsprosess og deres sammenhenger med utøvelse av en humanistisk praksis. Utvikling av selvet og utvikling av personlige egenskaper har betydning for å lindre lidelse (Nåden, 1998; Karterud, 2006; Sæteren, 2006). I møtet med den andres annerledeshet kan mennesket glemme seg selv, og samtidig virkeliggjøre seg selv (Fredriksson, 2003; Koskinen, 2011). I møtets mysterium kan mennesket få en dyp ontologisk erfaring av hvem det er og vil være (Holopainen et al., 2012).

Betydningen av studiens resultat innen utdanning

Tilegnelse av den caritative omsorgsteoriens idé hos studenter krever undervisning og teoretiske kunnskaper om den omsorgsvitenskapelige teori, men kanskje enda viktigere er å anvende kunnskapen i refleksjon over kliniske situasjoner når studentene er i praksis. Når man vektlegger studentens

danningsprosess, vil fokuset i veiledning også være på deres tilblivelse i de ulike fasene i et utdanningsløp. Utvikling som menneske og utvikling mot en profesjon er integrert i hverandre. En bevisst satsning på å utvikle studenten både som menneske og som profesjonsutøver vil fordre en pedagogisk satsning som vektlegger refleksjon over erfaringer, og å styrke det livsnære språket (jf. Ramey & Bunkers, 2006; Sandvik et al., 2015). Batchelor (2006) løfter frem studentens ontologiske stemme som fundamental i en danningsprosess.

Å vektlegge utvikling av en caritativ og etisk identitet både i utdanning og i praksisstudier vil styrke sykepleierens ethos og kunne skape etisk utvikling (Näsmann, 2008). Å trene på å utvikle sensitivitet, etisk varhet og berørthet kan innebære et møte med egen angst. Er det slik i utdanningene av helsepersonell at dette løftes frem og diskuteres med studentene? Er det et større behov for å følge opp og være nærværende i den enkelte students danningsprosess, hvor studenten erfarer egen angst og sårbarhet? Danningsprosessen er en krevende prosess som forandret og utfordret studentens identitet og selvforståelse på veien mot en profesjonsidentitet (Noer, 2016; Sheehan et al., 2012). Noer (2016) løfter frem ansvaret som nyutdannet sykepleier, som et dyptgripende og alvorlig spørsmål, i sykepleierens dannelsesreise mot profesjonsidentitet. Et viktig spørsmål er, hvordan praksisveilederne håndterer og reflekterer ansvaret når de veileder studenter. Innen utdanning bør man i større grad vektlegge og diskutere sykepleierens ansvar, hvis studentenes refleksjoner og erfaringer skal tas på alvor, hevder Noer (2016). Utfordringen hos nyutdannede leger var å forene profesjonelle utfordringer med personlige forventninger og å mestre arbeidsbyrden, stresset, trettheten og de emosjonelle utfordringene (Sheehan et al., 2012).

Refleksjon og bearbeiding av opplevde situasjoner fra den daglige praksis kunne utvikle studentenes etiske kompetanse. Gjennom refleksjon og veiledning kunne studentene erfare at kunnskap ble inkorporert. Dette styrket deres verdier, skapte mening og fremmet en utvikling av en profesjonell identitet (Hodges et al., 2004; Blomberg & Bisholt, 2016). Trygge veiledningsgrupper hvor deltagerne reflekterte over eksistensielle erfaringer, ga muligheter for å fremme og styrke studentenes muligheter for å *være og å bli til* gjennom utdanningen (jf. Packard & Hoffmann, 2016). Å bli til var en personlig, etisk og eksistensiell prosess. Danning viste seg som en internalisert

forståelse som reflekterte ens tenkning, dypt forbundet i menneskets ethos og synlig i utøvelsen av en caritativ sykepleie, skriver Sandvik et al. (2015).

Å legge til rette for at studentene får erfaring med livsbærende møter med pasienter er viktig for deres utvikling. Undervisning om betydningen av livsbærende møter med pasienten kan fremme studentenes dannelsingsprosess. Kunnskap om og refleksjon over sannhetserfaringer kan styrke studentene i deres dannelsingsprosess. I veiledning vil det være viktig å arbeide med ontologiske temaer som kjærlighet, lidelse og frihet relatert til deres eksistensielle erfaringer, for å utvikle en ontologisk forståelse.

Avslutningsvis vender jeg tilbake til spørsmålet jeg stilte innledningsvis om det er betydningsfulle sammenhenger mellom filosofi og utøvelse av sykepleie i praksis. Martinsen (2012, s. 19) hevder at filosofi og sykepleie er fag som er sammenbundet med hverandre. De er ikke en del av samme fag, men er fag som berører hverandre i en vekselvirkning. «Filosofi kan gi et ettertenksomt rom som en kan undre seg i, [...] filosofien kan utfordre erfaringene og oppfordre sykepleieren til å bli ved sine erfaringer for å tyde dem, tolke dem og reflektere over dem» (Martinsen, 2012, s. 19). Ved å anvende filosofi kan man finne ord for det betydningsfulle, både det såre og smertelige og det meningsbærende, i utøvelsen av et omsorgsyrke. Gjennom refleksjon kan erfaringer bearbeides, gi ny forståelse, men også korrigeres. Menneskets eksistensielle møter og universelle erfaringer påvirker også utvikling av filosofi og teori (Martinsen, 2012). Cody (2003) hevder at studenter som blir dypere kjent med sykepleiefilosofi og vitenskap får en utvidet handlingskompetanse. Han skriver videre at en sykepleie-teoretisk guidet praksis viser seg å fremme helse og livskvalitet (Cody, 2003). Også Lanara (1981) løfter frem filosofi som grunnleggende for praktiseringen av en profesjons verdier og etikk. Hun hevder at slik kunnskap og tilnærming vil kunne øke sykepleierens autonomi til tross for teknologisering, forskningsutvikling og spesialisering (Lanara, 1981). Delmar (2002) løfter frem at en vitenskapsbasert og omsorgsetisk praksis er sentral for å kunne møte det lidende mennesket, og underbygge en praksis som tjener pasienten og ikke systemet.

Refleksjon over betydningen av studiens resultat for en etisk praksis

Denne studiens hensikt var å utvikle kunnskap om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket i et omsorgsvitenskapelig perspektiv. Her reflekterer jeg over danningens vesen og menneskets danning relatert til en etisk praksis, og over hvordan den nye kunnskapen kan ha betydning i en klinisk praksis. Et relevant spørsmål er: Kan kunnskap om danningens vesen i møtet med lidelse styrke det virksomme i omsorgen og bidra til utvikling av etisk praksis?

En etisk praksis innebærer en etikk som søker å ivareta mennesket, begrunnet i et menneskesyn hvor mennesket er hellig og ukrenkelig, med en iboende verdighet (Eriksson, 2009a). Etikk er forbundet til utvikling av menneskets indre frihet, som styrker friheten til å velge og til å være ansvarlig. Det etiske viser seg gjennom en bevisst tilstedeværelse i konkrete handlinger og livsbærende møter. Etikken innebærer å ta ansvar for det gode, bundet til en etisk grunnholdning og forutsetter et levende ethos, skriver Eriksson (2013, 2018). Omsorgsgiveren responderer i møtet med den andre på grunnlag av en indre kraft og mot. I etisk danning integreres den profesjonelle sykepleieren med seg selv som person (Thorup et al., 2012). Menneskets danning er forbundet til en utvikling av menneskets ethos, som kan styrke det virksomme i omsorgen.

Ny kunnskap om danningens vesen fremtrer som gjensidighet og utvikling av en dypere kjærlighet. Å gjenkjenne og styrke kjærligheten i seg selv, kan være betydningsfullt for utvikling av ethos og etisk visdom. Å holde fast på kjærlighet som motiv og ideal kan styrke en human etisk praksis og være en motvekt til instrumentalistiske og teknologiserte praksiser, som øker fremmedgjøring og har en objektiverende tilnærming til mennesket. Det sist nevnte kaller Skjervheim det instrumentelle mistaket (Skjervheim, 1992). Kunnskap om gjensidighet og kjærlighet som virksomme for å lindre lidelse og fremme helse, er av betydning for å styrke og fremme menneskelighet i en etisk praksis. Ueland og Ramvi (2018) løfter frem at kjærligheten er kjernen i det å bli til som menneske. I studien finner de at det er lite fokus på kjærlighetens betydning i klinisk praksis. Studien viser også at det er få muligheter til å reflektere over eksistensielle erfaringer i praksis. Sykepleieledere bør i større grad vektlegge

muligheter for refleksjon, som kan fremme den enkelte sykepleierens tilblivelsesprosess, hevder Ueland og Ramvi (2018).

I en klinisk praksis er det uendelige muligheter for å erfare livsbærende møter. Unike erfaringer i møtet med det lidende mennesket åpner for en eksistensiell dimensjon og sannhetserfaringer. Gjennom sannhetserfaringer kan mennesket få en dypere innsikt i møtet med den andre. I disse konkrete sannhetsøyeblikkene møtes mennesker i et subjekt-subjekt forhold, som fremmer det menneskelige aspekt i praksis. Ved å være sansende og seende til stede kan man forstå det etiske i en situasjon, og utvikle en indre etikk. Refleksjon over egen danning, og dens sammenheng med møtet med den andre, kan styrke menneskets vilje, mot og kraft til å erfare de livsbærende møtene. Utvikling av vilje og kraft er viktig for å tåle å være til stede også i utfordrende situasjoner med sterke inntrykk. Refleksjon over ontologiske fenomener kan føre til en danning som kan skape motstand og bli en motvekt til en vitenbasert og funksjonell forståelse av danning (jf. Hansen, 2012). Refleksjon over egen dannelsesprosess kan skje i veiledningsgrupper og i samtaler med kolleger. Ved å etterspørre den enkeltes dannelsesprosess i utviklingssamtaler, som en viktig del av kompetanseutvikling, stimulerer det også til refleksjon og økt bevissthet.

Kan danning også bli et krav? Er det grenser for menneskets danning, og er det mulig med en skapende dannelsesprosess i travle, kliniske praksiser? Kan menneskets frihet føre til at man velger bort de livsbærende møtene som skaper muligheter for skapende dannelsesprosesser? Eller kan friheten ivareta den enkeltes sårbarhet og være beskyttende, men like fullt viktig, som en del av menneskets dannelsesprosess? Crawford et al. (2014) fant at medlidenhet ble hemmet i kulturer hvor det stadig ble minnet om økonomiske restriksjoner. En av de viktigste betingelsene for å hindre utarming av medlidenhet var tid til dialog mellom helsepersonell og pasient. Storaker et al. (2017) søkte en dypere forståelse av de etiske utfordringene som sykepleiere opplevde i sin daglige praksis. Utfordringene var travelhet, verdikonflikter, kompromiss med profesjonelle prinsipper og emosjonell uimottagelighet/beskyttelse. Dette kunne føre til en emosjonell immunisering og kunne hindre en etisk tenkning og utvikling. Verken pasientens eller pleiernes sårbarhet ble ivaretatt, og dette kunne føre til krenkelser og moralsk stress, ifølge Storaker et al. (2017).

I denne forskningen er danning forbundet til utvikling av en indre frihet, og til at mennesket skaper seg selv gjennom frihet og en fri vilje. Frihet har betydning i selve møtet med pasienter. Utvikling av en indre frihet kan styrke og utvikle egen autonomi innen en profesjon og være forbundet med å kunne ta ansvar for pasienten. Å kunne utøve sin profesjon i frihet styrker det skapende mennesket, slik at samtidig som frihet erfares i møtet kan også friheten utvikles i møtet. Når omsorgsgiveren kan handle fritt, ut fra sin egen bedømming av situasjonen, kan man erfare å ha en etisk frihet. Dette er en sfære der omsorgsgiveren opplever å kunne ta etiske avgjørelser uten at de er normative, rettslige eller forbundet til regler (Näsman, 2008). Vilje, styrke og evne til valg fremtrer som sentralt i denne forskningens substans. Frihetens kraft og vilje kan gi mennesket styrke i utvikling av en etisk praksis. Omsorgsgiverens indre frihet kan føre til at man prioriterer og gjør valg som samstemmer med ens egne og profesjonens verdier og idealer. Denne friheten er forbundet til å søke det gode og det rette, og reflekterer noe meningsbærende i menneskets liv, og det å kunne leve et godt liv.

Ny kunnskap om danningens vesen, om kjærlighet, frihet, ansvar og et tjenende ethos, kan tilføre kunnskaper om menneskets danning og utvikling av en etisk praksis. Ny viten om danningens vesen tilfører en dypere forståelse av menneskets, både pasientens og omsorgsgiverens, tilblivelse i møtet. Å være i skapende prosesser i livsbærende møter har betydning for utøvelsen av en profesjon og for å ivareta menneskets verdighet.

12 Granskning av avhandlingens gyldighet

For å kritisk granske forskningen i denne avhandlingen og å belyse dens kvalitet og gyldighet, anvender jeg Larssons (2005) kvalitetskriterier. Jeg presenterer granskningen av avhandlingen etter en struktur hvor kvalitetskriteriene inndeles i: kvalitet i fremstillingen som helhet, resultatenes kvalitet og gyldighetskriterier. Denne avhandlingen utgår ifra Enheten för vårdvetenskap ved Åbo Akademi. Studiens teoretiske perspektiv er forankret i Erikssons omsorgsvitenskapelige teori (Eriksson, 2018; Lindström et al., 2018). Derfor er det også hensiktsmessig å relatere avhandlingens kvalitet og gyldighet til ontologisk evidens slik Eriksson (2009b) utlegger det. Et ontologisk evidensbegrep har fire betydningsdimensjoner: å se og innse, å vite, å vidimere og å revidere. Det er en indre bevegelse mellom disse dimensjonene, som sammen med evidenshendelser bygger en struktur. Hensikten i denne avhandlingen var å utvikle viten om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Å nå en vesensforståelse bærer i seg en søken etter universell viten om danningens vesen. Et ontologisk evidensbegrep er i tråd med Gadammers ontologiske hermeneutikk hvor man søker en dypere vesenskunnskap (Eriksson, 2012).

Kvalitet i fremstillingen som helhet

Kvalitet i avhandlingen blir belyst ut fra perspektivbevissthet, intern logikk og etisk verdi (Larsson, 2005, s. 3).

Perspektivbevissthet

Perspektivbevissthet fordrer en bevissthet og refleksjon om at valgt perspektiv er meningsfullt og har en verdi, nettopp ved at det påvirker forskningens arbeid, tolkning og substansutvikling (Larsson, 2005). Det valgte paradigme skal finne resonans i materialet. Et kvalitetskrav er å gjøre avhandlingen tilgjengelig for kritisk granskning ved å utlegge forforståelse slik at bakteppet for tolkning er uttalt. Innledningsvis har jeg beskrevet bakgrunnen for denne avhandlingen og min egen forforståelse. Min forforståelse er relatert til min kliniske erfaring som sykepleier. Forforståelsen er også relatert til en uro for

om grunnverdier i sykepleie er under press, og hvordan dette påvirker menneskets indre danning. Forforståelsen er implisitt i forskningens hensikt og forskningsspørsmålene. Den har vært i en stadig bevegelse, i en gjensidig påvirkning av litteraturgjennomgang, valgt metodologi og vitenskapsteoretisk ståsted. Forforståelsen er blitt utfordret særlig i møte med de tre greske tragediene med ukjente begreper og et fremmedartet språk. Men også i møte med den filosofiske teksten krevdes vilje og åpenhet for å forstå, og det utfordret forforståelsen. Litteratursøk i tidligere forskning påvirket også min forforståelse, slik at forskning utvikles i samspill med annen forskning. Forskningens design (figur 1, s. 22) gir et bilde av de ulike stegene i forskningsprosessen, og hvordan en ny forforståelse påvirker neste tolkningsakt.

Larsson (2005) vektlegger refleksjon over valgt teoretisk perspektiv og metodologi, og over hvorvidt perspektivene er meningsfulle i forhold til forskningens hensikt. Jeg innledet denne forskningsprosessen med å lese meg inn i omsorgsvitenskapelig teori. Dette teoretiske perspektivet har påvirket utformingen av forskningsspørsmålene og valget av teoretiske begreper. Den hermeneutiske kunnskapsinteressen handler om å søke forståelse av menneskers grunnleggende måte å 'være i verden på' (Ödmann, 2007; Alvesson & Sköldberg, 2008). Hensikten med denne studien var å søke en dypere forståelse av danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Derfor vurderte jeg en hermeneutisk metodologi som meningsbærende i forhold til denne studiens hensikt. Studien blir presentert i en monografi. Det har gitt meg muligheter til å være i bevegelse mellom ulike deler og nye helheter over tid. Denne erfaringen, å være i en hermeneutisk forskningsprosess, har hatt betydning for å fremme studiens hensikt.

Struktur og intern logikk

Struktur og intern logikk bygger på et estetisk prinsipp om at et vitenskapelig arbeid skal være velkonstruert og sammensatt i et sluttet system med en indre harmoni og balanse mellom delene (Larsson, 2005, s. 7). I avhandlingen har jeg søkt å skape sammenheng og en harmoni mellom teoretisk perspektiv, forskningsspørsmål, metodologi og framstilling av resultatene. Ved å anvende hermeneutikk som tolkningsramme bygger man opp et tolkningssystem hvor ulike deler henger logisk sammen. For å bygge opp en intern logikk ble aktuelle begreper valgt i tolkningsarbeidet, utlagt i kapittel 6 *Metodologi, materiale og*

metode. I en bevegelse mellom teoretisk perspektiv, valgt materiale og tolkning ble delene til nye helheter sammen med nye horisonter (jf. Ödmann, 2007).

Studiens hensikt var å søke en dypere forståelse av menneskets danning i møtet med det lidende mennesket og forskningsobjektet var danningens vesen. Jeg valgte tre materialer for å svare på forskningens hensikt og forskningsspørsmål. Jeg leste først de greske tragediene. De ga en innsikt i menneskets utvikling og forvandling i lys av eksistensielle spørsmålstillinger med et tydelig verdigrunnlag. Gjennom hermeneutisk lesning av disse tekstene søkte jeg noe universelt om danning, og om lidelse og menneskets væren. Tragediene vurderte jeg som klassiske tekster som kunne gi en dypere forståelse av et fenomen, med et verdigrunnlag som harmonerer med denne studiens hensikt. Det kan også tenkes at andre klassiske tekster kunne vært aktuelle og bidratt med andre perspektiver.

Jeg erfarte forskningssamtalene med sykepleierne som berikende og at de tilførte verdifull substans til studien. At det var sykepleiere som deltok i forskningssamtalene var viktig, da denne avhandlingens idé hadde sitt utspring ifra en pleiekontekst. Disse forskningssamtalene har en tydelig nærhet til danning i møtet med det lidende mennesket. Gjennom tolkningen av forskningssamtalene erfarte jeg at noe universelt steg frem ifra de konkrete fortellingene. Meningsmønstre skapt og ble tematisert under overskrifter i kapittel 8 *Danningens fremtredelse i tekster fra forskningssamtaler*. I ettertid kan det diskuteres om utvalget av deltakerne var relevant nok i forhold til forskningsspørsmålet. Forskningspersonene var representative i forhold til variasjon i alder, års erfaring og ulike sengeposter, men mindre representative i forhold til kjønn. Jeg kunne i større grad vektlagt å ha med begge kjønn i utvalget. Et annet spørsmål er om jeg også kunne samtalt med andre disipliner og profesjoner hvor møtet mellom mennesker er viktig. Dannelsesprosesser belyst i andre kontekster kunne tilført andre perspektiver som kunne styrket forskningens resultat og overføringsverdi til andre kontekster.

Min søken etter en filosofisk tekst som et godt materiale skapte diskusjoner med både veiledere og andre forskerkolleger. Som tidligere beskrevet leste jeg først tekster av Humboldt og Gadamer. Nysgjerrigheten ble vekket i forhold til Schellings tekst, og hans tenkning om menneskets selvrealiseringsprosess og søken etter den menneskelige frihets vesen. Denne teksten ble viktig da den

bidrog med nye begreper og tanker som utdypet substans fra de to andre materialene. Frihet var steget frem som tema i de to andre materialene, og er et eksempel på hvordan Schellings tekst utviklet og utvidet frihet som substans. Hans tekst ga en dypere forståelse av menneskets universelle grunnvilkår. Jeg vurderte også den filosofiske teksten som en tekst med uttrykt verditilhørighet som har bidratt til harmoni og indre logikk i dette avhandlingsarbeidet. Men det er også mulig å tenke at jeg kunne valgt en annen filosofisk tekst. Valg av rekkefølgen av materialet spiller også en rolle i forhold til å utvikle forståelse mellom del og helhet. Hadde jeg startet med den filosofiske teksten som det første materialet, ville det påvirket lesningen av de andre materialene.

En hermeneutisk tolkning beskrives som en tolkningsakt som skjer i en hermeneutisk sirkel. Delene bestemmes ut fra helheten, men delene bestemmer også helheten i en hermeneutisk sirkel eller spiral (Gadamer, 2010). I bevegelsen mellom del og helhet erfarte jeg sannhetshendelser som ga en dypere forståelse av danningens vesen. Samtidig er det slik at valg av en metode gjør at man kan gå glipp av andre tolkningsmuligheter.

I tilegnelsen søker man et språk for å utlegge det forståtte. Som forsker legger man ut sin forståelse og beskriver en virkelighet slik den kan være. Men man kan ikke påberope seg å ha den fulle forståelsen, kun at man har tilegnet seg nye bilder eller fragmenter av en sak. Jeg avslutter hvert materiale med tolkningsantagelser som løfter frem det substansielle, og skaper dermed en kunnskapsgrunn for kartlegging og bedømming av studiens resultater. Jeg presenterer tolkningsantagelsene i tabeller avslutningsvis i kapitlene. Det kan skape en oversiktlig presentasjon av studiens resultat, og gjøre de mer tilgjengelig for leseren. Innen hermeneutisk forskning samsvarer dette med å klargjøre vilkårene, for å kunne vurdere gyldigheten av resultatene.

En utfordring som løftes frem av Larsson (2005) er å ivareta tidligere forskning og litteratur gjennomgående i forskningsarbeidet. Litteraturgjennomgangen ble en tydeligere del av helheten for meg gjennom litteratursøk i 2016. Jeg leste litteraturgjennomgangen ved flere anledninger, og over tid. Den ble i større grad en del av avhandlingens helhet ved å bli integrert i diskusjonen om denne forskningens resultat relatert til tidligere forskning i kapittel 11.

Å granske denne studien i forhold til gyldighet og evidens har gitt meg nye refleksjoner. Blant annet har en ny gjennomlesning bidratt til å skjerpe min

bevissthet om de nødvendige avgrensninger som er gjort i avhandlingen. Refleksjonene handler også om å se sammenhenger og helhet i avhandlingens deler og reflektere over valgene som er tatt. Tanker om alternative valg har dukket opp. Men andre valg ville også kunne medført en annen metodologisk tilnærming. Om jeg nå hadde startet forskningsarbeidet på ny, kunne andre valg bidratt til en annen helhet.

Etisk verdi

Den etiske verdi skal belyse om god forskningsetikk er ivaretatt i forskningen (Larsson, 2005, s. 9). Jeg har søkt å ivareta vitenskapelig hederlighet og sannferdighet i forskningsarbeidet ved å gjøre rede for de ulike valgene jeg har gjort. Jeg har beskrevet valgt teoretisk perspektiv og metodologi og relatert disse til studiens hensikt. Å ha omsorgsvitenskapelig teori som teoretisk perspektiv innebærer en etikk som vektlegger menneskets verdighet. Teorien er utviklet på en humanistisk grunn og i en hermeneutisk tradisjon, som er et etisk grunnlag for god forskningsetikk.

Å veie forskningens interesse opp mot beskyttelse av de menneskene som er involvert, er sentralt i vurderingen av forskningens etiske verdi. Jeg vektla frivillig deltagelse i forskningssamtalene gjennom informasjon og samtykke fra deltakerne. Det kan oppstå konflikt og dilemmaer mellom validitet og etikk, om i hvor stor grad anonymisering går på bekostning av innhold og validitet. Et eksempel på dette er hvor en del av den utlagte teksten i avhandlingen ble klarert med sykepleieren, som deltok i en forskningssamtale.

Å søke evidens er å forholde seg til etikk i forskningens perspektiv og sak. Vurderingen av forskningens sannhet, autonomi og legitimitet er forbundet til et vitenskaplig ethos. Etikk er forbundet med å være tro mot og ha et etisk ansvar overfor tekster man forholder seg til. Språket man utlegger tekster i er også bærer av etikk (Matilainen, 2000; Eriksson & Lindström, 2007; Söderlund, 2007). Deler av den transkriberte teksten er utlagt i avhandlingen, for å fremme forståelse og evidens, men også for å ivareta et etisk aspekt. Tekster fra forskningssamtalene er anonymisert i forhold til etisk forskningspraksis. Hvordan sitater og fortellinger fra forskningpersonene utlegges er reflektert over for å ivareta den enkeltes integritet, men også fordi det relateres til en profesjons integritet. Det er viktig å være bevisst faren for misforståelser ved

oversatt materiale. Dette er ivaretatt ved å redegjøre for oversettelsen av de klassiske tekstene og den filosofiske teksten.

Å fremlegge forforståelsen og synliggjøre tolkningsprosessen er sentralt for å kunne utlegge ny viten som sann (Larsson, 2005; Eriksson, 2009b).

Innledningsvis har jeg beskrevet min forforståelse og valgt vitenskapsteoretisk perspektiv. Evidens er relatert til å se, synliggjøre det sette og å få ny innsikt. Gjennom evidenshendelser skjer en indre bevegelse mellom å se og å innse. Gjennom lesningen av studiens tre materialer erfarte jeg en bevegelse i min forståelse, mellom Schelling sin tekst, lidelsen beskrevet i tragediene og i forskningssamtalene. Jeg erfarte sannhetshendelser som ga ny forståelse til lidelsen som et grunnvilkår. En dypere forståelse av at møtet med det lidende mennesket kan føre til utvikling og ny innsikt. Ny innsikt og utvikling kan fremme menneskets mulighet til å kunne leve hele liv i dets møte med et lidende menneske (jf. Eriksson, 1999, s. 42). Revidering sammenbinder idealene med virkeligheten og virkeligheten med idealene, og ny forståelse og virkelighet viser seg. Etter hvert materiale har jeg lagt ut min forståelse av teksten i tolkningsantagelser, som viser den nye kunnskapsgrunnen. En ontologisk klarhet og noe sant om danningens vesen fremtrer. I kapittel 10 tolkes tolkningsantagelsene sammen, og meningsbærende temaer blir diskutert. Resultatet fremtrer i det teoretiske bilde *Danningens vesen – menneskets tilblivelse i møtet med det lidende mennesket* (jf. figur 8, s.167). De meningsbærende temaene som fremtrer kan skape kunnskapsmønster, og tilføre den omsorgsvitenskapelige teori noe nytt om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Denne nye kunnskapen diskuteres med ulik omsorgsteori i kapittel 11, med et særlig fokus på ethos, kjærlighet, frihet og møtet med det lidende mennesket. Et nytt kunnskapsmønster med en underliggende teori kan gradvis fremtre (Eriksson, 2009b, s. 45, 46). Etikk og evidens blir bundet sammen når ny viten stilles til disposisjon for menneskene.

Etikk er også knyttet til forskerens autonomi i forskningsprosessen. Som forsker har jeg opplevd å være fri, og blitt inspirert og oppmuntret til å følge den opprinnelige ideen og saken, danningens vesen. Jeg har gjort valg og vurderinger for å ivareta egen autonomi i forhold til saken, fra valg av forskerkurs til metodevalg, til søken etter litteratur og til de tekstene som jeg valgte som avhandlingens materiale.

Resultatenes kvalitet

Forskningens mening, struktur og teoritilskudd er avgjørende for kvaliteten i forskningsarbeidet (Larsson, 2005).

Mening

Kvalitet i tolkningen i en hermeneutisk tradisjon viser seg gjennom nyanser og meningsrikdom i materialet (Larsson, 2005, s. 11, 12). Denne avhandlingen meningsrikdom relaterer seg til presentasjon av ulike perspektiver, ulike nivåer, tidsmessige sprang og meningsbærende substans. Styrken i avhandlingens materiale er at til tross for nevnte forskjeller, fremtrer det en universell substans til danningens vesen.

Det utfordrende med materiale på ulike nivåer er hvordan, men også om, de skal og kan tolkes sammen. Dette har krevd at jeg reflekterte over hvordan materialene kunne forenes med hverandre, for å tilføre substans til saken. Det ble sentralt for meg å søke etter det universelle og å holde fast i saken og forskningsspørsmålene. Dette krevde at jeg arbeidet med min egen forforståelse og skapte rom for refleksjoner i tolkningsarbeidet. Tid og rom til å la teksten hvile har vært betydningsfullt for meg, før jeg har gått inn i teksten på ny. Valg av annet materiale og av andre metoder kunne gitt annen kunnskap om danningens vesen og andre fremtredelsesformer. Alternative metoder kunne vært hermeneutisk observasjon av møtet mellom pasient og sykepleiere. Jeg kunne hatt forskningssamtaler også med pasienter, om det de vektla som det betydningsfulle i møter med helsepersonell. Eller jeg kunne fulgt helsepersonell over tid og samtalt med dem om danning i fokusgruppeintervjuer.

Struktur

Struktur i avhandlingen innebærer et krav om at resultatene skal presenteres på en god og oversiktlig måte for leserne. Det betyr at resonnementene skal kunne følges, og at der er en rød tråd i tolkningen av danningens vesen (jf. Larsson, 2005, s. 12–13). I kapittel 10 er ulike tolkninger underbygget med sitater fra materialet for å underbygge relevans og troverdighet i tolkningen.

En god struktur viser seg i selve framstilling av teksten, i retorikk og språk, slik at resultatene formidler bilder av virkeligheten (Larsson, 2005; Söderlund, 2007; Ödmann, 2007). I denne forskningen har jeg anvendt et språk som er velkjent for disiplinens vitenskapskvinner og menn. Samtidig kan det være utfordrende for leseren å forholde seg til begreper fra omsorgsvitenskapelig teori og filosofi. Jeg har gjort rede for valgte omsorgsvitenskapelige begreper. Original tekst er gjengitt for å underbygge mine tolkninger. Dette gjelder sitater fra forskningsamtalene, originale enkeltdeler fra de greske tragediene og deler fra den filosofiske teksten.

I kvalitativ forskning finnes en spenning mellom innholdsrikdom og strukturkrav (Larsson, 2005). Å ha en struktur i forskningsarbeidet er viktig for framstilling av resultater og for tilgjengelighet for leseren, samtidig bør ikke strukturen bli begrensende i forhold til meningsinnhold og meningsrikdom. Jeg har her tilstrebet å få til en meningsbærende og oversiktlig struktur i arbeidet.

Teoritilskudd

Teoritilskudd handler om hvordan ny forskning kan relatere seg til tidligere forskning, og potensialet forskningen har for å tilføre noe nytt innen omsorgsvitenskapelig teori (jf. Larsson, 2005, s. 14–15). Denne studien er relatert til både den teoretiske og den kliniske kunnskapen innen omsorgsvitenskapen. I samtlige materialer fremtrer substans i rådataene, som kan løfte frem substans om danningens vesen som et kunnskapstilskudd.

Avhandlingens resultat er sammenlignbar med annen forskning, særlig innen omsorgsvitenskap. Men den framstår også med ny substans om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket. Det substansielle i danningens vesen i møtet med det lidende mennesket diskuteres med Erikssons omsorgsteori og annen omsorgsvitenskapelig teori i kapittel 11. Videre reflekterer jeg over danningens vesen og menneskets danning i utvikling av etisk praksis. Jeg diskuterer resultatene i forhold til annen forskning i det samme kapittelet. Diskursvurderingen vil leve videre etterat denne forskningen er avsluttet. Den vil da ses i lys av og vurdert opp mot annen forskning (jf. Larsson, 2005).

Spørsmål som stilles til forskningen er om substansen er utviklet fra en rimelig tolkning og om flere kilder samstemmer og underbygger tolkningen. Forskjellige materialer og metoder er ønsket for å få mangfoldighet, samtidig

skal det være mulig å søke noe felles, noe universelt som underbygger validiteten (Larsson, 2005). De tre materialene i denne forskningen skapte muligheter for utvikling av substansriksom, fordi det både var kongruens og ulikheter.

Gyldighetskriterier

Gyldighetskriterier reflekteres ut ifra heuristisk verdi, empirisk forankring og videre forskning (Larsson, 2005).

Heuristisk verdi

Ved å utlegge ny kunnskap og skape ny forståelse for leseren kan man vurdere om forskningen har en heuristisk verdi (Larsson, 2005). Hvordan resultatene formidles, og hvilket språk man anvender er av særlig betydning innen kvalitativ forskning, hvor selve fremstillingen og forskningsprosessen er sentrale. Hvordan resultatene systematiseres og står i forhold til hverandre, er også av betydning for å vurdere om en avhandling har heuristisk verdi. Jeg har tilstrebet å beskrive valgene som er gjort, og hvordan resultatet av en studie påvirker resultat av neste studie. Bevegelsen i en tolkningsprosess er gjort synlig i kapittel 6 *Metodologi, materiale og metode*.

Validitet og forskningens heuristiske verdi ble undersøkt ved å belyse sammenhenger mellom studiens gyldige slutninger og det som var formålet med studien. Denne forskningens ambisjon var å fremlegge ny substans til danningens vesen, som har betydning for forståelsen av menneskets danning i møtet med det lidende mennesket. Ny kunnskap om hvordan danning fremtrer ifra det enkelte materialet er bakgrunn for kapittel 10, hvor substans til danningens vesen i møtet med det lidende mennesket utlegges under fire meningsbærende temaer. Forbindelsen til valgt perspektiv er redegjort for i det teoretiske perspektivet og ved å utlegge hermeneutisk metodologi som tolkningsperspektiv. Dette gir et kunnskapstilskudd både innen den systematiske og den kliniske omsorgsvitenskapen, noe som er forbundet med å ha en heuristisk verdi. Ny kunnskap som kan gi ny forståelse fremtrer, og dette gjør at jeg vil hevde at forskningen har en heuristisk verdi.

Empirisk forankring

Empirisk forankring synliggjør om det er overenstemmelse mellom den empiriske virkelighet og tolkningen av det empiriske materialet, her forskningssamtalene. Et spørsmål er om forskerens kilder gir troverdighet til tolkning. Jeg har redegjort for utvalg og kontekst i metodologi kapittelet. Sykepleierne som var med i studien hadde flere års erfaring og var interessert i avhandlingens tematikk, noe som vurderes som viktig for å få gode samtaler som gir rik substans. Sykepleierne som jeg hadde forskningssamtaler med arbeidet alle nært til pasienten i en klinisk praksis. Deres fortellinger var forbundet med opplevelser i møtet med pasienter. I tolkningen gjengir jeg sitater og utdrag av deres fortellinger, for å synliggjøre sammenhenger mellom min tolkning og materialet.

Konsistens

Gjennom konsistenskriteriet vurderes hvordan tolkning utvikles i et samspill mellom del og helhet, og hvordan det til slutt fremtrer meningsbærende mønstre (jf. Larsson, 2005, s. 23). For å vurdere konsistens viser jeg til det som er skrevet om hermeneutisk tolkning under overskriften *Struktur og indre logikk*. Konsistenskriteriet er tilnærmet likt vidimering, slik Eriksson (2009b) utlegger det. I denne avhandlingen har jeg også søkt etter ontologisk evidens. I tråd med hermeneutisk metodologi har det vært en bevegelse mellom det ontologiske evidensbegrepets betydningsdimensjoner: å se og innse, å vite og å vidimere. Å utlegge evident kunnskap er å synliggjøre bevis gjennom forskningen. Vidimere er å vise at sekundærsubstansen, utviklet kunnskap og viten stemmer overens med primærsubstansen (Eriksson, 2009b, s. 45, 46). Gjennom en hermeneutisk tolkning og hermeneutisk lesning argumenterer jeg med ulike vitnesbyrd ifra det enkelte materiale. I kapittel 11 løfter jeg substans fra materialet tilbake til det teoretiske utgangspunktet, til den omsorgsvitenskapelige teori. I denne fasen skaper jeg en dialog som viser sammenhenger og nytt kunnskapstilskudd i lys av originalen eller primærsubstansen. Gjennomgående i denne studien har jeg søkt etter universell substans om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket.

Videre forskning

Videre forskning på studentens danning i utdanningen vil være viktig, og da med et særlig fokus på tilblivelse gjennom praksisstudier, der studenten erfarer livsbærende møter. Det vil være viktig å få en dypere forståelse av studentens tilblivelse mot en profesjon og utvikling av etisk danning gjennom studiet.

Frihet fremtrer som et sentralt begrep i denne studien. Utvikling av en indre frihet relateres til innsikt og utvikling og til menneskets ethos. Videre studier av frihet som begrep og frihetens betydning for utøvelse av omsorg i praksis, kan utdype frihet som begrep innen omsorgsvitenskapelig teori.

Ny forståelse og substans til danningens vesen og danning i en omsorgsvitenskapelig kontekst har gjort meg nysgjerrig på pasientens og pårørendes erfaringer i møtet med helsepersonell i dagens helseorganisasjoner. Videre forskning med andre metoder, for eksempel hermeneutisk observasjon av møter mellom pasienter og helsepersonell, vil kunne føre til en utdypende forståelse av danningens vesen og dens sammenheng med en etisk praksis.

Gjennom videre forskning kunne det teoretiske bilde av *Danningens vesen i møtet med det lidende mennesket* (figur 8, s. 167) blitt tilført ytterligere substans fra flere materialer, og blitt utviklet til en modell om danningens vesen. Substans ifra denne studien kan anvendes i en klinisk applikasjonsforskning. I klinisk applikasjonsforskning kan ny substans og teori omsettes til kliniske kontekster, i samarbeid med klinikere som med-forskere (jf. Lindholm, Nieminen, Mäkelä & Rantanen-Siljamäki, 2006). I en pendling mellom vitenskap og praksis, kunne danningens vesen og utvikling av etisk praksis blitt ytterligere utforsket. Fokus på omsorgskulturens betydning for tilblivelse, kunne bidratt til nye perspektiver om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket.

13 Summary

Introduction

The idea for this dissertation has its source in the concept of formation and is based on a humanistic view of human beings and values. The intention with the dissertation is to seek a deeper understanding of the core substance of formation in the encounter with the suffering human being. My own preunderstanding is characterised by an unease that fundamental values in nursing, such as love, compassion, care and dignity, are under pressure. In health services characterised by an instrumentalist, technologized culture, where the market forces rule, one may ask what time and what space exist for experiencing existential encounters or the mystery of the encounter. In this dissertation I therefore seek a deeper understanding of human beings' inner growth, related to this *something* that happens in the encounter with the suffering human being. My work emerges from the encounter with the other, a deep feeling of community, described by Koskinen (2011) and Holopainen (2016) as a profound and silent moment in which one takes part in a mystery.

Literature review

The purpose of the literature review was to acquire knowledge and get an overview of relevant literature and scientific articles on the topic of this dissertation. I have sought philosophical, theoretical and empirical bases for becoming through a formation process, with a particular focus on the encounter with the other. The literature review also makes visible health personnel's journey of formation towards a professional identity. In this overview, connections emerge between human formation and the performance of a humanistic practice.

Earlier research explores a theoretical and philosophical basis for the practice of care. Human becoming is, at an ontological level, related to transformation, renewal and reconciliation (Eriksson, 2007; Foss 2012). Several articles (Ramey & Bunkers, 2006; Sandvik et al., 2015) illuminate connections between the development of a professional identity and human development. Several authors emphasise connections between the development of the self, good

characteristics, and ethical formation (Nåden, 1998; Delmar, 2002; Karterud, 2006; Alvsvåg, 2010b; Thorup et al., 2012).

The encounter with patients with existential needs, in a changeable practice, is explored in several studies (Lanara, 1981; Karterud, 2006; Sæteren, 2006; Thorup et al., 2012). Other studies (Lanara, 1981; Kjerholt & Thrysøe, 2005; Storaker et al., 2017) illuminate practice in which care, compassion and a sensing presence are hindered and absent. This may be related to ethical, individual, organisational and societal factors.

Literature (Fredriksson, 2003; Idczak, 2007; Alvsvåg, 2008; Koskinen, 2011; Holopainen et al., 2012) explores the encounter with the suffering human being as meaningful in the human formation process. The encounter is described at various levels, from concrete interaction to existential encounters related to being human. This literature review shows a further need for research on what this *something*, the meaningful, is, that may provide us with further understanding regarding the core substance of formation.

Purpose and research question

The purpose of this study is to develop knowledge on the core substance of formation in the encounter with the suffering human being in a caring science perspective. The overarching question is: What is the core substance of formation in the encounter with the suffering human being in a caring science perspective? This overarching question is answered through addressing sub-questions. The three questions are: How does formation emerge in the encounter with suffering in a selection of Greek tragedies? How does formation emerge in the encounter between the nurse and the suffering human being? How does formation emerge in a chosen philosophical text?

Theoretical perspective

In this dissertation, in which I move in a landscape of ethics, is based on Eriksson's theory of caring, developed on a hermeneutic foundation (Lindström et al., 2018; Eriksson, 2018). A caring theoretical perspective entails an ethics that seeks to protect human holiness and dignity, and a view of the human being as holy and inviolable, with an innate dignity (Eriksson, 2009a). The concepts of caring science chosen for this study are ethos, suffering, and the encounter. Ethos is a relevant concept in this study because research on the

core substance of formation in the encounter with the suffering human being is close to a caring science formation ideal (Eriksson et al. 2004). Ethos is a sounding board in the human being, and is the strings activated in the encounter with the other and can develop a caritative inner attitude (Eriksson, 2003). Ethos has meaning for human formation, and for a holistic understanding of the human being in order to realise the true, the beautiful and the good.

The encounter is another central concept in this dissertation. The ideal of the encounter is to confirm the absolute dignity of the human being in the concrete encounter and in the actions performed (Eriksson & Lindström, 2000; Eriksson, 2001; 2009a). There is an expectation that the core substance of formation emerges in the encounter with the suffering human being, and that what is forceful in care also emerges in the encounter. What is forceful in the encounter is a concretization of human love, where faith and hope are furthered (Eriksson, 2009a, p.15).

This dissertation deepens the thinking of the suffering human being. Eriksson (2018) explores suffering as part of the fundamental conditions of life, and an experience in the lives of all human beings. Human suffering and the existential struggle illuminate our general life conditions. The encounter with suffering and compassion is sought in the nurses' stories. Suffering plays a central part in the dramatic events of the tragedy. It had a deep meaning because it might lead to recognition and development.

Methodology, method and material

The methodology of this dissertation relates to Gadamer's existential hermeneutics. The hermeneutic interest for knowledge is about understanding human beings in relation to lived life, where understanding is a fundamental way of 'being in the world'. Central concepts in this dissertation are preunderstanding, the principle of history effect (*Wirkungsgeschichte*), events of truth, fusion of horizons, understanding and interpretation (Gadamer, 2010).

I have read and interpreted the dissertation's material, employing hermeneutic reading and text interpretation. Through hermeneutic reading and reflection, patterns and fragments emerge, which may yield deeper knowledge of human reality (Gadamer, 2003; Alvesson & Sköldberg, 2008). My reading process and

text interpretation in this dissertation are based on the method: *Realization of hermeneutic reading* (figure 2) in the article by Koskinen and Lindström (2012, p.762).

The data material consists of three Greek tragedies, hermeneutic research dialogues, and one philosophical text. The three Greek tragedies are: *Prometheus Bound (Prometheus i lenker)* by Aeschylus (525 – 456 B. C.), *Eumenides, part III of The Oresteia] (Evmenidene, del III av Orestien)* by Aeschylus and *Antigone* by Sophocles (497/6 – 406 B. C.). We first come across the thought of human formation thematised in classical Greek culture. Greek tragedies yield models that illuminate human dilemmas and choices, and are, in all their richness, images of human existence, close to life, also today. The second material consists of research dialogues with ten nurses. The youngest was 31 years old and the eldest 58 years old; the average age being 42 years. The participants had worked as nurses from 8 to 28 years, an average of 16 years. The nurses in the sample worked in medical, surgical, psychiatric and emergency wards. The themes for the dialogues were their stories and experiences that had made an impression, and which they thought had led to understanding and development as nurses. The third material is a philosophical text by Friedrich W. J. Schelling (1775 – 1854), titled *Philosophical Inquiries into the Essence of Human Freedom] (Frihetsskriftet. Om menneskets frihet)* (1809/2013). Schelling's text explores the fundamental conditions of human existence, related to a process of self-realisation. The text has an existential and a transcendental dimension, and is bearer of universal knowledge (Ebbestad Hansen, 2013).

Reading the Greek tragedies was a challenge regarding style, language, and content. After several readings I became increasingly familiar with the form and language of the tragedies. I listened more focused and fascinated to the tragedy's story. The significance of persons and meaning became increasingly clearer and was finally formulated in interpretive assumptions. Reading the transcribed text from the research dialogues with nurses, started a new hermeneutic reading process. Prior to the reading I had met each nurse for a conversation, and I therefore carried with me an impression when I started this reading process. I listened carefully for the tone with concentration, and for the tone and expression of the story, while transcribing each individual dialogue. In the exchange between the familiar and something new, new understanding

emerged, which was presented in interpretive assumptions. In my meeting with the philosophical text I moved on an existential and ontological level. I first read the preface of the *Frihetsskriftet* by Ebbestad Hansen (2013). This gave me an introduction to Schelling's thinking, and to concepts in this text. I then read the whole text, a so-called naïve reading, and I marked fragments and parts of the text that gave meaning. With a dawning, new understanding I reread the whole text. Meaningful text gradually emerged and was formulated in interpretive assumptions.

Result

In a new interpretive process, interpretive assumptions from each material became four meaningful themes: The core substance of formation – a life-bearing encounter characterised by love and reciprocity; the core substance of formation – interaction with suffering, a struggle requiring will and strength; the core substance of formation – movement between being free, constrained and connected, and the core substance of formation – a space for transformation, development and becoming. The themes are the new knowledge that provides new understanding of the core substance of formation in the encountering with the suffering human being.

The core substance of formation – a life-bearing encounter characterised by love and reciprocity

Under this meaning-bearing theme I explore love and reciprocity, expressed in the life-bearing encounter. During my work with this dissertation what I initially called 'the encounter' was expanded to 'the life-bearing encounter'. I call a life-bearing encounter, those encountering in which individuals create something together and invite each other into a life-bearing community, derived from the research dialogues and the Greek tragedies. In this community the individual may recognise herself in the other, at the same time as the other is acknowledged. The other becomes real to one in the moment and becomes a human being of concern to one.

In life-bearing encounters, when nurse and patient share experiences from their own lives, it is love that emerges. Love expresses itself through the acknowledgement of the other, and through being met as a whole human being. Love emerges when a human being is touched by the suffering of the other, and when it seeks to alleviate the grief or the pain of the other. Several nurses

experienced encounters with the suffering human being as challenging, but also that such encounters gave profound joy and meaning. In the encountering with the suffering human being an individual may experience a profound recognition. In this recognition the individual senses a deeper ontological love that may open up for an experience of universal reciprocity. According to Schelling (1809/2013), the human being has a core and a capacity (given by God) for love. Based on the three materials of the dissertation the core substance of formation emerges in the human longing for the good, and in a deeper love. The core substance of formation is love that alleviates suffering and strengthens what is effective in care. Love can unify and connect dissimilar opposites and create transformation and renewal in the human being.

The core substance of formation – in interaction with suffering, a battle with will and strength

The human being fights a battle in life, between being and not being, and between good and evil. This battle is necessary, for without it the good would also fade away. In a process like this, forces are in motion, strength as well as resistance. The strength and the resistance are necessary so that a stepwise unfolding may occur, in which the human soul develops toward greater perfection, according to Schelling (1809/2013). In suffering and battle the human being is participating in the drama of life with her innermost being. To be able to integrate both joy and suffering in life, is to be in the good battle, and the human being may experience meaning, growth and new insight.

In the battle between good and evil the individual's innermost will is challenged. This will consists of her own will and a universal will (Schelling, 1809/2013). Her own will may be pure will, which is necessary for the realisation of the human being. A true life is when the particular will is connected with universal will, for then the human being is connected to something original and to love. In formation processes movements are created that connect particular will and universal will. From the dissertation material is the core substance of formation connected to the individual's being, where will and life force emerge in what is contradictory.

The core substance of formation – a movement between being free, constricted and connected

Freedom emerged as substance in all the materials in this study. This connection is evident in the tragedies *Antigone* and *Prometheus Bound*. In the research interviews, the inner freedom of the nurses is visible in will, choice, connected to values and ideals. Freedom is a capacity for good and evil (Schelling, 1809/2013). Freedom is explored through the concepts intelligible, particular will, and universal will (from Schelling). The human being's potential is the free core (the intelligible) and its free will. Human experience and awareness of herself as free are related to the responsibility for the other. If one truly sees the other, one is bound to a responsibility for the other. The inner freedom emerges as significant in the research dialogues for being able to harbour the other, and for being able to be present in difficult and complex encounters.

The development of the inner freedom of the human being requires reflection and development of self-awareness, where the spiritual development of the human being is of significance for increasing her level of awareness. Schelling (1809/2013) claims that the development of a moral self is related to participation in the universal world, and that human freedom is dependent on the particular will being connected to the universal will. The battle between good and evil is the source of human becoming (Schelling, 1809/2013).

The core substance of formation – a space for transformation and development and becoming

Existential encounters in which the human being experiences events of truth appear in the material of this dissertation, particular from research dialogues and the Greek tragedies. In events of truth the human being may develop ethical wisdom and an ontological understanding, which is creative and developmental for the inner core of the human being. The human being's wonderment, openness and presence are significant for the experience of such truth events. These events are related to a deeper ethical action. We step out of the roles we have and meet in an I/you relation. These are moments when you may sense something holy, which connects human beings with each other. In a clarity created by knowledge, the human being experiences that she knows. She acts based on a knowledge that is deeper than duty, connected with the

universal good (Schelling 1809/2013). Becoming denotes ethical and existential development. The human being acquires something universal and can integrate this in a new understanding. Becoming happens in the individual but may have its basis in the encountering with others.

A comprehensive image of the core substance of formation – human becoming in the encountering with the suffering human being

The outer circle is divided into four parts, each with its own meaning-bearing theme (figure 8). In the middle of the figure are two new circles in which the core of the core substance of formation emerges. Substantial themes are *love*, *the struggle of suffering*, *freedom* and *creative movements*. These themes are related and are the substance of the innermost circle, in which human *becoming* emerges. In freedom occur creative movements that are significant for human becoming. *Love*, *the struggle of suffering*, *freedom*, *creative movements* and *becoming* are parts that, in motion with each other, create a whole, and are substance to the core substance of formation from the material of this dissertation. Becoming denotes an ethical and existential development where something becomes active and alive in the human being. Becoming is an experience of an inner wholeness, which strengthens the human being as a unity, in the search for what is good, what is true and what is beautiful.

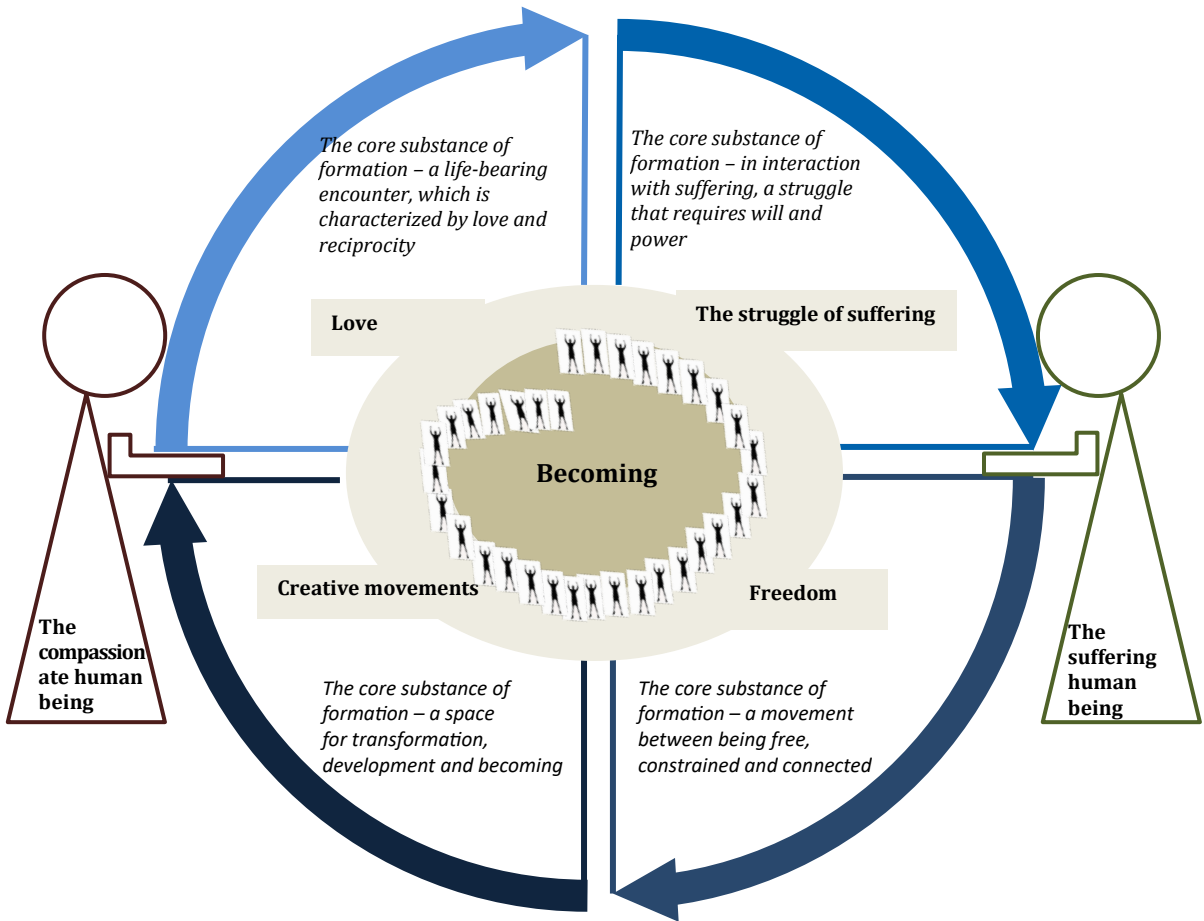

Figure 8 The core substance of formation – the individual’s becoming in the encounter with the suffering human being.

The meaning of this study for the theory of caring science

In this study I have sought meaning-bearing themes that point to what is universal in the core substance of formation in the encounter with the suffering human being. Through love and recognition, the human being can experience a universal reciprocity. This reciprocity creates a foundation on which to experience the mystery of the encounter (re. Holopainen et al., 2012). In such encounters the human being can forget herself and also realise herself. Thorkildsen and Råholm (2018) describe love as a double movement. By turning towards the other, and turning away from oneself, something is created that is good in and of itself. In a love like that the caregiver may provide care for the other, and at the same time care for himself.

The core substance of formation is related to knowing and insight, which create development in the human ethos. Ethos may, with *caritas* and *claritas*, give the human being a foundation for her being and for taking responsibility for the good (Eriksson, 2013; Nåden, Bergbom, Lindström & Eriksson, 2018). Ethos may promote an ethical practice, where the ethical core of care and the caritative ethics are active.

Freedom emerges as significant substance to the core substance of formation. This is a freedom in which the human being experiences being free, and at the same time constricted and connected. The core substance of formation is the movements between strength and resistance, which develop strength and a transcending will (ref. Schelling, 1809/2013). This strength and the will are the path of freedom, where the human being may extend herself, and take responsibility, both for the other and for her own life. If we really see the other, we are bound by a responsibility for the other (Wallinvirta, 2011). There, in what is good, is the spiritual freedom where the self is strengthened and acknowledged, at the same time as the other is acknowledged. Freedom is not restricted by the other. To the contrary, freedom is liberated in the encountering with the other.

Reflection on the significance of the study's result for practice

A relevant question is: Can knowledge of the core substance of formation, and human formation in the encounter with suffering, contribute to the development of an ethical practice? New knowledge on the core substance of formation emerges as reciprocity and development of a deeper love. Recognising and strengthening love in oneself can be significant for the development of ethos and ethical wisdom. Holding on to love as a motive and an ideal, as a foundation for the practice of care, is significant for the strengthening and furthering of humanity in an ethical practice.

Reflection on personal formation and its connection with the encountering with the other may strengthen the individual's will, courage and strength to experience the life-bearing encounters. The development of will and strength is important in order to bear being present, also in challenging situations with strong impressions. Reflection on ontological phenomena may lead to a formation that may be a counterweight to a knowledge based and functional understanding of formation (re. Hansen, 2012).

Development of an inner freedom may strengthen and develop personal autonomy within a profession and be related to the capacity for assuming responsibility for the patient. When the caregiver can act freely, based on her own judgement of the situation, she may experience having a free, ethical zone. The inner freedom of the caregiver may make her prioritise and make choices that correspond with her own and the profession's values and ideals.

New knowledge on the core substance of formation contributes to a deeper understanding of human becoming, for the patient as well as the caregiver, in the encounter. Being in creative processes in life-bearing encounters is of significance for a profession and for protecting human dignity.

14 Litteratur

- Aiskylos (458 f. Kr./2007). *Orestien. I-Agamemnon, II-Sonofferet, III-Evmenidene*. Oversatt av Peter N. Østbye. Oslo/Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Aiskylos (458 f.Kr./1985). *Promethevs i lenker*. Oslo/Gjøvik: Oversatt av Øivind Andersen. Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Aiskylos (472 f.Kr./1975). *Perserne*. Oversatt av Egil Kraggerud. Oslo/Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Allwood, J. & Gunnarsson, M. (2003). *Bildning – en begreppsanalyse*. GTPL Gothenburg papers in theoretical linguistics. University of Gothenburg. Ser Got/S29.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008). *Tolkning og refleksjon* (2. oppl.). Danmark: Studentlitteratur.
- Alvsvåg, H. (2008). The nurse's learning through the patient's meeting with death. *Klinisk Sygepleje*, 02(22), 5–14.
- Alvsvåg, H. (2010a). Kjærlighet som grunnlag i helsevesenet. *Michael Quarterly. Omsorg*, 7(2), 244–254.
- Alvsvåg, H. (2010b). *På sporet av et dannet helsevesen. Om nære pårørende og pasienters møte med helsevesenet*. Oslo: Akribes.
- Andersen, Ø. (1985). *Etterord i Promethevs i lenker*. Oslo/Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Andersen, Ø. (2008). *Etterord i Poetikk av Aristoteles*. Oslo: Vidarforlaget A/S.
- Angel, S. & Vatne, S. (2016). Vulnerability in patients and nurses and the mutual vulnerability in the patient – nurse relationship. *Journal of Clinical Nursing*, (26), 1428–1477. doi: 10.1111/jocn.13583
- Aristoteles (2008). *Poetikk*. Oslo: Vidarforlaget A/S.
- Arman, M. & Rehnsfeldt, A. (2006). The Presence of Love in Ethical Caring. *Nursing Forum*, 41(1), 4–12. doi: 10.1111/j.1744-6198.2006.00031.x
- Arman, M. & Rehnsfeldt, A. (2007). The "little extra" that alleviates suffering. *Nursings Ethics*, 14(3), 372-386. doi: 10.1177/0969733007075877

- Baillie, L. (2009). Patient dignity in an acute hospital setting: A case study. *International Journal of Nursing Studies*, 46(1), 23–37. doi: 10.1016/j.ijnurstu.2008.08.003
- Barnett, R. (2009). Knowing and becoming in the higher education curriculum. *Studies in Higher Education*, 34(4), 429–440. doi./10.1080/03075070902771978
- Batchelor, D. (2006). Becoming what you want to be. *London Review of Education* 4(3), 225–238. doi: 10.1080/14748460601043841
- Blomberg, K. & Bisholt, B. (2016). Clinical group supervision for integrating ethical reasoning: Views from students and supervisors. *Nursing Ethics*, 23(7), 761–769. doi: 10.1177/0969733015583184
- Bohlin, H. (2013). Bildung and Intercultural Understanding. *Intercultural Education*, 24(5), 391–400. doi:10.1080/14675986.2013.826019
- Christiansen, L. (2003). *Metafysikkens historie* (2. utg). København: Museum Tusulanums Forlag.
- Cody, W. K. (2003). Nursing Theory as a Guide to Practice. *Nursing Science Quarterly*, 16(3), 225–231. doi: 10.1177/0894318403016003013
- Crawford, P., Brown, B., Kvangarsnes, M. & Gilbert, P. (2014). The design of compassionate care. *Journal of Clinical Nursing*, (23), 3589–3599. doi:10.1111/jocn.12632
- Delmar, C. (2002). Omsorgsetikk – også et spørsmål om vidensutvikling. I *Klinisk sygepleje*, (6)2, 35–40.
- Delmar, C. (2013). Becoming Whole: Kari Martinsen's Philosophy of Care – Selected Concepts and impact on Clinical Nursing. *International Journal for Human Caring*, (17)3, 20–28. doi: 10.20467/1091-5710.17.3.20
- Delmar, C. (2018). Omsorg og ansvar som to sider af samme sag. *Tidskrift for omsorgsforskning*, 4(3), 322–329. doi: 10.18261/issn.2387-5984-2018-03-15
- Ebbestad Hansen, J.E. (2013). Innledning i Schelling *Om menneskets frihet*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (1997). Abduction—A Way to deeper Understanding of the World of Caring. *Scand. J. Caring Sci* 11(4), 195–198.
- Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (1999). Abduktion och pragmatism – två vägar till framsteg inom vårdvetenskapen. *Hoitotiede*, 11(5), 292–299.

- Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (2000). Siktet, Sökandet, Slutandet – Om den vårdvetenskapliga kunskapen. I K. Eriksson & U.Å. Lindström (Red.), *Gryning – en vårdvetenskaplig antologi* (s.5–18). Åbo Akademi, Vasa: Multiprint Oy.
- Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (2003). Klinisk vårdvetenskap. I. K. Eriksson & U.Å. Lindström (Red.), *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap* (s.3–20). Åbo Akademi, Vasa: Multiprint Oy.
- Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (2007). Vårdvetenskapens vetenskapsteori på hermeneutisk grund- några grunddrag. I K. Eriksson, U.Å. Lindström, D. Matilainen & L. Lindholm (Red.), *Gryning III* (s.5–20). Åbo Akademi, Vasa: Multiprint Oy.
- Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (2009). Vårdvetenskapen som Caring Science. *Pro Terveys*, 4, 9–13.
- Eriksson, K. (1987). *Vårdandets idè*. Stockholm: Nordstedts Förlag.
- Eriksson, K. (1999). *Det lidende menneske* (2. oppl.). Oslo: Tano opplag.
- Eriksson, K. (2001). Kärleken som vårdvetenskapens ethos. *Omsorg. Nordisk Tidsskrift for Palliativ Medisin*, 18 årgang, 4–8.
- Eriksson, K. (2003). Ethos. I K. Eriksson & U.Å. Lindström (Red.), *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap* (s.21–33). Åbo Akademi, Vasa: Multiprint Oy.
- Eriksson, K. (2007). Becoming Through Suffering- The Path to Health and Holiness. *International Journal for Human Caring*, 11(2), 8–16. doi: 10.20467/1091-5710.11.2.8
- Eriksson, K. (2009a). Se människan!
http://www.sigstunastiftelsen.se/filer/K_Eriksson_Se_manniskan.pdf
- Eriksson, K. (2009b). Evidens – det sanna, det sköna, det goda och det eviga. I K. Eriksson & K. Martinsen (Red.), *Å se og å innse* (s.35–76). Oslo: Akribe AS.
- Eriksson, K. (2012). Att identifiera och bestämma begrepp inom vårvetenskap och som disciplin. I L. G. Wiklund Gustin & I. Bergbom (Red.), *Vårdvetenskapliga begrepp i teori ock praktik* (s.31–44). Lund: Studentlitteratur AB
- Eriksson, K. (2013). Jag var där, jag såg, jag vittnade och jag blev ansvarig – den vårdande etikens mantra. I H. Alvsvåg, Å. Bergland & O. Førland (Red.), *Nødvendige omveier, en vitenskapelig antologi til Kari Martinsens 70 års dag* (s.69–84). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Eriksson, K. (2018). *Vårdvetenskap : vetenskapen om vårdandet - det tidlösa i tiden*, Liber forlag.
- Eriksson, K., Bondas, T., Kasèn, A., Lindström, U.Å., Lindholm, L. & Matilainen, D. (2002). Den vårdvetenskapliga forskningstraditionen vid Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi. *Hoitotiede*, 14(6), 367–315.
- Eriksson, K., Lindström, U.Å., & Matilainen, D. (2004). Vårdvetenskapens didaktik vid Åbo Akademi – en humanvetenskaplig hermeneutisk didaktikk. I. D. Matilainen & K. Eriksson (Red), *Vårdforskning 9/2004. Vårdvetenskapens didaktik. Caritativ didaktik i vårdandets tjänst*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi.
- Etiske retningslinjer for sykepleieforskning i Norden (2003), Hentet 08.12.15. <http://old.sykepleien.no/ikbViewer/Content/337889/SSNs%20etiske%20retningslinjer.pdf>
- Euripides (etter 408 f.Kr./1996). *Ifigeneia i Aulis*, (utgitt posthumt), Oversatt av Peter N. Østbye. Oslo: Gyldendal
- Nybohm, M. & Torrkulla, G. (2019) Finsk ordbok, Turku Academy. <http://filosofia.fi/se/ordbok/E> (lastet ned 22.08.19)
- Foss, B. (2012). *Ledelse. En bevegelse i ansvar og kjærlighet*. (Akademisk avhandling). Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi, Finland.
- Fredriksson, L. (2003). *Det vårdande samtale*. (Akademisk avhandling). Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi, Finland.
- Gadamer, H.G. (2001). Estetik og hermeneutikk. I S. Lægrend & T. Skorgen (Red.), *Hermeneutisk lesebok* (s.137–146). Oslo: Spartacus Forlag AS.
- Gadamer, H.G. (2003). *Forståelsens filosofi*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Gadamer, H.G. (2010). *Sannhet og metode. Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo. Pax forlag A/S.
- God vetenskaplig praxis og handläggning av misstanker om avvikelse från den i Finland* (2012). Utarbeidet av Forskningsetiske delagasjonen. Hentet 08.12.15. <http://www.tenk.fi/sv/god-vetenskaplig-praxis-anvisningar>
- Gustavsson, B. (2000). *Dannelse i vor tid* (2.utg.). Aarhus: Forlaget Klim
- Hansen, F. T. (2008). *At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær* København: Hans Reitzels forlag.

- Hansen, F. T. (2012). Om akademisk dannelse i dag – med udgangspunkt i Gadamer's syn på sandhed og erfaring. *Norsk filosofisk tidsskrift*, 47(3), 208–220.
- Helsinki deklarasjonen 1964 (2000). Hentet 10.12.14 [http://legeföreningen.no/PageFiles/175539/Helsinki deklarasjonen%20fra%20Verdens%20legeförening%20-%20norsk.pdf](http://legeföreningen.no/PageFiles/175539/Helsinki%20deklarasjonen%20fra%20Verdens%20legeförening%20-%20norsk.pdf)
- Hilli, Y. (2007). *Hemmet som ethos, En idéhistorisk studie av hur hemmet som ethos blev evident i hälsosystemens vårdande under 1900-talets första hälft*. (Akademisk avhandling). Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi, Finland.
- Hodges, H.F., Keeley, A.C. & Grier, E.C. (2004). Professional Resilience, Practice Longevity, and Parse's Theory for Baccalaureate Education. *Journal of Nursing Education*, 44(12), 548–554.
- Holopainen, G. (2016). *Mötets kalejdoskop – det vårdande mötets skiftande mönster*. (Akademisk avhandling). Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi, Finland.
- Holopainen, G., Kasèn, A. & Nyström, L. (2012). The space of togetherness – a caring encounter. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 28(1), 186–192. doi: 10.1111/j.1471-6712.2012.01090.x
- Humboldt, Von W. (1792/2011). *Statsmaktens grenser – en avhandling om deres begrunnelse og nærmere utstrekning*. Oslo: Unipub.
- Humboldt, Von W. (2016). Teori om menneskets danning. *Norsk filosofisk tidsskrift*, 51(3-4), 179–183.
- Hurley, J. & Lakemann, R. (2011). Becoming a Psychiatric/Mental health Nurse in the UK: A Qualitative Study Exploring Processes of Identity Formation. *Issues in Mental health*, 32(12), 745–751. doi: 10.3109 /01612840.2011.609634.
- Idczak, S. E. (2007). I am a nurse: Nursing Students learn the Art and Science of Nursing. I *Nursing education perspectives*, 28(2), 66–71.
- Jordheim, H., Rønning, A. B., Sandmo, E. & Skoie, M. (2011). *Humaniora, en innføring* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kaldestad, K. (2018). *Menneskets verdighet i kraft av det hellige rommet*. (Akademisk avhandling). Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi, Finland.

- Karterud, D. (2006). *Den etiske akten. Den caritative etikken når pasientens fordringer er av eksistensiell art.* (Akademisk avhandling). Institutionen för vårdvetenskap, Vasa Åbo Akademi.
- Kasèn, A. & Sivonen, K. (2007). Texten betydelse inom hermenutik. IK. Eriksson, U.Å. Linström, D. Matilainen & L. Lindholm (Red.), *Gryning III. Vårdvetenskap och hermenutikk* (s.31–45). Åbo Akademi, Vasa: Multiprint Oy.
- Kemp, P. (2001). Helsekunst og verdier. *Omsorg. Nordisk Tidsskrift for Palliativ Medisin*, (18) 4–8.
- Kjerholt, M. & Thrysøe, L. (2005). Omsorg i teori og (sykehus) praksis. *Klinisk Sygepleje*, 19(4), 28–34.
- Koch, T. (1996). Implementation of a hermeneutic inquiry in nursing: philosophy, rigour and representation. *Journal of Advanced Nursing*, 24, 174–84.
- Korhonen, E-S., Nordman, T. & Eriksson, K. (2017). Ethics of Technology in Caring Science: Intepretation of Gadammers's Literature. *International Journal for Human Caring*, 21(2), 77–81. doi: 10.20467/HumanCaring-D-17-00012.1
- Koskinen, C. & Lindström, U.Å. (2012). Hermeneutic reading of classic texts. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, (27), 757–764. doi:10.1111/j.1471-6712.2012.01080.x
- Koskinen, C. (2011). *Lyssnande, en vårdvetenskaplig betraktelse.* (Akademisk avhandling). Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi, Finland.
- Koskinen, C. (2015). Hemeneutisk läsning. I L. Nyström, C. Koskinen & Y.Näsman (Red.), *Hermeneutisk forskningspraxis.* Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi. 89–100.
- Kraggerud, E. (1997). *Etterord. Euripides ; seks tragedier.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Introduktion til et håndværk.* København: Hans Reitzels forlag.
- Lanara, Vassiliki A. (1981). *Heroism as a Nursing Value.* (Doktoral thesis) Publications: Sisterhood Evniki. Athens.
- Langvik-Johannessen, K. (2009.) *Det tragiske – linjer i dramaets historie.* Fredrikstad: Faglitterært Forlag.

- Larsson, S. (2005). Om kvalitet i kvalitative studier. *Nordisk Pedagogikk*, (25), 1, 16–35. Postprint available at: Linköping University Electronic Press <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-24757>
- Lesky, A. (1995). *Den greske tragedie* (2.oppl.). *Orginaltittel: Die griechische Tragödie* (1968) Alfred Kröner Verlag, Stuttgart. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Lindholm, L., Nieminen, A.L., Mäkelä, C. & Rantanen-Siljamäki, S. (2006). Clinical Application Research: A Hermeneutical Approach to the Appropriation of Caring Science. *Qualitative Health Research*, 16(1), 137–150. doi: 10.1177/1049732305284026
- Lindström, U. Å. (2006). Jubileumsskrift. Nordic College of Caring Science-25 år. D. Nåden, L. Fredriksson, E. Gjengedal & S. Rydahl Hansen (Red.).
- Lindström, U.Å. & Lindholm, L. (2003). Kontext och meningssammanhang. I K. Eriksson & U.Å. Lindström, (Red.), *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap* (s.35–45). Åbo Akademi, Vasa: Multiprint Oy.
- Lindström, U.Å., Lindholm Nyström, L. & Zetterlund, J. E. (2011). Katie Eriksson: teorien om caritas. I M. Toft (Red.) *Sykeplejeteoretikere. Bidrag og betydning for moderne sygepleie*. København: Munksgaard Danmark. Originaltittel *Nursing theorists and their work*. (Red.) M. R. Alligood.
- Lindström, U.Å., Nyström, L. L. & Zetterlund, J. E. (2018). Katie Eriksson: Theory of caritative caring. I M. R. Alligood (Red), *Nursing theorists and their work*. (9.utg. s., 140–163). St. Louis, Missouri: Elsevier.
- Løvlie, L. (2002). The Promise of Bildung. *Journal of Philosophy of Education*, 36(3), 467–486. doi: 10.1111/1467-9752.00288
- Martinsen, K. (2012). Etik i sykepleien – mellom spontanitet og ettertanke. I M. Paahus & P. Kjærdsdam Telløus (Red.), *Anvendt etik*. Skriftserie om Anvendt filosofi/ applied Philosophy – nr. 1. Aalborg universitetsforlag.
- Matilainen, D. (2000). Kärlekens möjligheter-ett strövtåg i sökandet efter «caritas originalis». I *Gryning - en vårdvetenskaplig antologi*. K. Eriksson & U.Å. Lindström (Red.), Åbo Akademi, Vasa: Multiprint Oy.
- Matilainen, D. (2004). Caritativ didaktik – en bildning i vårdandets tjänst. I D. Matilainen & K. Eriksson (Red.). *Vårdforskning 9/2004. Vårdvetenskapens didaktik. Caritativ didaktik i vårdandets tjänst*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi.

- Moen, O. M. (2011). Innledende essay. *Statsmaktens grenser* (1792). Oslo: Unipub.
- Noer, R. V. (2016). 'Rigtige sygeplejersker'. Uddannelsesetnografiske studier af sygeplejestuderendes studieliv og dannelsesprocesser. (Doktorsavhandling). Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Nybohm, M. & Torrkulla, G. (2018). Filosofisk ordbok. *Åbo Akademi*.
<https://filosofia.fi/se/ordbok> Hentet 13.12.19
- Nyholm, L. & Koskinen, C. A-L. (2017). Understanding and safeguarding patient dignity in intensive care. *Nursing Ethics* Vol. 24(4), 408–418.
- Nyholm, L., Koskinen, C. & Nyström, L. (2015). Hermeneutisk samskapande genom dialog. I L. Nyström, C. Koskinen & Y.Näsman (Red.), *Hermeneutisk forskningspraxis* (s.69-76). Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi. Multiprint Oy.
- Nyholm, L., Salmela, Nyström & Koskinen (2017). Sustainability in care through an ethical practice model. *Nursing Ethics* Vol. 25(2), 264–272.
- Nyström, L. (2015). Den hermeneutiska forskningstraditionen. I L. Nyström, C. Koskinen & Y.Näsman (Red.) *Hermeneutisk forskningspraxis* (s.1–16) Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi. Multiprint Oy.
- Nåden, D. (1990). *Sykepleiens kunstdimensjon*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Nåden, D. (1998). Når sykepleie er kunstutøvelse. En undersøkelse av noen nødvendige forutsetninger for sykepleie som kunst. (Akademisk avhandling). Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi.
- Nåden, D. (2009). Värdens och mänsklig värdighet i vårdvetenskapen och omvårdnadshandledning. I Babosa Da Silva & N. Berggren (Red.) *Omvårdnadshandledning- ur etiskt och tvärdisciplinärt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Nåden, D., Bergbom, I., Lindström, U.Å. & Eriksson, K. (2018). Rediscovering Claritas as the Illuminator of the Great Order of Truth, Good, and Beauty Within Caring Science. *International Journal of Human Caring*, 22(3), 115–125. doi: 10.20467/1091-5710.22.3.115
- Näsman, Y. (2008). Caritativ vårdetik – vårdandets ethos uttryckt i vårdares tänkande och handlande. *Vård i Norden*. Vol. 88(2), 50–52

- Packard, M.T. & Hoffmann, J.K. (2016). Calling the Hermeneutic Circle: A Place of Belonging with Pre-Nursing Students. *International Journal of Human Caring*, 20(1), 44–47. doi: 10.20467/1091-5710.20.1.44
- Parse, Rizzo R. (1991). "Human becoming": Parse`s Theory of Nursing. *Nursing Science Quarterly*, 5(1), 35–42.
- Ramey, I. S. & Bunkers, S.A. (2006). Teaching the Abyss: Living the Art-Science of Nursing. *Nursing science Quarterly*, 19(4), 311–315. doi: 10.1177/0894318406292795
- Rehnsfeldt, A. (1999). *Mötet med patienten i ett livsavgörande skeende*. (Akademisk avhandling). Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi, Finland.
- Råholm, M.B. & Lindhom, L. (1999). Being in the world of the suffering patient: a challenge to nursing ethics. *Nursings ethics*, 6(6), 528–539. doi: 10.1177/096973309900600608
- Råholm, M.B. (2014). Abduktion, en form av hermeneutisk forståelse. I E. Lassenius & E. Severinsson (Red.), *Hermeneutik i vårdpraxis. Det nära, det flyktiga, det dolda* (s.51–59) Malmö, Gleerup.
- Sandvik, A. H., Eriksson, K., & Hilli, Y. (2015). Understanding and becoming – heart of the matter in nurse education. *Scand. J. Caring Sci.* 29(1) 62–72. doi:10.1111/scs.12128
- Schanning, E. (2010). Introduksjon. I H-G. Gadamer (Red). *Sannhet og metode, grunntrekk I en filosofisk hermenutikk* (s.9–19). Oslo. Pax forlag A/S.
- Schelling, F.W.J. (1809/2013). *Om menneskets frihet. Filosofiske undersøkelser om den menneskelige frihets vesen og de dermed sammenhengende temaer*. Oslo: H. Aschehoug & co. Oversettere: B. Hansen & Ø. Skar (2013).
- Sheehan, D., Wilkinson, T. & Bowie, E. (2012). Becoming a practitioner: Workplace learning during the junuor doctor`s first year. *Medical teacher*, 43(11), 936–945. doi: 10.3109/0142159X.2012.717184
- Skar, Ø. & Hansen, B. (2013). *Om menneskets frihet, skrevet av F.W.J. Schelling*. Skar & Hansen (oversettere). Oslo: H. Aschehoug & co.
- Skjervheim, H. (1992). Eit grunnproblem i pedagogisk filosofi. I E. L. Dale (Red.), *Pedagogisk filosofi*, Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.
- Sofokles (410 f.Kr./2007). *Elektra*. Oversatt av P.Østbye (2007). I *Gyldendal Klassiker 2007*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

- Sofokles (442 f.Kr./2007). *Antigone*. Oversatt av P.Østbye (2007). I *Gyldendal Klassiker 2007*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Stabell, A. & Lindstøm, U.Å. (2003). Mot opplevelsen av integritet og verdighet – en streben og en strid? *Vård i Norden* 4, 29–34. doi: 10.1177/010740830302300408
- Storaker, A., Nåden, D. & Sæteren, B. (2017). From painful busyness to emotional immunization: Nurses' experiences of ethical challenges. *Nursings ethics*, 24(5), 556–568. doi: 10.1177/0969733015620938
- Straume, I. S. (2013). *Danningens filosofihistorie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Stølen, T. (2012). Friheten til å være ond: Schelling om fornuftens pervertering. *Norsk filosofisk tidsskrift*, 47(2), 118–129.
- Sæteren, B. (2006). *Å leve i spenningsfeltet mellom livets muligheter og dødens nødvendighet*. Åbo Akademis förlag. (Akademisk avhandling). Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi, Finland.
- Söderlund, M. (2000). Mänsklig värdighet I vården. I K. Eriksson & U.Å. Lindström (Red.), *Gryning – en vårdvetenskaplig antologi* (s.141–159). Vasa: Åbo Akademi. Multiprint Oy.
- Söderlund, M. (2007). Hermeneutik som praxis i vårdvetenskapen. I K. Eriksson & U.Å. Lindström (Red.), *Gryning III. Vårdvetenskap och hermeneutik* (s.97–108). Vasa: Åbo Akademi. Multiprint Oy.
- Thorkildsen, K.M. & Råholm, M.B. (2018). Omsorg for lidande menneske. *Tidsskrift for omsorgsforskning*, 4(3), 253–259. doi: 10.18261/ISSN.2387-5984-2018-03-07
- Thorkildsen, K.M., Eriksson, K. & Råholm, M-B. (2012). The substance of love when encountering suffering: an interpretative research synthesis with an abtucitive approach. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 27(2), 449–459. doi:10.1111/j.1471-6712.2012.01038.x
- Thorup C.B., Rundquist E., Roberts C., Delmar C. (2012). Care as a matter of courage: vulnerability, suffering and ethical formation in nursing care. I *Scandinavian Journal Of Caring Sciences*, 26(3), 427-435. doi:10.1111/j.1471–6712.2011.00944.x
- Ueland, V. & Ramvi, E. (2018). Nurses' Process of "Becoming" When working in the Context of Death and Dying. *International Journal for Human Caring*, 22(1), 1–10.

- Uljens, M. (2006). Vad är bildning? [http://www.vasa.abo.fi0 users/ muljens/pdf/Vad ar bildning.pdf](http://www.vasa.abo.fi0%20users/muljens/pdf/Vad_ar_bildning.pdf). Lastet ned 17.11.17
- Vikström, B. (2005). *Den skapanda läsaren. Hermeneutik och tolkningskompetens*. Lund: Studentlitteratur.
- Wallinvirta, E. (2011). *Ansvar som klangbotten i vårdandets menings-sammanhang*. Åbo Akademis förlag. (Akademisk avhandling). Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi, Finland.
- Ödman, P.J. (2007). *Tolkning, förståelse, vetande. Hermenutik i teori og praktik*. Stockholm: Nordstedts Akademiske Förlag.
- Östman, L., Näsman, Y., Eriksson, K. & Nyström, L. (2017). Ethos: The heart of ethics and health, *Nursing Ethics*, 27, 1–11.
doi:10.1177/0969733017695655

Vedlegg 1 Litteratursøkene er gjennomført i 2010 og 2011

Søkeord var nurses virtue and dignity, nursing and understanding of life and dignity and nurse-patient relations and dignity. Andre søkeord i denne fasen var: Closeness and distance, patient experience and dignity, the ethics and virtue, decorum and virtue, virtues and education.

Søkebasene har vært Cinahl, Medline, Academic Search elite, Philosopher's Index, Vård i Norden, Bibsys og Sykepleien i tidsrommet 1990 –2011.

Doktorgradsavhandlinger med vårdvitenskapelig perspektiv er anvendt.

Anvendte artikler og doktorgradsavhandlinger:

Arman, M. & Rehnsfeldt, A. (2007). The "little extra" that alleviates suffering. *Nursings Ethics*, 14 (3) 372–386.

Baillie, L. (2009). Patient dignity in an acute hospital setting: A case study. *International Journal of Nursing Studies*, 46(1), 23–37.

Råholm, M.B. & Lindhom, L. (1999). Being in the world of the suffering patient: a challenge to nursing ethics. *Nursings ethics*, 6(6), 528–539.

Foss, B. (2012). *Ledelse. En bevegelse i ansvar og kjærlighet*. Åbo Akademis förlag. (Akademisk avhandling).

Nåden, D. (1998). Når sykepleie er kunstutøvelse. En undersøkelse av noen nødvendige forutsetninger for sykepleie som kunst. Åbo Akademis förlag. (Doktorsavhandling).

Rehnsfeldt, A. (1999). *Mötet med patienten i ett livsavgörande skeende*. Åbo Akademis förlag. (Akademisk avhandling).

Stabell, A. & Lindstøm, U.Å. (2003). Mot opplevelsen av integritet og verdighet – en streben og en strid? *Vård i Norden* 4, 29–34.

Sæteren, B. (2006). *Å leve i spenningsfeltet mellom livets muligheter og dødens nødvendighet*. Åbo Akademis förlag. (Akademisk avhandling).

I tillegg er dette kapittelet anvendt: Söderlund, M. (2000). Mänsklig värdighet I vården. I K. Eriksson & U.Å. Lindström (Red.), Gryning – en vårdvetenskaplig antologi (s.141–159).

Vedlegg 2 Oversikt over søkeprosess etter vitenskapelige artikler i 2014

For å få en oversikt over vitenskapelige artikler søkte jeg i mars – juni 2014 i databasene CINAHL, MEDLINE, Academic Search Premier og Philosopher's Index.

Bildung ga 980 treff, *Bildung and nurse patient relationship* ga null treff, *Bildung and suffer** and *nurse and patient* ga null treff, *Bildung and encounter and nurs** and *patient* ga null treff, *Formation and encounter and nurs** and *patient* ga null treff. *Bildung and encounter and suffering* ga null treff, *Self-formation and suffer** and *nurse patient relationship* ga null treff. *Formation and nurse patient relationship* ga 147 treff, avgrenset med og å ta med *encounter* ga to treff. Ingen av artiklene var aktuelle. I den ene var tema omsorg til pasienter med stomi, og å anvende teori i praksis. Den andre handlet om multikulturelle møter mellom sykepleier og pasient.

*Formation and suffer** and *nurse patient relationship* ga 8 treff. Abstraktene ble lest, og en artikkel ble tatt med i fulltekst. *Bildung or formation and caring science and nursing patient relationship* ga 11 treff. Abstraktene ble lest, og fire artikler ble lest i fulltekst og anvendt. I artiklene som ble valgt bort var temaene: studenters refleksjon over praksis, to artikler om sykepleierens egenomsorg, en om terapeutiske omsorgsrelasjoner til pasienter med anorexia nervosa, og en artikkel om tabubelagte sykdommer. *Bildung and encounter* ga 12 treff. Abstraktene ble lest og to artikler anvendt.

De seks artiklene var: *The Promise of Bildung* (Løvlie, 2002), *The nurse's learning through the patient's meeting with death* (Alvsvåg, 2008), *Bildung and Intercultural Understanding* (Bohlin, 2013), *Care as a matter of courage: vulnerability, suffering and ethical formation in nursing care* (Thorup, Rundquist, Roberts & Delmar, 2011). To artikler om mindfulness og pasientsentrert omsorg ble først innlemmet, men siden valgt bort.

Vedlegg 3 Oversikt over søkeprosess etter vitenskapelige artikler i 2016

I perioden mai til september 2016 søkte jeg med nøkkelordene: *Formation, becoming, growth, education, knowing*, nurse og science* i ulike kombinasjoner i databasene: CINAHL, Eric, Philosopher's Index, Soc Index. Jeg søkte også i SVEMED, samt gjorde manuelle søk. Artikler som ble valgt bort handlet om opplærings /utdanningsprogram i behandling og rehabilitering etter ulike sykdommer, ulike utdanningsprogram og reformer innen sykepleieutdanning, og innhold og læringsmetoder innen utdanningen. *Education and nurse and formation and becoming* ga 321 treff. Sammen med søkeordet *science* ble det 24 treff hvor abstraktene ble lest. Tre artikler leste jeg i fulltekst, hvor nr. 17 og 11 også var treff under søket danning og utdanning innen nursing science (Artikkel nr. 17 *I am a nurse*, Artikkel nr. 11 *Becoming a Psychiatric /Mental Health Nurse in the UK*).

Avgrensninger var at artiklene skulle være i full tekst, skrevet i perioden 2006 – 2016, og ha engelsk eller skandinavisk språk. Til sammen fem artikler ble innlemmet og lest i fulltekst. Det er artiklene: *The design of compassionate care* (Crawford, Brown, Kvangarsnes & Gilbert, 2014), *Becoming a practitioner: Workplace learning during the junior doctor's first year* (Sheehan, Wilkinson & Bowie, (2012), *Knowing and becoming in higher edauration curriculum* (Barnett, 2009), *I am a nurse: Nursing Students learn the Art and Science of Nursing* (Idczak, 2007) og *Becoming a Psychiatric /Mental Health Nurse in the UK: A qualitative Study Exploring Processes of Identity Formation* (Hurley,& Lakeman, 2011). To av artiklene kom også fram i søket i nursing science og ble organisert under den overskriften.

Fra juni til september 2016 foretok jeg et mer spesifisert søk, med et skille mellom a) nursing science og b) caring science. Søk a): Danning innen nursing science ble foretatt i databasene CINAHL, Eric, Philosopher's Index, Soc Index med nøkkelord: *Becoming or formation and nursing science and education*. Avgrensninger var at artiklene var fagfellebedømte, begrensning på årstall mellom 2000-2016, og de skulle ha engelsk eller skandinavisk språk. Det ga 28 treff på artikler. Abstraktene ble lest og syv artikler med full tekst innlemmet. Artikler som ble valgt bort handlet om ulike utdanningsprogram og utvikling av program og dens innhold og forskning innen sykepleieutdanning, hvordan man

lærer i tverrfaglig samarbeid, hvordan forskning skal innlemmes i den erfaringsmessige læringen, ulike grader innen sykepleie og utvikling av ulike verdier, regler og regulering fra myndigheter av sykepleieutdanning.

Søk b: Danning innen caring science. Jeg søkte i ulike databaser: CINAHL, Eric, Philosopher's Index, Soc Index. SVEMED. Artikler som ble valgt bort handlet om sårbarhet, utlegge begrep og omsorgsteori med nøkkelord i ulike kombinasjoner. *Caring science and becoming and formation* ga null treff, *education and caring science and formation* ga 0 treff, *caring science and learning* ga 1 treff, *education and caring science and becoming* ga 2 treff, hvorav ingen var aktuelle. Søkeordene *becoming or formation* i kombinasjon med *nursing theory, nursing philosophy* ga aktuelle treff. *Formation or becoming and nursing philosophy* ga 50 treff. *Formation or becoming and nursing care* ga 13 treff. *Formation or becoming and caring theory* ga 21 treff. *Formation or becoming and nursing philosophy* ga 13 treff. Noen av artiklene dukket opp flere ganger, slik at jeg konkluderte med at jeg hadde søkt med de kombinasjonene som ga de aktuelle artiklene. Manuelt søk ga artiklene: "*Human becoming*": *Parse's Theory of Nursing* (Parse, 1991), *Becoming through Suffering – the Path to Health and Holiness* (Eriksson, 2007) og *Calling the Hermeneutic Circle: A place of Belonging with Pre-Nursings Students* (Packard & Hoffman, 2016). Avgrensninger var at artiklene var fagfellebedømte, begrensning på årstall mellom 2000–2016 og de skulle ha engelsk eller skandinavisk språk. Seks artikler ble lest i fulltekst og innlemmet.

Vedlegg 4 Søknad til REK

Øyvind Straume <Oyvind.Straume@mofa.uib.no>

Ikke nødvendig med søknad til REK

Sendt: ma 19.05.2014 10:59

Hei Grethe Bjerga.

Helseforskningsloven gjelder for medisinsk og helsefaglig forskning på mennesker, humant biologisk materiale eller helseopplysninger. Medisinsk og helsefaglig forskning defineres som virksomhet som utføres med vitenskapelig metodikk for å skaffe til veie ny kunnskap om helse og sykdom. Etter det du beskriver så vil ikke formålet med dette prosjektet være "ny kunnskap om helse og sykdom", og du trenger følgelig ikke søke REK om forhåndsgodkjenning.

Jeg gjør oppmerksom på at konklusjonen er å anse som veiledende jf. forvaltningsloven § 11. Dersom du likevel ønsker å søke REK vil søknaden bli behandlet i komitémøte, og det vil bli fattet et enkeltvedtak etter forvaltningsloven.

vennlig hilsen

Øyvind Straume

kontorsjef

Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk Vest-Norge (REK Vest)

Telefon: 55 97 84 96

<http://helseforskning.etikkom.no>

Vedlegg 5 Søknad til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Grethe Heidi Bjerga

Institutt for helsefag Universitetet i Stavanger Ullandhaug

4036 STAVANGER

Vår dato: 02.07.2014

Vår ref: 39126 / 3 / SSA

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 25.06.2014.

Meldingen gjelder prosjektet:

39126

Danning gjennom møter

Behandlingsansvarlig

Universitetet i Stavanger, ved institusjonens øverste leder

Daglig ansvarlig

Grethe Heidi Bjerga

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Sondre S. Arnesen

Kontaktperson: Sondre S. Arnesen

tlf: 55 58 33 48

Vedlegg: Prosjektvurdering

Meldeskjema er nå registrert hos personvernombudet, og har fått prosjektnummer 39126.

Vedlegg 6 Link til meldeskjema

Link til ferdig utfylt meldeskjema finner du her:

<https://pvo.nsd.no/meldeskjema/pdf?mid=RFHJm9tU1WVltY1pFXYZCterX1B TM7E3>

Du kan ikke gjøre endringer i innsendt meldeskjema.

Når prosjektet er ferdigbehandlet, vil du få tilsendt vår prosjektvurdering.

Dersom du har spørsmål i forbindelse med saksbehandlingen, kan du ta kontakt på e-post: personvernombudet@nsd.uib.no eller telefon: 55 58 81 80.

Det vises forøvrig til våre internettsider: <http://www.nsd.uib.no/personvern>.

Vennlig hilsen,

Personvernombudet for forskning,

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

The Data Protection Official for Research has registered the notification form as project number 39126.

Follow the link to access your notification form:

<https://pvo.nsd.no/meldeskjema/pdf?mid=RFHJm9tU1WVltY1pFXYZCterX1B TM7E3>

You can no longer make changes to the form.

When we have processed the notification we will send you our project assessment.

If you have any questions, please contact us by e-mail:

personvernombudet@nsd.uib.no or phone: 55 58 81 80.

Best regards,

the Data Protection Official for Research, Norwegian Social Science Data Services

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Vedlegg 7 Informasjon om studien, til deltagerne i studien

Danning gjennom møter

Bakgrunn og formål.

Bakgrunnen for studien er at ut fra egen erfaring som sykepleier, samt i samtaler med andre sykepleiere og i litteratur deles fortellinger om betydningsfulle møter og hendelser som sykepleieren og pasienten har vært sammen om. Gjennom forskningssamtale med sykepleiere i praksis søkes en dypere innsikt, og forståelse for hva betydningsfulle møter i et omsorgsfellesskap betyr for sykepleierens utvikling og danning, og for å lindre lidelse. Det etiske utgangspunkt for danning og forståelse finnes i relasjoner mellom mennesker. Studien har et overordnet spørsmål om menneskets danning i møte med lidelse.

Studien er et doktorgradsprosjekt og skal utgis i en monografi og videre i artikler i tidsskrifter.

Du blir spurt om å delta i studien fordi du er sykepleier og daglig møter pasienter, og har erfaringer og opplevelser med ulike møter med pasienter. Møter som på ulike måter kan være av betydning i dannelsesprosessen som sykepleier. Jeg er interessert i å høre dine opplevelser og erfaringer, som kan være et verdifullt bidrag for å få kunnskap om sykepleierens danning i møte med lidelse.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse i studien innebærer deltagelse i intervju / forskningssamtale med undertegnede. Samtalen kan vare fra 1 – 2 timer ut fra en intervjuguide som du vil få tilsendt i forkant.

Temaene vil være møtet/ omsorgsfellesskap med pasienten, dine opplevelser og erfaringer som sykepleier, samt betydningsfulle opplevelser / erfaringer du har hatt sammen med pasienten, og dine tanker om egen dannelsesprosess i relasjon til de ulike møtene med pasienter.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Informasjonen som registreres fra samtaler med deg vil bli behandlet uten navn og fødselsnummer. Det er kun undertegnede og evt. mine veiledere som har adgang til dataene fra samtale med deg. Det vil ikke være mulig å identifisere deg i resultatene av studien når disse publiseres. En kode knytter ditt navn til informasjonene fra samtale med deg. Koden vil bli oppbevart i en låst safe atskilt fra intervjumaterialet. Dersom du ikke har noe imot det vil det bli benyttet båndopptaker under intervjuet. Opptakene vil bli slettet og øvrige opplysninger anonymisert ved prosjektets slutt 31.12.16.

Mulige fordeler og ulemper

Det er ingen risiko knyttet til deltakelse. Studien vil heller ikke ha noen direkte fordeler for deg utover det studien genererer av kunnskap.

Frivillig deltakelse

Dersom du ønsker å delta, undertegner du samtykkeerklæringen på siste side. Dersom du senere skulle ønske å trekke deg eller har spørsmål til studien, kan du kontakte Grethe H. Bjerga, tlf 474 15 554, eller mail grethe.h.bjerga@uis.no

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Vennlig hilsen Grethe H. Bjerga

Vedlegg 8 Samtykke skjema

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta.

Jeg bekrefter at de data som eventuelt ikke blir brukt til doktorgradsavhandlingen kan brukes i en eller flere publikasjoner etter avlagt doktorgrad.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Jeg bekrefter å ha gitt informasjon om studien.

Grethe H. Bjerga, Doktorand ved Åbo Akademi, dato

Vedlegg 9 Søknad om tilgang til forskningsfeltet

Hei

Ok fra min side.

Har du kontakt med noen i divisjonen som skal intervjues, i tilfelle hvem og hvor?

Vennlig hilsen
Divisjonsdirektør

Sendt: 5. august 2014 13:06

Til:

Emne: Søknad om tilgang til forskningsfelt

Til

Divisjonsdirektør ved medisinsk divisjon

I forbindelse med doktorgradsprosjekt ønsker jeg å intervju 6-8 sykepleiere ved ulike sengeposter. Intervjuene vil være ett av tre materiale til en dr. grads avhandling.

Prosjektet er godkjent av personvernombudet og NSD. Hun skriver i mail 4 juli 2014 at hun slutter seg til vurderingen fra NSD og at godkjenningen fra NSD må følges.

Men før oppstart må prosjektet også godkjennes av linjeledelsen for den avdelingen der informanter ønskes rekruttert.

Så da søkes det om godkjenning fra divisjonsdirektør ved medisinsk divisjon, til å rekruttere informanter (sykepleiere) ved sengeposter til et intervju om tema *Danning gjennom møter*.

I samtale med sykepleiere søkes en dypere innsikt og forståelse for hva betydningsfulle møter i et omsorgsfellesskap betyr for sykepleierens utvikling og danning, og for å lindre lidelse.

Studien har et overordnet spørsmål om menneskets danning i møte med lidelse.

Jeg legger ved prosjektplan, samtykkeerklæring, kvittering fra NSD og registrering av forskningsprosjekt.

Når godkjenning er innhentet, vil det bli sendt en kopi til personvernombudet sammen med meldeskjema for kvalitetssikringsprosjekter for registrering på aktuelle avdelinger.

Vennlig hilsen

Grethe Heidi Bjerga

Sykepleier/ Universitetslektor/ doktorand ved Åbo Akademi

Viser til din forespørsel om informanter vedr. din dr. grads avhandling. Det er i orden at du går videre i dialog mednår det gjelder forespørsel om informanter til intervju m.m. i anledning din dr. grads avhandling.

Lykke til!

Vennlig
sjefsykepleier.Psyk.div.

hilsen

Fra: Grethe Heidi Bjerga [mailto:grethe.h.bjerga@uis.no]

Sendt: 29. august 2014 15:41

Til

Divisjonsdirektør ved Psykiatrisk divisjon,

I forbindelse med doktorgradsprosjekt ønsker jeg å intervju 8-10 sykepleiere ved ulike sengeposter ved Sykehuset. Intervjuene vil være ett av tre materiale til en dr. grads avhandling.

Prosjektet er godkjent av personvernombudet og NSD. Hun skriver i mail 4 juli 2014 at hun slutter seg til vurderingen fra NSD og at godkjennelsen fra NSD må følges.

Men før oppstart må prosjektet også godkjennes av linjeledelsen for den avdelingen der informanter ønskes rekruttert. Det er søkt klinikkdirektør ved Med. divisjon og Kir. divisjon hvor prosjektet er godkjent, og jeg er i gang med å søke informanter gjennom avdelings sykepleierne.

Det er sendt en kopi av godkjenningene til personvernombudet sammen med meldeskjema for kvalitetssikringsprosjekter ved Sykehuset for registrering på aktuelle avdelinger.

Jeg ønsker å rekruttere noen sykepleiere fra psykiatrisk divisjon, som kan bidra til flere perspektiver og et bredere grunnlag i materiale. Så da søkes det om godkjenning fra divisjonsdirektør ved psykiatrisk til å rekruttere informanter ved sengeposter, til et intervju om tema *Danning gjennom møter*.

I samtale med sykepleiere søkes en dypere innsikt og forståelse for hva betydningsfulle møter i et omsorgsfelleskap betyr for sykepleierens utvikling og danning, og for å lindre lidelse.

Studien har et overordnet spørsmål om menneskets danning i møte med lidelse. Jeg legger ved prosjektplan, samtykkeerklæring, kvittering fra NSD og registrering av forskningsprosjekt.

Vennlig hilsen Grethe Heidi Bjerga

Hei !

Viser til tidligere korrespondanse og oversender med dette godkjenning av kvalitetssikringsprosjektet. Intern ID for prosjektet er 2014/13.

Vedlagt er all informasjon som er mottatt i saken, i tillegg til kopi av mailveksling med aktuelle divisjonsdirektører. Saken er for øvrig lagret i ephorte sak 2014/55.

Du ønskes lykke til med prosjektet.

Vennlig

hilsen

Personvernombud

Denne saken fikk jeg oversendt i forrige uke, og dessverre ikke rukket og lest før i dag.

Ok. Vi støtter det.

Kom på et fagmøte hos oss, det skal være et neste torsdag ..., Vil du komme da?

Vennlig

hilsen

Fagsjef for sykepleietjenesten i kirurgisk divisjon

Vedlegg 10 Tema og spørsmål til en forskningsamtale

Tema og spørsmål til en forskningsamtale 2014

Gjennom forskningsamtalen søkes en dypere innsikt og forståelse for hva betydningsfulle møter i et omsorgsfelleskap med pasienten betyr for sykepleierens utvikling og danning, og for å kunne lindre pasientens lidelse. Det søkes fortellinger og erfaringer som har gjort inntrykk, som har berørt en og som man tenker har ført til forståelse og bidratt til i utvikling som sykepleier.

Tema: Møtet / omsorgsfelleskapet mellom sykepleier og pasient

Hvem er pasienten du møter på din sengepost?
Hvilke lidelser kan pasientene ha?
Hva tenker du om å det å være pasient?
Hvilke møter har du med pasienten?
Hva tenker du kjennetegner fellesskap med pasienten?
Hvordan bidrar pasienten i et fellesskap?
Hva lærer du av pasienten?

Tema: Sykepleieren; utvikling og danning

Kan du fortelle noe om din utvikling som sykepleier, i fra å være sykepleier – student, til å være ferdig utdannet sykepleier og fram til i dag.

Hva er det viktige for deg i møtet med pasienter?
Hva skaper mening for deg i arbeidet som sykepleier?
Hvordan erfarer du at pasientens lidelsen kan lindres?
Hva krever det av deg som sykepleier å møte pasienten som lider

Tema: Betydningsfulle opplevelser /møter sammen med pasienten

Kan du fortelle om møter / omsorgsfelleskap med pasienter som du opplevde som betydningsfulle for din egen danning?

Oppfølgingsspørsmål til historier:
Måtte du foreta noen valg i situasjonen, og i tilfelle hvilke?
Hvilket ansvar kan det innebære å møte pasienten og deres lidelser?
Hva trenger du for å handle og være slik som du ønsker å være?

Det som skjer i et møte kan være større enn opplevelsen hos den ene eller den andre, det er noe som skapes sammen. Hva kan skapes i et fellesskap mellom sykepleier og pasient? Og kan du sette ord på hva det er?

Hva tenker du at dine erfaringer med pasienter med ulike lidelser, har påvirket deg og utøvelsen av sykepleie?

Grethe Heidi Bjerga

Danningens vesen i møtet med det lidende mennesket

Idéen til denne avhandlingen har sitt utspring i danningstanken. Bakgrunnen er møtet mellom omsorgsgiver og pasient, og møtets potensial og betydning for menneskets danning. Hensikten er å utvikle viten om danningens vesen i møtet med det lidende mennesket.

I en hermeneutisk bevegelse, i møtet med avhandlingens materialer som består av tre greske tragedier, hermeneutiske forskningsamtaler og en filosofisk tekst, fremtrer et teoretisk bilde av danningens vesen i møtet med det lidende mennesket.

De meningsbærende begrepene i danningens vesen er *kjærlighet, lidelsens kamp, frihet og skapende bevegelser*. Kjernen i danningens vesen sentreres om menneskets tilblivelse. Tilblivelse betegner en etisk og eksistensiell utvikling, hvor noe blir virksomt og levende i mennesket. I stille øyeblikk hvor man er delaktig i et møte som lindrer lidelse, og hvor vi ser og forstår oss selv på en ny måte, blir mennesket til.

